

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

NEBİRE GIYMATDİNOVA'NIN
“KIRGIY” ADLI HİKÂYESİ ÜZERİNE DİL İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP AKAY

KOCAELİ 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

NEBİRE GIYMATDİNOVA'NIN
“KIRGIY” ADLI HİKÂYESİ ÜZERİNE DİL İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP AKAY

PROF. DR. ADNAN RÜŞTÜ KARABEYOĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:
09.06.2021-13

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

Türk dilinin kuzey sahasını oluşturan Kıpçak Türkçesinin en büyük kolu olan Kazan-Tatar Türkçesi bin yıllık, zengin bir edebiyata da sahiptir. Hem yazılı hem de sözlü edebi ürünleri içeren bu dil, sayısız şair, yazar ve tenkitçilerin şiirlerinde, romanlarında, masallarında ve tiyatrolarında işlenmiştir.

Abdullah Tukay, Kayyum Nasırı, Musa Celil, Hesen Tufan gibi birçok yazar yetiştirmiş olan Kazan Tatarlarının bugün hâlâ yaşamakta olan ve "halk yazarı" olarak nitelendirilen bir diğer ismi de Nebire Gıymatdinova'dır. Gıymatdinova, 2016 yılında Tataristan Cumhuriyeti Halk Yazarı ödülüne lâyık görülmüştür.

Yukarıda bahsi geçen Nebire Gıymatdinov'nun 1993 yılında, Şifalı Su-Kazan'da kaleme aldığı **Kırğıy** adlı povesti yani uzun hikâyesi, bu tez çalışmasının ana malzemesini oluşturmaktadır. Bu çalışma Giriş-Metin-Hikâyenin Gramer Özellikleri ve Sözlük şeklinde dört ana başlık altında incelenmiştir.

Giriş bölümünde yazarın biyografisi, yazdığı eserler ve kendisiyle yapılan röportajlardan ikisinin sunumu, hem yayınlanmış orijinal halleriyle hem de Türkiye Türkçesi çevirisiyle verilmiştir. Metin kısmı Kiril alfabeli orijinal metnin latin harflerine çeviri yazısını ve orijinal metnin Türkiye Türkçesi karşılığının kısa bir sunumunu içermektedir. Gramer özellikleri bölümünde, **Kırğıy** adlı uzun hikâyenin gramer özellikleri; Ses Bilgisi (Fonetik İnceleme) ve Şekil Bilgisi (Morfolojik İnceleme) metnin üzerinden verilen örneklemelerle hazırlanmıştır. Sözlük başlığı altında ise metinde geçen sözcüklerin anlamları, Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü yardımıyla büyük bir titizlik çerçevesinde oluşturulmuştur.

Lisansüstü eğitimim boyunca, farklı ve geniş bakış açısı kazanmam için öncülük edip yol gösteren hocam Prof. Dr. Adnan Rüştü KARABEYOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Gerek ders anlatırken hepimize beyin fırtınaları yaptırarak düşünmeye sevk etmesi, gerek verdiği ödevlerle bizi araştırma yapmaya yönlendirmesiyle derslerden aldığımız keyif ve bilincin değeri paha biçilemez. Tez aşamasına geçtiğimizde ise, hazırlayacağım tez konusu beni epey ürkütmüştü ancak, gerek yüz yüze çalışmalarımızda, gerek pandemi dönemi dolayısıyla mail ve telefon aracılığıyla elini üzerimden hiç çekmeden desteğini ve yönlendirmelerini hiç eksik etmediğinden ötürü kendisine müteşekkirim. Çabalarımı onaylaması ve yardımları

sayesinde bu çok zorlu ve yorucu dönemi güzel bir iş çıkararak tamamladığımı düşünüyorum. Bir teşekkür de Sn. Rasilya KARİMOVA'ya ve Dr. Murat UZUN'a. Hikâyenin çevirisinde yanımda olarak, yönlendirerek kıymetli zamanlarını benim için kullanarak yardımlarını ve dostluklarını esirgemedikleri için çok teşekkür ederim. Destekleri ve dostlukları asla unutulmayacaktır. Son olarak Dr. Uğur DURMAZ hocamdan da bahsetmeliyim. Tezin teslim sürecinde, yazım konusunda destek vererek, teknik hata yapmamı engellediği için kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Tez İçin Kırgıy Adlı Hikâyenin Seçilme Sebebi

Çağdaş Türk dillerinden Kıpçak sahasına mensup Kazan-Tatarcasına ait bir hikâyenin Türkiye Türkçesine kazandırılması amaçlanmıştır. Nebire Gıymatdinova'ya ait Kırgıy adlı eserin seçilmesi de bu hedef doğrultusundadır. Böylece bu alana ilgi gösteren araştırmacıların faydalanabileceği bir çalışma amaçlanmıştır. Hem Tatar edebiyatından hem de kadın yazarlardan olması, eserin daha önce eviri yazısının ve dil incelemesinin yapılmamış olması da, bu çalışmaya yön vermiştir.

Bu ve bunun gibi diğer araştırmalarla Türk dilinin her sahasından zengin edebi ürünlerini tanımak, tanıtmak ve ortak kültür birikimimizi görmek, binlerce kilometre uzaklıkta bulunsak bile aynı dili konuştuğumuzu bize gösterecektir. Bu da farkında olmadığımız veya unutmaya başladığımız değerleri tekrar hatırlamada etkili olacaktır.

Çeviri Yazısı Metninde ve Türkiye Türkçesi Metninde Kullanılan Esaslar

Kiril harfli orijinal metnin Latin harflerine çevrilmesi sırasında Türk-Latin imlâsında bulunmayan sesler aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

K (art damak) → k K

Г (art damak) → ğ Ğ

X → h H

Ë → ě → yı/yě (diftong)

Є → ě

И → (kelime sonlarında diftong olarak) iy

Tatar imlâsında Eski Türkçe b ve g ünsüzlerinden gelişen çift dudak v sesi için özel bir işaret kullanılmamıştır. Bu ünsüz bazı sözlerde diftonglu “u“ ses öbeğini karşılamaktadır. Fakat yukarıda söz edilen “iy” ses öbeği gibi, “u”un da harf karşılığı yoktur. Örneğin suvır- gibi kelimeler orijinal imlâda suvır- şekillerinde gösterilmiştir. Çeviri yazısı metnini Türkiye Türkçesine aktarırken, metnin diline, sözdizimine (sentaks) ve şekil bilgisine (morfoloji) uyum sağlanarak aslına sadık kalınmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KEYWORDS.....	IX
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	2
1.1.Günümüz Kazan Tatar Yazarlarından Nebire Gıymatdinova.....	2
1.1.2.Kazan Tatar Edebiyatında Nebire Gıymatdinova	3
1.1.3.Yazarın Kaleminden Kendim Hakkında	5
1.1.4.Ödüller, Onursal Unvanlar	6
1.1.5.Yazarın Basılmış Kitapları	6
1.2.Nebire Gıymatdinova İle Yapılan Röportajlardan İki Örnek.....	7
1.2.1.Matbugat Dergisinde, Gulina HİSAMETDİNOVA'nın gerçekleştirdiği 05.02.2010 tarihinde yayınlanan röportaj:	7
1.2.2.Shahri Kazan Dergisinde ve/veya Gazetesinde gerçekleştirilen, 20.10.2016 tarihinde yayınlanan röportaj:.....	15
2.BÖLÜM.....	30
METİN ÇALIŞMASI	30
2.1.Metin Çeviri Yazısı.....	30
2.2.Hikâyenin İçeriği ve Özeti.....	97
3.BÖLÜM.....	101
SES BİLGİSİ.....	101
3.1.Ses Bilgisi.....	101
3.1.1.Ünlü ve Ünsüz Seslerin Özellikleri.....	101
3.1.1.1.Ünlüler (Vokaller).....	101
3.1.1.2.Ünsüzler (Konsonantlar)	102
3.1.1.2.1.Teşekkül Noktalarına Göre Ünsüzler;	102
3.1.1.2.1.1. Dudak Ünsüzleri; p, b, m, v (v çift dudak)	102
3.1.1.2.1.2. Diş-Dudak Ünsüzleri; v, f.....	102
3.1.1.2.1.3. Diş Ünsüzleri; d, t, n, s, z	102
3.1.1.2.1.4. Damak- Diş Ünsüzleri; c, ç, j, ş.....	102
3.1.1.2.1.5. Ön Damak Ünsüzleri; l, r, y, g, k	103
3.1.1.2.1.6. Arka Damak Ünsüzleri; ğ, k, h, ŋ	103

3.1.1.2.1.7. Gırtlak Ünsüzü; h.....	103
3.1.1.2.2. Eş Zamanlı (Senkronik) Ses Olayları	103
3.1.1.2.2.1. Ünlü Daralması: A+y>I+y.....	103
3.1.1.2.2.2. Sedalılaşıma: K>G; p>b (iki ünlü arasında [intervokal])	103
3.1.1.2.3. Art Zamanlı (Diakronik) Ses Olayları	103
3.1.1.2.3.1. İlk Hecede Ünlü Daralması: e>i	103
3.1.1.2.3.2. Ön Damak Dar Ünlüsünün Genişlemesi: i>ë	103
3.1.1.2.3.3. Geniş Yuvarlak Ünlülerin Daralması: o>u ; ö>ü.....	104
3.1.1.2.3.4. Dar Yuvarlak Ünlülerin Genişlemesi: u>o; ü>ö	104
3.1.1.2.3.5. Kelime Sonundaki Çift Ünsüzde Ünlü Türemesi:.....	104
4.BÖLÜM.....	104
ŞEKİL BİLGİSİ.....	104
4.1.Şekil Bilgisi.....	104
4.1.1.İsim Çekimi.....	104
4.1.1.1.1. Çokluk Eki (-IAr/-nAr)	104
4.1.1.1.2. İyelik Ekleri (-m; -n; -I/-sl; -blz; -Glz; -IArI/-nArI)	104
4.1.1.1.3. Aitlik Eki (-GI).....	105
4.1.1.1.4. İlgi Eki (-nIn)	105
4.1.1.1.5. Yükleme Hâli (Akkuzatif) Eki (-nI; -n).....	105
4.1.1.1.6. Yönelme Hâli (Datif) Eki (-GA; -A).....	106
4.1.1.1.7. Bulunma Hâli (Lokatif) Eki (-DA).....	106
4.1.1.1.8. Çıkma Hâli (Ablatif) Eki (-DAn, -nAn).....	106
4.1.1.1.9. Eşitlik (-çA; dly; -dAy)	107
4.1.2.Fiil Çekimi	107
4.1.2.1. Zaman Bildirme Şekilleri.....	107
4.1.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman (-DI).....	107
4.1.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman (-GAn).....	107
4.1.2.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman (-A; -y)	108
4.1.2.1.4. Gelecek Zaman İfadeli Geniş Zaman (-A; -y)	108
4.1.2.1.5. Geniş Zaman (-r; -Ar/-mAs; -mA)	108
4.1.2.1.6. Kesin Gelecek Zaman (-AçAK)	108
4.1.3.Tasarlama Şekilleri	109
4.1.3.1. Şart (-sA).....	109

4.1.3.2. Gereklilik (-rġa / -rġe, kirek)	109
4.1.3.3. İstek (-ası/-esġ kile; -mAKÇI;).....	109
4.1.3.4. Emir (-lym, -s, sln, lyK, -Glz, -slnnAr).....	109
4.1.4.Fiil İşletme Şekilleri	110
4.1.4.1. İsim Fiiller (İnfinifif)	110
4.1.4.1.1. -v	110
4.1.4.1.2. -rĠa	110
4.1.4.2.Sıfat Fiiller (Partisip)	111
4.1.4.2.1. -Gan ; -KAN	111
4.1.4.2.2. -vçı ; -vçġ.....	111
4.1.4.2.3. -ası ; -esġ	111
4.1.4.2.4. -ar ; -er; -r	111
4.1.4.2.5. -mas ; -mes	112
4.1.4.3. Zarf Fiiller (Gerundium).....	112
4.1.4.3.1. -A; -y	112
4.1.4.3.2. -p	112
4.1.4.3.3. -GAnçl.....	113
4.1.4.3.4. -GAndA.....	113
4.1.4.3.5. -GAç.....	113
4.1.4.3.6. -mlyçA	113
4.1.4.3.7. -GAndAy	114
5.BÖLÜM	114
METNİN SÖZLÜĠÜ VE DİZİN	114
SONUÇ.....	202
KAYNAKLAR.....	203
ÖZGEÇMİŞ	203
EK: METNİN ORİJİNAL HÂLİ	203

ÖZET

Tez çalışmamızın giriş bölümünde yazarın biyografisi, yazdığı eserler, aldığı ödüller ve kendisiyle yapılan röportajlardan iki örnek yer almıştır. Metin bölümünde, Kazan Tatar yazarlarından Nebire Gıymatdinova'ya ait, çağdaş Tatar Türkçesi eserlerinden Kırgıy adlı uzun hikâyenin Kiril alfabesinden Türkiye Türkçesi alfabesine çeviri yazısı, birkaç satır Türkiye Türkçesi çeviri örneği ile birlikte verilmiştir. Metnin dil incelemesi kısmında şekil bilgisi (morfoloji) ve ses bilgisi (fonetik) ele alınmıştır. Sözlük hazırlanması ile metin bölümü tamamlanmıştır. Sonuç bölümünde ise tezin başlangıç ve süreç dönemlerinin aşamaları, kat edilen yolun hedefe ulaşımı ile hazırlanan teze katkıları değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER

Kazan Tatar Türkçesi. Nebire Gıymatdinova. Kırgıy. Uzun Hikâye. Povesm. Nebire Gıymatdinova Röportajları. Kazan Tatar Türkçesi Dil İncelemesi.

ABSTRACT

Two instances regarding the biography of the author, works he wrote, rewards she got, and interviews of being made with herself have taken place in the prologue of our thesis works. In the text part, A long story called Kırğıy which is from contemporary Tatar Turkish works belonging to Nebire Giymatdinova who was an author from Kazan Tatars has been published along with a few lines translation instances of Turkey Turkish from Cyrillic alphabet to Turkey Turkish transcription. In the text part, A long story called Kırğıy which is from contemporary Tatar Turkish works belonging to Nebire Giymatdinova who was an author from Kazan Tatars has been published along with a few lines translation instances of Turkey Turkish from Cyrillic alphabet to Turkey Turkish transcription. The knowledge of shape (morphology) and sound (phonetic) is discussed in the part of language analysis of text. The text part has been completed owing to the dictionary was prepared. The stages of the initial and process periods of the thesis have been assessed the contributions affecting to the prepared thesis by reaching the destination of the way being passed in the conclusion.

KEYWORDS

Kazan Tatar Turkish. Nebire Giymatdinova. Kırğıy. Long Story. Povesm. Nebire Giymatdinova Interviews. Kazan Tatar Language Review.

KISALTMALAR

Kelime Kısaltmaları ve İşaretler

E.T Eski Türkçe

Tat. Tatar Türkçesi

Bkz. Bakınız

v.b. Ve benzeri

> Bu şekle dönüşür

Kazan-Tatar Kiril Alfabeti

1939 yılından beri kullanılmakta olan bu alfabe günümüzde Kazan-Tatarlarının resmî alfabeti olarak kabul edilmektedir.

Kazan-Tatar Kiril Alfabeti ¹ (1939-)			
Tatar Kiril Alfabeti		Transkripsyonu (Latin)	
Büyük Harfler	Küçük Harfler	Büyük Harfler	Küçük Harfler
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V/W	v/w
Г	г	G/Ġ	g/ġ
Д	д	D	d
Е	е	Tat.: Yě/Yı Rus.: Ye	Tat.: yě / yı / ě Rus.: ye / e
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	J	j
З	з	Z	z
И	и	İ	i/-iy
Й	й	Y	y
К	к	K/Q	k/q
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
О	о	O	o
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	U	u/uw/w
Ф	ф	F	f
Х	х	Ĥ	ĥ
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ъ	' (Kalınlık işareti ²)	
Ы	ы	I	I
Ь	ь	' (İncelik işareti ³)	

¹ Bu transkripsiyon alfabeti oluşturulurken Ahmet Bican Ercilasun (1993:21), Fuat Ğaniyev (1997:15), Fatma Özkan (1994:X), Fatma Şahan Güney (2015:5) ve Mustafa Öner (2015:21; 2012:685)'in çalışmalarından yararlanılmıştır.

² Rus yazım sistemi ile ilgili bir işaret olan “ъ” (Rus. твердый знак; Tat. катылык билгесе; kalınlık/sertlik işareti) herhangi bir fonetik değer taşımaz. Tatar Türkçesine Arap ve Fars dillerinden gelen sözcüklerde “k” ve “g” seslerinin kalın sıradan karşılıkları olan “q” ve “ġ” seslerini ifade etmek için kullanılır (Poppe, 1961:21-22).

³ Bir hecede yer alan kalın bir ünlüden sonra gelen ünsüzün ince sıradan olduğunu göstermek için ünsüzden sonra “ь” (Rus. мягкий знак; Tat. нечкәлек билгесе; incelik işareti) kullanılır. Harfin inceltmesini sağlamak amacı ile kullanılan “ь” işareti, ayrıca kendisinden sonra gelen ünlü seslerin ayrı bir hece olarak okunması gerektiğini de ifade eder (Poppe, 1961:22-23).

Ә	ә		Tat. sözcük başında: Ę Rus. sözcük başında: E	Tat. hece sonu/hemze: ‘ Rus.: e
Ю	ю		Tat.:Yu / Yü Rus.:Yu	Tat.:yu / yü Rus.:yu
Я	я		Tat.: Ya/Ye R: Ya	Tat.: ya/ye Rus.: ya
Ә	ә		E	e
Ө	ө		Ö	ö
Ү	ү		Ü	ü/ üw/w
Ж	ж		С	c
-	ң		-	ŋ
Һ	һ		h	h

Çeviri Yazısı Metninde ve Türkiye Türkçesi Metinde Kullanılan Esaslar

Kiril harfli orijinal metnin Latin harflerine çevrilmesi sırasında Türk-Latin imlâsında bulunmayan sesler aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

K (art damak) → k K

Г (art damak) → ğ Ğ

X → h H

Ë → ě → yı/yě (diftong)

Є → ě

И → (kelime sonlarında diftong olarak) iy

Tatar imlâsında Eski Türkçe b ve g ünsüzlerinden gelişen çift dudak v sesi için özel bir işaret kullanılmamıştır. Bu ünsüz bazı sözlerde diftonglu “u“ ses öbeğini karşılamaktadır. Fakat yukarıda söz edilen “iy” ses öbeği gibi, “u”un da harf karşılığı yoktur. Örneğin suvır- gibi kelimeler orijinal imlâda suvır- şekillerinde gösterilmiştir. Çeviri yazısı metnini Türkiye Türkçesine aktarırken, metnin diline, sözdizimine (sentaks) ve şekil bilgisine (morfoloji) uyum sağlanarak aslına sadık kalınmıştır.

GİRİŞ

Giriş bölümünde yazarın biyografisi, yazdığı eserler ve kendisiyle yapılan röportajlardan ikisinin sunumu, hem yayınlanmış orijinal halleriyle hem de Türkiye Türkçesi çevirisiyle verilmiştir. Metin kısmı Kiril alfabeli orijinal metnin latin harflerine çeviri yazısını ve orijinal metnin Türkiye Türkçesi karşılığının kısa bir sunumunu içermektedir. Gramer özellikleri bölümünde, Kırgıy adlı uzun hikâyenin gramer özellikleri; Ses Bilgisi (Fonetik İnceleme) ve Şekil Bilgisi (Morfolojik İnceleme) metnin üzerinden verilen örneklemelerle hazırlanmıştır. Sözlük başlığı altında ise metinde geçen sözcüklerin anlamları, Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü yardımıyla büyük bir titizlik çerçevesinde oluşturulmuştur.

Çağdaş Türk dillerinden Kıpçak sahasına mensup Kazan-Tatarcasına ait bir hikâyenin Türkiye Türkçesine kazandırılması amaçlanmıştır. Nebire Gıymatdinova'ya ait Kırgıy adlı eserin seçilmesi de bu hedef doğrultusundadır. Böylece bu alana ilgi gösteren araştırmacıların faydalanabileceği bir çalışma amaçlanmıştır. Hem Tatar edebiyatından hem de kadın yazarlardan olması, eserin daha önce çeviri yazısının ve dil incelemesinin yapılmamış olması da, bu çalışmaya yön vermiştir.

1.BÖLÜM

Bu bölümde yazarın biyografisi, yazdığı eserler hakkında bilgi ve kendisiyle yapılan röportajlardan ikisinin sunumu, yayınlanmış orijinal halleriyle birlikte Türkiye Türkçesi çevirisiyle verilmiştir.

NEBİRE GIYMATDİNOVA

1.1.Günümüz Kazan Tatar Yazarlarından Nebire Gıymatdinova

Sovyet döneminde doğmuş, ilk eserlerini vermiş ve hâlen yazarlığa devam eden Nebire Gıymatdinova, bugün Tataristan'da ünü gittikçe artan ve çok okunan kadın yazarlardan biridir. Eserlerinin toplandığı on iki kitap sahibi, aynı zamanda Tataristan'da çıkan İdil dergisinin başyazarı olan, ele aldığı kalıcı temalar ve onları işleyiş tarzıyla halk arasında ün kazanan Nebire Gıymatdinova, (Nebire Minehmet kızı Gıymatdinova-Bikçurova), 20 Ekim 1956 yılında Tataristan Cumhuriyeti'nin Aksubay bölgesi Karasu köyünde doğar. 1971 yılında Karasu'da ortaokulu tamamlayınca İvanovo şehrine gidip Dokuma Fabrikası karşısındaki lisede “yün eğirme” bölümünde okur. 1973 yılında Kazan'a dönerek inşaat şirketlerinden birinde boyacı-sıvacı olarak çalışmaya başlar. İşinden ayrılmadan akşam okulunu tamamlayan N. Gıymatdinova, 1976-1981 yılları arasında Kazan Devlet Üniversitesi'nin gazetecilik bölümünde okur. Üniversiteyi tamamlayınca VLKCM'nin bölge komitesinde edebî toplulukların işlerini organize eden müdür olarak çalışır. Onun doğrudan yardımı ve şahsi çabası ile Tataristan'da 10'a yakın edebî topluluk kurulur.

Gazetecilik ve romantik edebiyatın nesir türünde yazılar yazan N. Gıymatdinova'nın ilk matbu hikâyeleri **Yıldızlı Kışta** “Yıldızlı Akşamda”, **Taşılu** “Sabah Güzeli”, 1974 yılında “**Azat Hatın**” (şimdiki Söyembike) ve “**İdël**” dergisinin sayfalarında yer bulmuştur. Daha sonra ülke gazete ve dergilerinde, gençlerin hayatlarını anlattığı bir grup hikâyesi ile **Kitme, Ulım** “Gitme, Oğlum” (1977) ve **Suv Hikeyeti** “Su Hikâyesi” (1978) isimli lirik povestleri 1981 yılında ayrı baskılar hâlinde çıkar. Bugün o, hikâyeleri, povestleri ve anlatılarının toplandığı on iki kitabın yazarıdır. Yazarın eserleri, edebiyat eleştirmenlerine göre orijinal yazma stiline, başarılı tasvirlerle sahiptir. Aynı zamanda, okuyucu için ilgi çekici olay

örgüleri üzerinden toplum, insanlık ve millet için mühim meseleleri dile getirmesi ile de dikkate değerdir.

İlk eserlerinden bugüne kadar, insanlık için en huzursuzluk verici temalardan biri olan insanın bizzat kendisi ile tabiat arasındaki armoninin bozulduğu meselesini ele almış; insanların tabiattan uzaklaşması ile toplumda kötülüğün arttığını, insanların birbirlerinin kaderine hükmetme hakkını kendilerinde gördüğünü ve ahlaki-ruhi bütünlüğün bozulduğunu eserlerinde vurgulamıştır. Sanat açısından derin, hayatın içinden ibretli karakterlerin yer aldığı eserleri, yazarın fikrî eğilimini ve orijinal edebî hünerini ispatlar. Yazarın eserleri okuyucular arasında da büyük ilgi görmüş, eserleri hakkında üniversitelerde mezuniyet tezleri yazılmıştır. 2001 yılında yazarın **“Kitem Dime”** adlı felsefi-psikolojik povesti televizyonda dizi filme uyarlanmış, **“Sevile”** povesti ise Tatar ve Başkurt tiyatrolarında sahnelenmiştir.

N. Gıymatdinova, **“Kırgıy”** (Yabanî-1996) ve **“Ak Torna Kargışı”** (Ak Turna Laneti-1997) adlı hikâye ve povestleri ile *İdil* dergisinde basılan toplu hikâyeleriyle [**“Bülek”** (Hediye), **“Süret”**, (Suret), **“Zenger Çeçek”** (Peygamber Çiçeği), **“Şehir Hatını”** (Şehir Hatunu) vb.] 2001 yılında Tataristan Yazarlar Birliğinin **Fatih Hösni** ödülüne layık görülmüştür. Kendisi, 1981 yılından beri Tataristan Yazarlar Birliğinin ve “P.E.N. Kulüp” topluluğunun üyesidir. 1989 yılının Temmuzunda Tatarca **“İdil”** dergisi çıkmaya başladığından beri bu derginin yazarlığını yapan N. Gıymatdinova, 2006 yılının Mart ayından beri de derginin başyazarıdır. Gündemdeki konularla ilgili siyasî sosyal ve ahlaki meseleleri ele alan yazar bu dergide dile getirdiği derin muhtevalı yazılarıyla Tataristan gazetecilerinin **“Billur Kalem-2002”** yarışmasında **“Gazetecilikte Otorite İsim”** unvanına layık görülmüştür. Tataristan Cumhuriyeti’nin ün kazanmış medeniyet hizmetkârı Nebire Gıymatdinova, Alsu ve Çulpan adlarında iki kız çocuk annesidir. (Özcan, Y:114-115)

1.1.2.Kazan Tatar Edebiyatında Nebire Gıymatdinova

Nebire Gıymatdinova, Tatar köylerinden, daha çok Mişer Tatarlarının yaşadığı Karasu’da 1956 yılında dünyaya gelmiştir. Bu yıllarda Stalin dönemindeki baskılar yüzünden Tatarlar devrim öncesi yazarların hemen hepsini kaybetmiş, edebiyat ve tiyatro ani bir gerileme içine girmişti. Ancak Stalin’in ölümünden sonraki göreceli liberal atmosfer Tatar edebiyatını ve millî hayatını önemli

sayılabilecek ölçüde canlandırdı. Tatar edebî mirasına ait eserlerden birçoğunun yeniden basılmasına izin verilmesi sadece Tatar edebiyatı için değil, millî eğitim ve kültür hayatı için de çok büyük önem taşıyordu. Tutuklanan ve suçlu bulunan Tatar yazarlarının çoğu aklandı ve eserlerinden pek çoğu yeniden basıldı. Böylece Tatar edebiyatı eski enerji ve heyecanını büyük ölçüde kazanarak önemli bir canlanma göstermiştir. 1960'larda başlayan ve 1970'lerde Tatarların kendini arama çabası şeklinde gelişen bu canlanma ortamında Nebire Gıymatdinova, ilk eserlerini vermiştir. Ancak yazar siyasi gelişmeler, siyasi temalar ve Sovyet dönemi ideolojilerini edebiyat eserlerinde ele almamaya özen göstermiştir. O, daha çok insanın iç dünyasına yönelmiş, sosyal ve ahlaki meselelere değinmeyi tercih etmiş, kendi deyimiyle hep kalıcı temalar peşinde koşmuştur. Öte yandan 60'lı yılların başında oluşan bu özgürlük ortamı elbette sınırlıydı. Nebire Gıymatdinova eserlerini verdiği ilk yıllarda, partinin ülke komitesi tarafından bazı yazarlara verilen siparişlerin (zakaz) kendisine verilmemiştir. Yazar bu zakazların kendisine verilmemesinin nedenini, eserlerinin sisteme doğru gelmemesine bağlıyor ve ekliyor: "Beni daha çok insanların iç dünyası, iç güzelliği, örf-âdetler, millî değerler, ninededeleri iyileştirme usulleri ilgilendiriyor." 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren gelişen siyasi yönelişler neticesinde edebiyatta parti baskısı ve kontrolü azalmaya başlar. SSCB dağıldıktan sonra ise nihayet edebiyata kendi kanunları içinde yaşama yolu açılır. Bu tarihî şartlarda Tatar edebiyatı da yetmiş yıldan fazla mecburi teneffüsten sonra yeniden gerçek anlamda millî edebiyata dönüşür. İşte Nebire Gıymatdinova bu dönemde Tatar edebiyatı içindeki yerini alır.

Yazarın doğduğu ve ilk eserlerini verdiği 1960'lardan 80'lerin sonuna kadar gelişen sınırlı özgürlük ortamında, Tatar millî hareketinin yükseliş sürecinin, Tatar dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü araştırmalarına olumlu yansımaları dikkate değerdir. Ancak 1990'ların sonundan itibaren hızlanan sistemli kısıtlama faaliyetleriyle 1991 ve 1992 yıllarında Rusya'nın istemeyerek tanımak zorunda kaldığı geniş hakları tekrar almak çabasında olduğu görülüyor. Tüm bunlara rağmen bugün Tataristan'da onlarca süreli yayın ve gazeteyle matbuatın gelişmekte olduğunu, her yıl Tatarca olarak basılan kitap sayısının arttığını ve Tatar aydınlarının geçmişlerini aydınlatmak konusunda ısrarla çalıştıklarını söylemek mümkün. Tatar Türkleri, tarih boyunca Rus devletinin bütün gayretlerine rağmen asimile olmamış, Sovyet ve Rus idareleri

döneminde millî kimliklerini en azından, dil ve edebiyat alanında korumuşlardır. Bugün de aynı çaba sürmektedir.

1917 İhtilali'nden sonra Sovyet ideolojisine bağlı olarak gelişen Tatar edebiyatı birçok eksişe rağmen XXI. Yüzyıla zengin bir miras bırakmıştır. Geçmişteki zengin edebî geleneklerini koruyup zamana uyum sağlayan ve geleceğe umutla bakan Tatar edebiyatı bugün de gelişmekte ve derin içerikli eserlerle zenginleşmektedir. Tatar edebiyatının günümüzdeki temsilcilerinden biri olan Nebire Gıymatdinova da ahlakî meseleler, toplum ve insan kaderi, kuşaklar arası bağlar, doğduğu yere, ana diline sevgi, vicdani temizlik, insana sadakat, yapılmış günahlara pişmanlık gibi daima kalıcı temalar peşinde koşan biri olarak bugün yazarlık serüvenini devam ettirmektedir. (Özcan,Y;116-117)

Eserlerindeki ana temalardan biri de kadının kaderi. Karakterler ne olumlu ne de olumsuzdur, hem iyi hem de kötü nitelikleri iç içe geçmiştir, ancak bazı karakterlerde ya kötülük ya da şefkat daha yaygındır. Yazarın ana karakterleri güçlerini doğadan alır. Doğanın çocuklarıdır. İnsanların doğa ile yakın temas içinde olmadıklarında şefkat, karşılıklı anlayış, nezaket, saygı ve benzeri niteliklerini kaybetmeye devam ettiğini göstermeye çalışarak insanları doğanın kucığına geri dönmeye teşvik eder. Nabira Gimatdinova ayrıca öğrencilerin Tatar tarihi ve geleneklerini incelemeye olan ilgisini uyandırmak istiyor. “Büyücü”, “Kurt Kanı” vb. Bugün Nebira Gimatdinova en çok okunan yazarlardan biri olarak kabul ediliyor.

1.1.3.Yazarın Kaleminden Kendim Hakkında

Ben sıklıkla hayalimde çocukluk yıllarıma dönerim. Kendimin nasıl döndüğünü de görürüm. Ayaklarım yere değmez, kanatlanıp uçarak dönerim. Arkadan ise bir sıkıntı uğurlar. Bunu sözle anlatmak da olmuyor. Sen ne kadar çok geçmişini dolaşsan da orda kalamıyorsun, geri, bugünkü hâline dönüyorsun... Orada çocukluğum yuvarlana yuvarlana bele kadar ot biten Batma çayırında oynar, zıplayıp Sölçe Nehri'ne dalar, oğlanlar ile yarışarak balık tutar, emekleye-çıkı dağı saran yer çileği toplar, geniş ormanlarda şaşırıp yol arar ve yorulup meşe ağacının dibinde uykuya dalar... O da yetmez onu ısırana iterler, çilli kız bağırarak ağlar. Yaramaz çocuk zaman zaman topallasa da yürüyor. Çünkü o yalın ayaklı, onun tabanını ya cam keser, ya iri bir demir yaralar. Yarayı doktora göstermek yok, kendi düzelir...

Akşamları ben, çocukluğumu, Zeynep ninelerin kapısı dibinde geçirirdim. Ağız kirlenmiş, dişler batmış, Zeynep ninenin bahçesinde kuş kirazı yemişiz ve yüce gönüllü ihtiyarı dinlemek için tabureye dizilmişiz. Nine bize cennetten bahsediyor. “Evlatlarım, cennete girmek için pek çok güzel iş yapmak gerek”, der. E güzel iş ne acaba? Biz bunu şimdi anlıyoruz: Kötülük yapma, büyüklerini say, anne-babayı üzme, yaşlılara yardımcı ol...

Büyüdüğümüzde bu kuralları bozmadık sanırım. Ayrıca yardıma muhtaç hasta nine-dedelere yardım ediyorduk. Çeşme suyunu en önce onlara taşıdık. Patates ekmek, çöp atmak da bizim vazifemiz sayılıyordu. Kışın fırtınalı günlerde ayağı ağrıyan bir dedeyi kızağa oturtup Cuma namazına camiye götürdüğümüzü bugün dahi hatırlıyorum.... Sıklıkla hayallerimde çocukluk yıllarıma dönüyorum. Hem hüznü, hem huzurlu... (Özcan,Y;116-117)

1.1.4.Ödüller, Onursal Unvanlar

1985 Şeyh Mannoor Ödülü

2001 Fatih Hüsnü Ödülü

2009 Musa Jalil Ödülü

2013 Tukay Ödülü

2016 Tataristan Cumhuriyeti Halk Yazarı Ödülü ([https://t.t.wikipedia.org/wiki/](https://t.t.wikipedia.org/wiki/Нэбирэ_Гыйматдинова)

Нэбирэ_Гыйматдинова (25.11.2020)

1.1.5.Yazarın Basılmış Kitapları

1. Suv Hikeyetë (Su Hikâyesi, hikâyeler ve povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1981)

2. Bërdenbërëm (Biriciğim, hikâyeler ve povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1983)

3. Talpınuv (Kanat Çırpma, hikâyeler ve povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1986)

4. Çerëldëk (hikâyeler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1987)

5. Ut Kübelegé (Ateş Kelebeği, povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1990)

6. Sihërcë (Büyücü, hikâyeler ve povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1993)

7. Kırgıy (Yabanî, povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1996)

8. **Ak Torna Kargışı** (Ak Turna Laneti, povestler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 1997)
9. **Sevile** (povestler, hikâyeler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 2001)
10. **İkëbëzge de Avır** (İkimize de Ağır, povestler, hikâyeler, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 2002)
11. **Parlı Yalgız** (İkili Yalnız, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 2004)
12. **Bir Tamçı Yaratuv** (Bir Damla Sevme, Kazan Tatar Kitap Neşriyatı, 2006)

1.2.Nebire Gıymatdinova İle Yapılan Röportajlardan İki Örnek

1.2.1.Matbugat Dergisinde, Gulina HiSAMETDINOVA'nın gerçekleştirdiği 05.02.2010 tarihinde yayınlanan röportaj:

GRANDDAUGHTER GIMATDINOVA: BEN DE BİR MUCİZE BEKLİYORUM...

Bir insan tökezleyip mutsuzluğa düştüğünde, sebebi asla kendisinden aramaz. Bunu arkadaşlarına veya kendisinin anlamadığı sahnelere gönderiyor. Ve gerçek çok yakındır ve her şeyden sorumlu olduğumuz fikrinden oluşur. Kimse bizi ülkemizi terk etmeye zorlamadı, inancımızı zayıflattık, dua etmeyi bıraktık...

Bu gerçek, yazar Nabira Gimatdinova'nın her eserinde yer almaktadır. Edebiyat alanında, "Büyücü", "Beyaz Diken'in Laneti", "Tek Başına Çift", "Âşık Günah Var" ve benzerlerini yazdı. Eserleriyle geldi ve "tuhaf" olarak etiketlendiğinin kokusunu bile almadan bulduğu yaratıcı yola devam etti... Tufan ağa Minnullin'in ifadesiyle yeteneği, "inanılmaz derecede inandırıcı şeyler yazma yeteneği" idi.

Yazarın çalışmaları da tiyatro sahnelerine taşındı. Örneğin, "Sihirbaz" oyunu, Karim Tinchurin'in adını taşıyan Tatar Drama ve Komedi Tiyatrosu Ufa'daki Tatar Gençlik Tiyatrosu "Nur" tarafından sahnelendi. "Kurt Kanı" Nizhnekamsk Tiyatrosu'nda büyük bir başarı ile oynanıyor. Sonra yine aynı Tinchurinler tarafından "Bir Damla Aşk" seyirciye sunuldu. Hiçbiri halkı kayıtsız bırakmadı. Nabira Gimatdinova'nın eserleri geniş çapta okunuyor ve okuyucu kitaplarını dört gözle

bekliyor. O zaman sır nedir? Yazarla röportaj yaptığımda bu sorunun cevabını bulmuş gibiyim.

Nabira Hanım, hikâyelerinizi okuduğumda halkın kalbinde yaratılan folklor çalışmalarında teknikler buluyorum. Kutsallık ile kötülük, beyaz ve siyah güçler arasında bir çatışma var. Neden herkes gibi yazmıyorsunuz? Aksi takdirde “The Wizard” yayımlandıktan sonra eleştirilirsiniz.

“Okumadan ona iftira atmaya çalıştılar.” Ayrıca sihir hakkında yazıyorum. Ve bu sadece Savila’nın iltifatı. Burada şifalı bitkilerden, şifa yöntemlerinden, insanın doğa ile birliğinden, aşktan, ihanetinden, ruhundan bahsediyoruz. Bir edebi eser sadece tiktomalden yazılmaz, ruhunuza bir şeyle dokunur, Tanrı’nın bilgeliğine, kendi başınıza yazmaya tutunursunuz ve ömürleri zaten okuyucuya bağlı. 20 yıl önce “Büyücü” ve “Kurt Kanı” yazdım. Bugün hala el ele okunuyorlar. Neden? Çünkü insan, ruh, aşk, ahlak vardır. Bunlar ebedi temalardır. Ahlaksızlık, ahlaksızlık, inançsızlık, kansızlık yok. Evet Al, bu bana çok saçma geliyor, BT de benim için değil gibi görünüyor. Bu yönde yazmaya başladığımda, o zamanların bazı komünist yazar başrahipleri kaşlarını çattı, dedikodulara göre sosyalist gerçekçiliği görmezden geliyorum, söylentiye göre kahramanlarım bir Sovyet adamına bile yaklaşıyor. Hatta partinin il komitesine çağrıldılar. Onun zamanında sosyal düzende üstüne eklenerek kaydedildi. Diyelim ki büyük yapıları övüyoruz. İnatçıydım ve yine de kendim kaldım, her zaman kalabalığın önünde eğildim.

Bana öyle geliyor ki, insanlar bugün hala mucizelere ihtiyaç duyuyor.

“Her türden mucize ve fanteziye inanmak zaten insanoğlunun doğasında var. Onsuz insan robot olur. Peri masallarına ve onların iyi sonlarına inanmasaydık, hayatı ilginç bile bulamazdık. Özellikle günümüzün zorlu dünyasında. Sokaklardaki cinayet, tecavüz ve soygun televizyona girdi ve kitapçılar “yeni Rus yazarlar” tarafından kalitesiz, düşük ahlaki öğelerle ağzına kadar dolduruldu.

“Bir Damla Aşk”, “Tamga”, “Peri Çiftliğinde” adlı eserlerin ilk çalışmalarınıza göre dünyaya ve hayata daha yakın olduğunu söyleyebilir miyim?

“Katılıyorum.” Ben de ayda kahraman aramaya gitmiyorum, çağdaşlarım hakkında yazıyorum ama farklı yazıyorum. Eserlerin temelinde ahlaki değerler yer almaktadır. Belki de fark budur. Kahramanlarım, “Ey köleler! Kötülük yapmayın, küfür etmeyin, küfre eşlik etmeyin, günler sorumlu tutulacaksınız.” Diye uyarıyorlar.

Eserlerinizin dili de benzersizdir. Bununla ilgili ayrı bir görüşme bile yapmak mümkün.

“Ben güzel, gizemli bir Aksubay kızıyım.” Ben çocukken, büyükanneler akşamları kapının dibinde otururdu. Dedikodu yok, son zamanların işaretleri, doğal olmayan koşullar, iblisler, melekler, eh, eh, eh, eh, eh, eh, eh, eh! Akbabalar, “Joseph-Zulaikha” hikâyesinin üç farklı versiyonunu ezberliyorlardı. Dil zenginliği muhtemelen çok birikmiştir. Geçmişte Karasu halkı eğitiliyordu. Bunun kanıtı, Kazan bilginlerinin tepenin tepesinde burunlarına kitap taşımaktan yorulmuş olmalarıdır.

Çalışmalarınızda kendini tanıyan var mı?

“Evet tabi ki.” Nizhnekamsk Tiyatrosu “Kurt Kanı” sahnesindeyken ana karakter Ramazan için bu sayfanın bir editör olduğu söylendi. Sihirbaz yayınlandığında, Uber’im ve gerçekte Büyükanne Sharifjamal, “Benim hakkımda bir daha yazarsa, başımı sallamalıyım” dedi. Yıllar sonra onunla tanıştık. Başımı kaşımada, tam tersine Kuran’ı okuduğunda şifa veren bazı sırlar açığa çıkardı... 103 yaşında öldü.

Giderek daha fazla halk tiyatrosu işinize dikkat ediyor. Peki ya akademi tiyatrosu atlanırsa?

Bir yıl “Ateş Kelebeği” adlı esere dayanan senaryo “Tatar oyunu” yarışmasında birincilik elde ettiğinde, yazarı Taslima Khalaf ile birlikte değerli tiyatro yönetmenlerinin arasına yükselterek girdik. Şamil, Zakirov Amca’ya teşekkür etmek istedi, dileğini yerine getirmektir, ama yarı yolda kaldı. Düşünecek felsefi bir şey olduğunda, belki de zaten şüphecidirler. Henüz böyle bir sahne konusunda o kadar tutkulu değilim. Çünkü bir parçada söylediğiniz fikir, orada tamamen farklı bir ton bulursa, çok zorlayıcıdır.

Keşke son zamanlarda adınızın etrafında dolaşan söylentilere de açıklık getirebilseydik Bayan Nabira. Volga dergisinin baş editörüydün. Neden aniden onu terk ettin? Bugün hangi durumlarda yaşıyorsun? Ne yaparsın?

“Volga” bir gençlik dergisidir. Arzum gençliğe yol vermektir. Maalesef çok yetenekli yazar-gazetecilerden oluşan yaratıcı bir ekip de benden sonra ayrıldı. Kimseyi suçlamıyorum ve aşağı inip dedikodu yapmam. Bunu küçük ruhlara bırakıyorum. Yeter ki bir gün herkes eylemlerinden sorumlu tutulacak. Tanrı yargıdır ve henüz kimse O’nun yargısından kaçmadı. Şimdiye kadar yazıyorum, işte

çalışıyorum, felsefi kitaplar okuyorum, özellikle İslam âlimlerinin eserlerini. Nüfus arasında popüler olan tedavi kılavuzlarını topluyorum. En büyük kızım Chulpan bir doktor ve ileride belki birlikte bir set hazırlayacağız. Bugün herkes hastalıktan nasıl kurtulacağını, hangi ilâçların içileceğini öğretirken, şifalı bitkiler yalnızca biriyle hemfikirdir ve yalnızca birinin hastalığını şiddetlendirir. Burada bir doktorun tavsiyesine çok ihtiyaç vardır. Neyse ki, kızım şifa becerilerini merhum büyükannem Nagyima Abystay'den miras aldı. Büyükannem bölgede ünlü bir sülükçüydü. Chulpan da sülükler koyuyor ve elleri çok şifalı.

Tatarca iyi bir kitap okuduğunuzda, bu yazar yurtdışında yaşasaydı kitabının satılacağını ve milyoner olacağını düşünüyorsunuz.

Bugün ne Tatar kitabının ne de Tatar yazarın gerçek bir değeri var. Yazar sadece bir kitap yayınlamakla iştahını tatmin edemez. Ücretlerini sadece kitaplarıyla öderler. Genel olarak yazmak bir meslek değildir. Hizmeti bir madencinin işi kadar zor olsa da. Bir yerde çalışmazsa açlıktan ölür. Ancak kalem sahipleri, peygamberlerle özdeşleştirildi. Halkın yüzü, vicdanı, vicdanı sayıldılar. Kişi her şeye olan inancını kaybetse bile, kalemin sahibi olan basına olan inancını yine de kaybetmez. Tatar bir yazarın, bir Tatar gazetecinin anavatanı bunlardan sadece biridir. Tataristan'dır. Ve sadece kendi uluslarına hizmet ediyorlar, diğer uluslar gibi Amerika'da veya İsrail'de mutluluk aramıyorlar. Aksi takdirde yazarın fazla bir şeye ihtiyacı olmaz. Artık zengin bir hayatın hayalini kurmuyor, yeryüzünde halkının arasında yaşamaktan çok mutlu. Üç yıl önce, Tataristan Cumhuriyeti Devlet Konseyi Yardımcısı OAO Tatenergo Genel Müdürü İlshat Shaikhovich Fardiev bana yazarların günlük hayatını sordu. Bazı emekliler, hastaların ilaç için yeterli parası olmadığını söylediğinde, bir liste yaptı ve masrafları kendisine ait olmak üzere muhtaç yazarlarımızın çoğuna maddi destek sağladığını söyledi. Her karşılaştıklarında “Teşekkürler Fardiev” dediklerini hala hatırlıyorlar. Ayrıca sık sık mucizeler bekliyorum. Böyle nazik bir lider “Liste yap” dese, ilk tanınmış klasik yazarımız Ahsan Bayanov'u yazardım. Yandaki evimizde yaşıyor ve onu her gördüğümde kalbim ağrıyor.

“Bayan Torun, eserlerinizi nereye yazıyorsunuz?”

İnsan gözünden kaçış. Uzakta. Ne evde ne de köyde. Söylemeyeceğim yoksa öğreneceksin. Şaka yapıyorum tabi ki. Her gün oturup yazmaya çalışmıyorum,

sadece iş doğduğunda ve rüyamda yaşamaya başladığında bir kalem alıyorum. Sonra tüm dünyamı unutup işe koyuluyorum. Sadece gönül rahatlığı olsun...

Not: Nabira Gimatdinova'nın en büyük hayali, çalışmalarının büyük bir bölümünü kapsayan üç cilt yayınlamaktır. Tam saatten bahsetmese de bu kitapların okuyucunun eline ulaşması dileğini dile getirdi.

Röportajın Orijinal Hâli Aşağıdaki Gibidir:

НӘБИРӘ ГЫЙМАТДИНОВА: МИН ДӘ МОГЖИЗА КӨТӘМ...

Адәм баласы абынса, бәхетсезлеккә тарыса, сәбәбен беркайчан да үзеннән эзләми. Ул аны кавемдәшләренә яисә үзе дә аңлап житкермәгән күренешләргә сылтый. Ә хакыйкать бик якында, һәм ул без барысына да үзөбез гаепле дигән фикердән гыйбарәт. Кендегебезне жирдән беркем дә өзәргә мәжбүр итмәде бит, иманыбызны үзөбез какшаттык, үзөбез догалардан ваз кичтек...

Язучы Нәбирә Гыйматдинованың һәр әсәрендә шушы хакыйкать ярылып ята. Әдәбият майданына ул “Сихерче”, “Ак торна каргышы”, “Парлы ялгыз”, “Мәхәббәттә гөнаһ бар” һ.б. әсәрләре белән килеп керде һәм “сәер” дигән ярлык тагылганына да исе китмичә, үзе тапкан ижат сукмагынан бара да бара... Аның таланты, Туфан ага Миңнуллин сүзләре белән әйткәндә, “адәм ышанмаслык нәрсәләргә ышандырылык итеп яза белү”дән тора.

Язучының әсәрләре театр сәхнәләренә дә менде. Мәсәлән, “Сихерче” әсәрен Уфаның “Нур” татар яшьләр театры, Кәрим Тинчурин исемендәге татар драма һәм комедия театрлары сәхнәләштерде. “Бүре каны” зур уңыш белән Түбән Кама театрында уйнала. Ә инде “Бер тамчы ярату” ны кабат шул ук тинчуринлылар тамашачыга бүләк итте. Аларның берсе дә халыкны битараф калдырмады. Нәбирә Гыйматдинова әсәрләре күп укыла, укучы аның китаптарын көтеп ала. Моның сере нәрсәдә соң? Язучы белән әңгәмә корганда мин шул сорауга җавап таптым да кебек.

– **Нәбирә ханым, сезнең повестьларны укыганда халыкның бәгырендә яралган фольклор әсәрләрендәге алымнарны табам. Анда изгелек белән яманлык, ак белән кара көчләр каршы куела бит. Нигә сез**

башкалар кебек язмыйсыз икән? Югыйсә “Сихерче” басылганнан соң тәнкыйтькә дә элэктегез бугай.

– Аны укымыйча, яла ягарга маташтылар. Янәсе, мин сихер турында язам. Ә ул Сәвиләннең кушаматы гына. Монда сүз дару үләннәре, дөвалау ысуллары, табигать белән Кешенең бербөтенлеге, мәхәббәт, хыянәт, жан турында бара. Әдәби әсәр тиктомалдан гына язылмый, жаныңны нәрсәдер телгәли, шул чакта, Ходай хикмәте, үзеннән-үзе язарга тотынасың. Ә аларның гомер озынлыгы укучыдан тора инде. “Сихерче”, “Бүре каны” әсәрләрен мин 20 ел элек язган идем. Алар бүген дә кулдан-кулга йөрөп укыла. Ни өчен? Чөнки анда Кеше, рух, мәхәббәт, әхлак бар. Болар – мәңгелек темалар. Бозыклык, фәхеш, имансызлык, кансызлык юк. Әйе, мин кытыршырак язучы, башкаларга охшамаган. Шушы юнәлештә яза башлагач, теге чорлардагы коммунист язучы абзыйларның кайберләре каш жыерган иде, имеш, мин социалистик реализмны санга сукмыйм, имеш, геройларым совет кешесенә якин да килми. Хәтта партиянең өлкә комитетына чакыртып та тиргәделәр. Заманында өстән кушып социаль заказ буенча яздырталар иде. Әйттик, зур төзелешләргә мактатып. Мин үжәт холыклы, барыбер үзем булып калдым, гел халыкка табан авыштым.

– Халык исә бүген дә мөгжизаларга мохтаж кебек тоела миңа.

– Төрле мөгжиза-тылсымнарда инану, хыяллылык адәм баласына хас инде ул. Шунсыз кеше роботка әйләнер иде. Әгәр без әкиятләргә һәм аларның хәерле тәмамлануына ышанмасак, яшәүнең кызыгын да тапмас идек. Бигрәк дә бүгенге кырыс дөньяда. Урамдагы үтереш, көчлү, талау телевидениегә үтеп керде, ә китап кибетләре “яңа рус язучылары”ның сыйфатсыз, түбән әхлаклы әйберләре белән шыплап тулды.

– Беренче әсәрләрегез белән чагыштырганда “Бер тамчы ярату”, “Тамга”, “Пәри утарында” әсәрләре жиргә һәм тормышка якынрак дисәм, килешәсезме?

– Килешәм. Мин дә айга менеп каһарманнар эзләмим, замандашларым турында язам, ләкин башкарак төрле язам. Әсәрләргә нигезенә әхлакый кыйммәтләр салына. Аерма шундадыр, бәлки. Минем каһарманнарым: “Әй, бәндәләр! Яманлык кылмагыз, әшәкеләктән тыелыгыз, имансызлыкны юлдаш итмәгез, жавап тотасы көннәрегез була”, – дип кисәтә.

– Сезнең эсәрләрнең теле дә үзенчәлекле бит. Бу хакта хәтта аерым әңгәмә оештырырга да мөмкин.

– Мин бит карурманлы, серле Аксубай кызы. Балачагымда әбиләр капка төпләрендә кич утыра иде. Бернинди гайбәт юк, ахырзаман галәмәтләре, гайре табигый хәлләр, жен-пәриләр, фәрештәләр турында, и-и, кызык иттереп сөйләләр иде инде! Карчыклар “Йосыф-Зөләйха” кыйссасының өч төрле вариантын яттан көйли иде. Тел байлыгы, мөгаен, шулай жыелгандыр. Элгәре Карасуда халык укымышлы булган. Моны раслаучы факт: чорма башларындагы борынга китапларны Казан галимнәре ташый-ташый арып беткән иде.

– **Әсәрләрегездән үзләрән танучылар бармы?**

– Бар, әлбәттә. Түбән Кама театры “Бүре каны”н куйгач, төп каһарман Рамазан турында, бу бит фәлән редактор, дип әйттеләр. “Сихерче” басылып чыккач, минем Убырым, ә чынбарлыктагы Шәрифҗамал әби: “Тагын минем турында язса, башын сугып ярам”, – дигән. Еллар узгач, без аның белән күрештек. Башымны ярмады, киресенчә, Корьәннән укып өшкергәч, кайбер дөвалау серләрен ачты... Ул 103 яшьтә вафат булды.

– **Сезнең ижатыгызга күбрәк халык театрлары игътибар итә. Ә академия театры ник читләтеп үтә икән?**

– Бер елны, “Татар пьесасы” бәйгесендә “Ут күбәләге” әсәре буенча эшләнгән сценарий беренче урынны алгач, без аның авторы Тәслимә Хәләф белән шуны күтәреп мөхтәрәм театр җитәкчеләренә кердек. Шамил абый Закировка рәхмәт яусын, аның теләге куйдыру иде, әмма ул шулай ярты юлда калды. Уйландыра торган фәлсәфи әйбер булгач, бәлки шикләнгәннәрдер инде. Мин алай сәхнә дип ашкынмыйм да әле. Чөнки әсәрдә син әйткән фикер анда бөтенләй икенче төрле яңгыраш тапса, бик читен ул.

– **Соңгы вакытта сезнең исем тирәсендә куерган имеш-мимешләргә дә ачыклык кертсәк иде, Нәбирә ханым. Сөз “Идел” журналының баш мөхәррире идегез. Нигә кинәт кенә аннан киттегез? Бүген ни хәлләрдә яшисез? Ниләр белән шөгыйльләнәсез?**

– “Идел” – яшьләр журналы. Минем теләгем яшьләргә юл бирү иде. Кызганыч, бик талантлы язучы-журналистлардан торган иҗат коллективы да миннән соң аннан китеп барды. Кемнеләр гаепләмим дә, түбәнлеккә төшеп,

гайбәт тә сөйләп йөрмим. Моны вак жаннарга калдырам. Житәр бер көн, һәркем үз гамәлләре өчен жавап бирер. Аллаһ – хөкемдар, ә аның хөкеменнән әле беркемнең дә качып котылганы юк. Әлегә язам, эштә эшлим, фәлсәфи китаплар, аеруча ислам галимнәренең хезмәтләрен укыйм. Халык арасында таралган дөвалау кулланмалары туплыйм. Олы кызым Чулпан – табибә, бәлки киләчәктә бергәләп жыентык эзерләребез. Бүген барысы да ничек чирсырхаудан арынырга, нинди төнәтмәләр эчәргә икәннен өйрәтә, ә бит үләннәр кемгәдер килешә, кемнәндер чирен генә көчәйтә. Монда табиб киңәшләре бик кирәк. Шөкер, кызыма мәрхүмә әбием Нәгыймә абыстайдан дөвалау осталыгы күчкән. Әби тирә-якта данлыклы сөлекче иде, Чулпан да сөлек сала, куллары бик шифалы.

– Татарча яхшы китап укыгач, әгәр бу язучы чит илдә яшәсә, китабы сатылып миллионер булыр иде, дигән уй туа.

– Бүген татар китабының да, татар язучысының да чын бәһасе юк. Китап чыгарып кына язучы тамагын туйдыра алмый. Гонорарын үз китабы белән генә түлиләр. Гомумән, язучылык эше һөнәр түгел. Гәрчә аның хезмәте шахтер эше кебек авыр булса да. Әгәр ул берәр жирдә эшләмәсә, ачтан үлә. Ә бит каләм ияләрен пәйгамбәрләргә тиңләгәннәр. Алар халыкның йөз аклыгы, вөжданы, намусы саналган. Кеше бөтен нәрсәгә ышанычы беткәндә дә, матбугатка, каләм иясенә ышанычын югалтмый әле. Татар язучысының, татар журналистының Ватаны берәү генә. Ул – Татарстан. Һәм алар үз милләтенә генә хезмәт итә, бүтән халыклар кебек Америкада яки Израильдә бәхет эзләми. Югыйсә язучыга әллә ни күп тә кирәкми. Бай тормыш турында хыялланмый инде ул, жирдә – халык арасында яшәвенә бик шат. Өч ел элек “Татэнерго” ААҖ генераль директоры, Татарстан Дәүләт Советы депутаты Илшат Шәех улы Фәрдиев миннән язучыларның көнкүреше белән кызыксынды. Кайбер пенсионерларның, авыруларның даруга да акчасы житми дигәч, исемлек төзе, диде һәм үз хисабыннан күп кенә мохтаж язучыларыбызга матди ярдәм күрсәттә. Шуну әле дә онытмыйлар, очраган саен: “Фәрдиевкә рәхмәт әйт әле”, – диләр. Мин дә еш кына мөгҗиза көтәм. Тагын шундый берәр мәрхәмәтле житәкче: “Исемлек я” ап китер”, – дисә, иң беренче танылган классик язучыбыз Әхсән Баяновны язып куяр идек. Ул безнең күрше йортта яши, аны күргән саен йөрәгем әрни.

– **Нәбирә ханым, сез әсәрләрегезне кайда язасыз?**

– Кеше күзенән качып. Аулакта. Өйдә дә түгел, авылда да түгел. Әйтмим, йә эзләп табарсыз. Шаяртам, билгеле. Язам дип көн саен көчәненп утырмыйм мин, әсәр хыялымда туып, яши башлагач кына кулга каләм алам. Шуннан соң бар дөньямыны онытып эшкә керешәм. Тик жан тынычлыгы гына булсын... PS Нәбирә Гыйматдинованың иң зур хыялы ижатының саллы өлешен колачлаган өч томлыгын чыгару икән. Төгәл вакытын искәртмәсә дә, әлегә китаплар укучы кулына барып ирешер, дигән теләген житкерде ул.

Гөлинә ХИСАМЕТДИНОВА

1.2.2.Şahri Kazan Dergisinde ve/veya Gazetesinde gerçekteştirilen, 20.10.2016 tarihinde yayınlanan röportaj:

NABİRA GIYMATDİNOVA: “AŞKIN ÖZÜ ASLA DEĞİŞMEZ, SADECE BİR KİŞİ DEĞİŞEBİLİR”

Uzun zamandır beklenen eserleriyle her zaman mutlu yaşayan yazar Nabira Gıymatdinova'nın 18. Yıldönümü geldi

Okurlarımızla en sevdikleri yazarla tanışmak için bu iyi nedeni kullanmasaydık, kesinlikle affedilmezdik. Ya da yıllardır insanların sevgisini silmeden yaratan biriyle tanıştığımızda, kelimeye şimdi nereden başlıyorsunuz? Biz de burada başladık.

“Bayan Torun, aşk nedir?” Ona güveniyor musun?

- Aşk zaten farklıdır: bir erkeğe sevgi, çocuk sevgisi, anneye sevgi, memleket sevgisi... Ne tür bir sevgiyi kastediyorsunuz?

- Eserlerinde sahip olduğun aşk.

- Ve işlerimdeki aşk, günümüzde ve çağda bazı insanlara şimdiden gülünç gelebilir. Böyle bir aşk olamaz denilebilir... Ama inanmasak ve olamayacağını düşünsek bile böyle bir aşk vardır. Birbirinden ayrılmayı seven insanlar var. Sonuçta,

sevginin özü asla değişmez. Sadece bir kişi değişebilir, tutumu, nitelikleri, tutumu değişebilir. Sevgi zaten Yüce'nin gönderdiği bir duygudur. Ailelerin doğması, çocuk sahibi olması için. Ve bu his her zaman saf kalır. Bugün insanın yozlaştığını, hesaba göre evlendiklerini, insanın zenginliğine baktıklarını söylediğimizde bile aşk var. Ve bu duyguyu işlerimde buluyorum ve kahramanlarımda gösteriyorum. Var olduğuna inanıyorum.

- Ancak işleriniz sadece bir “aşk romanı” çerçevesinde yer alamaz...

- Bazen genç gazeteciler gelir ve “İşte Nabira Teyze, im-tom hakkında, sihir hakkında yazıyorsun” derler. Çocuklarım durun diyorum, yaratıcılığımın gelişimini mi izliyorsunuz? Diyelim ki bu benim ilk işim ve sonra tamamen farklı konuların gündeme getirildiği diğer işlerim çıktı: köyün kaderi, milletin kaderi, toprak, doğa, insanların ilişkileri. “Gittiğimi Söyleme” de Tatar halkımızın trajedisidir. Molla köyden atılır, ailesi dağılır ve kızı satılır. Tatar halkı arasında bu kadar çok trajedi yaşandı. Ya da “Bir Damla Aşk” otuz yıl önce yazılmıştı. O zamanlar köyler için hâlâ müreffeh bir zamandı. Çalışmamdaki biten köy doğal olmayan bir durum gibi görünüyordu ve bir tür fantezi olarak değerlendirildi. Ve bu çalışmadaki sahne, bugün hayatımızın kaçınılmaz bir sorunu. İnsanlar bazı nedenlerden dolayı işlerin bu yönüne dikkat etmezler ve onu sevgi ve sihire geri döndürürler. Hiç görmedikleri şey bu.

- Belki de bu eserlerin özünü okuyucuya aktarabilecek eleştiri eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

“Söz konusu olamaz.” Çünkü bugün okuyucu ile yazar arasında arabulucu olma eleştirimiz yok.

- Nabira Gimatdinova'nın çalışmalarını detaylı bir şekilde inceleyen ve ana özelliklerini tanımlayan eleştirel bir makale görmedim.

Artık onu kimse görmedi. Çok ilginç bir durumumuz var: Birkaç yazar bir araya geliyor ve birbirlerini övüyor ve cennete yükseliyor. Ben kendim bu tür gruplara girmeye çalışmadım ve çalışmayacağım. İnsanların kalbini kazanamaz.

- Ancak görünen o ki, Tukay Ödülü sahibi Halk Yazarı'na daha çok dikkat

edilmesi gerekiyor.

“Onun için üzümüyorum.” Bugüne kadar, yaratıcılığımı Muhammediye Medresesi’nde dini olarak ortaya koyan bir hizmet yazarak otuz beş tez çalıştım. Çalışmalarım hakkında Kazan Lights ve diğer yayınlarda makaleler var. Türkiye’den yaptığım eserler üzerine doktora tezimi bile savundular.

- Din bir şeydir, sihir başka bir şeydir. Hala birbirleriyle çelişiyorlar. Ve çalışmalarınızda bir şekilde doğal olarak birbirine karışıyor.

“Zaten sihir var.” Ne de olsa Hz.Muhammed’i büyülemeye çalışanlar da var. Halk sanatındaki iblisler ve kurtlar hiçbir yerden gelmemiş olabilir. Bizden sonra hala pek çok paralel dünya var. İslam, sihrin varlığını inkar etmez. Ne de olsa öyle. Sonrasında insanların geleneklerini ve tedavi yöntemlerini çok detaylı inceledim. Büyükannem, Nagyima’nın büyükannesi bir sülük yapıcıydı ve sülüklerle çok karmaşık hastalıkları tedavi ederdi.

“Sihir olduğunda, zaten bir karmaşa vardır. Bana inanıyor musun?”

- Buzumu daha bencilce anlıyorum. Bir kişinin iki farklı enerjisi olabilir: beyaz ve siyah. Bana şöyle diyorsun, “Torun, siyah, saçların beyazlaşmaya başlıyor ve gözlerin kızarıyor” ve her karşılaştığımızda tekrar etmeye devam ederseniz, kesinlikle beni çok kötü etkiliyor. Onu kırdığımda böyle oluyor. Parlak enerjiyi uyandırırırsanız, mevcut hastalığımın diriltileceğim bile. Bu fenomen şimdi bilim tarafından da kanıtlanmıştır. Bilimsel terimini bilmediğimiz için bunun bir batıl inanç olduğunu söylüyoruz.

- Bir psikolojik etki yöntemi.

“Evet, işte deneyeceğin bir şey var.” Kaynak toplama “piramitler”. Halk kaç kez aldatıldı. Bunu medyada yazıyor, konuşuyor ve gösteriyorlar. Hemen hemen herkes bunun inanılmaz olduğunu biliyor. Ve aynı zamanda paralarını aynı dolandırıcıların elinde tutuyorlar. Çünkü insanların beyinleri üzerinde etkisi var. Bu sayfa zaten bir sihir biçimi.

- Ufa’da yaşarken Kazan’a giderken ... Ne getireceğimi zaten soruyorsunuz. Birinden herhangi bir hatıra veya çatı satın alması istenir. Bana

göre bazen yüz kişi “Torunumun kitaplarını geri getirin” derdi. Kitaplarınızı Kazan’dan Ufa’ya bunca yıl boyunca taşıma kuşağının tamamı gitti. Bunu nasıl tedavi edeceğinizi bilmiyor musunuz?

- Halk yönteminden Kırmızı kile gazyağı dökmek ve biraz ısıtarak tabelaya sürmek gerekir. Bununla tedavi edilenler vardı. İşte birçok kişiye yardımcı olan bazı tavsiyeler.

- Bir öğrencinin sevgisini kazanmak kolaydır. Ama onu on yıllarca elinizde tutmak için yapılması gerekenler. Onun da herhangi bir ritüeli yok mu?

- Bir yazarın ilk etapta samimiyete ihtiyacı vardır. Açıkça yazarsanız, hile yaparsanız, okuyucu size güvenmemeye başlar. “Sonunda neden üzgünsün, neden aşıklar birlikte kalmıyor?” – Sık sık soru duymam gerekiyordu. Onları bir arada bırakırsam hayatın gerçekliği ile uyuşmaz. Bir yazar için en tehlikeli şey yapaylıktır. Bundan sonra, okuyucu çalışmanızdan biraz yenilik ve anlayış bulmalıdır. Bütün bunları sensiz biliyorsa, yazının bir anlamı yok. Eski ayinlerimizi ve geleneklerimizi incelemek boşuna değil. Onları bugün hiçbir yerde bulamayacaksınız. Hayatım boyunca ormanı, sırlarını anlamaya çalışarak sevdim. Tüm bunlar yavaş yavaş işime giriyor.

“Yaratıcılığını uzun zamandır biliyorum. Ve bazı nedenlerden dolayı, Nabira Gimatdinova doğuştan bu kadar popüler bir yazar olarak doğmuş gibi görünüyor. Bu şimdiden değil mi?

“Gençken edebi aslanlarımız vardı. Gumar Bashirovs, Garif Akhunovs, Sheikh Mannurs, Ayaz Gilyazovs... Zaten inanılmaz bir yükseklikte görünüyorlardı. Aralarına girmek için çok uğraşmadılar. Şeyh Mannoor çok kızmıştı. Ne söyleyeceğimizi merak ederek ondan hep korkardık. Bir noktada seslendi ve “Çalışmanızı okudum. Tamam abla, bahar, bahar, bahar.” Benim için zaten çok büyük bir şey oldu. Bir toplantıda çok sert eleştiri vardı. Sonra Ayaz Gilyazov, “Kimseyi dinleme, kendi yaz.” Dedi. Kardeş Frost’un benim hakkımda yazdığı başka bir cümleyi hatırlıyorum: “Bu çocuk, yetenekli bir yazarın sahip olabileceği tüm kusurlara sahip” dedi. Yazarlar Birliği Sırat Köprüsü’nü geçerek büyük güçlkle kabul edildi. Kitapları çıkarmak çok zordu, üç yıldır ortalıkta dolanıyorlardı. Bugün bu konuda gençler için çok daha kolay ve hem yazarlar birliği

hem de yazarlar onlara karşı sıcak bir tavır sergiliyor. Bırakın yazsınlar.

- Yazar bugün nasıl?

Dört kız yetiştirdik. Hizmetim, kız kardeşlerin anlayamadığı yedi yabancı tarafından takdir edildi. Beni patates kazamayan, saman taşıyamayan, alet temizleyemeyen, çok çalışamayan çaresiz bir insan olarak kabul ederlerdi. Hâlâ öyle. Ve bir yazarın çalışmasının zorluğunu bilmiyorlar. Madendeki kömür madenciliği ile aynı. Üsse iniyorsun ve o karanlık delikten inci taneleri buluyorsun. Kız kardeşlerim anlamadı. Yazmak için otursanız, daha çok oturmuş ve tekrar işten kaçıyormuşsunuz gibi görünürler. Zaten ölen tek anne sempatikti ve başarıma sevindi.

Yazarın durumu bugün hiç de aynı değil. Seviyesi düşürüldü. Bir zamanlar hayatın ön saflarında olan bir yazar bugün çok değersiz hale geldi. Geçmişte halkla iletişim güçlüydü ve her türlü parti ve toplantı başarılıydı. Ve sonuç bu olacaktır. Bugün ilçelere gidip görüyorsunuz. Birincisi, hükümet başkanı tarafından kabul edilmiyorsunuz. O kutsanmadığında başkalarının tutumları da değişir. Okullar da dâhil etmek için çok uğraşmaz. Kurt giderse ormanın da yok olduğu söylenir. Ahlaksızlığın bu kadar yerleşik olmasının nedeni budur.

- Profili yükseltmek için ne yapılabilir?

İyi bir şey yaz derler. Sonuçta kötü bir şey yazmıyoruz. Sadece gören yok, değerlendirici yok. Geçmişte Frost, Garif, Life ve Flood Kardeşler, çalışmalarınızdan herhangi birinin yayınlanıp yayınlanmadığını söylerdi. Bugün durum böyle değil. Mösyö hala aramızda. Birbirimizi görebilmeliyiz.

İtibarın nasıl artırılacağına gelince, büyük liderlerin konuşmalarında birkaç yazarın adını vermesi yeterlidir. “Bugün böyle yazarlarımız var!” – belki yazarlara daha çok dikkat ederdi.

- Diğer halk yazarlarını da takip ediyorum. Ama işte bir dedektif gibi tek nefeste okunabilecek aşkla ilgili ender eserler. Farklı bir milletten iseniz, mesela bir İngiliz yazarsanız... Kendinizi nasıl görüyorsunuz?

- Yabancı bir yazarın kendine ait bir bilgeliği vardır. Yabancı bir yazar bizim gibi

“millet, dil, insan” olarak kesilmez. O sorunu yok. Milliyetleri yok, kozmopolitler. Ve orta sınıf yazarımız bile onun benim halkım olduğundan endişeleniyor. Yani uzaya gitmiyoruz, devam etmemizi sağlayan şey bu. Bu şey küçülür, bu bizi yok eder. Yurtdışında yaşasaydım onlar gibi yazardım. Tabii ki, Yüce Allah yetenek verdiyse. Belki o yerde sıkışsaydım, Tanrı bana hiçbir şey vermezdi. Yazma yeteneği bana muhtemelen sadece Rab tarafından verildi çünkü ben bu bölgede doğdum.

- Özel bir üretim teması üzerinde çalışabilir misin?

“Hayır, yapamam.” Parti döneminde özel yazı çok yaygındı. Kamaz, oilmen’in hayatı vb. Birçoğu yazdı. Peki bu işler bugün nerede? Her parçanın merkezinde bir petrol sondaj platformu veya dev bir bina değil, bir insan olmalı. Onun zamanında da beni BAM hakkında yazmaya zorlayanlar oldu. Reddettim. Ruhuma uymuyor.

“Ya ruhunuza uygunsu?”

“Bazen insanlar bunun hala bahar olduğunu söylüyor. Dinlersin, oturup saatlerce dinlersin. Hem olaylar hem de kişilikler ilginç görünüyor. Ama... Hareket etmiyor...”

- Her gün yazıyor musun?

“İnsanlar yazar olduğunda, her zaman oturup yazacağını düşünür. Hayatı yüzde yüz alırsak, sadece yüzde yirmisini yazmaya harcıyorum. Yüce Tanrı bizi buraya sadece yazmak için göndermedi. Ailesi olan herkesin akrabaları ve sevdikleri vardır. Ailesine karşı görev. Yazar aynı zamanda başkalarının yaşadığı bir dünyada yaşıyor ve aynı zamanda özel bir hayatı var. Yani sayıları kovalamıyorum. Kitaplarım da nadiren çıkıyor. Benim için kalite önce gelir. Okuyucu çalışmanızı dört gözle beklemelidir. İnsanlar hakkında düşünmeye ve hatta ne söyleyeceklerini yazmaya gerek yok. Parça önce size hitap etmeli. Zaten bahçeye ilgili tek bir sayfa. Onu kendi başınıza geliştirirsiniz, güzelleştirirsiniz ve başkalarını sadece takdire şayan olduğunuzda davet edersiniz. Sonra biri hayranlık duyuyor ve biri onu kaşır.

- Aşkla ilgili çalışmalarınızda... aşk normal değil, bir tür karmaşıklaktır. Hem kahramanlar hem de durumlar öyle ki, sadece tek taraflı değil, haklı

gösterilebilir veya suçlanabilirler. Neden?

“Aşk tek taraflı değildir.” Hiç kimsenin dokunamayacağı, bakamayacağı, yiyemeyeceği, koklayamayacağı bir duygu. Yani belki birisi anlar ve anlayamaz.

“Tam bilgili ve kanlı bir kadını canlandırırıyorsun. Ama senin adamların...

“Torunun adamları kartondur, bir şekilde sadece bir tarafı açılır” diye düşündüm.

- Sen de yazdın. Okudum (gülüyor). Bir adam artık olduğu her şeyi görmeyi bitiremez. Özellikle erkekler söz konusu olduğunda. Kabulde farklılıklar olabilir. Bir kadın her şeyi aynı anda yapar: yeri yıkar, çamaşırları yıkar, bebeğe bakar. Ve bir adam bir işte meşgulse, meşgul olduğu tek şey budur. Benim adamlarım da pek normal değil ve pek çok ender olanlar var. Kısa süre önce “Volga” da görünen “Katenay” kısa boylu bir adam hakkındadır. Ama ruh hali yüksek, o gerçek bir adam. Bir defasında tiyatrodan çıktığımda kısa boylu bir adam peşimden koşarak geldi. “Boyumdan hep utandım. Bu çalışma ile beni bir zirveye çıkardın. Teşekkür ederim!” dedi.

- Kadın yazarla erkek yazar arasında bir fark var mı?

- Edebiyatı cinsiyetlere ayırmıyorum. Sadece yazarlar var.

“Hala.” Bugünün popüler yazarlarına bakarsanız... Rowling, ister Mayer ister Dontsova... Bugün en popüler yazarlar kadınlar.

- Aslanların dinlenirken daha çok koştuğu söyleniyor... Bugün isimleri unutulmayan kırk kadar geyik var. Ya on yıl içinde bunlardan beşi kalırsa? Zaman her şeye karar verir. Bir eserin ömrü de yalnızca zamana göre belirlenir. Eserleri zaman testini geçemeyen çok fazla nesir kadınıımız yok... Madina Malikova, Fauziya Bayramova, Khalisa Shirman, Ramziya Gabdelkhakova, Aigul Akhmetgalieva, Asiya Yunusova, RiRahman, Ilsoyar Iksanova eksik.

- Eğlence edebiyatı denen şey hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Öğrenci farklı. Sizi okuyan okuyucu beni okumayabilir, beni okuyan sizsiniz... Okuyucu da katmanlara ayrılmıştır. Zekâsı ne kadar yüksekse, seksle ilgili bir çalışmayı artık okumaz. Her katmanın kendi yazarı vardır.

- Çalışmalarınız çok sık sahneleniyor, bazıları on yıldan uzun süredir sahne dışında değil. Hiç kendiniz bir oyun yazmaya çalıştınız mı?

- Yazmaya çalıştım. Sonuçta... Tanımlayıcı ölçüler dâhil edilemez, insan psikolojisi ortaya çıkarılamaz. Bir şey eksik. Sanki ufkunuz daralmış gibi. Sonra onları bir

hikâyeye çevirdim.

- Kitaplarınızı okurken bir film izliyormuşsunuz gibi hissediyorsunuz ve aradaki fark açık olduğundan olaylar akla geliyor. Onları göstermeyi düşünmedin mi?

“O zaten.” Sonuçta, iş paraya bağlıdır. Ne de olsa Tukay dönemindekinden daha zengin milliyetçiler yok. Aksi takdirde, bazı zenginlerin bir gecede bir kumarhanede bıraktığı para, harika bir Tatar filmi yapmak için yeterli olacaktır.

Röportajın Orijinal Hâli Aşağıdaki Gibidir:

Укучыларыбызны яраткан язучысы белән очраштыру өчен шушы әйбәт сәбәпне файдаланмый калсак, безгә, әлбәттә, гафу булмас иде. Әллә ничә еллар буена халык мэхәббәтен сүрелдерми иҗат иткән шәхес белән очрашкач, сүзне нәрсәдән башлыйсың инде? Без дә шуннан башладык.

- Нәбирә ханым, нәрсә ул мэхәббәт? Сез аңа ышанасызмы?

- Мэхәббәт бит инде ул төрлечә була: ир-атка мэхәббәт, балалар мэхәббәте, аналарга мэхәббәт, туган илгә... Сез кайсы мэхәббәтне әйтәсез соң?

- Сезнең әсәрләрдә булган мэхәббәтне.

- Ә минем әсәрләрдә булган мэхәббәт ул инде бүгенге заманда кайбер кешеләргә көлке дә тоела торгандыр. Андый мэхәббәт була алмый диләрдер... Ләкин без ышанмасак та, булуы мөмкин түгел дип уйл�асак та андый мэхәббәт бар. Бер-берсен өзелеп яраткан кешеләр бар. Мэхәббәтнең бит аның асылы бер вакытта да үзгәрми. Бары тик кеше үзгәрә, аның холкы, сыйфатлары, карашы үзгәрергә мөмкин. Мэхәббәт Аллаһы тәгалә тарафыннан төшерелгән хис бит инде ул. Гаиләләр тусын, балалар булсын өчен. Һәм ул хис һәрвакыт саф булып кала. Без бүген кеше бозылды, исәп-хисап буенча гаилә коралар, кешенең байлыгына карыйлар дисәк тә мэхәббәт бар. Һәм мин әсәрләремдә шушы хисне табып алып, геройларымда күрсәтәм. Мин аның барлыгына ышанам.

- Шулай да сезнең әсәрләрне “мэхәббәт романы” кысасына гына кертеп булмый бугай...

- Кайчагында яшь журналистлар киләләр дә “Менә, Нәбирә апа, сез бит им-том

турында, сихер турында язасыз” диләр. Балакайларым, туктагыз эле, дим, сез минем ижатның үсешен күзэтәсезме соң? Менә бу, әйттик, минем беренче әсәрем, ә аннан соң фәлән-фәлән әсәрләрем чыкты, анда бөтенләй башка төрле проблемалар күтәрелгән: авыл язмышы да, милләт язмышы да, жир, табигать, кешеләрнең үзара мөнәсәбәтләре дә. “Китәм димә” әсәрендә – безнең татар халкының фаҗигасе. Мулла авылдан сөрелә, гаиләсе таркатыла, кызын сатып жиберәләр. Татар халкында андый фаҗигаләр күп булган бит инде. Яки менә “Бер тамчы ярату” моннан утыз еллар элек язылды. Авылларның гөрләп торган чагы иде эле ул вакытта. Минем әсәрдәге бетеп барган авыл гайре табигый хәл кебек иде һәм аңа ниндидер фантазия итеп карадылар. Ә шушы әсәрдәге күренеш бүген котылгысыз бер проблема булып тормышыбызга, алдыбызга килеп басты. Кешеләр нигәдер әсәрләрнең менә шул ягына игътибар итми, тоталар да мөхәббәткә, сихергә кайтарып калдыралар. Менә шундый әйберләргә бер дә күрмичә калалар. Шуңа эчәм поша башлады инде.

- Бәлки бу әсәрләргә асылын укучыга житкерә алырлык тәнкыйть булмаудан да килә торгандыр.

- Ансы турында сүз дә юк инде. Чөнки бүген укучы белән язучы арасында арадашчы булырдай тәнкыйть юк безнең.

- Нәбирә Гыйматдинова әсәрләрен җентекләп анализлаган, аның төп үзенчәлекләрен билгеләгән тәнкыйть мәкаләсе күргәнем юк.

- Кемнең дә күргәне юк инде аны. Бездә шундый кызык хәл: берничә язучы жыелышып ала да, бер-берсен мактый, күкләргә күтәрә. Үзем андый төркемнәр арасына керә алмадым, керергә тырышмадым да. Алай гына халык күңелен яулап булмый ул.

- Шулай да Тукай премиясе лауреатына, халык язучысына игътибар зуррак булырга тиештер кебек бит инде.

- Минем аңа бер дә эчәм пошмый. Бүгәнгә көндә минем ижат буенча утыз бишләп диплом эше эшләделәр, “Мөхәммәдия” мәдрәсәсендә ижатымны дини яктан ачкан хезмәт яздылар. «Казан утлары»нда да, башка басмаларда да әсәрләремә кагылышлы язмалар чыгып тора. Хәтта Төркиядән минем әсәрләр

буенча кандидатлык диссертациясе якладылар.

- Дин бер нәрсә, сихер – икенче. Алар бер-берсенә каршы да килә эле. Ә сезнең эсәрләрдә ул ничектер табигый рәвештә бергә үрелеп китә.

- Сихер бар инде ул. Мәхәммәт пәйгамбәрне дә сихерләргә тырышучылар була бит. Халык ижатындагы жән-пәриләр, убырлар да әллә кайдан килмәгәндер. Бездән соң да бит әле әллә күпме паралель дөнья бар. Сихернең барлыгын ислам кире какмый. Бар бит ул. Аннан соң, мин халыкның гореф-гадәтләрен, дөвалау ысулларын бик жентекләп өйрәндем. Минем әби, Нәгыймә әби, сөлек салучы иде, бик катлаулы чирләргә дә сөлек белән дөвалап терелтә иде.

- Сихер булгач, бозым-фәләне дә бардыр инде. Бозымга ышанасызмы?

- Мин бозымны үземчәрәк аңлыйм. Кешедә ике төрле энергия булырга мөмкин: ак һәм кара. Менә син миңа: “Нәбирә апа, карале, сиңең чәчләрең дә агара башлаган, күзләрең дә сүлпәнләнгән” – дип әйтсәң һәм аны очрашкан саен даими рәвештә кабатлыйсың икән, бу, әлбәттә, миңа начар тәэсир итә. Бозым ул менә шулайрак була. Әгәр син якты энергия уятасың икән, мин хәтта булган авыруымнан терелеп китәм. Бу күренеш хәзер фән тарафыннан да исбатланган инде. Без аның фәнни терминын белмәгән гә генә ырым дип әйтәбез.

- Психологик тәэсир итү ысулы.

- Әйе, менә син бер нәрсәне генә алып кара. Акча жыю “пирамида”лары. Халыкны ничә тапкыр алдадылар. Шулар турында матбугат чараларында язып, сөйләп, күрсәтеп торалар. Боларга ышанырга ярамаганын бөтен кеше диярлек белеп тора. Һәм шул ук вакытта акчаларын үзләре үк теге алдакчыларның кулына илтәп тоттырып тора. Чөнки халыкның баш миенә тәэсир итү бар. Бу бит инде сихернең бер төре.

- Уфада яшәгән чагымда Казанга жыенсам... Нәрсә алып кайтыйм дип сорыйсың бит инде. Кемнәргәдер һәртөрле сувенир, яки түбәтәй алырга кушалар. Ә миңа, кайчагында йөзәр кеше: “Нәбирәнең китаптарын алып кайт”, - ди торган иде. Сезнең китаптарны әллә ничә ел бие Казаннан

Уфага ташый-ташый бөтен бил бетте. Менә шуны дэвалауның берәр ысулын белмисезме?

- Халык ысулы дигәннән... Кызыл балчыкка керосин салып, шуны аз гына жылытып билгә сыларга кирәк. Шушының белән дэвалый торганнар иде. Менә шушы киңәш бик күпләргә ярдәм иткәне бар.

- Укучы мэхэббәтен яулау жиңел. Әмма аны ничә дистә еллар буена кулыңнан ычкындырмый тоту өчен нәрсә эшләргә кирәк. Аның да берәр ырымы юкмы?

- Язучы өчен иң беренче чиратта ихласлык кирәк. Әгәр төчеләнеп язасың икән, алдыйсың икән, укучы сиңа ышанмый башлай. “Ахырын нигә күңелсез тәмамлайсың, нигә гашыйклар бергә калмый?” – дигән сорауларны еш ишәтергә туры килде. Әгәр мин аларны бергә калдырсам, бу тормыш дөрөсләгенә туры килмәячәк. Ясалмалык язучы өчен иң куркыныч әйбер. Аннан соң, сиңең әсәрәңнән укучы нинди дә булса яңалык табарга, фәһем алырга тиеш. Әгәр ул боларны синсез дә белеп тора икән, сиңең язуыңның бер мәгънәсе дә юк. Борынгы йолаларыбызны, горөф-гадәтләребезне өйрәнүем дә юкка гына түгел. Аларны бүген беркаян да таба алмыйсың. Гомерем буена урман яраттым, аның серләрен аңларга тырыштым. Боларның барсы да акрын-акрын гына әсәрләремә кереп бара.

- Мин инде сезнең ижатны күптәннән беләм. Һәм ни өчендер Нәбирә Гыйматдинова туганда ук шулай популяр язучы булып тугандыр кебек тоела. Алай түгелдер инде ул?

- Без яшь вакытта әдәбият арысланнары бар иде бит. Гомәр Бәшировлар, Гариф Ахуновлар, Шәйхи Маннурлар, Аяз Гыйләжөвләр... Алар инде буй житмәслек биеклектә кебек иде. Бик алырга тырышмыйлар иде араларына. Шәйхи Маннур бик усал телле иде. Без аннан һәрвакыт куркып йөри идек, нәрсә әйтер икән, дип. Бер мәлне бу чакырып китерде дә: “Әсәрәңне укыдым. Ярый, сеңлем, яз, яз, яз”, - диде. Минем өчен инде бу бик зур әйбер булды. Бер жыельшта бик каты тәнкыйтьләделәр. Шуннан соң Аяз Гыйләжөв әйтте: “Беркемне тыңлама, үзеңчә яз.” Аяз абыйның тагын минем хакта язган бер жөмләсе истә: “Бу балада талантлы язучыда була торган бөтен кимчеләкләр дә бар”, - дигән иде

ул. Язучылар союзына бик зур авырлыклар белән, сират күпере аша уздырып кабул итэләр иде. Китапларны чыгару бик авыр, алар өчәр ел ята торган иде. Бүген яшьлэргә бу мәсьәләдә күпкә жиңелрәк, язучылар берлеге дә, язучылар да аларга жылы карашта. Бары тик язсыннар гына.

- Язучының бүген хәле нинди?

- Без дүрт кыз бала үстек. Минем хезмәтемне жиде ятлар аңлап бәяләде, апалар аңлый алмады. Алар мине бәрәңге казый алмый торган, печән ташый алмый торган, абзар чистарта алмый торган, авыр эшләр эшли алмый торган булдыксыз бер кемсә итеп кабул итэләр иде. Әле дә шулай. Ә язучы эшенең авырлыгын алар белми. Шахтада күмер чыгару белән бер. Төшөп китәсең базга, шул караңгы чоңгылдан энже бөртекләре табып алып чыгасың. Апаларым аңламады. Язарга утырсаң, тагын утырды инде, тагын эштән кача инде дигән сыманрак карыйлар иде. Бердәнбер әни, мәрхүмә инде, кызгана иде, уңышларыма сөенә иде.

Язучының хәле бүген бөтенләй хәл түгел. Аның дәрәжәсен төшерделәр. Кайчандыр тормышның авангардында торган язучы бүген бик кадерсезгә әйләнде. Элек халык белән бәйләнеш көчле, һәртөрле кичәләр, очрашулар гөрләп уза иде. Һәм аның нәтижәсе була иде. Бүген син районнарда барып кара. Беренчедән, сине хакимият башлыгы кабул итми. Аның хәер-фатихасы булмагач, башкаларның да карашы үзгәрә. Мәктәпләрдә дә бик кертергә тырышмыйлар. Әйтәләр бит әле, бүре бетсә, урман бетә дип. Шуның өчен әхлаксызлык тамыр жәя дә.

- Аbruен күтәрү өчен нәрсә эшлэргә мөмкин?

- Әйбәт әйбер яз дип әйтәләр. Без бит начар әйбер язмыйбыз. Күрүче, бәяләүче генә юк. Элек Аяз, Гариф, Гомәр, Туфан абыйлар ниндидер әсәрең басылып чыкса шылтыратып әйтәләр иде. Бүген андый хәл юк. Монсы әле үзөбез арасында. Бер-беребезне күрә белү кирәк.

Ничек абруен күтәрергә дигәндә, зур житәкчеләрнең үз чыгышларында берничә язучының исемең атавы да житә. “Бүген безнең менә шушындый язучыларыбыз бар бит!” – дигән сүзләрен ишетү белән ул язучыларга игътибар

артыр иде, бәлки.

- Мин башка халык язучыларын да күзәтеп барам. Ләкин менә детектив кебек бер сулышта укыла торган мэхәббәт турындагы әсәрләр бик сирәк. Башка милләт, әйттик, инглиз язучысы булсагыз... Үзегезне ничек күзаллыйсыз?

- Чит ил язучысының бер хикмәте бар аның. Чит ил язучысы безнең кебек “милләт, тел, халык” дип өзгәләнми. Аның андый проблемасы юк. Милләте юк бит андагыларның, алар бит космополитлар. Ә безнең хәтта уртакул язучы да халкым дип борчыла. Шуңа күрә без космоска менеп китәлмибез, тотып тора безне шушы әйбер. Шушы әйбер кимерә, шушы бетерә безне. Әгәр мин чит илдә яшәсәм, мин дә алар кебек язган булыр идем. Аллаһы Тәгалә сәләт биргән булса, әлбәттә. Бәлки, ул жирлектә тусам, Ходай миңа берни дә бирмәгән булыр иде. Язу сәләтен, бәлки, ходай миңа шушы жирлектә туган өчен генә биргәндер.

- Заказ буенча производство темасына эшли алыр идегезме?

- Юк, эшли алмыйм. Партия заманында заказ буенча язу бик таралган иде. Камаз, нефтьчеләр тормышы һ.б, һ.б. Күпләр язды. Ләкин кайда бүген ул әсәрләр? Һәр әсәрнең үзәгендә нефть вышкасы да, гигант төзелеш тә түгел, ә кеше торырга тиеш. Заманында мине дә БАМ турында язарга кыстаучылар булды. Баш тарттым. Рухыма туры килми.

- Ә рухыгызга туры килсә?

- Кайчагында менә шушы хакта яз әле диләр. Тыңлыйсың, сәгатьләр бue тыңлап утырасың. Вакыйгалары да, шәхесләре дә кызыклы кебек. Ләкин... Күңелне кузгатмый...

- Көн саен язасызмы?

- Кешеләр язучы булгач, ул гел язып кына утырадыр дип уйлый. Әгәр гомерне йөз процент дип алсак, мин шуның егерме процентын гына язып уздырам. Алаһы Тәгалә безне бит бу жиргә язу өчен генә төшермәгән. Гаиләсе бар кешенең, туганнары, якыннары бар. Әти-әнисе алдында бурычы. Язучы да

башкалар яшэгән дөнъяда яши, аның да шәхси тормышы бар. Шуңа күрә, мин сан артыннан кумыйм. Китапларым да сирәк чыга. Минем өчен сыйфат беренче урында. Укучы синең эсәреңне көтеп алырга тиеш. Халык турында уйлап, ул нәрсә әйтер икән дип язарга да кирәкми. Эсәр иң башта синең үзеңә ошарга тиеш. Бакча үстерү белән бер бит инде ул. Аны үзеңә үстерәсен, матурлайсың, бары тик үзең дә сокланырлык булгач кына башкаларны чакырасың. Аннан соң кемдер сокланып, кемдер тиргәп чыгып китә.

- Сезнең мэхэббәт турындагы эсәрләрдә... мэхэббәтнең гадәти түгел, ниндидер катлаулысы. Геройлары да, ситуацияләр дә шундый, алар бер яклы гына түгел, аларны аклап та була, гаепләп була. Ни өчен шулай?

- Мэхэббәт бит ул беркатлы түгел. Беркем тотып карый алмый торган, ашап та, иснәп тә карап булмый торган бер хис бит ул. Шуңа күрә аны кемдер аңлый, ә кемдер аңлай алмый торгандыр.

- Сөз хатын-кызы бик белеп, тулы канлы итеп сурәтлесе. Әмма ирләрегез... Минем “Нәбирәнең ир-атлары картонный, алар ничектер бер яклап кына ачылалар” дип уйлаганым бар.

- Язганың да бар. Укыдым (көлә). Ир-ат барсын да күреп бетерә алмый инде ул. Бигрәк тә ир-атка кагылышлы нәрсәләрдә. Кабул итү аермалыклары булырга мөмкин. Хатын-кыз барсын да берьюлы эшли: идәннен юа, керен юа, баласын карый. Ә ир-ат бер эшкә тотына икән, бары тик шуның белән генә мәшгуль була.

Минем ир-атларым бик үк гадәти дә түгел, сирәк очрый торганнары бик күп. Яңарак кына “Идел”дә чыккан “Кәтәнәй” эсәре кыска буйлы бер ир турында. Әмма аның күңеле югары, ул чын ир-егет. Бер мәлне театрдан чыккан кыска гына буйлы бер ир-ат артымнан йөгәрә-йөгәрә килә. “Мин гел буенман оялып йөри идем. Шушы эсәрең белән сез мине бер буйга үстәрдегез. Рәхмәт!” – ди.

- Хатын-кыз язучы белән ир-ат язучы ничектер аерыламы?

- Мин әдәбиятны женесләргә бүлмим. Язучылар гына бар.

- Шулай да. Бүгенге популяр язучыларга күз салсаң... Роулинг, Майер булсынмы ул, Донцовамы... Бүген иң популяр язучылар – хатын-кызлар.

- Арысланнар ял иткәндә кемнәр күбрәк чаба, диләр әле... Бүген исемнәре телдән төшмәгәннәр кырыкка якин бугай. Ә бер ун елдан соң шуларның бишесе калырмы икән? Һәр нәрсәне вакыт хәл итә. Әсәрнең дә гомерен бары тик вакыт билгели. Әсәрләре вакыт сынавына бирешмәгән прозаик хатын-кызлар бездә дә артык күп түгел. Мәдинә Маликова, Фәүзия Бәйрәмова, Халисә Ширмән, Рәмзия Габделхакова, Айгөл Әхмәтгалиева, Асия Юнысова, Рифә Рахман, Илсәяр Иксанова... Тагын кемнәр... Санный башласаң, унга да тулмыйдыр.

- Күңел ачу әдәбияты дигән нәрсәгә ничек карыйсыз?

- Укучы бит ул төрле. Сине укыган укучы мине укымаска мөмкин, мине укыган – сине... Укучы да катламнарда бүленә. Интеллекты югары булган саен, ул жени мөнәсәбәтләр турындагы әсәр укып утырмый инде. Һәр катламның үз язучысы бар.

- Сезнең әсәрләргә бик еш сәхнәләштереләр, кайберләргә инде унар елдан артык сәхнәдән төшми. Үзегезнең берәр пьеса язып караганыгыз юкмы?

- Язып карадым. Булмый бит... Сурәтләү чаралары кертәп булмый, кешенең психологиясен ачып булмый. Нәрсәдер җитми. Офыгың тарайган кебек. Шуннан аларны хикәягә әйләндердем.

- Китапларыгызны укыганда кино караган кебек тә тоелып китәсең, вакыйгалар аерма ачык булып күз алдына килә. Аларны экранлаштыру турында уйлаганыгыз юкмы?

- Бар инде ул. Ни дисәң дә эш акчага килеп бәйләнә. Тукайлар заманындагы кебек бай милләтпәrvәрләр юк бит инде хәзер. Юкса кайбер байларның бер төндә казинода калдырган акчасы шәп кенә татар киносы төшерергә җитәр иде.

2.BÖLÜM

METİN ÇALIŞMASI

2.1.Metin Çeviri Yazısı

ƘIRƘIY

Pověsm'

1

1. Ƙük gömbezě urtalay şartlap yarılğan sıman, yañğır yavdı da yavdı. Cihan totaş bër su dön'yasına eylendě. Ėrě-ěrě tamçılar, küñelde Ƙara şom uyatıp, şaƘ-şoƘ Ƙalay tübege kilěp Ƙadalalar da, yabılmıyça Ƙalğan tereze ƘapƘaçına şıbır-şıbır ağıp töşeler. Yañğır aldınnan ƘupƘan cil-davıl bağanalardığı ut çıbıƘların özgelep bětěrgen, avıl upƘın töbëne metelgen töslě ƘarañlıƘƘa çumğan idě.
2. Ul, torıp, suƘır lampağa bulsa da ut ėlerge tēledě, lekin ayakları anı tıñlamadı. Bar gevdesě ħelsězleněp oyěp ƘatƘan, baş eşlemi, eşleyü gēne tūgěl, bayadan birlě ni-nerse bulğanın añlamıy, bötēnley miñgēregen idě. “Nik kilmiy, nik kērmiy? Ul bit ‘yul uñayı suğılırmin’ digen idě...—Ĥatın ömētleněp terezege çıƘtı. Tik anda Ƙarañğı, canı öšetērlěk ƘurƘımıç Ƙarañğı idě. —Yañğır örkētte mikenni? Elle ġaybetten ƘurƘamı? Moñarçı ƘapƘa şaƘığan kēşě tūgěl idě şul... Bēlse idě ul anıñ ħellerēn, bēlse idě! Ƙarurmannar kiçep te kiler idě... İy rabbēnēñ Ƙarğıştan ötēlgen tōnnerě! Cezalıym diseñ, bütēn cezalar betken ideme!”
3. —Yaradı...
4. Ĥatın ƘarlıƘƘan tavıştan siskeněp Ƙuydı. Ütkēn küzlerě ƘarañlıƘƘa iyeleşep ölgērgen idě inde, ul miç avızına yılışıp temekě pıskıtƘan ƘaraçƘı Ƙıyafetlē irge tēkeldě.

5. –Yaradı-ı,—dip qabatladı qaraçqı, —yaradı-ı. İzgë tügël dip qara sin şunnan soñ bözlernë, èznë şep yuva!
6. –Nindiy èznë!— dide qatın anlamıyça. Ul elë haman miñgërev qaletënnen qotılmağan idë.
7. –Hi, añğıra! Minëm cirdegë tepi yëzlerën yañğır yuva, diym. Hiy, sarıq.— Töngë qunaq, qatını mışqıllavınnan tem tabıp, tıyılıp qına köldë, e ul monda üpkelemedë, soraştıra başladı:
8. –Nişlep yöriysëñ elë bolay? Qayıtıña baytaq idë bit.
9. –Çıgardılar,—dide ir, miç èçëne tötënën pufıldata-pufıldata.— Bar, tuğan, qayt, dideler.
10. Qatın bëraz aynıy töştë.
11. –Çıgardılar diysëñmë?! Tav hetlë gayëbëñ östënemë? Kit, söyleme!
12. –Ey sin, çiten qazıǵı, artıq töpçënme, yemë? Çıgardılar, iy basta! Röhsetën sinnen soramadılar.
13. –Alaysa nik kön küzënde qaytmadıñ? Nik qaça-posa tönle yöriysëñ? Èznë yuva, dip te kiynenëp utırasıñ ene...
14. –Cit-të,— dip, tësh şıǵırdattı ir.— İrëñ isen-aman busağanıñ atlap kërgenge şatlanmıysıñmı elle?— Qaraçqı temekë töpçëğën açuv belen miçteğë kölde ize-sıta sündergeç, aña taba borıldı. —Kërpë anasıday yinelerëñnë tırpaytma, barıbër qadalmıybız. Törme uzğan bëznëñ başlar. Neste, qezër irëñ dip sanamıysıñmı, e? Sıña eyteler, qabaq baş...
15. Qatın deşmedë, anı èçten qaltırav biylep aldı.
16. –Öç yılda onıtqansıñdır da şet. Qaya, qaya.— İr, mükelep kilëp, şırpı sızdı, anıñ yözën yaqtırttı hem avızınnan sası is bökëtëp,—ehe, sin çepçim qartaymağansıñ iken, gël min qaldırıp kitken kilëş,— dide. Küzënde periler tuy yasıy. Alay-bolay mıyıqlı abzıqaylarını iyeleştërmegensëñdër bit, e? Sëz buldırasız anı, yuqa yılannar, çalbar saldıruçı azğın şaytannar!—Qaraçqı sügëndë de uçlap qatınıñ yözën tottı.— Ce, irëñnëñ küzëne qara elë. Qara, diym, irëñe, ce!
17. Qatın, qaltıravın köçke basıp, yarsıp pışıldadı:
18. –Eytme ir digen süzëñnë! Sin minëm irëm tügël! Tügël! Nik turı Esmaña qaytmadıñ. Anıñ tüşegënnen torıp çıǵıp kitken kësë bit sin.

19. -Añardan kittëm ötürmenge, e siña qayttım, çönki de niqaqlım. Esmabike bulsa, behetennen imi başın çeynep özer idë.
20. -Bar, özsën, bar. Yanğır tuvqtavğa çıqıp kit. Tañ atqanı da kötme. İyrëklë başqa qayda da iyrek.
21. -İyrëk, iyrek, -dip ürteldë iyp, eytersën anı başına çükëç bëlen suğıp bastırdılar, ul yuaşlanıp qaldı. Quvlın hatınıñ yözennen aldı, aldı da avır suvladı hem mësken taviş bëlen:
22. -İh, Cemle, -didë. –Bëznëñ irëkke tuvëngan yük şul elë.- Dön'yası da ötürmen bëlen bër.
23. -Niçë-ëk? Çıgardılar, didëñ iç!
24. -Qaçtıq böz Sadiyq bëlen ikev. Dol-loy ötürmennerë, doloy!
25. -Qaçtığız?!
26. -Ce, ce, eğilip mañgayını qaravat çitëne berme. İskiterlëk nemeste işettëñ elë. Dön'ya şındıy ul, beğır' kisegëm, sinëñ miyç üvëntıgındağı qazanıñ këbëk qaynıy, taşa, tügële. Törme de şul dön'yağa oşşagan: bërev anda barıp këre, ikëncësë çıga, öçëncësë suvelıp üle, dürtëncësë qaça. Mëne böz taban yaltıratıq, qaçtıq yağ'nı mesëlen. Çönki de böz irëk havası suylap yeşer öçën tuğan halıq. Qaya, kil, bër yaratıym üzëñnë. Qaytqannan birlë qul tilërgen yuq...
27. Kit!- Hatın citëz tiyën këbëk qaravatınıñ ikëncë başına sikërdë. –Qıçqıram, qağıl gına, -didë ul mënderlernë işep töşëre- töşëre. –Këşëler cıyam!
28. Çüv, ekrën, tilë baş! Sinnen monı kötersëñ de. Haman şul anğıra sarıq iken. Ni kıynap ta teki retke kërmedën. Bir mënder, sırma, min iden astında yoklap alam. Siña şındıy zakon çığaram: këşë-felen kilse, borça këbëk öy bëtërëp çapma, çınıç qına utırıp söyleş. Budto İdris sinde tügël. Sizënmesënner dim. İrte bëlen taba niçëk eş yörtërge ikenën kiñeşleşërböz. Yoqla, Cemle.
29. «Niçëk indë bu? – didë hatın İdrisnëñ süzlerën başına sıydıralmıyça. –Anıñ minëm yortıma ayak basuvı bër bela bulsa, quyan këbëk posıp yatarğa cıyënvı mëñ bela tügëlmë soñ? Törme hetlë törmeden qaçıp! Billehi monı isep-hisap kıırğa aqıl citmi. Elle min, çınlap ta anğıramı? Anğırayttımı elle alla qarğağan şuşı tön minë... Kükler-cirler moğcızası i hodaëm, sin bu irnë küzlerëm kürmesën öçën ëraq-ëraqlarga iltëp olaqtırğan idëñ lebası. Ayırğan idëñ lebası qapa könnerëmnen, qan savğan begirëmneñ yaraların da tözetken

iděj lebas! Niđe tapın cezalarğa niyetleděj, niđe?! Şulay uk min artıq gönahlımı? Yuk-uk, irtege ük Cebbar yanına baram. Ötərmenəne kirə yaptırısın. Cirbit! Ni yözə bəlen avılğa qayıtqan diñ sin. Balsa da bulır iken imanının ceyüv qaçqan bendeler!»

30. Canın aqtarğan şıqsız uylarınnan arınırğa uylap, ul yözə bəlen mänderině qaplandı, tik yörekteñ hüşret kitmedě, küzge yoqı elñmedě. Ara-tire tınıp torğan kėbėk toğlğan yañğır şavı eçənnen gırıldarğan tavış işetėle idě. Ene, gırlıy-gırlıy yoqlıy... Eytərsəñ urmanda utın kisəp cənə özəlgen, eytərsəñ küñlėnde tamçı da kər-tap yuq. Anıñ urınında ikənçə bėrev balsa, kərfėk te yommiya tereze tóbənde yatırır, ezlemilmə, quva kilmilmə dip, yafraq sėlkėtkenge de qolaq şomartır idě. Hiç yuğı, hatınnan şiklenər idě. E niđe şiklenmeske di! Məne həzər Cemile tota da Cebbarlarğa yöğere. Eyə, tota da... Hət cir bəlen kük bėrge totaşıp yañğır koysın, toz tügəl, erəmes. Öyəñe şundıy ayaqlı qaza kərse, taş yavsı da çığıp çabarsın.
31. Cemile qavdarlanış idenđe bastı.
32. -Qaya barasıñ? –Didě şul çaқта gırlauvdan şıp tuqtağan ir hem, baş túbesə bəlen gėne kütərəp, ilen qapqaçın öske çöydě.
33. Hatın lıp itəp qaravatqa utırdı.
34. -Mině cevit iterge mataşasıñmı? –dip ükərdə qaraçkı. –Minəmə? Ahmaq! Sin üzəñ de buyaldıñ bit indě. Nik işək açtıñ, e? İdris ikenəmnə tanıdıñ bit, tanıp işək açtıñ, vatıp kərmedəm sinəñ terezeñnə. Monıñ oçən, qaçqınıñ kuvəniña salğan oçən, sıña sroq tiş ikenən anlıysıñmı hət, anğıra! Mině yeşergen oçən qoçaqlap üpmesler, bəl!
35. «Qurqıtma», -diyerge uyladı hatın, öz gėne gayret çeçerge tēledě, lekin tağıneçten qaltırav bizgeğə bėrəp çığıp bötən eg‘zaların tarqatıp taşlağantay ittě.
36. -Yat! –dip boğrdı İdris, -yat, diler! İtuv sinə de yanına sōyrep tōşərem.
37. Hatın qaruvsız gına östəne yurğanın yabıñgaç ir, tınıçlanıp, iden astına çumdı.
38. «Məne bardım, -didě Cemile üzaldına kōlėmsərep. –Gomər şulay üte indě, uylağan uvəm bəlen eşlenesə eşəm hiç bər vakıt tēngəl kilmedě. Kilmedě kilmedě... Başlarıñnı der‘yalarğa salış ağızasıñnı, i hodaəm! Bu gəzəplər üzənnen ük başlandı buğay. Üzənnen, eyə üzənəñ cėbėklėğənnen, mėskenlėğənnen, kistərəp eyte bəlmevənnen. Yuğıyse, İdris ozata kilgen

bërənçë kiçte ük künëlëne bërketkën idë: avılda yamanatı çıqqan bu ëğëtnë bütën yaqın cibermeske kirek. Anı Esmabike bëlen çuvala diler. Holqı da yamandır, Fehrëtdin nesëlë bit. Alar kızuv qanlı, qatı qullı bendeler.

39. Qumadı şul Cemile. Hezër iske töşërevë de avır: qurıktı. Qız kilëş utırıp qaluvdan qurıktı. Qız gômëre yomgak töslë alğa tegeri, yaş' haman bara da bara, tizden ëğërmë biş tula idë. İrënnen ayırılğan hatınnar içmasam gaybetçeler tëlënnen qıynalıp-sugılıp bulsa da kön küre söyü temë tatıy. Canı tēlegen ir alarnıñ terezesën çiyërte. E murtayğan qart kız kēmge hacet? Bit anıñ yortın ëğët-cilen biş çağırınnan urap uza! Yapa-yalgız yeşep, naz-söyülersöz qartayu Cemilenëñ qotın oçırdı hem ul işëttërgen süzlerge de, «sabır it, üz tiñëñ tabılır» dip ügëtleülerge de qaramıyça behtësöz başın İdrisler yortına iltëp tıqtı.
40. Tuylar uzıp atna-un kön ütkeç, fërmadan qotırınıp qaytqan ya' ir Cemilenë bër sebepsözge yuqmap taşladı. Aqılğa say bōrkë qayınsëñël aralap alıp kēletke östërep kērgende ul huştan yazğan idë. Bōkrë bitëne su bōrkëp, anıñ küzën açtırdı.
41. -Şundi y ul apayëm, tilërgen. Ėlëk, siña hetlë, minë bergēlep açuvın basa idë. He-he-he, min qotıldım elleleüv, -dip qulın çebekli-çebekli kētkēldëde qayınsëñël.
42. «Bulmıy, -dedë ul çaqta Cemile. –Tormış bolay cebër-ernüvden başlangaç, bulmıy. Bügën ük ayırılıp kitëm. Kēşë dōrës söylegen: Fehrëtdin nesëlë rehet kürsetmi iken».
43. -Şundi y ul, -dip, haman avız ërdı bōkrë. –Qulına ni ëlekse şunıñ bëlen qayızlıy. Tişëk çilek bëlen de qıynadı minë, dilbēge bëlen de iden çüpregë bëlen de. Nezëk tal çıbıgı bëlen sızdırsa be-ek avırta. Qara anday-monday yorta çıbıq-tayaq kürseñ ëraq ırgıt. Şunday ul bëznëñ abıy İdris. Sin, açık avız apa, nik anıñ küzëne çalındıñ soñ? İkençēley bebeğë akayğanın kürseñ, kaçıp tor. Qotırsa bebeğë akaya bit anıñ. Üzëneñ kēm ikenën bëlmi elë ul, mina «say savıt» dip aqıra. Sina da quşamat tabır, köt bërçaq, maçtır bëznëñ abıy quşamat-poşamatqa, be-ek maçtır.
44. «Say cavıt» köyente-çileğın asıp suğa kitken arada Cemile çëmodanğa eybërlerën tutırdı. Lakin qapqanıñ bër yaq totqasınnan ul tartqanda, ikëncë yağınnan susız çileklerën şiltıratıp qaytqan bōrkë elektërgen idë.

45. -Uf, açığı avız apa (kür, kuşamatnı üzë ük kuştı!), sulışım tınga qaptı, bik qatı qaptım , -didë qayınsëñël hem Cemilenëñ çëmodanı ötsëne kilëp te utırdı. – Çişme yolında yuan Esmabikenë kürdëm. Yuan-yuan da, malay, iyëlse këndëgë çişmege tiya. Şul soraştı. Nemeste di, abıyëñ cingeñnë yaratamı, dipmë-dip soraştı. Sukmıymı, dipmë-dip eyte. Sukmıy, dim, yarata, dim, ışandı teki. Sin tottırma yalgannı, yemë? Esmabikenë kürseñ, bëznëñ Zemzemiye gël dörësën söyli, diyersëñ.
46. Könleşüden kızargan-bürtengen Cemile çëmodanın kirë buşattı. Esmamı haman ömëtën özmi, bebke sağalağan tilgen këbëk anıñ beğëtë östënde bötërële iken! Çıgıp kit elë şunda, ikëñçë könnë ük küzën toñdırıp İdris yortına kileçek. Kileçek, kileçek!
47. Kiçën duamal ir basılğan idë. Hatınınıñ yeş'le küzlerëne qaramıyça gına:
48. -Fehrëtdin malaylarınıñ holık-fiğilën bëlep-işëtëp çıktıñ, tırnaq bëlen çiertkenge de avız tursaytma, -didë. –Yëgët vaqıtta açuv taşın su sibëp çıclatmıysıñ didë anı, öylengeç hëller üzgere, ir niçëk köyletse de tüzësëñ, canqay, -.didë
49. Hëm şunıñ bëlen eytëp te bëtërdë. Hëzër didë borkë qayınsëñël kiñeşën iste totarğa gına qala idë.

50. 2

51. Çilëklep koyğan yañğır tañ aldınnan tuktadı. Öy dım tartqan idë, ez gëne çërëm itken hatın tuñıp, çirқанıp uyandı. Bërara cılı yurğan astınnan çıgarğa irëñëp yattı.
52. -Çey kuy, - didë qarlıqқан tavış.
53. Töngë meşşernëñ özëlmiçe, yaña tugañ könge de kilëp totaşuvı Cemilenëñ tenën kuvırıp aldı. Töş këne tügël idëmëni kiçegë hëller?! Abav, canım, abav!
54. Ul deşmegeç, İdris iden taqtasın dëbërdete başladı.
55. -Samavır quy, sañğırav qolaq! Eçëm bığırdıy! Mertke çumdıñmı elle anda.
56. Tönnëñ avırlıgınnan sıgılıp töşken sıman hatın yartılaş bökreëp samavırğa su tutırdı. Qaltırañğan barmaqları torbağa utlı çıra salalmıyça intëktë. Çıra kümërlenëp idenge çeçële idë. Anıñ da beğëtë, qara kümërge eylenëp, şulay çeçëldë buğay. Cıyëp qara indë hëzër...

57. Süzsöz gëne çey etçələr. İdris qurqınıç idë: yanax söyeklerë bültëyëp, küz töplerë zëngerlengen ir aç bürege oşsağan, ul aşarday bulış haman hatını küzli.
58. -Çeşkeñ tüşëje tiyëp şıqıldıy, -didë qaraçkı, mısķılılï ëlmayëp, neste, minen şürlisëñmë? Ozaq yatmam sinde, qıvan, söyën. Eni, küresëñmë, -qaçqın işëkke taba ımladı. –Anda gómëreñe citerlëk baylıq. Qarama qaçqıgı belekey dip. Këçkëne de -töş këne. Altın zur bulmıy, tuğanım!
59. Mië şulpalağan Cemile şunda gına iskerdë: niçëk abınıp ëgilmağan, busağa töbënde avızı beylengen qaçqıq auvnıy idë.
60. -Neste bebeğëñ aqaydı? Anışmadım mı? Sinnen anılay-mazar soralmıy da. Tınıñnı çığarmıyça, qoyrıgıñnı kısıp yör, şul sinä süz. Ozaqlamam, dim, kitermën. Ul-bu tınsın, milise isnenüden tuqtasın, kitermën. Suga batқан këbëk bulırmın. Dön'yanıñ çitë yuk, disëñmë, cir şarı tügerek dip, ahmaqlar gına söyli. Dön'yanıñ dürt çitë bar, bar! Sin anğıra bëlmegeç te ni...
61. «Sataşқан, -didë hatın, qaçqıqqa yene küz taşlap. –Temam tilërgen. Törmeden altın tottırap qaçırılar di sinä! Kitërmin, di. İ hodaëm, yaqınayt ul minutlarıñnı, tizrek yaqınayt! İçmasam behetëme kitre qorılmas. Min bit anja tiëngen këbëk idëm...»
62. İr, cehet këne torıp, qaçqıqñnı iden astına ırğıttı.
63. -Öyde, yatsın avlaq cirde. Sin, Cemile, tıñla. Eger këşë şiklenmesën disëñ üzgerme de, üzgertme de. Elëkkëçe yeşe.
64. -Qaf tavı artına olaq. –dip ırğıraştı hatın. –Olaq, olaq!
65. -Ce, ce, ülekse et töslë ulama elë. Tıñlap bëtër. Alar sinëñ yortıñnan ezlemes, monı abzañ isepledë indë. Esmabikenëñ taviq këteklëgëne hetlë qaşarlar. Sinëñ bëlen bëznëñ ara suvıñan dip çutlıy milise bendesë. Ha-ha! Yalğışalar terë buğazlar, şulaymı, karçık? Bëznëñ elë qaynar tönnerëbëz bulır, vallahi! Nige aptırıysıñ kürşë avıldağı İdris dedey suğıştan qaçıp dürt ël yatқан hatınıñnı itek astında. Mariya tütiy öç bala tapқан. Balalar suyğan da kaplağan ataları iken. Avıldaşlarına ni digen heyler hatın: qalağa kükey satarğa bargan saën Pitërıma oşagan mucik bëlen oçraştırğalıym, artıq süyëşebëz buğay, kükey satqanda da bala yasap kite, çuqınçık, digen. Mariyanë «azgım» dip çëretëp sügeler, Pitërnë «mëskën, suğışa» dip, celliler iken. Sinä da marca tütiy heylesë tap-taman, Cemle. İdris sımağraq bërer irnë

küzlerge turı kilmegevë, ھا-ھا! Җотловқа базариннан, ھا-ھا! Күз buyar
өчән ھا-ھا-ھا!

66. Temekäden sarğayğan yem'söz tüşlerән ırcaytıp kölgән irnë kürmes öчән
Cemile yözән çitke bordı. «Cirengëç bigrek cirengëç һodaëm»
67. -Yaqtırdı, tereze perdelerән açarğa kirek, -didë ul kökçe sabırlıgın cıyëp.
68. Kölüden tuқтаған ir yortıgı bëlen bürenege suққалadı.
69. -Öyән şep, Cemle. Mondıy yortnı buşқа salmıylar. Aқça këm birdë? Buriçқа
cıydıymı? Minë ҡulğa alganda ҡapқа töbëñ tulı bürene gëne idë elë. Yort
қuzgıtıp çilenmeske idë, minëm börkë sëñël yanında urın tar idëmë, yeşer
idëgöz şunda ikë santıy. İden astın bëtonlap eşletkensëñ, salқın, cëlëgëñ
tuñarlıқ. Aқça қayan taptıñ, dim?
70. Bu yortnıñ ni beyege töşkenән, anı salam diye-diye küpmë çilengenıñ һatın
söylemedë. Këşësë ul түgël idë.
71. -Yarar, Sadiyқ kaya soñ? Söz ikeüv lebasa, -dip süznë bütenge bordı.
72. -Қақты Sadiyк. Urmanға taydı. Bëtken dip isep le ul duñgızın.
73. -Niçëк «bëtken»?!
74. İrnëñ күzlerë usal yaltıradı.
75. -Urman sinëñ iden astıñmelle? Ozaқ aғaç sanap yörërsëñ di. Barıbër totalar,
şuña bëtken Sadiyқ.
76. Bu- başқа sıymaslıқ һel idë. «Alaysa, -dip şomlanıp uylap aldı һatın, -monıñ
da könnere sanavlı. Totsalar, hiçşiksöz Sadiyқnıñ tëlän çıştërërler. Annan...
Annan ezlep kilërlër. İr һetlë irnë bürene yarıtına tıқmassıñ, ul sıña қandala
tүgël. Tayaқnıñ yuan başı evvel Cemilege tiyer: Këm yeşërgën? Cemile. Këm
milisenë kisetmegen? Cemile, tağın Cemile... İ alla gınam, ul moña niçëкler
gëne түzer iken?! Yuk, yuk şuşı қараққи қıyafetlë irnëñ қabat totıluvı da,
ğayëbëne күre ceza aluvı da anı tëtrendërmeyeçëк. Këşëler yavdırған nefret-
қarğışқа da yörek çıdar. Bitëne tökërgen il tökërgën қayқан da bër yuvıp
töşërër ul. E mëne... mëne Cebbarға nerse dip cavap birër? Niçëк anıñ
күzëne қарар. Bit ul Cemilenë gönahsız ferëştege tiñlidër. Һeyër... anлар,
belki. Һatın-gız ırlar aқılı bëlen yeşemi lebasa. Anлар, belki. Yuk, yuk min
tikmege gëne üz-üzëmnë yuatıp utıram. İmansıznıñ da imansızın yeşërgen
өчән Cebbar tarafınнан yuk kiçërü, yuu-uk!

77. -Nigedër bala yonnarıñ qabardı, Cemle, Cemle dim! –Börüşep urındığına sene yazğan hatını ir inennen totıp sëlkerge kërşetë. –Niler hisaplıysıñ, e? Şet minë satarğa plan qorasındır? Ce, aç ipi şürlëğëñnë, eyt bër-bër süz!
78. Hatın yöregë bëlen sıkranıp:
79. -Esmaña kiterge idë, Esmabikenë, -didë.
80. İdris, tağın atındırğan këbëk, urındığı-nië bëlen anı etëp ciberdë, Cemile çüt këne yüzë bëlen idenge qadalmadı. İr, açuvın tıyalmıyça, yarsıy uk başladı.
81. -Qaytqannan birlë «Esmā da Esmā»! Ni tukıym kibek başqa, kërmese de kërmes iken, ce! Bürënëñ tölkë oyasına qaçqanın işetkenëñ barmı sinëñ, miñgëreüv tavıq? Yuqtır şul, yuqtır, sarıq. Bürë oyasına uviçı yaqınlaşsa, yalan kırğa çığıp çapmıy, aqıl bar ul ertkiçta, şıp kına tölkë apaëñ quvışına këre de çuma. E bürënë tölkë oyasınnan elzemiler! Ezlemiler dim, Cemle, ağıra Cemle! Eyë, sin –tölkë, tölkë. Tölkë min cinë qumıym, ikëbëzge de urın cite monda. İndë miëne az-maz tamdımı? E-e tammadımı? Öytem bit, sinëñ işë miñgëreüge barıp citkençë tañ atar. Adaştıram min milisenë şulay, başın butıym, sinëñ këbëk ağıra sarıq yasıym üzlerënnen. Ce, urındığında artıq ceyëlden, Cemle, quzgal, aş pëşër, qarın açtı, çey bëlen gëne këşë bulmassıñ. –Qaraçqı çalbar kësësënnen pıçak tartıp çığardı, uçında qayrağan ittë, çençi barmağına tidërëp ütkenlëğën tikşërdë hem, Cemile yağına usal qaraş taşlap, iden astına töşëp çumdı. Töşkende avızın yem'sëz qıyşaytıp. - Heterëñne köya çëlterlegen ahrı, hatın, sinëñ bit gıyşkıñ Esmabikenëkënnen de heterrek idë, -didë.
82. Şul süzë bëlen ul Cemilenëñ yöregëne kiterëp qadadı. Hurlanuvınnan irënëñ ceynegen hatın, qaraçqını iden astınnan söyrep çığarıp, qarşısına bastırıp: «Min indë sin qaçqandır cëltep atқан Cemile tügël, eger yoldızsız qarañğı tönnerëñnë minëm bëlen bülëşërge ömëtlensenë, mëñ kerre yalğırsıñ. Urtaq tüşegëme cinëñ çirқанçıq gevdeñnë salğançı baz baqası salam min. Elle bër qatқан beğir'në erëtüvë ciñël disëñmë? Gıyşkıñ heterrek idë imëş. Ul heter gıyşkıñ süngenëne biş bılır labasa. Ülen üsken suqmağıma ayağıñnı da bastırmam, bël!» dip, yarsıp-ëlap barsın da tëzmekçë idë ul, uyların oçlap bëtërmes borın urınınnan sikërëp te torğan idë, tik akıl bu niyetënnen tıyëp ölgërdë. Bit İdris adem tëlën barıbër anlamıy, anıñ süzlerëne lıçqıldatıp tökëreçek këne idë. Elë tökërse gëne bër heyër, canıñda qazınıp, şul canıñnı

mıskıllap tem tabaçaq. Kirekse tibəp te kiteçək. Şul kiləş kəne qal ində sin, Cemile hatın: deşme! Avızıña su qabıp yör. Niçək oyalmıy, bitsəz! Küpmə qandı yaş' tüktərgennen soñ kile de gıyşık turında süz quzgata. Yuq, yuq ində! Her nersenəñ üz vaqıtı bar. Eyə, qayçandır sinəñ kündem, sabır hatınıñ bulıp yeşerge riza idə ul. E sin anı Esmanıñ yuntıq sularına salıp çayqadıñ. Minə bər tibəp əkkaç ta, tartıp torğızırğa bula idə elə, Cemile kiçərə bələ, onıta bələ idə. Sinəñ qabahtləklərənə de iske töşərəp cefalamayaçaq idə. Qaya ul! Siña həday anlıy sizgərlək bigenmə soñ, yuq şul tağın bər mertebe – yuq. Sinə həday həyvannan da tupasraq, ertqıçtan da qansızraq itəp yaratqan. Həyər, nige min bu irnə gönahsız ertqıç həyannarğa tiñlim elə. Tuğrılıq digen nesre ertqıç canvarlarda ademen de köçlərek lebası. Alar üz sınıarın beləğa yulıqsa da taşlamıy...»

83. Hatın, küñələnnen gəne irge renci-renci, qaz plitesəne ut törttə, aş quydı. İtnə küp saldı, mul saldı. Miñgəreüvlenüden retlenmegen başı: «Nige bu qader it aşım min?» dip qaceplendə. İkə kəşə öçən rizik həsterleüvnə anıñ aqılı qabul itəp bətərə almıy idə. «İslerəme cil qaksa, ağaçında qaltırangan közgə yafrak kəbək qoyəlam da qoyəlam, i həday gınam. Aña bit pəşərgen aşın da yaramıy, şunnan mən qayəp tabıp, telinkesə-idə bəlen yözəne bere idə. Nik həzər cidə yatqa evərəlgən bendenəñ köən köylep, cayən caylap yatarğa tiş idə Cemile?! Aqtan qıqrayəp qatsın!»
84. Eçten gəne yarsığan-dulağan Cemile şışlatıp qazın sündərdə, yane qabızdı, yane sündərdə... Utırdı az gına tınıçlanqaç, tağın şırpı aldı. «Yarar, doşmanıñnı ni-nerse, e teğam bəlen biterlevü tatar qadetə tüğəl, alla riza bulmas», -dip, hatın toqmaç qamırı basarğa kərəştə.
85. ...İdris fərmada atlar qarıy idə. Kolhoz, soñunnan bayəp, həllenəp kitü isebə bəlen, bölgənləkke töşe-töşe çitten nesəllə biyeler qaçartqan, reis Möhəmmetşin narat büreneden qımız zavodı tözətəp mataşa idə. Niktər İdris bəlen Möhəmmetşin bər-bərsən önemi, qara-qarşı oçraqanda ikəsənəñ de küzənde zəher çatqılar bişə idə. Öyden arandağı bozavlar yanına, bazuvlar yanından öyge yögərəp, dön'yada bütən törlə uy-meşəkat', bütən törlə suqmaq barlıgın bəlmegen yaş' hatın, bigrek te qaybetlerden əraq torğan

- hatın, kayan anlasın dı bu ikë irnëñ möhesebetlerën de, niler bülëşkenën!
Eşënde İdriske beylenërlëk tügël: maltuvar vaqıtında aşatılğan, eçërtëlgen.
86. Nihayet' cër tişëldë. Bërkönnë Cemile, reis bëlen irëneñ kızıp-ızıp söyleşkenën işëtp, abzar çitëne ışıklandı hem sağayıp tıñlandı.
87. -Sin, duñğız malay, -didë Möhemmetşin dulap, -anda yörüëñnë tuqtat!
88. -Kaya? –didë İdris, cirge çërt-çërt tökërenëp.
89. -Başını yölgerge salma! Tönegënek këmnerden çığıp bara idëñ? Öylengeç te basılmadıñ, zatsız ügëz. Mëne digen kız yareçtëñ bit, neste kirek ciña tağı?
90. -Tuqta elë, prid, tuqta. Këmnerden çığıp bara idëm, e? Avılda minëm kërmegen yort yuk, qonqrët eyt.
91. -Şörëplerëñ kügerdë melle?! Maylarbız, qara anı!
92. -E-e, sin anı eytesëñmë? Elle ul hatınıñ üzëñ çamalarğa yorisëñmë?
93. -Çamalıym min sinë, buğaziñnan elektërsem hezër!
94. -Sası qorsağıñnı tibëp ağızırmin, muyinga gına ürël, prid terë!
95. İrler, eteçlenëp, bër-bërsën çuqıy başlağaç, gar'lingen, hurlanğan, ernëgen Cemile kilëp aralamadı, yözën poçmaqça yeşërëp, qaltıranıp üksëdë. İdrisnëñ bar naz-cılısın urlağan qaraq can –Esmä idë. Ul idë, ul! Tağın këm bulsın, hodaëm. Këm avılda irler cıyëp, irler suğıstırıp yatsın! Azgınnar sukmağında ülen üsmi, çönki taptavuçı küp. Ene Möhemmetşin da, avılınıñ namus közgesë sanalırılıq kësë de, Esmanı sağalıy iken bit... Bütënnerden ni ömët itersëñ. Küresëñ, bu hatınğa törlëden-törlë kirek, irlernëñ İdris këbëk çëbëşë de, Möhemmetşin këbëk yuanı da kirek. Elë bit qarğana- qarğana ettë İdris, öylenëşken tönnë keleşëneñ ayağın übëp qarğanıp ettë, başqa Esma terezesën çiertü yuk, didë... Miña sin gëne bërdenbër, didë. İçmasam kësë küzënnen kaçıp-yeşërëneñ te oçraşmağannar! Mehebbet bulsa iken hët, ülëp-ülëp yaratı bulsa iken! Yatar idëmëni alarınıñ arasında surayëp Cemile! Tik mehebbet tügël bit bu, bu –Cemilenë mışkıllauv gına. Barı tik rehimsëz mışkıllauv!
96. Hatın, üz-üzën belëştërmiçe, Esmabikelerge çaptı. Monıñ bër aqılsız eş ikenën de toya idë ul, bilgëlë, anda barınıñ mer'nesëzlik ikenën de anlıy idë, lekin eçten qaynap-döbërdep küterëlgen açı qanı kızdırıp ölgërgen idë didë. Küzë tongan kilëş ul köndeş yortına kilëp te kërdë. Esma, çışëneñ, citsa kükreçeden gëne qalıp kërler yua idë. Cemile anıñ kilbetsëz zur gevdesën, iyegëne hetlë küterëlëp, tauv hasil itëp torğan kükreklëren kürgeç, tamam

yuğaldı, taraldı. Mizgël eçende ul esma yeneşesene İdrisnë bastırdı hem şaqqattı: bu kiben yanında İdris artıq belekey, artıq yabıq tüğelmä soñ? Kirësence bulsa idë, Esmanıñ deüvlögë-zurlığı İdriste bulsa idë... Monıñ işë hatınıñ çoçaqlarğa çoçağı cite miken? Cemile endeşmi-nitmi gëne işëkke borıldı. İrë bëlen köndeşen çağıştırğan arada bayağı açi-zehir qapıl gına sürëlgen idë.

97. Lekin Esmâ anı çığarmadı, içgırıp adlına kilëp bastı.

98. -Ul, yomışını yomışlamıy kitesëñ, kügerçenkeëm.

99. -Anda İdris bëlen Mõhemmetşin pır tuzıp suğışalar. Sinë büle almıylar. Bar, bülëp bir, -didë Cemile borınıñ yarıp kërgen tir isennen küñelë bolğanıp. Esmâ tau-tau kükreklerën avız turısına uq kitërëp teregën idë.

100. Uynaş hatın kıçkırap kölëp ciberdë.

101. -Sin, tilë-milë, islë bër tiyën, miña söyëncëge çaptımı? Bülerbëz, kügerçenkeëm, büler cirëbëz allaga şökër, işken. -Esmâ mutlanıp cilkesën sikërttë. -E mëne sinëñ, - ul Cemilege mışkıllı qaraş taşladı, -nerseñnë gëne bülerge iken? Qorığan tayaq kisegë tək qorığan tayaq kisegë! Tenëñde it eserë de yuktır, billehi, şış-mış söyek këne. Sinë çoçaqlağanda irëñnëñ bëleklerë avırtadır, eyëmë? Qabırğalarıñ bëlen tişmesen didë İdrisnëñ kükregën. Yonlaç bit anıñ kükregë, canım, maymılnıqı töslë. Haraplar itmegeëñ dim. Ha-qa-ha!

102. Könleşnëñ begır'ge çençüvëne tüzgen Cemile:

103. -Cinde mışkal da oyat yuk iken, -dedë.

104. -Bëz oyatnı cün gëne beyege bazarğa çığarıp satқан idëk şul, kügerçen tepiëm. Alalar bazarda, sin de sat. Annan ir quvıp ta meşekat'lenmessëñ. Atu sëznëñ sımak tayaqlar ir kürdëm diler de borın çöyeler. Yenesëneme, elle këmner! İrlegën tik üzlerëne gëne yereştërmekçëler, e bëznëñ işë yalgız-yolğız belşeygen kişër kimërërge tiş miken, e? Ene tavıqlar nindiy aqıllı, suğışmıylar, eteç hemmesëne de cite. Barsı da yomırqa sala, eteç mehebbetë tetëmëçe neüvmiz qalğan tavıq kürgen yuk bolay.

105. Bër aldına, bër artına töşëp tuqtausız sayrağan hatınıñ Cemile avız açıp tıñladı. Esmâ taqıldağan sayën, ul üzënëñ keçëreyëp, mëskënlenëp barğanın toya, köndëşen qaynar tabada öterlëk usal süz de tël oçma kilmi idë. Andıy süznë anıñ gomërde de işëtkenë yuktır, ahrısı.

106. Şul kilëş, cirge sēņer derecege citēp belekeylengen kilëş, ul öyēne taba atladı. Ul ħezēr tuzan börtēgē idē. Anı sanlamıylar, ħahħahelep köleler, ħurlıylar, taptıylar... İ bēr ħoday, e bit şuşı tuzan börtēgēnde de can, kēm bēlendēr ir koçağı bülēşmes öçēn özgelene, bergelene, erni-sıkrıy. Eyē, sinēņ ölēşnē tartıp alsalar ħıēn iken. Annan da biter yap’-yaş’ başıñnan köndeş utlarında yanuları ħazapnıñ ħazabı iken! Bolarnı kēmge söylep buşanırga, ye? Avılı da sēr saħlar kēşēge ħorıħan içmasam. Cemile üzē de elle nindiyl, az süzlē ħatın, andıy kēşēnē bik dus kürmiler, söymiler şul.
107. Ķapħadan atılıp kērgen cüler ħayınsēñēl, salıñan cilkelerēn küterērge köç tapmıyça, başkıçta utırħan Cemilenē törtkeli başladı.
108. -Tıħrıħtan abıy ħayta! Külmegē ērtıħ, avız-borınınnan ħan aħa. Eyde, açık avız apa, pēçenlēkke ħaçabız, itu imanıbıznı ħoyar. Üzē sügēne, üzē mışımıy, ħotırħan ügēz! Ķaçıyħ tizrek!
109. Ħatın ħımşanmadı. Bik tēlese de ul sēlkēne almas, çonki anıñ bēlen bērge dön’ya da aħsıllanıp ħatıp ħalħan, işēħaldındağı tavık-çēbēş, ħuaħħa sarħan çıpçıħlar, elē ħēne ħolaħ töbēnde bēzēldep yödetken bal ħortı da, havadağı küpērtme aħ bolıtlar da –hemmesē- hemmesē nindiydēr tufan ħubasin sizēnēp önsēz-ħereketsēz tora kēbēk idē.
110. Ķapħanı ayağı bēlen ħēne tibēp İdris kērdē. Ķayınsēñēl çınap pēçenlēkke yöħērdē, anıñ artınnan oçħan töpsēz çilek abvar çitēne berēlēp yen’çēldē.
111. -Timedē, la-la-lay, timedē, -dip abzar işēħēnnen muyının suzıp üçēklegen tilē-milēnē İdris ħuvıp azaplanmadı, anıñ ħorbanı ħarşında ħına, ēlektērēp al da cirge kitērēp sıla idē.
112. Küzēn ħan başħan ir:
113. -Pridke minēm östen calu bēlen sin bardıñmı, irēm tön ħata Esmā bēlen çuvala, didēñmē? –dip başladı hem cavap ta kötēp tormıyça Cemilenēñ başına suħtı. Ħatın başkıçtan tegerep töşkenēn, yüzē bēlen tuzanħa ħadalħanın ħına ħetērledē, İdris itēgē bēlen tipkeli-tipkeli ħıynaħanda ul indē anıñ suyħan, üzēn nişletkennerēn bēlmi idē.
114. Anı su bōrkēp anıma kitērdēler. İşēħaldı tire-kürşē bēlen tulħan idē. Ut baħanası sıman güvēldep şavlaħan ħolaħları bērsēnēñ de süzēn işētmedē, küzlerē ħēne ötsēne iēlgen militsionērni şeyli idē. «Moña nesre kirek iken?

Anı k m  a ırđan? İdris  ayda? Adem  urı, sabantuy  etl   alı  cıy lđan...
Elle ir kiseğ  Cemilen  tamam iz p-sıtıp bırgıtđanmı? Elle ul  l m b len
tartışıp, sonđı seğat'ler n k t p, tuzanlı cirde aumnıymı?!»

115. Militsion r a ardan  at- at nersel r soradı, lekin  atın anlamadı.  ıı-
 ıı g legen  ola lar sağıırav id . Sorap-eyt p te meğ'ne  ı mağa , militsion r k rş -k lenn   itkerek  terd  hem Cemilen  k ter p alıp  ap a
t b ndeg  mototsikl biş ğene ilt p saldı.
116. Ray zek yulına borılđa   ına  atın yuldaşınığ niyet n sizd .  ır cir m
anı aynıtıp cibergen,  ola larınığ şavlavı da basıla başlağan id .
117. -T ş r ğ z min ! –dip  ı  ırdı ul. –B lniske barmıym min, b r cir m
de avırtmıy min m! İtu sik rem!
118. B t n bu  b len  alkınıp torıp başkan  atına militsion r,  ul izep,
utırırđa  uştı, Cemile t z ml ğ n cuv p sik r rge azaplanga   ına tuğtadı. Ul
tuđtavđa  atın can-fermanđa yuldan kir ge taba  aptı. Avıldan şa tıy
 ra lařđannar, ki  te cit p kile,  ır-bolınnağnı  arađđılı  sara id .
119. -Sabır it, -did , artınnan lap-lop y ğ rge militsion r, -sabır it, sin bit
bik  atı  ıynalđan. Duğtırlar tikş rs n, zıyansız diseler, avılığa  z m ozatıp
 uyarımın. Minnen şiklenme, ya a k ş  min, k pten t ğ l g ne s zn ğ
 arasuğa tertip sa ğısı it p bilg led ler. U astok militsion rı, dimek.
120. İzg l k  ılđan k ş ge re met te eytmi e torıp  abuv, elbette, kil şmi
id .  atın unaysızlanıp adımların ekr neytt .
121. -İr  tuğmağan b r  atını b lniske taşıp  lđ rmess đ, -did  ul,
a lang nday. –Sirek-mirek k ne bulđalıy b zde andıy  eller. Tormı  bit.
122. -K rş ler ğ z sirek k ne dimed , k n say n...
123. -Yuk la, -dip b ld rd  Cemile. –Ara-tire  ul uyanata did , c nner 
 otırsa đına. Zinhar, İdrisn  binavatlap unbiş te ivl kke yapmağız!
124. -Yabilđan did  ul,  abat yabası  almağan.
125. -S z, milise  alkı, đay ps z dimis z şul, totasız da  t rmenge atasız.
Suğsa,  z  atına suđđan, c zn k n barıp tuğmamağan!
126. -Sin ğ is m ğ ni ek el ?
127. -Cemile atlı min, Bayazıtova Cemile.
128. -Ye,  uş alaysa. Yerdem kirekse, tartınma, kil. Min Merfuğa
 ar ı larda fatirda yeşim. Cebbar Safin bulam.

129. -Kirekmes te yerdeməğəz, -dip, üpke bəldərdə hətin. –Sinnen başqa da irəmnə caylarmin. Kəşə utırtırğa səz maçtır.
130. -İh sin. Cəmlü! Cemile!
131. Şulay diğəç nik şəltelep qaradı ana bu kəşə? Qaradı da mototsiklin tırılalıp kitəp bardı. Kır urtasında isengerep yalgızı ğına basıp ƙalğan yaş' hətin ul küzden yuğalğançı ƙarap tordı. Cemile dip, bigrek üzəknə özəp eyttə didə. «Cəmlü-Cemile...» Hi, Cəmlü dip irkelep əndəşüəñ kəmge tansıƙ. Üzənçə: «Ƙıynalıp-suğılış yeşisəñ, bıçara», -diyüv bulğandır elə. Sinəñ ni eşəñ bar, milise! Min –törtip saƙçısı dip, bötən kəşənəñ de tormışına tıƙşınma, yemə. İdris yortınnan baş alıp ƙara barsın, ƙaysı ƙapƙağa törtəlsən Cemile? Esmabikege ir birəp, üzə «ayərilğan» isəmə küterəp tərəklək ƙılsınmı?! A, yuk, yuk!
132. Alay da... Çü elə, çepçəme elə, Cemile hətin, tırgeme anı! Nige bolay üzəknə özəp eyttə soñ ul? Eytərsəñ hətin yaramağan eş östəñde totılğan! Vet tabışmaq...
133. Unbiş teüvlək ƙazna şulpası çömərge İdris ezrek basılıp ƙayttı. Əçteğə açi-zeherən yodriƙlarına küçərmiçə ğinə tələ bəlen «dömbeslede».
134. -Nu, Cemle, sası közen, suƙıp tıçƙan, art sabağıñnı bər uƙıtam min sinəñ. İkençəley uram yarmassıñ, milise östərməssəñ. İden astına aptöşəp, ilek avızıña berəngə tutırıp, tavış-önəñnə çığartmıyça ğına izeçəkmən.
135. -Naħaƙƙa tırgisəñ, İdris. Min milise çağırtdım, -dip əladı Cemile, emma ir celledə, otırı ƙotırdı ğına.
136. -Unbiş sutƙı kəm öçən törme idenənde avnadım else? Bər suƙƙağna avıl şıydıñ, ülen böceğə.
137. -Sinəñ ul suğu-ƙıynauvlarıñ isepsəz-ħisapsız didə. Ƙayçan milisege calu yazğanım bar. Tüzəm bit.
138. «Esmada tön ƙunularıñnı da bələp tüzəm», -diyerge uylağan hətin tələn arƙılı təşledə. Esmə isəməñ ƙıstırğan, süz artıƙ küərip, tağın ƙara tavış çığaçaƙ idə.
139. Tönle ul, ƙıynalğan tenənəñ ƙaysıdır poçmağında ƙolret bəlen ğinə saƙlanıp ƙalğan naz-söyən taş beğir'lə irge küçərərge ömətlenəp, aña əlıştı, başın cilkesəne saldı. İdris ğırıldap yoƙlıy idə, yoƙı aralaş ƙına:
140. -Heste? –didə.

141. -Sin miña бүten time, -didě hatın, қыяр-қыymas қына irněj қытыршы
yañaғыннан үбәp. –İmgetsen bala da tabalmam bit...
142. -Öske atlanma, sitasiñ, Esmabike çuқıncıқ, -didě sataşқан İdris, çebән
қуған töslә қулі бәlen sәltенәp.
143. Cemile çitke taypılıp ölgәrmese avır yodrıқ tağın başka қунаçaқ idә.

144. 3

145. Ul tabın ezәrlep, zur savıtқа aş бүләp қуydı. «Çık» dip әndeşmekçe
gәne idә, қapқа yabilған tavıш işәtdә.
146. -Töş cittә, kibәtәñ haman biklә, -dip, suқғana-tirgene botaқ oçı tuғанı
Orқыya kilәp kәrdә. –Nişlep yatasıñ bu gомәr, astaқayәm? Biş balañ biş
yaқtan itegәñe asılınғанmı, ir köә köylisәñmә, vakıtında açıp
rehetlendәrmeseñ halıқnı? Azasız, kibәtke huca bulasız da otırı azasız.
147. Orқыya түrge ütәшли үк östelge күz saldı.
148. -Bereç, қунақ-töşәmәñ barmını?
149. Cemile қavşavdan süzән yottı. Hodaәm, alay-bolay isnenәp yörmi
miken epçi қarçıқ? Aña sәr sıymıy, sәrәññә tartıp alsa, yuntıқ cu kәbәk
bötән uramға çıғarıp tüge.
150. -Nitken қунақ di, tuғанım apa. Yañğırı yañğırmı, қoydı gına.
151. -Öç kәşәlәk aş sosıp қuyğansıñ, şuña eytüәm. Anısı, қунақnıñ gayәbә
yuk. Bәlebәz indә, bik bәlebәz yanıña kәmner kilәrән. Tuғанıñnan
yeşәrmeseñ ni.
152. -Gaybet söyliler, tuғанım apa. Kilәrәm de kiterәm de yuk minәm.
153. -Ye, ye, қızarınma, astaқаәm. Bal қortı қaysı çeçкеge қunarın üzә
saylıy.
154. -Çey әçer idәñ, tuғанım apa.
155. -İrten әçkenner de әçекке töşәp citmegen elә Aç kibәtәññә cetrek.
Bara toram, toz kirek miña.
156. «Mәne hezәr üz öyәñde қurқıp yeşә! İrkәнlep sulama, қatı basıp
yörme, қıçқırıp söyleşme! İ bәr hoday...»

157. -Ul şaytan tayağı apanı üzənnən bizlər, -didə barsın da işətəp-tınlap yatқан İdris. –Anıñ borın tıqmağan cirə yuk.
158. -Kilgen kəşənə quvalmam didə! Sin üzəñ tizrek kitü cayən qara. Yeşetme minə ut bəlen cu arasında! Yeşetme işək-qaqkalar bikletəp!
159. -Çerəldeme, tilə hatın! Yaramğa işətəler. Qaycan taban yaltıqatırğa ikenən sinen soramam. Elege miña monda da rehet: tamaq tuq, ös bötən kəndəkten çığa tötən.
160. Tügəne mənəp köləp utırğan şuşı bendeden de cirengəçrek zat dön'yasında yuk idə. Niçək Cemile anıñ bəlen qıynala-suğıla gomer çikken de, niçək berge yatıp yoqlarğa çırqanmağan?! Tun tügəl şul, ademnəñ eşəndegəsən eyləndərəp qarım dime. Tun tügəl. Küz suqır buldı mikenni ul çaqlarda?! İ tenrələrnəñ tenrəsə, arala, bu köəkten, bəruk arala!!!
161. Hatınıñ ineləp- ineləp yöregə qıçqıra idə. Şapır-şopır aş çömərgeñ İdris, qırıy bəlen anı küzetəp:
162. -Kibəttə iden yuasıdır, Cemle? –didə.
163. -Satam, -didə hatın tələr-tələmes kəne cavap birəp.
164. -Sinnə, qodağın?! Şulpalangan miyəñ bəlen çut töymesə tartasınımı? Məñ qat yalğışıpmı?
165. -Sin törmenəde qandala simərtkənde min aqça sanarğa öyrendəm.
166. -Kürem, tälleşərge de ostarğansın, Cemle. Ələk avızında ambar yozağı idə. Alay ceyələp avız çapılatma ilə, qodağıy. Minəm isəmnə de quşıp cibermegeəñ. Çamalap kibətəñde, çamalap söyleş. Tottırsañ, üzəñnə tēgə dön'ya ferəştesə dip sana. Başta sinə, Annan üzəmnə çençim. Bəz zəher Fehrətdin qavəmə! Babaynıñ bərəncə hatının niçək suyğanın söylimmə? Ehe, tınlıysın kilmi, örkəsəñ. Qotıñ botıña töştə. Bar, tay kibətəñe. Qaytqanda ikə-öç «çıstay malayən» sumqaña tıgarğa onıtma. Bügən tönle, mögayən da, tuy yasarbız, yañadan niqañ yañartırbız, Cemle qarçıq.
167. Cemilenəñ tını qısıldı. Nerse lıgırdıy törme çıpçığı? Şayartamı, kölemə? Yuq, şayartmıy, çınlap söyleşe. Teüvbe, teüvbe, niqañ yañartudan alla saqlasın! Şuşı bende yaqın hem qadərlə bulsa, ul anı qayıp kərgen minutında uk, urtaq tüşək ceyəp, nazlap-irkelep yoqlatır idə. Yaratқан tek'dirde, barıbər iç: törmeden qaçsa ni de, qaçmasa ni.

168. E satuvniŋ retë-çiratu bulmadı. Öçençë kön gëne altın alqalar qaytartqannar idë, avıl hatınnarı bërsën-bërsë uzdırıp alqa saylağanda ul uv bëlen oçıp öyëne qayıp kite, uë bëlen iden astınnan İdrisnë tartıp çığara, uvë bëlenanı quvalıy başlıy idë. Eger Cebbar oçramasa belki ul bolay çebelenmes, min küresëlernë bütenner kürmes dip, açy yazmışına rizalaşıp, baş-ayağı bëlen İdriske buysınır, qaruvsız ğına ir quşqannarı üter idë. Belki... Hay, dön'ya! Anıŋ da yaqtısı bar iken şul. Qara toman ëçënde yözgen Cemilenëŋ de suqmağına ay nurı töşer kön bar iken. Şuŋa qurqa ul hezër. Ütkenner eyleşöp qayıp behetën kismesën dip hafalana, irdigen yet bendeden tizrek qotılırga tëli. «Quvam» dip ğayret çeçüv gëne az. Çir bit ul, çir! Sinëŋ töğëndeğë herbër küzenegëŋe kërëp tulğan yaman çir. Ene ul niçëk këne ikësën osta beylep quydı: sin işëk açtıŋ, imëş, minëm bëlen sin de buyaldıŋ, imëş.
169. Kiçke taba kibëtten halıq taralsa da, Cemile biklep kiterge aşıqmadı. Aqça sanadı, tik oçına çığa almadı, un sanap, un yalğıştı. Başta, öyërme uynatıp, İdris kıyafetëndeğë albastı bötërële idë. Ul üzën qararığında adaşıp ap-açıq yulnı da tapmağan divanağa oħşattı. Divanağa yul çatınan kıçkıralar, «birë kil, birë» diler, tik ul haman bër urında taptana...
170. Kibët aldına Cebbar kilëp tuqtağaç «divana» hatın siñël suladı. Nihayet' anı qotqaruvçı, citeklep yul başına iltüçë bar, söyënöp aña karşı atıldı ul, emma söyëbdërgen kësësënëŋ borçuvlı yözën abaylap, irëksëzden artqa çigëndë.
171. -Altın eybërlërnë satıp bëtërdëŋmë? –didë Cebbar, kibët ëçëne üte-üte. –Sağ bul elë, Cemile. Ene rayon suladın başkannar, bötën altını körep töyep çıqqanlar. Saqçını ütërgenner.
172. -Minëkë elle ni küp tügël idë, hatınnar labır ittë. Qaraqlarını tottılar mı soŋ?
173. -Minnëgulov militsiyenë ayaqqa bastırdı indë. Tire-yek avıllarını aqtardık. İртеge urmannı aykıybız. Bik heyleker kësënëŋ eşë, qoyrığın osta yeşërgen. Anıŋ bit yaŋırını da qarax yaqlı: ëznë yoğan ët bëlen ëzlesëŋ de faydasız.
174. -Şulaymı, Cebbar? –didë Cemile, bütënçe tëlekteşlëk bëldëre almadı.
175. -Qara elë, küñëlsëzlenöp qaldıŋ, Cemlü, –didë Cebbar, -keyëfëŋ yoqmı? Miña açılanmıysındır bit? Kiçe tëlëvizorını tözetërgë kërërmën

- digen ilēm de, mēne bit, qaraq ēzlēbēz dip, buşamadım. Eyde, elē soñ tügēl, kittēk.
176. -Meşekat'lenme, Cebbar. Tözetteler anı... kiçe gēne tözetteler, -dip aldaştı hātın. –Sin qayt didē. Merfuğa qarçıqnıñ qoymağı suvınadır. Citmese, tönē buē qaraqılar qıgansın, arğansındır.
177. «Yuq, ciberme! –didē eçten qaltıravıq tavış. –Sıltay tap, çıtırdatıp bēlegēne yabış. Sınā bügēn yalgızın ğına öyge qaytırga yaramıy. Tönēñ tön bulmas, temuğqa eylenēr. Ciberme!»
178. -Tuqta, kitme, -Cemile Cebbarınñ yolına arqılı bastı, küzlerēn tutırıp aña qaradı. –Sin... Cebbar...
179. -Nerse, canım, nesre? –dip eytēlmegēn süzlernē ēlektērēp uq aldı Cebbar.
180. -Eyde, urmanğa kitik. Tön qunarbiz.
181. İr ışanmandı, qabatlap soradı:
182. -Qaya, urmanğa disēñmē?!
183. -Nige ğaceplenesēñ, Cebbar? Ayğa dimedēm buğay.
184. -Aqıllım, yañğırdan soñ urman bik dımlandı, salqın tidērērsēñ.
185. -Maşınanıñ qabız. Maşınada çılı...
186. -Cemile, ni bu? Cemile dim, kürseñ de qaça idēñ, indē urman disēñ. Ni bu, eyt, aqıllım?!
187. -Şayartım ğına, -dip, hātın açqıçlarına ürēldē. –Qaytıym, Cebbar.
188. Kinet yasalğan tek'dimnen ir iseplengen idē.
189. -Qızık şayartasın, Cemlü. Elle dim... Bērer çeşke çey eçerge öyēne çağırasınmı? Yaña yotıñnı kürgen de yuq, meytēm. Uramnan ğına qarap uzam. Avılda inñ matur öy sinēkē iken. Üz maturlığıñnı da şunda küçērgensēñ buğay.
190. Cemile dērēldegen barmaqları bēlen tıştan açqıçnı bordı. Anıñ cavap birērlēk köçē qalmağan idē. İke küzē möldērep yaş' bēlen tuldı, döp-döp yöregē sikērdē. Şul-lay, şayartқан kēbēk kēne söyli de Cemile... E eçēnde... eçēnde yana, tētēle! Beğır' tētēlep yana! Şaqqatuvdan tēl şartlatırsın: oçraşqanda oyalıp küzlerēn yeşērgen Cemlü-Cemile könnēden bēr könnē oyatın suğa salıp, urman hētlē urmanğa çağırısın elē! Kēm moña ışana? Urman, dimek avlak. Ağaçtağı her yafrak – yaman küzlerden saqlavçı perde

töslë. E avlaқта ir bëlen Һатın нишли? Бër-бëрсән тэлеп susаған ирëннер нишли, е?
Bu ikë can, yeşëren utta yangan ikë can, қувақтан қуваққа sarılıp sanduғақ
sayravın tuñlap yörimë? Elle... Kirekmi, kirekmi! Cebbar қomsızlanıp аңа
құл tidërmeyeçëk, kirekmi, kilmegëz, naçar uylar!

191. -Ye, sav bul, Cebbar. İsen-sav yör.
192. -Çaқırmıysıñ alaysa, Cemplü?
193. -Çaқırdım bit, urmanğa çaқırdım. Қурқasıñ buғay...
194. -Ürteme, бëz бүрë nesëlë. Sinë nige urman tartқанın bëlesëñmë?
Қırғыy sin, çınlap meger, қırғыy! Kirtme, kôt şuşında ғına. Һëzër maşınanı
қабızıp kilem. Urmanıñ in çıtırманlı töşëne alıp kirëm min sinë, қırғыy!
195. Cebbar fatırına aşıqtı. Һатın: «Ақılım çeçëldë, аһrı», -dip basқıç
қултқасına söyeldë. Yüragı oçtan köleşë-kölëşe yeş'ler қlubқа mënëp kile
idë, ul бër alarға, бër Cebbar tarafına қарap-қарap tordı da, artınнан қуған
töslë, tar қаранғы tıқrıққа taba ëldërdë.
196. Қайınsëñdësëñëñ çimërek iskë munça işëğë қayıрылып açılған idë,
Cemile munda kërëp postı. Mëne Cebbar қapқа töbëndegë maşınasın қабızdı.
Fara yaqtısı uramға sibëldë. Ul anıñ қaya çapқанın күргendër, möğayın,
tıқrıққа töşe. İsemën gëne eytëp ëzlemesën, бër allam! Tıp-tın avılınıñ ikëñçë
oçına қader işëtëlër. Қıçқıрмаdı Cebbar, erkën gëne mınça yanınнан uzıp
kittë. İndë bar, başını iyëp sin de öyëñe қayt, Cemplü... Öyëne қayt. Anda
sinë albastı zarıғıp kötedër. Bu tön- tuy tönë, didë ul.
197. Bu uydан Һатın қaynar tabаға salған borçaқ töslë қуırıldı. İdrisnëñ
ëçke batқан sarğılt күzlerë anı ëрақтан uқ totıp «aşıy», irsëz қullağı күkregën
қapşарға үрëde idë. «Yuқ, -dedë Cemile pışıldан қına. –Yuқ-uk... Canıñ-
tenëñ қarışқан tek'dirde бër bizgen қоçaққа niçëk ëlışмақ kirek?! Nik
kibëtте gëne қunmadım elë soñ min? Adem Һurı, munçada қaçıp toram.
Këmnen қaçам indë? Cebbardanmı, İdristenmë? Üzëmnen түgelmë? Hey,
külнëñ tirenëne kërdëm! Batam, batam! Қотқарса, Cebbar ғına қотқарır. Tik
anı bu қараға buyıysım kilmi şul. Söylep бирsem, bik nefretlenëp ul miña.
İdris këbëk: «Nige işëk açtıñ?» dip, bötën ғayëpnë miña auvdarır.
198. Ақılınнан yazar derecege citken Һатın art қapқадан ғına
қайınsëñlësëne kërdë. Bökrë, idenge ayaқların suzıp utırған da, berëñgë erçi
idë.

199. -Savitıñ taşy iç, citer, erçeme, -didë Cemile. Ul aqılğa say Zemzemiyeñ seyër gadetlerëne iyeleşken idë. –Bëruzëne bu hetlë bereñgë küp bit.
200. -Qoyaşka apçığıp kiptërem, qışlıqqa. Annarı baqçağa çeçëp azaplanmam, qapçıqtan gına alıp aşarmın.
201. -İ alla qolı, quy elë pıçağıñnı. Çi berëñgënë kiptërmiler!
202. -Min baytaq erçelëm didë, kilën apa. Enetërek, baq qaravat astına. – Bökrë ceymenë küterdë. Anda çilek-legenner bereñgë bëlen tulğan idë. Cemile uftanıp başın çayqadı.
203. -Ëlama, -didë qayınsëñël anıñ uftanuvıp üzëñçe anlap. –Esmada tiptëgelër, ët qayışı.
204. -Këm, Zemzemiya?
205. -Beteç! İdris abıy didë, sinëñ irëñ. Kitkënëne biş bılır. Terezelerënnen barıp ta qaradım. Arqası bëlen utıra abıy, maqmaqlı külmek kigen, përsidetëlnëkë këbëk çeçë qoyëlgan tübesënde Esmanı atlandırıp tırbete ië.
206. -Sinëñ abıëñ tügël ul, sëñlëm. Sinëñ abıyëñ bit didë törmede, -didë Cemile urınınan quzgalıp. –İörme Esmabikenë küzlep, botıñnı suğıp sındırır.
207. Qayınsëñlësënde tön uzdırırğa cıyëñgan Cemile kirë uyladı hem tağın da avırraq uylar bilën öëne yüneldë. Qaya gına qaçsa da İdrisnëñ küzlerë anı boravlıy idë.
208. Bilenkëde yörgeñ hucasın qapqa töbënde sıyërı mögrep köte idë. Ul anı savdı, abzarğa yaptı. Öyge kërmedë. Qarañğı işëğaldında erlë-birlë yörëndë. Qayçaqta uylarınınıñ avışıp-avışıp kitüen toydı. İskitirlëk nesre bar didë: irë törmeden qaçқан... Hem turı Cemilege qayıp ëğılgan. İe, ni bar? Çönki Cemile nikaqlı hatını. E İdris nikaqlı ir... Ezmëni avılda ayırılıp yene quşılıçılar. Ene, Hösnëtdin malaë Enes, qalada marca bëlen un ël yeşegeç, yañadan bërëñçë hatını Fenilege öylendë. Marcadan öç malaë idë. Fenile öy borınça saësқан këbëk sikërgelep qaçıp-posıp yörmedë buğay, ikëñçë könnë ük irën qultıqlap, tol hatınarnı yüriy qotırtıp, uram eylendë. Şakırnı da hatını kiçërdë. Elfiyenë imgetëp bëtërgen idë yuğıyse. Hezër eçmi, tilërmi, basıldı. Çükërdeşep yeşiler. Qartaya-qartaya İdris te tözelër, belki. Ni hel itmek kirek soñ indë, irë bit irë! Behetlë kız bala bërëñçëden ük uña da... Birmegen behetlerge, hodaydan uzıp, niçëkler tiënesëñ!

209. Eyë, hatın, uylarınıñ avışıp, aqılına, yöregëne, hislerëne hıyanet itüen toydı. Ülçey telinkesëne salğan töslë elë bër töslë, elë ikëncë töslë uy yarışıp-talaşıp öske qalka başladı. İdris yağı sinğec, ul töngë meşşerge ezër bulıp öene kërërge niyetledë. Lekin başkıçtan öç atlav bëlen İdris yağı kël't itëp aska çuma hem tönnë çëmërdetip, üzeknë özëp, aldına Cebbar atlı ir kilëp basa, ul basu bëlen ir-hatın hağı da, nikañnıñ izgëlëgë de, kiçëri-ğafu qılular da –barsı, barsı da püçtekke eylène, dön'yada Cebbardan da qadërlërek, Cebbardan da yaqınraq kësë qalmıy idë. Ul alıştırğısız zat idë. «Üzë minnen vaz kiçmese, min gimirde de aqardan baş tartmam, -didë Cemile, ayqalalayqala pëçenlëkke mënëp auvğaç. –Cebbar, Cebbar! Qodretlë, köçlë ir. Sin minënkëmë soñ? Ye, minënkëmë? Elle hıyal gına sataştırıp inreytemë minë?» Yaña çabilğan pëçennen bötnëk isë añqıy idë. Tanış is bu. Bërvaqıt, kibëtte nindiylër yazuv qaraganda, Cebbar anıñ yözëne ük iyildë. Şul çaқта Cemile çüt añın cuymadı: irden qır isë, ülen isë çeçek isë kile idë. Elë bër meretebe de anıñ qoçağına kërmegen hatın şunnan birlë tilëre yazdı. Oyalıp-oyalıp yaratışu haqında uyladı. Emma aqıl anı tiz tıydı. E bügën tağın tilër, hatın. Pëçenlëkte güya Cebbar isë, tatlı temlë is... Üzëñnë anıñ quvënında dip bël. Naz tetëmegen, avır yodriqtan suvılğan-tırnalğan tetëñnë qoçıp, übëlmegen irënnereñgen übëp, ul irkeli dip sataş... Ağaçtan yaralmağan labasa sin! Bolar hıyal buludan tuqtap çınğa aşarğa da mömkin iç, Cemlü-Cemile. Qaçma behëtëñnen, kaçma, tilë hatın! Gömëreñ sızılıp zayağa uza tügëlmë soñ?
210. Ükëncë tulı küñël der'yası hıs davılına ëlegëp ayqaldı, çayqaldı, emma uy haman ülçev telinkelerënde sikëre, üzëne urın tapmıy, biçara hatınğa nindiy de bulsa bër qararğa kilërge irëk birmi idë.
211. Cemile torıp utırdı. Yeş'ten çılangan yañaklarına yabışқан pëçen valçıkların qul artı bëlen sıpırdı. İndë nişlerge? «Deccal, qayttı da dön'yanıñ astın-öske kitërdë. İr, imëş. Sadiyq ta şulay Zölfiyesëne qayıp tündë miken? İkeü qaçtıq, ul urmanda yeşërendë, didë. İrler bik nezbërëk can, avılda hatını bar kilëş urmanda açlı-tuklı qanğırap yörmes, öene tiz sıptırır. Zölfiye bëlen Sadiyqñnıñ hëllerë bötënley üzge: bër-bërsën rencëtëp, qul uynatıp yeşemedëler. Anı Zölfiye cir astında quvış etmellep te asrar. Üz irë, üz hëlalë bit. İdris sıman tüşek bülëşëp hatınnan hatınğa çapmağan.

212. Sadıqlarğa barıp, ėnesĕnnen-cĕbĕne ħetli tĕpĕnĕrge dip talpınğan Cemile kirĕ pĕĕen öyĕmĕne tĕrtĕldĕ. Yartı tĕn citken, kĕĕĕ yartıp yĕrĕ kilĕĕmi idĕ.
213. Can tınĕıylığı bĕlen bĕrge yoĕı da ĕayı. Ul ez gĕne ĕĕrĕm itĕp alırğa ömitlenĕp kĕrfĕklerin yomdı. Onıtılırğa tırıĕıp mĕnĕge ħetlĕ sanarğa kĕrĕĕtĕ. Un, ĕĕrmĕ, uyız... ĕü, aĕa uyız ya' lebası! Utız ĕlda utız minut ĕına bulsa da yaĕtı dĕn'yaĕa tuuvına sĕyĕngenĕ barmı anıĕ? «Yuĕ» dise, adlaĕıp idĕ. Ėomĕrĕnĕĕ utızınĕı ceyĕ aĕa bĕreü de tatımaĕan, bĕreü de kŭrmegen moĕciza alıp kildĕ. Hem anı –Cemlŭ-Cemilenĕ beĕĕt nurına ĕoyĕndirdi. Ul moĕciza –Cebbar atlı ir-ĕĕt idĕ... E bit ĕllarnı biĕ kĕne sanĕa kŭĕĕr, i rabbĕm, nik tuĕanıĕa ŭkĕnĕrsĕĕ.
214. ...İdris, unbiĕ teŭvlĕkten soĕ, atna-un kĕn teŭvfıyĕlı ata meĕĕ kĕbĕk ŭzaldına mırıldap ĕına yĕrdĕ, yorta tınĕ. Ėadette zilzile aldınnan dĕn'ya oyĕp, izrep tora, İdris te ŕul ĕalette idĕ. İr, Esmabikene de suĕmaĕ yaĕartmadı buĕay, tĕnnerĕn öyde ĕuna. Lekin zilzile ĕupsa, yaĕ'ni duamal ir ĕıĕırınnan ĕıĕsa, rehım-mefĕat' kĕtesĕ yuĕ idĕ.
215. «ĕıynalıp, ten yandırap ta iterge riza, tik Emaĕa ĕına barmasın, ŕul sĕyrelĕĕ bĕlen arasın özsĕn» -dip tĕledĕ yaĕ' ĕatın. –Alarınıp ta ĕuyam didĕ, felen ĕaĕıĕĕa kŭlmĕklĕk sitsa, felenĕne keĕemir yavlıĕ iltĕp birĕr idĕm. Rabbĕm, ŭzĕĕe kĕn-tĕn yalvarularımın eytesĕ de tŭĕĕl, yalvaram, sorıym, tĕzlenem: yĕrtme irĕmnĕ ĕit-yatlarda, birme Esmabike iĕĕ azĕınnarĕa. Ul minĕm irĕm, ŭz irĕm. Kŭrset ŕuĕa turı, ĕadĕl yulnı, aĕılına kitĕr»
216. İdris ay buĕ öĕnde yoĕlaĕaĕ, Cemile kinendĕ, kŭlmĕklĕk sitsa, keĕemir yavlıĕ adarınĕan ĕarĕıĕlarĕa birĕldĕ.
217. Bĕrkĕnnĕ, yomıĕ bĕlen rayŭzekke bargaĕ, uramda kolĕoz reisĕ Mĕĕemmetĕin oĕradı.
218. -Ey sin, Bayazitova! Alası eybĕrlerĕĕnĕ al da raypo iĕĕĕaldındaĕı maĕınaĕa kĕrĕp utır. Bĕrge ĕaytırbız, siĕa sŭzĕm bar, -didĕ.
219. Avılĕa ĕetlĕ ĕĕrmĕ biĕ ĕaĕırım idĕ, Cemile sĕĕnĕp rizalaĕtı.
220. Ŭzekten ĕıĕĕaĕ ĕına Mĕĕemmetĕin artĕı utırĕıĕĕa sĕnĕen ĕatınĕa:
221. -Kibĕtĕĕ Zĕlfiye apaĕ pĕnsiyege kite. Anıĕ urınına yaĕ' kĕĕĕ ĕzlibĕz. İdarede kiĕeĕ-tabıĕ ĕıldıĕ ta siĕa tuĕtaldıĕ, Merĕŭm ataĕ Ėıylec abzıy satuv-aluĕa maĕir idĕ, ĕızı da aĕardan kimĕn ĕuymastır, didĕk. Aĕılıĕ, sabırlığın,

- allağa şökər, davay Çıstayğa barıp uqıp qayt, kibëtçë bul, sıyırlarını başkalar savar, -didë.
222. Yaş' hatın ağarındı, kügerënë. Möhemmetşin ürti melle? Niçëk indë Cemile uqıy di. İdrisnë yapa-yalgızı qaldırışmı? İrë Esmabikeden bizëp aña yaqınayğanda ğına ul tota da Çastayğa sıpırta imëş. Bit İdris, aç sıër sıman, aşarğa ezlep çit bolınga kiteçek! Kön këbëk açık labasa bu! Kümë kiën tatıgannan soñ yene qavıştırsınmını Cemile alarnı?!
223. -Qıstamağız, Möhemmetşin abzıy, -didë Cemile ürtelüden irënnëren bërëştërëp. –Bütennë ciberëğëz.
224. -Nik barmıysıñ, Bayazitova? Çabuñğa un balañ tağılmağandır bit. Yaş' vaqıtta uqış, höner alış qal.
225. -İtu bëlmişëz indë nik barmağannı.
226. -Ye, eyt else, eyt, Bayazitova, tël yeşëgen oyalçan kilëndey qıylanma. –didë reis anıñ avızınnan süz cëbën tartıp.
227. -İdris yalgız qala, Möhemmetşin abzıy, şul ğına... Citmese, Esmabikeden arınğan çaqları.
228. -Niçëk «arınğan»?
229. -Çapmıy dim didë anıñ artınnan, taşladı Esmabikenë. Tönle gël öyde bula, -dip köç-ğel bëlen aqlattı Cemile.
230. -E-e, vet sin qaya suqtırasıñ ik-e-en. Minë min sina eytsem eytem, Bayazitova. Këmge oñşap bu tiklëm bërqatlı soñ? Añğıra disem, hatın-qız, üpkeletërmën. Anañ da, atañ da aqnı qaradan ayëralar idë sana. Östërele sinëñ irëñ Esmabike bëlen, vet şul. -Möhemmetşin barmağı bëlen terez pıyalasındağı tapnı ışkıdı. –Köpe-köndëz östërele. Anıñ öçën ozın-qışqa tönner kirekmi, almam. Öç minutlıq eş ul, ebet arasında da eşlene torğan eş. Sıyfat soramıylar bu vaqıtta, tizlëk këne sorıylar. Kiçe ğëne abzar stënasına tërelëşëp mataştıralar idë, basıp qına ayerüğe ğëne. İrëñnëñ şere artına at cëbënë de qunğan idë elë.
231. -Ata cëbën sası ıs yarata şul, -dip şarkıldadı şofër Selim.
232. -Tömem, -didë Cemile, işëk totqasın borğıçlap. –Ceyev ğëne qaytam, başım sızlıy.
233. -İhtıyarıñ, Bayazitova. Avılğa elle ni ëraq qalmadı, minëm tek'dimnë uylap-iseplep cillege-cillege tepilersëñ, töş, -didë Möhemmetşin.

234. Bu hırlıqqa tüzlerlek tügël idë, hatın cirnë tırmap avnıy-avnıy ëladı. Dimek, azgın, hıyanetçë ir, urlaşularınnan bizmegen iken, didë açıqtan-açık tiptëre, dön'yağa oyat cirlerën kürsete-kürsete tiptëre... Hodaëm, yeşenëñnë kamçı itëp, ap-ayaz könnerde suqtır şını! Tërëley yandır! Estegıfırulla, teüvbe, teüvbe... Qargışım artıq köçlë, artıq, artıq... Suqtırma da, yandırma da, tik nidër kıl didë, nidër kıl şunda, hoday!
235. Əliy-əliy küz qabaqları şëşenëp, bërni kürmes, bërni işetmes helge sitken hatınını këmdër cirden küterëp torğızdı. Östë nnen tuzannarın qaqtı, bër çitke tegeregen sumqasın qulına tottırdı. Anıñ yanına mototsikl bëlen Cebbar Safın kilëp tuqtağan idë .
236. -Tağın irëñ qıynadı mı? –didë ul, qırıs qına.
237. -Qıynamadı, iptëş Safın.
238. -Alaysa nige əlıysıñ?
239. -Qunëlëm tuldı da... əlıym mëne, iptëş Safın.
240. -Qır urtasında əlap utıtıuñ sayır, Cemile. Rayonnan qayıtıñ melle? Tıqtomaldan hatın-qız yaş' tuqmı. Nişletë rge soñ sëznë , e? –Safın aptırağan töslë anıñ tiresënde eylendë . –Ul irëñnëñ bër totıp imanın uqıtımy bulmas aqrı.
241. -Əşëñ bëtkenđer, ir bëlen hatın arasına tıqşınmasañ, -didë üksüyi basılğan Cemile.
242. -Anısı eş muyınnan. Minëm qaramaqta öç avıl. Qaysıdır töşëñ bëlen sëñlëme oşsağansıñ sin, Cemile. Gël anı hetërletesëñ. Bëznëñ Naile untuğız yeşënde qan avırınnan üldë. Sinëñ bëlen bërretten anı da rencëteler këbëk miña.
243. -Mëskën bala, -dip körsëndë hatın. –Sin... İptëş Safın, dorfalıgım öçen açılanma didë. Bigrek yaş'lı ülgen iken şul sëñëlkeşëñ. Ul merhüme üzëne bër can, min üzëme digendey... Zınhar dim, minë yaqlama! İr suqқан saën milisege yörërmiler. Avıl hatınnarı bit bëz: tüzëm, çıdam.
244. -Çıdam hatın cir qoçaqlap əlamas, Cemile.
245. -Əğılıp ta əlattıra, iptëş Safın.
246. -Ceyeu gëne qaytasıñ mı, elle miña utırasıñ mı?
247. -Avıl tërëlëp tora bit. Reħmet yavsın üzëñe, yaqşsı süzëñe, iptëş Safın.
248. -Əlap matur küzlerëñnë bozma. Huş, Cëmlü-Cemile.

249. Ni gacep, şuşı kēşē yulda oçramasa, Cemile şartlap urtalay sınar idē. Ul anıñ canınnan sarķıǵan yarasına beylevēç ıapladı hem ez gēne bulsa da buşattırmadı, e belki salmaķ tavişı, yaǵımlı küz ıarası bēlen imgengen ıanatlarnı turayttı. Mōhemmetşinnıñ İdris haķında eytken açı süzlerē alay uk çençēp avırttırmıy başladı, yañǵır töslē ekrēn gēne tufraķķa sēñdē. ıapķanı da sabır ğına açıp kērdē hatın. İdris işēǵaldında cēnlene-cēnlene at cige idē. Anı ēt sıman ırıldap ıarşıladı.
250. -Rayüzekte kön ütkeresēñ, tomana çüprek-çapraķ citmi sēzge! Min pēçen urlarǵa baram, atıp yoķı simērtme, buşatırsıñ.
251. -Eyē, -didē hatın, -tōnde pēçen urlıysıñ, köndēz...
252. -Neste köndēz, neste?! İr aķayıp aña tēkeldē.
253. Cemile eçēnde ıaynaǵan açun İdriske bōrkēmekçē idē de, tıyēldı. «Köndēz Esmabiken bēlen kētēldeşesēñ», -dise, ıotırǵan ēt umırıp tēşleyeçek idē.
254. -Atlar ıarıysıñ dim...
255. -Şulay dip ıotıl, çērēgen mi. Atu tētmeñnē tētermēn. Mükeli-mükeli çirennen ıoēlǵan tēşlerēñnē çüplersēñ. İşēǵızde totıǵız, ıatın kilmēşeklerē, tēlēǵēznē dilbēge büēv ozaytmaǵız, bōkrēǵēznēñ bōkrēsēn turaytırmın, turıǵızñıñ töz gevdesēnnen köyente bōgermēn.
256. Şul çaķta aķılǵa say ıayınsēñēl yartılaş bōǵēlēp öyden çıķtı.
257. -Abıy, -didē ul ēlamsırıp. -Sin baya çıbırķı tütesē bēlen arķama töydēñ-töydēñ, e bōkrēm niktēr turaymadı.
258. -ıansız, -didē Cemile, ıayınsēñlēsen ıızǵanıp. -İçmasam bu gönahsız balaǵa ıul küterme. Nindiy açılarıñnı alasındır.
259. -Sēz, ıız-ıatın selemesēn çüplēkke sēbērēp tügesē.
260. -Esmabikenē gēne ıaldırıp. -ıatın tēlleşe başlavın sizmedē.
261. -Canaşnı kürmegenge utız kön, -didē İdris, küz de yommıyça.
262. -Utız minut digēn. Abzarda kēmnē ıısķanıñnı onıttıñmı? -Cemile, irē yodrıǵın tōynep ötsēne taşlanǵançı, tēzēp ıalırǵa aşıķtı. -Söyliler, kölēp söyliler sēznē. Können küzēǵēz de oyalmıy iken. Tönle nefēsēǵēznē oçlaǵız hēt, kēşēden yeşērēñēp.
263. Şaķķatırılıķ hel, İdris suķmadı. Açıdan ıaşları mañǵayēna sikērēp mēnse de at cigüvēn bēldē.

264. -İrlər eşli torğan eşnəñ oyatın tapқан бərevsə. Tfü, anañnı, -didə ul süğənəp. -Esmə bəlen bulışma da, arışma da sin. Üzəñnəñ kəm ikenəñnə çamala da tik tor.
265. -Kəm soñ min? Eytəp bətər.
266. -Şul, -didə ir, tökərəñəp. -Sınamı Esməğa tiñleşərgə! Anı yarsañ, -öç hatın çığa.
267. -Şuña ğına öylenesəñ ҡалған, abıy. -Bökrə ҡayınsəñəl arқasınıñ avırtuın onıtıp kölerge totındı. -Öç hatın eşler ěde yorta, atu kilə napa bəlen ikeü ğəne ölgərmibəz. Öç hatın bəlen çıғatlaşıp yoқlar da idəñ.
268. -Pres, börkə meçə, olı kəşə süzəne ҡatışma.
269. -Sinəñ süzəñ olı kəşə süzə tüğəl, -didə, kimsətəlüden canı ernəgen Cemile. Adem aқtığı ğına hatın-қız һurdıy.
270. 4
271. Küzə-başı cimərəlgen ir anı işekten kərgende ük çeynep attı.
272. -Tön ҡata ҡayda səbərəldəñ, ět sınarı! Min törmede çakhta güpçim tuғarıldıñmı elle? Buvıp külge batırası ençək!
273. -Pəçenləkte yoқladım, -didə, İdrisnəñ kəsəsənnen pıçaқ tartıp çıғaruvın kürəp önə alınğan hatın. İ rabbəm, firdeüvsnə irə Seğıyt basқıç töbənde süəp taşlağan idə bit... Ҡlasstaş firdeüvsnə... Tuğanınnan köleşəp... Bu da... imansız... Ҡıçқırırğa da ölgərməsən... Kürşə-külen de işətməs...
274. -Bəruzəm yokladım, -didə arқasına tip bergen Cemile. -Bəruzəm, yalgızım...
275. -Bəruzəñ tüğəl, çərəgen mi! Sıyər bəlen, -didə İdris pıçağın kirə kəsəsəne şudırıp. -Siña kəm ҡarasın. Ҡatıққа buyap ırğıtsañ, ni aç ět te yalamas. Min ir isə isnetmesem bərəşəp ҡartaər idəñ. Heər, tuқта, kiçegənek күzəme matur sımaқ күrəndəñ. Nu-қа, bırat! -Ҡараққи күзlerə bəlen aña ҡadaldı. Avızı ҡolağına һetlə ěrıldı. -Minsəz yemeü kiləşken, dimmə. Tenəñe it ҡunğan, dimmə. Gevdeñnəñ siluvlıқları, dim e, ҡapçıқ? Ye, kil elə.
276. Cemile anı ҡulı bəlen ěterdə.
277. -Ҡapқada kəşə bar!
278. Ҡaçқın, yomған кəbək, citəz ğəne «oyacı»na çumdı.

279. Ҷапқа бѐлен cil гѐне җаяртıп uynıy idѐ. Һатın irкѐн suladı hem idenge гѐне тѐҗѐп:
280. -Sinѐҗ җапҗıғınда nemeste ul? –dip soradı.
281. -Timѐr-tomır, -didѐ astaғı tavıҗ.
282. -Altın-mazar тугѐlmѐni?
283. -Ҷup бѐlseҗ tiz җaptaѐrsıҗ.
284. -Anda rayon җқladın başқannar. Milise cir бѐтѐрѐп җарақlarını ѐzli.
285. Күzlerѐ ақayған İdris atılıp ѐske җıқtı.
286. -Milise avıllardan ѐzlimѐ?
287. -Kiter idѐҗ тѐrmeҗe, -didѐ Һатın. –Sporıҗnıҗ yartısın uzdırdıҗ. Annan җıққаҗ ta Ҷarasuға җaytmas idѐҗ. Monda sinѐ ѐnemiler, haman nefretleneler. Һатın җıynap ta avılдаҗlardan yarattırıp yaҗep buladır, emma da urtaқ malına tiyүнѐ kiҗѐrmi җul Һalıқ. Sin bit artıқ zur cinayet‘ җıldıҗ: kolҺoznı җorı җazıққа җaldırdıҗ.
288. -Avızıҗnı celpeytѐp ir tirgemesene, Һayvan tizegѐ! Milise ѐy borınҗa isnenemi?
289. -Bѐznѐҗ avılға citmedѐler elѐ.
290. İr astan yüyѐҗ җапҗıғın söyrep җıғardı.
291. -Bazıҗda bereҗgѐ җıғrım mı?
292. -Ҷey urtasında nindiy bereҗgѐ di. Ёрѐrmѐ җilek җamasıdır. –Cemile sѐrlѐ җапҗıқтан күzѐn almadı. Күнѐл nersedѐr sizѐngen кѐбѐк idѐ. –Sin bit тѐnle altın didѐҗ.
293. -Timѐr dim, aҗғıra. Bazıҗ saraydamı? Milise tikşѐrgençѐ җunda yatar mın. Eyde, poқа min urnaşқanҗı җапҗaҗnı bike. Nu, civo! Бүgѐn пѐҗeklѐkte sıѐr бѐлен yoқlamassıҗ. Min de mѐnermѐn cılıtırға. Arқаға arқа тѐreşѐrbѐz, җorsaqқа җorsaq. Һa-Һa, Cemile. Ҷatın-қız tansıқlattı, җaytan! Һa-Һa!
294. «Ўlsem de birѐlmim, -didѐ Һатın күнѐlѐnnen гѐне. Uyѐn җul kilѐҗ yomıp ѐҗте гѐне saқlarға da bit! İҺ bu söyeksѐz tѐlnѐ!»
295. -Sağınsaҗ Esmabikeҗnѐ җaқır, -didѐ ul, işѐk yaҗaғına тѐrelѐp. Yѐreknѐҗ aҗıdan җaşınıp tibüѐ tamam Һelnѐ алған idѐ. İdris yaқın uқ kilѐp бülteygen җorsaғın тѐrep bastı. Mısqıllap:

296. -Tenëj ir tēlemimēni? Esmaga birmes öçen utqa başkan könnerej hetër ilegējnēn ilengen aħrı, tütıkey, -didē. –Bik nazlanıp mataşsañ, ėktım saldım idenge de... Nişletsem de üz atınım!
297. -Sin Esmabikeden ıgıp kitken kēşē, -dip ıñgıraştı atın. – Esmabikeden...
298. -Nu, tirēs, teki süz köriştēresēj! Yabasınmı, yumı apanı?! Urnaştırasınmı irējnē avla cirge?!
299. Üz yortında abat kündem olga evērēlgen Cemile bazga yurgan-yastı taştdı. İr soñınnan kisettē:
300. -Min uşannarnı üte, arışma, ul vaıtta bēz kilēşēp yeşerbēz, -didē, tēş ırcayttı. Ul atınnan aneğat' idē. Üz ubızında biyēte iç, nik ırcaymasın!
301. Baz apaın salam bēlen aplağaç, Cemile Sadiyqlarğa aşıqtı. Nerse bulsa da bēlēp, aıqlap aytırga kirik idē.
302. Zölfıye uñaysızlanıp ına türge eydedē.
303. -Üz, Cemile. Öyēm azğan-tuzğan, ġayēp itme. ayğılı könnerebēz elē. Onı apa ızınıñ kiyevēn ütērgenner, rayon sladın salıy idē. Ütērēp, ökümet altının talagannar! Şunu kümēşēp, cıyēştırışıp aytıp ġına kērdēm. Olannar da uramda, küñēllerēnde uēn ġına, iken de sēbērmegenner.
304. -Söylegenner iyē şul, sladnı dip. Mēskēnēm, kiyevēğēz bulıp ıқан iken.
305. -Vatıp-cimērēp te meşēkat'lenmegenner di, ız. Safa merħüm üzē aқан, di. İ erem de soñ! Yaş'ın kittē. Ėlap üle indē atını. Üzēmnēj de ēliy-ēliy başım tündē.
306. -Kēmner iken, eber yumı?
307. -Bēr alada küz, Cemle! Üzēj ni bētērēp yörisēj?
308. Bētērēp dip... Meytem, barıym elē, Sadiy yazamı iken. İdris neste iken?
309. -atları siregeydē, ikēsē de bērge indē, bērge. Küñēlēne avır alma, Sadiyğımniñ başım İdris kēne aşadı. İdris örkētēp yandırttı atlarını, bēznēj yuaş mehlu ni aradan biara iyerdē aña.
310. -Nik avırğa alıym, Zölfıye.

311. -Ayën ëlğa çutlıym, kız. Yalğız başka tormıp abrasın tegetütë kıyën. Karaltı-ķura iskërdë, ëtseñ –avarğa tora, öy nigëzlerë de çërëgen. Ķaytsa dim, sipler, tözetëp idë.
312. «Dimek, Sadiyķ yuķ, -dip netice yasadı Cemile. Eger ul öyde kaçıp yatsa, Zölfıye ceyëlëp söyleşmes, ķurķu-şom yözëne berëp çıgar idë. Bala-çağalı yortta şër saķlıym, dime indë. Şuņa küre Sadiyķ urmanda surayadır elë. Bigrek başsız bu ir-at halkı. Küpke tüzgennë azğa tüzselër, diñ. Mëne totsalar tağın sroķ östëp törmege tıgarlar. Urman ozaķ asramas, anıñ da küzë-tëlë bar».
313. -Üpkeleme, kız, İdris ay-hay holiķsız idë. Tenëñnen ķara bëtmedë, gël yodriķ aşattı. Esmabikege yortķa kërëp te yöregëñe tilë. Şuldıy këşënë de ir sanıysıñ teki, e? Tökër bebegëne! İmëştër milise Cebbar sıña küz atıp yöri. Şerbennen bit ul, Safın Reis abzıy malayë. Zëre tertiple anıñ balaları.
314. -Ķaybet, -didë Cemile, çeç töplegëne hetlë kızarıp. –İpteş Safın kibët hëllerën bëlëşüden arı üzmiy. İr hatını yanında ni ķalğan di aña. Minëm bit irëm ülmegen, isen-sav, Zölfıye. Këşë ışandırma söylep.
315. -İ kız, këşë törtkennë törtem, bër de başımnan çıgarğan tügël. Üz cayëñni üzëñ ķara tağı.
316. Üz cayën üzë ķarap yeşi torğan hatın bulsa, bazğa töşërëp hësret yapmas idë Cemile. Yañğırılı tönde ük aņardan arına ala ul. Cëbëgen!
317. Can-ten arıp-talıp kikçe kërdë. İdrisnëñ pëçenlëkke çağıra-çağıra yanavı elë de yöreknë çëmërdete idë, lekin Cemile çıķmadı. Utın sündërdë, terez-işëklerën biklep, ķaravat kırıyına balta kuvëp yoķlarğa yattı. Anıñ yortı olı yuldan yartı çağırım idë. Uzğan-barğan maşına tavıplarğına ķolaķ saldı. Cebbar avılğa soñ ķayta. Anıñ mototsıklı tonıķ ķına görëldi idë. Mëñ tavış arasınnan aëra ilë anı hatın.
318. «Sağınam, -didë Cemile, börtëk-börtëk yeş'lerë yañağın çılatıp, izüvëne tamdı. –Ülëp-ülëp sağınam. Niçëk sağınanımnı elë gëne anladım. Elle yörek ayrılıvlar size mikën? Bigrek sulķıldap tibe». Cebbar – öylenmegen ëgët, Cemile –kiyevdegë hatın... Ķoyësında suvı da kipken. Tenë de ülgen. Bar naz-söyüv, hatın-ķızğa ğına has yomşaklığı-nefislëgë İdrisnën tupas yodriğına ëlegëp cüyëlğan. Beğır' katķan, tupaslangan. Ul didë dön'yada yaratı digen nersënëñ barlığına da ışanmıy. İr zatınıñ yaratıp tönëne

çağılı, nazlap-irkelep  ndeş y , yandırıp ir nnerden  b e -hez r anja b r  r y l k  ına bulup to la. Cebbar a t nm ni mondıy  atın?! Yanan, k ygen, s ngen, hiss z  atın! Bu sağış  ayan ber p  ı  tı so  el ? S ngen cannar da b r zaman d rlep  abınır a seletl m ? K res n, k res n... Nige min  z z mnen yaş rem, nige  z mn  aldar a tırışam: yaratam bit Cebbarnı, yaratam! Nik haman  drisn  ir m dip tek'rarlıym; yu  , ul ir m t g l, ul –  tkennern n  ara şevles  g ne. Başıma t şken utlı taş, begir me  adalğan şırpı hem  om rl k be ets zl r m de ul –imansız Fe r tdin onı .

319. ... n mo su cey ki   id  bu ay.  et rde şulay  alğan. F rmadan  aytsa,  aravatta b rk ,  ayins n l şı şıp utıra.
320. -Abıy  atır ı  umadanına k lmek-ıştannarın saldı da kitt , Esmabikege kiyevge  ıktı a rı, kil n apa.
321. - ay an kitt ?!
322. B kr  terezge barıp  aplandı.
323. -Ene-e, tıkrıktan yuirttıra, artınnan  uğan t sl .  ulında  umadan.
324. Cemile yalanaya  uram a  ı p y g rd . El  so  t g l,  uıp totıp  drisn  kir  boram, did . Silk n p-aş nıp  aptı.   til   atın! Sin  taşlap  a  an ir borılamı ind , nek' borın t b nde g ne şap it p k ndeş n n  ap ası yabıldı, emma ul  cetlen p anı  t p a tı. Esmabike   k  k lmekten g ne iş galdında y ri id , alar başta  e ler  tuz an, şaşınan Cemilen  k rmed ler.  r,   modanın  uv p,  ır  ıldağan me 'ıpu  asın  ulına k terd , k tergende yabı  gevdes  sıgılıp,   g p  uydı: Esmabi a avır id .  dris mışnıy-mışnıy bas ıktan m ngende g ne Cemile can a ısı bil n  ı  ırıp ciberd .
325. - dri-is!
326.  r,  avşap, Esmabikes n aya ına bastırdı. Şunda  ına şaş an  atınnan abayladı.
327. -Sin iken, tir  bu az. Ya şı  a  ta bı   ın! Min Ema a yort a k rd m. Kir k aytu yu  .
328. -C nl  ir  atın  zlep yort a k rmi. Eyde,  ayt,  ur itme başlarımını. – Cemile   modan a barıp yabıştı. Eyt rs n   modan a ir  hi iks z iyerecek id .
329. -I  ın diler, Cemle!

330. -Qolağıña mamıq tıq tıymı elle, aňğıra, -dip, ürdek kėbėk çayq alıp başq ıçtan söyərke de töştė. –İdriskeəm bėlen bėz yaş’li söyėştėk. Qız kėşėge öylenem dip ezrek kepėreyesė kilėp kėne sinė alğaniğ, çüt kėne qız kėşė bėlen yeşesėn dip birgennėm anı. Citer, yeşedėñ, indė minėm çirat.
331. Bolarnı qurqınıç töş kėne dip uylap yaş’ hatın botın çemėttė, çemėtken cir avırta idė.
332. –İdris, aq ıldan yazma!- Cemile irėnėñ ayağına ěğılıp, tėzlerėnnen qoçıp yalına-yalvara başladı. –Qayt, canım, zinharlap sorıym, qayt. Qolıñ bulırmin, tōngė şevleñ bulırmin. Bėr allarıña, bėr artlarıña tōşėp qadėrlermėn. Sin minėm helal irėm lebas!
333. -Tay monnan! –İdris anı tibėp oçırdı da çėmodan bėlen bar köçėne kitėrėp suqtı. Qatırğı tartmanıñ bigė içqınıp, cirge külmek-ıştan aqça hem... Cemilenėñ qız çaqtağı alqa-bėlezėklėrė, muınsaları sibėldė. Cėbė şartlap özėlgen qızıl muınsanıñ vaq-vaq tōymelerė tuzanlı çirem arasına tegėreştė.
334. Qattı da qattı yaş’ hatın, mañğayė tişėlėp, qan ağıun da sizmedė. Bolay tėtrengeñe yuq ilė elė anıñ.
335. -Miña, miña! İdris bėlegė, kiyev bėlegė, -dip Esmabike mükeli-ürmeli tōyme-bėlezėklėrnė cıyarğa kėrėştė.
336. Cemile, ağına kilgende, baqça qoymalarına totına-totına tıqırıqtan qaytıp bara idė. Ul öyge kėrmedė, ağı-miñgė celde, toman ěçėnde yözėp qır yağına taba atladı. Qaynar yözėne kikçė tımızıq cil berėldė, ez gėne aynıta başladı. Tik küz aldında haman cirge sibėlgen tōymeler tegereşe, her tōyme eytėrsėñ ernüvlė küz yeşėne mañılğan.
337. Olı yul qırıyına çümėşken hatın bigėn qaplap qaltırıy-qaltırıy ěladı. Mañğaėnnan ağıp tōşėp, ikė qaş arasında uqmaşqan qan, yaş’ bėlen çılanıp, bötėn yözėne buyaldı. « İ izgė Allam, -didė ul, -i izgė Allam!» Bütėn süz eyte almadı. Annan torıp yul buylap kittė. Heq’ şuşı seğat’lerde rayüzekten Cebbar Safin qaytırga tiyėş. Nige aña taban qarşı bara soñ ul? Eyė, kiñėş sorarğa uyly. «İrėm bütėn hatın bėlen yeşi, bėzge zakonlı ayėrılırga kirek, ġarızanı kėmge itlim?» diyer. Heyėr, kėmge iltesėn üzė de bėle indė... Yarar, başqa sebep tabar. Meselen, yort-cir turında. Cemilenėñ nigėzė tuzğan, ızbası işėlgen, bėr kėlet kėne taza-say. «İdrisnėñ yortınnan quşalar, qaya barıym?» diyer. Yuq, alay da dimes! Bėrniçėk te dimes. Aña hezėr soray da, kiñėş te

- kirekmi, aña hezër Cebbarnıñ kölep-ëlmaöp: «İsenmë, Cemplü-Cemile?!» dip êndeşüë gëne kirek. Kil, didë iç, yerdem kirekse, tartınma didë. Mëne kile, üzë qarşı kile...
338. Uzğan-barğan şofërlar kıçkırtıp üttë. Tuqtarğa yöreklerë citmedë buğay, yalanayaqlı hatınıñ yöz-kıyafetë imengëç idë.
339. Ul ëraqtan uq noқта hetlë gëne kürëngen mototsiklnı şeyledë. Noқта zurayğan sayën zurayëp, aña yaqınlaşa idë.
340. Cebbar nigedër gaceplenmedë. Eytërsëñ anı başta uq kisetkenner: yolında sinë şaşқан tilë hatın köte, digenner. Soraşmadı-töpçënmedë ir, Cemilenë caylap qına bilënnen küterëp mototsikl bişëgëne utırttı hem çağırım ëraqlıқтаğı Sölçe ëlğasına borıldı. Anda da süz qatmadı, qultıqlap su qırıyına ilttë, başın idërëp qanlı yözën yudı, qul'yavlıq bëlen yomşaq qına sörttë. Cemile cansız qurçaq këbëk qaya bökseler şunda böğëldë, qaya borsalar şunda qaradı. Ul fani dön'ya këşësë tügël idë.
341. Yuyıp-cıyëp tertipke kitërgeç, Cebbar anıñ belekey qulıp uçına qıstı.
342. -Ye, isenmë, Cemplü-Cemile?! Yarañ sızlamıymı?
343. -Zinhar sorama, ni buldı dip te... Kittë indë...
344. -Qatı huşlaşқан iken.
345. -Üzëm gayëplë, iptëş Safin. Calu birmim.
346. Hatın qulın tartıp aldı, iyëlëp yer östën çuvarlağan baqa yafragın özgelerge kërëştë. Özdë de vaq-vaq turaqlap suğa ırğıttı.
347. -Ye, tınıçlan, -didë Cebbar, anı bu şögilënnen tuqtatıp. –Suğa qara. Su sinëñ yarsuvıñnı basar. Tëlesëñ, uçaq yağabız. Töngë uçaq bik sërlë ul. Küktegë yoldız sayën bër çatkı çeçri. Cirnëñ maturlıqın kük şulay üzëne suvıra iken. Sin, Cemile, saq bul: küz nurıñnı yoldızlar urlamasın.
348. -Yaş' qızlarğa söylisë süzlerëñnë miña erem itme, iptëş Safin.
349. -Cemile dim, aqıllım, böz kantonda cıyëlıştı utırmıybız bit. İptëş diyüvëñnë taşla elë.
350. -E sin alay kitap süzë söyleme. Milise başıñ bëlen.
351. -Kitapta monnan da şebrek yazalar, Cemile.
352. -Ekiyet sırdıylar, bulmağannı yazalar, -dip qaynarlanıp beşesleştë hatın.

353. -Sinëñ soñ yaratqanıñ barmı? –Cebbar saq qına anıñ iñbaşlarına qağıldı. Cemile örköp çitke tayıldı.
354. -Nemersege ul miña söyü-yaratısu?! Nemersege?! May këbək ipige silamıylar anı, -didë ul bayağıdan da biter kızıp.
355. Nik bu ëgët Cemilenë qotırta elë? Çıqtı indë, çıktı, yaratam dip İdriske çıktı. Yaratam dip, mañgay tiştëre-tiştëre yeşerge tırıstı, yaratam dip tübenlëkke töşe-töşe Esmabikeden ir telenëрге çaptı. Yaratam, imëş! Nindiydër cüler uylap tapqan anı. Baqsan, meħebbet yuq hem bulmayaçaq ta.
356. -Sin cavap birmedëñ, Cemile? –dip aşıqtırdı Cebbar.
357. -Avıl ħatınnarı avız tutırıp meħebbet turında söyleşmi, iptëş Safın. Bëtkenmëni süz. Sıyëriñ, bozavıñ niçe, qaz-tavıq yomırqa salamı dip, tormış ħellerën soraş. Min şularnı ğına bëlem. –Hem ul qaş astınnan ğına ëgëtke qaradı. Cebbarnıñ küzlerë kül këbək tiren idë. ħatın siħërlengendey tağın qaradı, tağın... Ğacep, anda anıñ moñsu suretë çayqala idë. «Meħebbet digennerë, çınlap ta, bula miken?» dip uyladı Cemile. Kinet anıñ da Cebbarğa quşılıp matur-matur süzler söylisë, onıtılıp kölesë-şayarası kildë. Eçte dert te quzğaldı. İh! Yer tutırıp uçaq yağası da şul uçaqlarğa töşëp üzëñ de yanası idë!
358. -Can colımlı sin, kızqay, -didë ir, ħıyalğa çumıp rehetke tarğan ħatınnıñ qulın sıypap. Cemile dërëldep quydı. Yözëne tağın bayağı qırıslıǵı qayıp, begirëne taş uqmaştı. Ul yene ëlëkkëgë qurqaq, mëskën, ağaç Cemilege evërdë.
359. -Qarmaq salma, barıbër balıq çiyërtmi, iptëş Safın.
360. -Mëne küñëlëñ açıla. Şayarta başladıñ.
361. -Min şayartmıym, üzëmnë balıq tügël dim.
362. -Bëlem, sin bër qırğıy çiber.
363. -Köl, köl iptëş Safın. Ul qırğıyğa ni eytsen de yarıy. Annan duslarıña İdris ħatını bëlen su buënda çuyırtaş atışıp uynadıq dip maqtanırsın. Sëz, irler, barıǵız bër çıbıqtan sörëlgen.
364. Cebbar avır suladı, çitkerek kitëp bastı.
365. -Nıq yalǵışasıñ, Cemlü-Cemile, -didë. –Minë ayërim çıbıqtan sörgenner. Tuñasıñ aħrısı. Eyde, uçaq qabızıyq. Min ħezër, ene tëgë eremelëkten qorı-sarı ğına cıyëp kilem.

366. Safin eremel kke y neld , e Cemile avılga şıldı.
367. Biçara  ayıns n l haman şıŃşıy id . Aņa yuvatu s z  eyt rge de onıtıp,  atın k zgege atıldı. « ırgıy  iber» did  Cebbar.  ağmı bu?  ayda anıŃ ul  iberl ge?  ayda?! Bulđanın da İdris ayak astına salıp taptadı i . Bu k zlerde nindiy nur  alsın, di! Tum-tulı  esretten biter anda  urtımda y k. Ađ y z  de yodrığ aşıy-aşıy k gelec m taplar b len bizelgen.
368. Ul  st nnen k lmeğen yoğıp attı.  laydan tuğtan yanına kil ş başkan  ayıns n l anadan tuma  alđan kil nge şađđatıp  arap torđa ,  z  de aşığıp  i ene başladı. Ni ağıllı, ni til  ike le ep k zge de  ađılđan şere sınarın k zett .
369. -Min maturmı, Zemzemiye? Elle Esmabikem ?
370. -Sin maturrağ, kil n apa.
371. -Matur bulsam, abi Ń tařlamas id  el , -dip, balalar k b k  pkelep, avız tursayttı Cemile.
372. -B rtt rge bor ak ařa, kil n apa,    Ń zuray r. Esmabiken k  t sl . Abıy sim zlern  yarata, -did  b rk , şatır-şotır  orsağın  aşıp.
373. -İ  oda m, bendeğn  cezalıym diseŃ, ağılın al, -did   atın. –Kiy n, Zemzemiye.
374. ...İrtge s n ul t y n  eğen  ıstırıp kenselerge. -M  emmetşin yanına kitt .
375. -Uđırđa barırmın ağrı, M  emmetşin abıy.
376. -B geŃ  k t ge l, el , s Ńl m. K zge geŃe. Nik soramıy cıy ndıŃ? – did  reis t eŃ k ke ımlap.
377. -Ay rılıp  aytış, -did   atın,  lamas   en d r ldegen ir nner n t şlep.
378. - uıp  ığardımı?
379. - z  Esmabikege k t  .
380. -Esmag ?! -M  emmetşin  steln    y p atarday bulıp, yarsıp urındığınnan  uptı. – ay an?! Ki e?! Nu, manđa malay. Başın  z p, iştan k ses ne tığmasammı!
381. -Esmabike barıđıznı da til rte iken, M  emmetşin abıy.  aysı t ř  geŃe  ızıktıra soŃ řul  atınnıŃ?
382. -  , s Ńl m, řaulama. K m eyte barıbıznı da dip?
383. -İdris b len anıŃ   en geŃe  ekeleřes z ind , M  emmetşin abıy.

384. Җотырған үгәз кәбәк борин тишәклерән кинейтәп пошқира-пошқира işәклә-
түрдә йөрәнген reis:
385. -Sin de bәр ir tota bәlmedәn, cәbәgen, -didә. –Neste, irlernәn köyleü-
caylav töymesәne basalmıysıñmı? Oәşmağan şul sәz, tatar һatınarı. Könozın
lap-lop çabıp arıysız da һelden tayәp irәgәz yanına түnkeyesәz. Sәzge iden de
өç tapқır yuılsın, aş ta өç pәşәrәlsән. Marca alay itmi. Atnağa bәр kebәste
şulpası қайната da bizenәp-yasanıp, çәrt-çәrt sağız çeynep әskemiyede utıra.
Tönle sәznәn töslә irәne art belәşән қувәp yoқlamıy, yuһa әlan revәşәnde
şuisıp ir қоçaғına кәre. «Mılıy» di, «lyubimıy» di. Şundıy ul һeyleker marca.
E sәz köndәz irge: «İden yuған ayağıñnı sal», tönle: «Kit elә, һayvan, ardım,
yoқlarға irәk bir», -dip kәne aқırasız.
386. -Yarar, Möһemmetşin abzıy, marca bulıp bulmadı, bigaybe. Kolһoz
өy tәrgәzәrgе bulışmas miken? Üzәm uқırға kitkelegençә urmannan aғаçın
kisәp taşıysı idә.
387. -Sıña elde ni zur ızba kirekmes, bulışırbız.
388. -Mıña zur kirek, Möһemmetşin abzıy. Қlub һetlә.
389. -Mәne-mәne, -dip barmaq bәlen törttә reis. –Tatar һatınarı iskitkәç
nefәslә. Üle-üle birne cıya, mal cıya. Hezәр yort ta sala başladı. Sal, sal. İrәn
ezәrgе қaytır. Barıbәр Esmә bәlen yeşetmim, duñgız қолағız!

390. 5

391. Tönlә citmәş uyandı Cemile. Saғayıp tınlandı. İdris işәk şaқıy kәbәk
idә. Ul үrәlәp baltasın қапşadı hem baltanı sabınnan totқан kilәş tañ attırdı.
İdris abzarға çıғıp sıyәр savarға çümeşken gәne idә, pәçenlәkte saғalap
torğan ir anıñ östәne sikәrdә.
392. -Nu, sıtam, һayvan! Nik tönge biklendәn?
393. İdris anı cirge әğarға mataştı, söt çilegә avıp, kül cıyәldı.
394. -Һayvan! Üzәne gәne bit һezәр, Esmәbike bәlen urtaқ түgәl, eyde
reһetән күr...
395. Һatın birәşmedә, kibәtte қапçık күterәp таşыy-таşыy бәleklerә nıғıған
idә, қараққını sәltep atıp, sır artına postı.

396. -Siëriñniñ eçëne pıçaq tıgıp, eçeklerën ağızam, kil, -dip tamaq töbë bēlen ükērdē İdris. Çımlap ta, anıñ qulında pıçaq yaltıradı.
397. Hoday citkērgendēr, şul çaqta qapqara dañ-doñ bere başladılar. Çıraē köl tösēne kērgen İdris tiz gēne pēçenlēkke şıldı.
398. «Kildēler, -didē Cemile ciñēl sulap. –Miliseden kildēler. Yortniñ astın-öski eylendērsēnner, tapsınnar şuşı ertqıçnı!»
399. Lekin dōbērdetüçē –Orqıya idē.
400. -Nitken qapqa bikleü ul, -dip tirgendē tuğanı. –Elle bayuıñ cittēmē? Kibētēñnen yeşnik-yeşnik mal taşıysındır mucıt. Araqıñ da küptēr. Cıyma, sinēñ kenfıt suvırırğa balaların, arağı eçerge irēñ yuq. Fehrētdin selemesē neümizlettē üzēñnē. Yun’lē hatın, ene minēm Vesilem kēbēk, itek tutırıp bala üstēre. Elē hemmesē kötüvlerē bēlen qunaqqa qayttılar. İrē, içmasam, kügerçēndey göldēri, Vesilem dip kēne tora. Bir elē qunaqlarıma pēşērēp aşatırğa bērer çilek berēñgē, burıçnı yaña unıştan tülermēn.
401. -Birem, apa canım, qapçığı bēlen tutırıp ciberem, -didē hatın eçēnnen gēne qotqaruvçısına rehmet uqıy-uqıy. –Berēñgēm küp, bētse tağı kil.
402. -İ rehmet yavğırı, ērēlerën gēne saylıym elē, -dip kinenēp baz yağına yūnelgen Orqıyanıñ yulın büldē Cemile.
403. -Siēr sözer, tuğanım apa, işēğaldında ğına köt. Hēzēr, üzēm apçığam.
404. Orqıyanı ozatqaç ul, senek totıp, işēk yanına kildē. Uzaldına söylengēndey:
405. -Sin minē bēрге yoqlarğa qıstama, -didē. –Öyēme berēp kērüēñ gēne citmegen, canıma da şaqşı ayağıñ bēlen uzarğa mataşasıñ. İrēm tūğēl sin, didēm iç.
406. -Kēm soñ, aqmaq?
407. -Anısı miña qaranğı. İrēm tūğēl tēk, tūğēl.
408. -Fu, misēz! Haman Esmadan könleşesēñmē? Mēn yanıma, mēn, dim.
409. -Hay, anlamasañ da anlamassıñ iken! Yözlerēñnē küresēm kilmi-i, -dip inğıraştı Cemile. –Kilmi-i! Bizülerēm bizmennerge salğısız.
410. -Qarçıq, ey qarçıq, -didē İdris, usallıq bēlen ciñe almağaç, temlē tēllenēp, yumalap. -Hēt bēr gēne tapqır kür indē irēñnēñ küñēlēn, e? Yaratıp qına qoçaqla, e?

411. -Esmabikeŋ irkelesən, -dip ɣatın ɣapɣatıp işəknə yaptı, kilesən ɣudırdı.
412. ɣalıq sabantuyğa cıəna idə. Cemile de satuv bəlen ɣıgarga ezərlene başladı, kibətnəŋ tıɣkı yağına «yabıq» dip yazıp əldə. Emma yazğan yazunu kürmi-nitmi ayqala-çayqala busağadan Esmabike tegerep kərdə. Ul işərk idə, yartılaş prilavqaga avıp:
413. -Nit elə sin, yazğı göləm, yartı kila kenfit ülçe, -didə.
414. Anı ɣuvıp ciberü bik meşəkat'lə bulaçaq idə, Cemile süzsəz gəne kenfit ülçədə. Tik salmış ɣatın kiterge aşıqmadı.
415. -Töne ɣatı güleyt itəlgen, baş ɣatnıy, mucıtsı yöz gramm eçə su da yottırırsıŋ, Cemle. Matur sin, Cemle. Tülkə yaqmağan miç küyək salqın. Sinnen taş suvıgı borkələ. Şuŋar irəŋ yaratmadı da. Temsəzdər de sin, erəm töslə. Ʉapsaŋ ɣıray sıtarlıq. Teməŋnə bəlmese, ir yoqlamıy ul, İdrisəŋ şuŋar taşladı. İrlər alar, canım, saylap ala tavarnı.
416. -Sin nindiy, sin? –didə Cemile, köçke tökərəgən yotıp. Üzə turında anıŋ mondıy uk beyenə işətkenə yuq idə.
417. -Min temlə, kenfit kəbək suvırmadı. –Esmabike zur kükreklerən biyətəp aldı. -Hi-ɣi-ɣi, miŋa irlər sölək töslə ɣıtırdap yabışalar, Cemle malay. –Ul dustı bəlen sərleşkendey, -sin bəznəŋ milise Cebbarnı bəlesəŋ bit, -didə. –Vot ir, emə malay?
418. -Emə, emə, -dip ürtedə Cemile.
419. -Ul buy-sin, ul ɣap-ɣara bödre çeç, ul taviş, ul miək, emə, Cemle. Yalgız di üzə, ülenmegen, yeşə de samıy, di, utız ikə, di.
420. -Bərdönbər ir, -didə Cemile.
421. -Miravuy, - dip kətkəldedə Esmabike. –Dön'ya behasə ir, malay.
422. -Sinə ɣutqa tıqmağan bərdönbər ir dim, Esmə.
423. -Hi, minəm baylıq bəlenmə? –İşərk, masaəp, ɣap-ɣop kükregəne, art çüməçəne bergeledə. –Bu baylıq bəlenmə? Niçək kəne üzəme avdaram! Min –kenfitnə suvırırğa ɣızıqmağan ir yuq, Cemle malay. Cebbarnı sin elle bütən ɣamırdan evelengen disəŋmə?
424. Cemile sınap:
425. -Bik oçınma, İdrisəŋ ɣaytır, -didə.

426. -İdri-is?! –İsërək hatın küzlerën şarlandırdı. -Ha-ħa-ħa! Ul törme çıpçıǵı sına bulsın, emë. Ėçegë-niyë bëlen kirë birem. Tuyǵan ul kandaladan! Minde irëk, ħörriyet! Safin Cebbarǵa avu qoram.
427. Esmabike aqırıp cırlıy-cırlıy çıǵıp kittë.
428. İstaqannıñ qırıyına
429. Kilëp qundı bër çıpçıq.
430. Bügën tönle qoçaqlatsaŋ –
431. Salıp birëm, çuqınçıq.
432. Esmanıñ lıǵırdavı begır'në köydërdë. Ĥatın-qız bit ul, yalǵanlamas, dörës eytër. İrler çırqandırırılıq salqındır şul Cemile. Yaǵılmaǵan miçke këm arqa tèresën di? Mëne nindiy iken Cemlü. Ĥeër, miç ġaëplëmëni? Aña tutırıp yaqmaǵaç. Alay diseŋ, üzë tëlemi. Tikmege ġëne Cebbar aña «qırǵıy» quşamatı taqmaǵandır. Qırǵıylar çıtırmanlı qarurmanda yeşegende Esmalar ir avlıy. E belki, qaydadır Cebbarnıñ da söygen qızı bardır? «Nige yalǵız sin, Cebbar Safin? Elle Cemilenë saǵıstan öter öçen ġëne dön'yaǵa tudıñmı? Këmnernë qoçaǵına qısıp irkelisëŋ iken, ey ëġët?! Nige yalǵız sin... Cemile sıman. Ĥetërlisëŋmë, yar buënda uçaq yaǵarǵa dip sin eremelëkke aşıqtıŋ, e min... qaçtım. Bër yarama ikëncësë östelüden qurıqtım. Elë ġëne irë yöz çöyërgen behëtsëz Ĥatınnı yuatam dip, aldap-yoldap, çişëndërërge küp kirekmi. Sin bit elle nindiy sërlë yıldızlar turında söyledëŋ... Bu qırǵıy zatnı bütën ëzlemessëŋ dip uylaǵan idëm. Çönki İdris yuq, min töp yortıma qaıtıp üzëmçe kön kürem, sına –tertip saqçısına- bilemendegë këşëlernë rencëtseler, yavıznı unbiş tevlëkkë iltëp yabası dip, borçılası tügël idë. Lekin sin ëzlep ëġërmë biş çaqırındaǵı urmanǵa kildëŋ. Min, brigadada bërdenbër Ĥatın-qız, tırlep-pëşëp irler bëlen urman kisem, yaña yortım öçen bürene ezërli idëm. Ul sindegë aptırav, ul sindegë ġacizlëk, i rabbëm! «Qayt, sinëŋ öçen üzëm eşlim» dip, bötën këşë adlında qalıy başladıŋ. Yarıy elë avıl irlerënëŋ asılı cıyëlgan idë, aħırdan süz-ġaybet işetëlmedë, urmandaǵı urmanda qaldı. Aħır, kündëre almaǵaç, maşınañnı qaravılıçı utarına iltëp quydıŋ da bëznëŋ bëlen eşke totındıŋ. İrler sinëŋ bu yülerlëġëñnë önemedëler, sin tertip saqısı, tertip

saqla, böz Cemileně rencětmeböz, avır küteröp-töşermes, botaq-sanax qına turaqlap yörer, dideler.

433. Köçke gene rizalaştıñ. Sině urman başına hetlě ozata bardım. Küzeme yaş' tıgılğan, küñel ılıy, min behtëtlě de, behtësöz de idem. E sin bik nitdi iden. «Kemge nesre isbatlarğa cıyenasıñ, Cemlü-Cemile?» diden.
434. Min eyttem: «Meskän hatınğa çutlamasınar elě, min köçlě», -didem. «Urman kisep kene köç kürsetelermě?» -dip, şelteleden. «Yuq indě, iptes Safın, baş kütermiçe elap utırğançı, bër-bër yuvanıç bulıp öy salu». -didem.
435. Sin huşlaşırğa dip qulıñnı suzdıñ. Hem ozaq qına barmaqларını uçında kısıp tordıñ. Şunda min bërənçě mertebe irlernen qul cılısın toydım. Ul cılı, qan tamırlarıma küçep, bötën teneme taraldı...
436. Qapqa töbene öylök bürene qaytarıp auvdarğaç, min uqırğa ciendim. Sin stansağa da ozata töştën. Stansa marcaları bözge borılıp-borılıp qarap qala idě. Ozın buylı, mehabet irnen cil isse de egırlıq, yabıq, belekey hatını citeklep barına gaceplener idě, küresen. E sin, citmese, nelöp-nelöp bitemnen übesen. Bu, möğayın, abıy keshenen senlesene ohsatıp übü idě. E anda el yarım uqıy-uqıy canım otelöp-tetelöp bette: min şul hetlě sině sağına idem. Kem itep, abıyem itepme, yaqın keshem itepme, belmim, ülöp-ülöp sağına idem. Mehebbet cırları iştesem -elıym, mehebbet turında ukısam-elıym, uramda parlılarını kürsem -elıym, tamam yañgır bolıtı buldım. Barsın da taşlap yöğerep kene qaytası idě de... Yuq, gorurlık cibermi. Ene İdris: «Cemilenen mi şulpalanğan, uqıy almas», -dip köle, di.
437. Eyě, ul sağındı. Qız gomerene kirě qaytqandan yaratıp-yuqsınıp, hislenep anı uyladı. Emma avılğa ayaq basuğa his-yaratu oyat bër nersege eylendě. Bičk ukçelě tuflilerně, açık izülě külmekne salıp küep, ayaqqa rezin galuş kigeç, başqa yavlıq borkengeç, çit-yat irlir turında yalğış ta uylarğa yaramıy, dertlenü kilşmi toslě. Alay da his sünmedě: aqıl tıysa da, ul qabınıp-qabınıp begir'ne çemetep quya idě.
438. El yarım eçende hat alışıp, heberleşep tornağaç, Cemile anı öylengender digen idě. Andıy asıl ir yalğız yaşımě soñ? E ul yeşegen... oçraşqaç ta Cemileden küzleren alamıyça:
439. -Saymı, Cemlü-Cemile?! -didě. -Maşınadan alıp qır çeçeklerě suzdı. -Üzñe oşagannarın gına cıydım. Bolında çeçek, çeçek, küz qamaşa. Lekin in

maturı minëm qarşımda iken bit. Bötën göllernëñ çiberlëğen üzene cıyğan, - didë.

440. Abay, canım! Özdë de şuşı süzlerë bëlen üzeknë...

441. ...Yat küzlerden yeşerëp, bër söenëp bër köyënëp yaratқан şuşı kësënë Esmabike üzene auvdarırğa tırışa iken lebasa. Eger Cebbar ciñël gëne anıñ tozağına ëlekse, huşıgız huşyal-ömëtler, huşıgız! Çiërtmegëz bütin Cemilenëñ küñël terezesëne. Kitërez, kit...

442. Hatın didë Cebbarı yoğaltқан, didë anı Esmabike tüşegënde totқан sıman ëçten ürtelëp, ëçten ëlap sabantuyğa ezërlendë. Bu ürtelüv, bu küz yaş'lerë öyde de, eş bëlen қaynaşқanda da, bolında sabantuy başlanıp, satuv itkende de arttan қalmıyça iyerëp yördë. Cannı қamaған mondıy gızaptan tilërerге mömkin idë.

443. -Ezrek cillenëp kil, meydanda kızık, -didë қuldaşı Rezine. -Min üzëm gëne de citësem.

444. Cemile kiëmnerën almaştırıp at çabışı qararğa kittë. Lekin uyën-tamaşalar bëlen mavıgıp ta onıtılıp bulmıy idë. Şul çaқта, törkëm urtasında uқ қалған hatınınıñ yeneşesëne ëtelëp-törtelëp këmdër kërëp bastı hem yalgış қına anıñ bëlegëne orındı. Halıқ birëge taba çabışқан atlarğa köç birëp қıçқıra, қul bolğıy, Cemile gëne torataş töslë қatқан idë. «Këmdër» sizdërmіçe gëne anıñ қulın қıstı. Bu қulınıñ sılısın ul bër toyған idë indë... «Cebbar, -didë hatın küñëlënden gëne irge ëndeşëp. -Yaratam, canım, bik-bik yaratam sinë. Aһrı tëlден бëldërerге қıyuvlıғım citmestër...»

445. Hatınınıñ yeşerën uyların sizëngen töslë, Cebbar қолаққа pışıldap:

446. -İsenmë, Cemlü-Cemile?! -didë.

447. Cemile kızardı hem törkëmnëñ iñ tıgız cirëne kërëp қıstıldı. Yörek күkrek çitlëgëne sıyşalmıyça oça, talpına, қayadır aşқına idë. Dön'ya yem'lendë, bolın canlandı, eytersëñ zeңger күк yözë Cebbar küzlerë bulıp aña söyëp қarıy, қоşлар sayravı Cebbar salamë këbëк işëtële, e salmaқ қına yözgen күpërtme bolıt Cebbar meһebbetënëñ niқaderlë saf, niқaderlë aқ ikenën iskerte idë. Baya gına қırşav töslë küñëlnë қısıp-avırttırған şık-şөphe taraldı. Satılıp bëtmegen tauarların saқlap bolında қuna қалған kibëtçëler қaysı қaya avıp yoқı simërtkende ul küz yommadı -Anı köttë.

448. ...Cebbar maşına ercesënnen күterëp këne töşërdë.

449. -Böz hezër sinëj bëlen ërek-ërekça –Sönçelë urmanınıj in yeşëren poçmağına barabız, -didë ul sërle gëne.
450. Bolınnı urap ütteler. Cihan, kükteğë yoldız-ayën qabızırğa onıtıp, qarañgılıqça çumğan idë.
451. -Qırqam, -didë hatın, tirë-yaqtağı şomlı tınlıknı tınlıy-tınlıy.
452. -Uçaq yağabız, -didë Cebbar. –Min bër alan tabıp «qırğıy» isëmë kuştım. Sıña oşşagan üzë. Qaçmasa indë.
453. -Alannar da qaçamını?
454. -Eytem iç, sinëj këbëk qırğıy dim. Sin gël qaçarğa ğına cay ëzlisëñ bit. Elle adaştırym miken?
455. -Qaytır yulnı tabalmam şul, ipteş...
456. -Safın, -dip ëlektërëp aldı Cebbar. –Min hamam ipteş kënemë soñ?
457. Alanda çıbıq-çabıq öyëmë ezër idë.
458. -Köndöz uq hesterlep quydım, atu çıbıq cıyarğa kitkeç yuqça çığa torğan ğadetëñ bar, -didë ir, ëlğa buyëndağı tëğë kikçe törttërëp.
459. «Dimek ul köndöz uq minëm haqta uylağan, -dip şatlandı Cemile. –E min cüler... anı Esmabike qoçağında dip tilërem. Könleşüemnen dön'yam cimërëldë»
460. Cebbar şırıp sızdı, yalqın tällerë töpsöz qarañğı kük gömbezëne ürledë.
461. -Kil, Cemlü, -didë ir, hem cirge pidcegën ceyëp, hatınnı yeneşesëne utırttı. Cemile bu siħri tön kitërgen beħëtke ışanmıy idë. Qıyuvsız ğına Cabbar yanına çügeledë. Yüriy irëştëre Esmabike, salqın tügël Cemile, tügël, tügël! Yöregënde boz yatsa, şuşı alanda Cebbar bëlen tañ qarşılar idëmëni?! Citer vaqıt, can uyanıp, ten uyanıp, ul yaratqan këşësëne bar cılısın birër.
462. -Şağıyr' bëlesëñmë nesre di, Cemlü.
463. İşëndemë, alan tutırıp uçaq yaqtıq.
464. Bëznëñ yalqın idë uçaqlarda.
465. Meħebbetten isërëp ikëböz de
466. Yanıp bëtken idëk ul çaqlarda.

467. Nige ěndešmisěj?
468. -Min sině tıñlıym, ip...
469. -Yarar, yarar, ipteş Safin diñ.
470. -Sin elle niček söylisěj bit.
471. -Sanduğaç, ağaç töbende posıp tıñlağan ademsěj sulışın sizse sayramıy, tına. Min de sin kırgıynı örkětmes öçen şağıyr'ler tělě bēlen söylešem.
472. Sülpenlengen uçaktan sirpēlgen tonıķ ut şevlesě Cebbarıñ yözēnde uynaqladı.
473. -Sünerge cıyēna, -didě ĥatın. –Tağın östikmē?
474. -Elle tön salķınmı, Cemlü? Tuñasıñmı?
475. -Tön tüğēl, min salķın, min bik salķın ĥatın. Nerse gēne taptıñ soñ minde, Cebbar?!
476. -Söbĥanalla, bērençē tapķır isēmēmnē atadıñ? –didě ir, anı koçağına alıp. –Kırgıyēm minēm, sin salķınmı? Sinmē? Koyaş kēbēk kaynar, kamaş kēbēk sıluv, bal kēbēk tatlı sin. Kaçma ġına, yemē?
477. Moñarçı «tintek, añğıra çērēgen mi» digen mısqıllauv ġına işētēp yeşegen ĥatınñıñ bu nazlı süzlerden küñēlē tuldı, ul Cebbarıñ küyēnına yözēn yeşērēp tıp-tın ġına ēlarğa totındı.
478. İr anıñ yüyēş bitlerēnnen üptē.
479. -Ēlama canım. Bu bēznēñ urtaķ tönēbēz. Sinēñ çeçēñnen şomırt isē kile. Şerabtan da bolay isērmesler, miña sinē koçaqlap utıruyı şul tiklēm reĥet. Yeşērme yözēñnē, oyalma, kırgıyēm...
480. Cemile kiērēnkēlēkten kērpē sıman bögerlengen idē, lekin Cebbarıñ irkelevēne timēr de tüzmes, ērēp ağar idē. Anıñ da canı uyandı, katķan tenē yazılıp, tamırlarınnan kaynar kan yögērdē. Güya meĥebbetēñēñ ülgen küzeneklerē tērēldē, übe-übe yomşarğan irēñnerē ut bulıp kızıştı.
481. -Söyülerēm ĥak minēm, Cemlü-Cemile, şiklenme, -didě ir.
482. Ĥatın suvırılıp koçaqtan çıktı. Kāra tōñnēñ tōsē üzgerēp aqsıllanğan sıman idē. Ayaķ astındağı cir kayadır şuiştı, baş eylendē, ul da meĥebbetten ileslengen idē. İ allam, bu beĥētñēñ ġomērē ozın miken? Anı bit öyēnde kāraçķı sağalıy. Yuķ, yuķ! Büğēñ İdrisñē iske tōşērmevēñ ĥēērlē. Bu tön –

Cebbar bëlen ikësë öçen gëne yaratılğan. İrnëñ muyınına sarılıp, qara bödre çeçlerënnen sıypap:

483. -Minëm de söyülerëm hak, -diyesë idë. Tik nersedër tota, cibermi...
484. -Uçaqñı tirgëzizmë, Cebbar?
485. -Yalkınnı minëm kükrekten alıyq, Cemlü. Artıq yandırdıñ. Elle bötën qaynarlıgıñnı mina küçërdëñmë?
486. -Cebbar...
487. -Eü, qırğıy bolanıñ?
488. -Sin bolarnı këmge söylevëñne anlıysıñmı soñ? Min bit İdris hatını.
489. -Üzëñ şulay sanıysıñmı?
490. -Yuq, sanamıym.
491. -Bu haqta bütün quzgatmıyq. Sin minëkë, Cemlü-Cemile. Qırğıyëmnı kulğa gına iyeleştëresë qala.
492. Urman alanında uzdırgan tönnen soñ Cemile üzën çın hatın-qız itëp toydı. Canın törëp torğan qabıq salıp taşlandı. Bu mehebbet şundıy qadërlë ki, aña yörek qanı bëlen gëne tülerge kirek idë. Ul cirge basmadı –oçtı, aşamadı-ëçmedë- hava bëlen tuqlandı, güya qanatlı ferëşte idë. Küñël üsmegenge küre şqafta kiyëlmiçë yatqan külmekler dön'yağa çıqtı, gël cıyëp, qaptırıp quyğan çeç dulqınlanıp iñnerge sibëldë, innëk-kërşen közgë yanına barıp qunaqladı, qısqası, ul yeşi başladı.
493. Hatındağı seyër üzgerëşlernë kürëp tësh këne şıgırdatqan İdris tëgë könnerdegë këbëk ıçırıp aña taşlanmıy idë didë. Bazda sörsi-sörsi anıñ ëçëne qurqu oyalagan, ul qurqu cënsi tëlekten köçlërek idë.
494. -Avılda ni hëller bar? –didë qaraçqı, sabantuydan soñ atna-un kön uzgaç.
495. -Sabantuylar görledë, Arıslan malayë köreşëp teke aldı, -didë Cemile, abzar işëgëne söyelgen cirënnen gëne cavap birëp. Söt tüge-tüge İdris bëlen suğışqannan birlë ul ëraqtan gına torıp aralaşa idë.
496. İdris qotırıp kittë.
497. -Çurtıma miña sabantuy bëlen pëçmegen teke!
498. -Ul sabantuynıñ maturlıgın kürseñ idë...
499. -Sin uën-kölkë yaratmıy idëñ, ahmaq! Neste, cırladıñmı, biyëdëñmë?
500. -Urmanda yördëk...

501. «Sıjmanı soj ul töndegě beħět?! Sıjmanı tağı...»
502. -Kabırğalarıñnı şürelëlerden kıtıqlatqansındır, aħmaq! Bik ħiħaħaylıysıñ bu könerde. Miña ul sabantuyeñ pıçağıma kirekmě? Avıl ħellerën söyle, dim. Skladnı kěmden baskan?
503. -İkě ayaqlı cėnner. Qısır ħesret bėlen yanma elě. Qayçan tayasıñ yortımnan, şunı eyt. Kűpmě çıdarğa sıña?
504. -Qaya kitim, e? Atañ başınamı?
505. -Ĥět cir çitėne olaq.
506. -Olaqtırmıy tor, yemě. Sikėrėp çıǵarmıy da botıñnan totıp stėnağa çepermėn. Ėşėñ de bėter, misėz tavıq.
507. Ĥatın sűz köreştėrmedė.
508. -Sinnen barsın da köterge bula, ėrtkıç, -didė.
509. ...İdris, Mőħemmetşingə üçėǵėp, atlap yandırdı.
510. Reis anı kolħozdan qıarğa digen qarar çıǵarttırǵan idė. Layaqıl isėrėk ir, kenseler turısına basıp, yodrıǵı bėlen hava yara-yara:
511. -Sıña prid terė, Esmatetėmedė şul. Min canaşıñnı tüşek itėp astıma ceyėp yoqlıym, -dip eteçlengennėñ ikėnçė kėnėnde ũk Mőħemmetşin idare cıydı...
512. Yaratmadı Esmabike tray tipken söyerkesėn, buran qıptardı.
513. -Sin eşsėz ħoresennė min tıydırmam, Mőħemmetşinıñ ayaǵına ėǵılıp ġafu ũtėn. Sıyėrǵa bėr uç pėçen yuq, tavıq-çėbėş açtan tegerep ũle. Urınıñ tőşėmlė idė, arba tėbėne ni salsañ da qayta idė. İtu Cemilege cildėr, -didė.
514. E reis, irlerçə anlaşırǵa dip avlaqta oçraşqaç, ikėnçė şart qıydu.
515. -Atlarıñnı birem, malay aqtıǵı, Esmadan kit, torma. Min anı sinnen aldanraq epterlegen idėm, minėm ħaq zurraq, -didė.
516. İdris kűrke sıman qabardı.
517. -Sin epterlegenner miç başında arqa cılıta, Esmatminėm ħatın. Öştıyėñ suvınsa da, kűzėñ qomsız iken, -didė.
518. Mőħemmetşin ġar'lendė, bik ġar'lendė.
519. -Min Esmanı, -didė, -ikė qapçık boday birėp... kibende, -didė, -tuyǵançı avnatıp-mın, -didė, -bėlėrsėñ...
520. Ul soǵı sűzėn tũgereklerge ölgėrmedė, İdris qışayaqlap anıñ ėçėne kitėrėp tiptė.

521. E tönle lıķınğançı Sadıyķnı ęçertęp, at abzarlarına ut törttę. Fırma avıldan řaķtıy ęraķ idę. Yoķıdan uyanıp yangın sünderęrge yögęrgen ĥalıķ cil oçırğan çaynar köl tuzanı bęlen kisev öyęmneręne ġene citęřtę. Bęrretten yaņa ġına salınğan kıımız zavodın da ut yalmağan idę...
522. -Ęrtkıç, -dip şabatladı ĥatın, açıına bulıp. –Ul çaķta Möhemmetşin bęlen ikeü ġene çekeleřęrge idę. Nige ġonahsız ĥayvannarnı yandırıręa!
523. -Mőhemmetřinnı bit şunnan soņ meteldęrgenner, tiręs tüġüçęge řaldıręannar, -dip ĥıĥıldadı řaraçķı.
524. -şul atlarınę keřnevę töřeņe de kęręp cefalamıyımı, mihęrbansız? Ĥoday sinę üzęne de şundıy ġazaplı ülem birsęn!
525. -Avılıġız bęlen öterge idę elę, tavıķlar, ez buldı, ez.
526. İr çıķır-çıķır bazdaġı bereņęnę izdę.
527. «Nige anı yeřeřęp asrıym elę? Niķahlı ir, imęř. Nik Cebbaręa söylep řulęa aldırımıym, -dip ineldę ĥatın, -üzęm de buyalęanęa küremę? «Söyüleręm ĥaķ» didę Cebbar, bar cılısın, bar nazın miņa birdę. E min aņa ni bęlen tüledęm?! Yarabbi, ni bęlen...»
528. Sabantuydan soņ küręřkennerę yuķ idę. İkesę de tęgę tönnę uçaġında cılımp tatlı ĥatireler bęlen yeşi idę, bęrkönnę Cebbar kibętke suġıldı. Keçe küp idę. İr aņa keġaz' kiseġę suzdı. Anda: «Şoyaş baęęaç eremelękke kil» dip yazılęan idę.
529. Eremelękke kilgende ük elle nigę şomlandı Cemile. Çönki Cebbarınę söyü tulı küzleręnde borçılı da řeylendę.
530. -Sin, Cemelü, tınıç bul, -dip başladı ir. –Çistay törmesęnnen ĥeber aldık. İdris bęlen Sadıyķ řaçķannar.
531. Ĥatın çayķalıp pęsi talına yabıştı. Eytęrsęņ İdris turında bęręnçę mertebe işeğte, eytęrsęņ bazda anıņ irę tüġel, şuyan posıp utıra idę.
532. -Řurıķma, anıņ sıņa zıyanı times, -didę Safin. –Ul şaytsa da, Esmasına şaytır. Min kapitanaġa ĥelnę anlattım. İrtęgeden tönlękke Sadıyķ ĥatınına da, Esmayortına da yeřeřęn saķ kıyaçaķlar.
533. «Yeřeřęn saķ? Bęr faydasızġamı? Ene Cemilege kilsęnner de avlasınnar. Ĥzlisę-nitesę, şazınası-aķtarınası yuķ, urını bilġelę –abzardaġı bazda yata. Kön-tön yomřaķ męnder-tüşek tüşelgen urında yoķlıy, ařaręa

birgende gëne küzën açä. Keyëfë kırılsa ët këbëk tëshlerën ırcaytıp ırıldıy.
Yanağanda pıçaq yaltırata.»

534. Kilsënner, kilsënner. İdris bëlen bëрге Cemilenëň de qulina qırşav kigëzërler. Ul qarışmas, tup-turı yabulı maşınağa taban atlar, çönki anıñ aqlanırılıq köçë qalması, ul tërë meyëtke eylenër. Cebbarnı yuğaltuv ülämgë tiñ bulır.
535. -Ay allagınam, alam! -Qara uylarğa çornalğan qatın ağıldap Cebbarğa sıyëndi.
536. -Hafalanma, aqıllım, -dip çeçënnen sıypadı ır. -Sinë bërkëm de rencëtmes. Min barında İdris qapqana yalğış ta orınmas.
537. -Saqla minë. -didë Cemile pışıldap. Nerseden, këmden saqlarğa qusa idë ul, üzë de anlamadı.
538. Cebbar anı qatı itëp qoçağına qıstı.
539. -Ülgençë saqlarımın, qırğıyëm...

540. 6

541. Qatın qaraçqını bazdan çaqırıp çıqardı da:
542. -Sinë ëzlep avılğa milise töştë. -didë.
543. İdris celt këne kësësëndegë pıçağın qapşadı. Yözë ağırdı, küzlerë urın tapmıyça erlë-birlë tegereştë.
544. -Zölfıye bëlen Esmabikege saq quydılar.
545. -E? Këmnerge? Esmaga, Zölfıyeye. Fu, qotnı oçırđıñ. Tik saqlasınnar, tü-tüt alarğa İdris. Ul simëz kentey këm bëlen tiptëre soñ?
546. -Sinëň işler bëtmegen, tabadır.
547. -Sağınadır elë, kentey. Sëz bit köndeşler, söyleşesëzmë soñ?
548. -Bulmağan irge nindiy köndeş, di.
549. -Ha-ha! İrëñ bar sinëñ. Ul-min. Hezër bëz bër arbağa utırıp, bër cır cırlap barabız.
550. -İdris, -didë Cemile tavışın yomşartıp. -Anıñ şuşı imansız bëlen caylap qına söyleşëp qarısı kile idë. Belki aqlar digen ömët uyanğan idë küñelde. -Sıña hezër könçığışqa yul tottıñ ni de, könbatuşqa yul tottıñ ni, nerse yuğaltası, di. Min feqat' avılда ğına ğomër çigesë këşë. Törmede

sroğınını tutırıp avılğa qaytsañ, avıldeşlar sinnen yöz çöyergen tek‘dirde de elë etlenëp tuğan cirënde qartayër idëñ. Bëlmim didë, Esmä qabul iter idë miken? Sağınğanğa oşamıy ul. Sin törmeden qaçıp soñğı mömkinlëkten de qolaq qaqtıñ: totılğan devërde tağın ël östeyeçekler. Kit sin minëm yorttan! Qarañğı çoqırına minë de östëreme. Minëm bütën barır cirëm yuq. Tëlisëñmë, aqça birem. Burıçqa cıyëp birem, ahırdan tülermën, ülgençë tülërlëk bulsa da, tülermën. Sora, kümlë aqça kirek? Kütere alğan hetlë küterërsëñ. Kiëmnerëmnë de satarımın, tërlëk-tuarımını da. Şuşı öynëñ yalangaç divarları ğına qalsa şökërana qılırımın. Sorıym, ütënem, İdris, këşë bul!

551. -Qorı taqtağa basıp sayrıysıñ, Cemle? –Qaraçqı heyleker ğëne ëlmaydı.
552. -Niçëk qorı taqtağa? –didë hatın.
553. -Añğıra! Teki irler holqın bëlmisëñ. Alar qoçaqqa kërëp soracañ bötën tëlëreñnë de üti. Evvel yoqlıyq, dim, annan küz kürër. Ce kil. Nişlep qırınayasıñ? Borınıñ tartmıy, e? Ce, ce, masayma. Siña këm qarmaq salsın, müklek, böcek! Esmäğa behet işëlër, milise de yeş’... taza irler... Esmäğa işëlër behet...
554. Qaraçqı üzaldına mığırdanıp bazına sikërdë.
555. Töş yağında müyënına Cemilenëñ müyënsaların ret-ret asıp, ëlmayëp-balqıp Esmabike kibëtke kildë.
556. -Min ebetke yaptım nindë, -didë Cemile.
557. -Aşıkma, Cemle. Bëz de büy üstërëp yörmibëz eş këşëlerë.
558. -Sin eşlemisëñ buğay, Esmabike.
559. -Kenselerde iden sëbërem, astağayım. Atnağa ikë tapqır. Möhemmetşin prid çaqta yeşev küñëllë idë, büğën añardan ni alasıñ: tirës tügüçë ğëne bit ul. Sin yañalıqlarını işëttëñmë elë? İdris törmeden qaçқан! Yortımını milise sıırıp aldı, qazıq sayën bër poğonlı ir. Tön bit, astağayım, tëğë ozın qolaq Şakir bëlen botqağa may salırğa ğına cıyëna iëk, işëk döbërdeteler. Qavşavdan ozın qolağım ikë ayağın da bër balaqqa tıqqan. Ul çalbarın kisën dip işëk açmıy toram. Ozaq mataşqaç İdrisnë qaçıra dip uylağannardır, işëknë vata başladılar. Şakir şır cibërdë, hatın milise çaqırtқан dip. Açsam astağayım, un ezmevër. Meytem, çiratqa tëzëlëğëz, bërem-bërem ğëne

- kërtem, biş minuti-mëñ tenke. Apa, di bërsë, sinëñ bëlen şayamıybız, törmege yapsaq-mëñ tenkenë üzëñnen qayırbız, hezër qaçqını kürsset di.
560. -Kibëtnë biklim, Esmā, eyde çıq, -dip qızgalğan Cemilenë Esmabike tauv kükregë bëlen östelge taba qısıqladı.
561. -Yortıña ut qapmağan elë, tıñlap bëtër, Cemle. İkësë şunduq Şakırnıñ qulına yabıştı. İdris dip, möğayın. Utırıp sıña törmeden sıptırğan İdrisëñ şulay ceymesën ceyëp. Şakir ciñ oçına küz yeş'lerën sörte-sörte ëly, min İdris tügël, min ozın qolaq quyan malayë, di. Yapıy Safin barië, tanıdı, ciberdëler ëlaq terënë. Bebegën sidërgen ir irmëni ul, astaqayım. İ totındı milise minë talkırğa. Felen de tögen sin, Heyrullina Esmabike hanım, di, üzlerë gönahsız diyersëñ. Felenëgëznë çeynemegez elë, didëm. «İdris qayttımı?» diler. Bëz sıña saq bastırabız, diler. Bastırırız, dim. Öçësë qaldı, tęgë ni bëlen, Cebbar bëlen. Ul irge teki tamğa suqtım. Küzëm bağıpmı bağa şunar. Bügën tönle salqınayta, di. Safinnı öyge çaqıram elë, cılınıp çıq diyermën. Bir bër cılıtqıçını.
562. -Araqı bëtte, Esmabike. Quvënında gına cılıtırsıñ.
563. -Quvënga ëlıştırğançı, ir zatın qızdırırğa kirek şul, astaqayım. Yeşërgen zapasıñ bardır mucıt, Cemle? Bir indë. Bëz sinëñ bëlen tuğannar, ikëbëz de İdris hatını.
564. -Alay bik ëçertesëñ kilse, kürşë avıl kibëtene çap.
565. -Çabırmıy da, astaqayım. Safin öçën ayaq cel tügël.
566. Cemilede könçëlëk uyanmadı. Ul Esmanıñ ömëtë qabargan quvıq qına ikenën bële idë. Cebbar anıqı, barı tik anıqı gına! Şul mehabet irnëñ üzëñnëkë gëne bulun uylasañ, yörek, behetënnen şaşıp, tuqtıy yaza idë. Belki Cebbarnıñ mehebbetë aylar-ëllar sınavına tüzmiçe süner. E Cemile ülgençë anı yaratır, bu asıl këşënë qabatlauçı ir bütën tabılmas.
567. Tıqrıq başında qayınsëñël köte idë.
568. -Kilën apa, alar abıynı sorıy, çaqır elë abıynı.
569. -Këmner? –didë hatın, aptırap.
570. -Miliseler. Min eyttëm, hezër ëzlep kilem didëm.
571. Cemile, bökrënë cilkesënnen totıp, sëlkerge kërëştë.
572. -Abıëñ törmede, törmede! Alar sinnen «qaytmadımı?» dip töpçenelerdër. Yuq, kürënmedë diñ.

573. -Kürdëm lasa min anı!
574. Qayınsəñəl çəlt-məlt küzlerən yomğaladı.
575. -Qayda kürdəñ?!
576. -Töşəmdə. Sinəñ yaña qapqana bik yasıy idə. Milisege de eyttəm. Bərsə şarkıldap köldə de bar alaysa, çağır didə.
577. -Töşte kürgenner töşte qala, anı ön bəlen butamıylar. Minəm qapqağa nişlep bik yasasın abıyəñ. Törmədə idə, möğayın qaçqandır, milisenəñ şuna tikşerüədər.
578. -Atları zərə kəşnegen iə. Atları bit yanganda su soragan aqardan, pəşebəz, su eşər, digen. Abıy alarğa su eşerərgə dip qaçqandır, Milisege de şulay diyermən, kilən apa.
579. Cüler qayınsəñəl öyəne çaptı, e Cemile çüt artına utırmadı. Zemzemiyanəñ töşə ras idə: bik-ul kirte. Dimek İdris hatınınıñ aldağı könnerəne kirte qoraçaq, dimek qaraçqıdan tiz gəne qotılı yuq...
580. «İdris bəlen Sadiyq qaçqan» digen heber avılğa tiz taraldı. Halıqınıñ tələnde atlar yangan mehşer tön de, qaçqınnar gına idə. İñ dulqınlanganı Möhəmmetşin idə. Ul Cemilenə uramda tuqtatıp:
581. -Sin, səñəl, çamalısınımı anıñ nik qaçqanın? –didə hem soravına üzə ük savap birdə. –Minə ütərərgə, səñəl. Nu, niyetə barıp çıqmas, şherdegə oç kiyevge de tələgramma suqtım, yal alıgız, didəm. Ul çəbəşnəñ muyının borıp ırğıtacaq kiyev balaqaylar.
582. Tizden avılını ikənçə heber tətrendərdə. Urmanda Sadiyqınıñ ülə gevdəsən taptılar. Anı ütərəp çoqırğa kümgennər idə. İdris monı işetkeç çitləktegə qoş kəbək bergelendə. Elə bazğa töştə, elə öske atılıp çıqtı, elə yodrığı bəlen başına töydə. Ul tanırılıq tügəl idə.
583. -Kəsəsənde eybər-mazar bulğanımı? –dip ükərdə qaraçqı.
584. -Nindiy eybər? –didə Cemile.
585. -Monda kiye torğan, monda, -didə İdris barmaqların sələkkelep. – Altın yözək! Zölfıyege bülək dip teki şuna yabıştı, terə buğaz.
586. -Sadiyqını kəm ütərdə? -Hatın pışıldap qına soradı, çönki tın alı avırlaş, ul qurqa-qurqa sizəngen nersesəne yaqınlaşa idə. –Sinmə? Rayon sşladın da səz bastıgızımı? Qaravılçını da səz ütərdəgəzmi?!
587. -Süzəñnəñ tozın çamala, hayvan! Kəm bassın, kəm ütərsən!

588. -Alaysa Sadiyq yözëknë qayan aldı?
589. -Cirden taptı. Soraşma, çıq abzardan. Atu tündërem!
590. -Këm Sadiyqni ütërdë?!
591. -Çıq diler! Yeşevden tuydıñ melle?! Sin lutçı tıñlanıp yör: kēşē ni söyli. Tuqta elë, tuqta. –Qaraçkı kitmeske işareledë. –Milise Safin kibëtēne kërse söylendër şunu. Neste aptırap küzlerënnë şarlandırdıñ? Milise Safinnı bëlesēñdër bit, añgıra, bëznēñ avıl saqçısın. Nu, vot, söylendër. Altın dip içkındırsa, srazı öyge ëldërt.
592. -Şunnan nerse?
593. -Şunnan? Bëz sinēñ bëlen yaña plan qorabız.
594. Cemilenēñ añırğaça açıqlap bëtëresi kile idë.
595. -Nersedër tapqannar buğay, -didë ul, hëylelep.
596. Lekin ir bu hëllege qapmadı.
597. -Mina «buğay» tügël, «eyë» kirek! –dip bürtëngençë ısıldadı.
598. Sadiyqni cirlegennen soñ militsiye sağı alındı. «İdris cılı yaqqa qaçқан iken» dip söyledë halıq. Eger Cebbar bulmasa Cemile küpten aqıldan yazar idë. İrnēñ mehebbetë tamçı da sürëlmedë, kirësēnçe, köçeye gēne bara idë. Qayçaқта añardağı aşqını, dert, sağınu hatinnı qurqıta da, çönki bër-bërsēn artıq yaratқан kēşēler qavışa almıy idë. Ğaybetçēler ikë isēmnë quşıp elle ni avız çayqamadı: şundıy aqıllı, şundıy mehabet irnēñ İdris taşlağan çandır Cemilege ğıyşık totuına kēm ışansın di! Ğessë cöy könēnde işēp-işēp qar yavu bëlen bër idë bu. Çiber-çiber kızlar militsionër Safinnı uylap uftandı, hatın suqır da, sukraq ta tügël, küre-işēte idë. Eüvelrek ul közgë aldına basıp kimsēne-kimsēne buy-sının, yöz-qıyafetēn tikşere idë. Ye, qay töşē iskiterlëk indë? Altın yögërtëlmegen ğap-ğadi savıt kēbëk, ğap-ğadi Cemile... Emma tora-bara hatinnıñ üz-üzēñ kimsētülerë kimëdë, ul: «min avılıbıznıñ in çiber zatı», dip, netice yasadı, çönki Cebbar anı yarata idë.
599. -Sinë enkey qarçık bëlen tanıştıram, -didë bërkönnë ir. –Künjëlēn yuat elë şunıñ. Soñğı arada bik boyëktı.
600. -Enkeñ bëlen? Uñaysız bit, Cebbar. Bëz ni-nerse söyleşerbëz iken?
601. -Apa da qunaqqa qaytқан idë. Süz tabılır.
602. Cemile qavşadı. Avıl cirēnde qız bëlen ēğētnēñ qunaqqa yörēşü gadgetë yuq idë. Tik nişlisēñ, aratқан kēşēsēne qarşı kilërge bazmıy şul. Eger qaçırsa,

- cir çitëne de kiterge rıza. Ul küçteneç ezërli-ezërli Cebbarlar yortındağı qarçıqnı küz aldına kitërërge tırıştı. Usalmı, yağımlımı? Nindiy iken? Heyër, nindiy gëne bulsa da, ul Cebbarnıñ anası idë.
603. Qaçqırın qapqa töbëne Cebbar kilëp tuqtadı. Şunda ük kürşëlernëñ uram yaqtağı tereze perdesë kıymıldadı. «Minë celiler, -dip ëlmaydı Cemile. –Bıçara kürşëkeynë rayonğa sorav alırğa taşıylar dip uylylar. E min Cebbarnıñ anasın kürërge cıyëndım».
604. Urman aşa çıqqanda ir maşinasın sündërdë.
605. -Tıñla elë, Cemlü. Sataşkan sanduğaç sayrıy.
606. -Qoşlar sataşamını, Cebbar?
607. -Cey uzıp bara bit. Minëm sıman soñ ğına ğaşıyq bulğandır ul.
608. -Çıpçıq balasınamı?
609. -Bërer qırğıyğa. Tërësë anıñ yaratuın kürmidër, qaçadır.
610. -Alarğa cey başında uq oçraşası qalğan, Cebbar. Soñ şul, soñ... Köñner közge avışқан.
611. İr anıñ këmge işarelevën aqladı. Eyë, alar ikësë de sataşkan sanduğaçlar idë.
612. -Büten alay eytme, Cemlü. Bër kilesë beñët qayçan kürëñse de barıbër tügëlmëni?!
613. -Yuq, Cebbar, soñlağanı ükëñçlë bula.
614. -Sört küzëñnë, qırğıy kıızıy, -dip, ir anıñ yeş'le küzlerënnen üptë. – Qunaqqa barganda ëlamıylar, köleler, ëlmayalar.
615. -Nige sin uqıtuçı tügël, Cebbar. Balalarını bik tiz avızıña qaradır idëñ.
616. -Militsiyede eşleyü gönahmı? E bolay min hönerën almaştırğan uqıtuçı. Diplomnı enkeynëñ sandıǵına saldım da maşınağa utırdım.
617. -Ġomëreñnë cellemiçe...
618. -Avıl militsionërina ni qurqımıç bar. Bötëñesë de uç töbënde.
619. -Hoday saqlasın, -didë hatın, şomlanıp. Nindiydër mizğelde İdris pıçağın Cebbarnıñ baş oçında uynattı sıman. «Uç töbënde tügël, baz töbënde yata ul heter, Cemile yeşergen heter! Sin monı bëlmişëñ elë, Cebbar».
620. Alarnı ölkenrek yeş'tegë bër hatın qapqa açıp kërttë.
621. -Bu –minëm apa indë, Feyrüze isëmnë, -didë Cebbar.

622. Emma Feyrüzə tanışırğa bik aşqınmıy idə buğay, qorı ğına «İsenmäsöz!» didə de ənesəne boyərdı:
623. -Ėayfulla abzıylarğa suğıl, sinə deştərdə. Tizrek bul.
624. -Apa, sin alaysa qunaqını öyge çağır. Enkey qayda?
625. -Namaz uqıy.
626. -Min həzər çıgam, Cemile, yemə?
627. -Allam, bigrek özgelenesəñ, ənəm. Qunağıñnı totıp aşamaslar, -dip, çepçəgen Feyrüzə Cemilenə öyge alıp kərəp «qunaq ite» başladı: bər-bər arlı soravların yavdırdı.
628. -Sinə kəm dip bəlik ində?
629. -Cemlü min, -didə hətın barmaqların uğalap. Aña cavap birəp utırları uñaysız idə.
630. -Niçək Cemlü?
631. -Cebbar şulay yaratıp əndəşe miña.
632. -Yaratıp? –Feyrüzə şaqkattı. –Yaratıp, disəñmə? Sin kəm soñ? İseməñnə eytmim, gümumen nindiy kəşə sin?
633. Bərqatlılığı bəlen Cemile zur yalğış eşlep taşladı. Küñəlnə alay uq tuturıp açmaqsa idə... Bit inelərən tırpaytқан bu hətın aldan uq anı önemevən sizdərəp quyğan idə. Apası da tupas qılanqaç, anası nişler iken? Öyennen uk quıp çıgarır, möğayın.
634. -Min kibətte eşlim, Feyrüzə apa. Qarasu avılı qızı. Bəz Cebbar bəlen...
635. -Söz nerse Cebbar bəlen? –dip süznə avızda uq yomdırdı Feyrüzə. – Ye, eytəp bətər!
636. -Bəz...bəz –duslar, -didə Cemile.
637. -Aldaşma! Cebbar bütənçe sayrıy ene. Ul sinə dus qına kürmi şul, adem ıstıramı. Anıñ bit mənə digen asıl qızı bar, bıyəl institut temamlap qayttı, mektepte uqıtaçaq.
638. Hətınınıñ başı tüben iəldə.
639. -Min bəlmedəm, -didə ul, avır sulap. –E Cebbar söylemedə.
640. -Min alarnı öyləndərmiçe qalağa kitmim, tuy yasattıram. Barıbər Ėaliyenə yortubızğa kilən itəp tösərttərem. Enkeyge Ėaliya kəbək sabır kilən kirek. Suqır bəznəñ enkey!

641. Feyrüse tökërëğen çeçe-çeçe yarsıganda urta işek açıldı hem apşana-apşana belekey gëne gevdelë, a yauvlıqlı arı busağadan atlap ıtı.
642. -Nige şavlıysı, ızım? –didë ul, ekrën gëne söylenëp. –ıırma, una olaa atı tügëldër lesa?
643. -Enkey, Cebbar üzënë tęgë nië bëlen, apkilem digen kësësë bëlen...
644. -Yarar, ızım, samavırın aynağanmı? una çey ëcemë? İplë söyleş, bende balasını küëlën rencëtme.
645. -Enkey! –didë Feyrüse, çeçrep torıp. –Sinë ulını aıl şörëplerë oëlğan, Ğaliyesën onıtıp başalarğa küz atmaqçı. Ene, bër oyatsız küzën tondırıp kilgen de indë.
646. Cebbar anası Cemilege yaınlaştı, ul yaınlaşan sayën Cemile keçëreyëp urındıına sënë bara idë. Mëne arı ulın suzdı, mëne çeçten sıypadı, mëne barmaqların mağaydan, bitten, iyekten yögërtëp uzdı...
647. -Merhüme Naileme tartan... Yuğaltan ızıma. İ balaayım! –arı, yabı kükregëne Cemilenë başın ıstı. –İ altın tekem! Birsën oday ti gomërler, ti behëtler. Cebbarım yar itëp naçar ız-atın saylamas.
648. -Ul anı Nailege oşatıp ına yaın küre, enkey! –dip, ayak tibe-tibe dualaştı Feyrüse. –uvıp ciber, enkey! Alar ti tügël, bëznë Cebbar uıan, aıllı, başlı, e bu... bu bër kibët küsësë. Ğaliyenë kiksən tırnaına da tormıy. Cebbar vaıt uzdırır öçën gëne yöri, anı küëlë Ğaliyede! Kürëşsënner elë, kürëşmegenge gëne bër-bërsënner suvınğan alar.
649. Buran tuzgıtıp dulağan ıznı arı güya işëtmedë, haman Cemilege arap söyledë. Anı tiëp-ağılıp alğan barmaqlarınnan tamğan naz-cılı Cebbar meebbetë bulıp yöreke küçe idë.
650. -Üzëm soradım, kürset, apıl, didëm. Köydërme ananı, mia onıqlar kirek, didëm.
651. -Evvel sıa kilën terbiyesë kirek, enkey! Bëz ëraq, bëz şeherde, ëlına ikë-öç këne aytabız, -dip haman üçënëkën sualadı Cebbar apası.
652. Bu yulısı arı anı işëtte, iplep këne:
653. -Sin tik tor, ızım. Üz malaëa kilën saylağanda notı totarsı, -didë.
654. Şul ata Cebbar aytıp kërdë.
655. -Niel, enkey?! Sëz niçëk monda?

656. -Böz, ulım, hodayğa şökär, çükärdeşeböz tutıy qoşlarday, -didë qarçık.
-Rehmet, balam, süzënde tordıñ, apkildëñ.
657. Barsı da caylanıp-köylenep ölgergen, hetta Feyrüze de ënësë bëlen kilëşken këbëk idë, lekin moñarçı bilgësëzlëkte yeşegen Ğaliya Cemilenëñ yöregën tırnap töşërdë. Niçe ëllar buyë qayda yörgen ul qız? Nik ëzëgrek üzëneñ dön'yada barlıgın sizdërmegen? Hëzër yöreknë qanatıp Cebbarı tartıp alırga cıenamı? Can söygenëñne begirëñnen quptarıp yatlarğa birëp qara! İ hodaëm, bulmas, Cebbarı yugaltuvlarğa tüzep bulmas! Elë kürëşmegenner, di Feyrüze. E kürëşseler? Hem mehebbetlerë çişme sıman töpten urğılsa?
658. Yul buë Cemilenëñ yörek maë sızdı. Cebbar anıñ Feyrüze bëlen niler hakkında gepleşüyën bëlmi idë. Hatınınıñ sağışqa batın üzënçe yurap:
659. -Enkey oşamadı añrı, Cemlü, -didë. -Bik küñëlsëzlendëñ.
660. -Teübe diñ, Cebbar! Sinëñ anañ izgë qarçık.
661. -Naile ülgeç, ëlıy-ëlıy bötënley suqıraydı. Bolay da küzlerë naçar idë.
662. -Min Nailenë bik te hetërletemmëni?
663. -Bërençë tapqır avılıgızda kürgeç, çüt këne «Naile» dip ëndeşmedëm.
Sin kenseler turısınnan uzıp bara ikëñ.
664. «Nailege oşatıp qına yaqın küre», -didë apası, dimek dörës, dimek haq...
665. -Nerse, Cemlü? Nige tağın ëlıysıñ? Ni buldı sıña?
666. -Avılğa bërge kërmik, qayınlıqta töşërep qaldır da... -Hatın töngë qararğılıq aşa Cebbarınıñ küzene qaradı, -Büten oçraşmıyq. Kilme, yörme, onıt!
667. İr kisek këne tormozğa bastı, ul Cemilenë kinet këne üzgertken sebellernë añlarğa tëledë. Emma ölgërmedë, hatın maşınadan tışqa sikërdë. Şunda uq anı qararğılıq ta yottı.
668. Cannıñ eriüene çama yuq idë. Cebbarınıñ yaratқан qızı Ğaliye iken lebasa! Ul, bala hesretënnen suqırayğan inkesën yuvatıp oçën, Nailege oşagan hatın bëlen niqahlaşırğa da ezër iken. Qız alam dip këne kepëreëp öylengen İdris Cemilenë bër köydërgen idë bit indë, kirekmi, sin de köydërme, Cebbar, kirekmi, hanım!

669. ...İşğaldında sağalağan aın anı b leg nnen  lekt r p abzarđa taba s yred .
670. -S b rk !  st rel ek! ayda t n ata abasın? Turınđa kiten maına tavisı id , k m ul?
671. -Safin, -did  atın, ye rmed . ez r, b t n s  de elpereme kilge, s r salay artı id .
672. -K m-k m? -araı, yalđı i temd r dip, abatlap soradı.
673. -Cebbar Safin id  ul k  .
674. -Elle min ...
675. -Cevit itmed m, ciber, -did  Cemile, ulın tartalap. -Nige oyarınan ba alkıtasın el ? Tınınını ısıp ına yat.  r k tansıqladımmı? El   zle den tutamadılar.
676. -Sin Safin b len uynamıysınđır bit?
677. -Ey , uynıym.
678. -Ul beylenem ?
679. - z ayđınını, tizden  k ne basmağayları.
680. -Altın turında s z yumı? Sadının esese ti k buldı miken? unda tıtı bit, duđđız.
681. Cemile anı tınlamadı. Yanıp-k y p esretlengende  dris k zge k r nmi id .
682.  rteges n ul kib t n amadı. Hem «avırıym» sıltavı b len atna-un k n  y nde biklen p yeed . Tik Cebbar onıtılmadı... T ke k r p sefaladı... K z aldına kil p int kt rd ... Sağıa k md ...
683. Sonra atın kib tke kitt .  l ev artına başkan đına id , i kte Cebbar k r nd . Cemile k zler n ye rd ,  rn  k r mem ke salıtı: baın k termie g ne eyb r sattı, aa sanadı. Yarıy el  kib tte k    z l p tormıy, yuğıyse ike den-ike  g ne aluv azap bulaaq id . Cebbar aulaq vaıt times n b len, yazuv yazıp  l ev ırıyına uydı. «ayınlıta k tem» diy lgen id  anda. «Barmıym, -did  atın. -oday beh t h n  birmese,  zlep- zlep te tabalmassınđ» did . Emma k n, y z n kike taba borđan say n, y rek yarsıp-yarsıp tibe id . Yaratan k  s n k res  kile, bik-bik kile, ulaırđa el 

- irterek, irterek... tik bër mizgælde Ğaliye isëmlë bilgësöz kız çıka da avırttırıp yöreкке basa, küz alları qarañılana, baş eylene.
684. «Baram, barmıym» dip ikëlenëp baëraq iëmë, Ğaliye? –didë Cebbar apası kiştelerge küz sala-sala.
685. Ğatınınñ östëne bozdı su qoydıarmını, tuñıp qaltırana başladı. «Ğaliye?!»
686. Ğeyleker Feyrüse qoyaş këbëk balqıdı. Ülëp-bëtëp şqaf qırıyına söyelgen Cemilenëñ begirëne qadap-qadap yüriy tıqıldadı:
687. -Cebbarlarğa aşığıbız. Anı kiç këne totıp bula. Bërsëkenge kitem, kitkençë kilëp qurım, dim. Mëne, Ğaliye hanım, öylenëşkeç şuşı kibëtke yörsëñ didë. Cebbar üz avılına küçerge uylamasa. Bëznëñ enkeynëñ anası Qarasudan idë, enkeyge hiç te yet tügël bu avıl. Bereç, Cemile, avırmıysındır iç. İrennerëñ köl tösënde.
688. -Yuq, min say-selamet, -didë Ğatın üz-üzëne açuı kilëp. Temam izredë indë, cëbëdë! –Sëzge nerse ülçim!
689. -Tön ozın, çey ëçerbëz, iëmë Ğaliye? Cebbar kenfit yaratmasa da, ülçetik elë.
690. -Üzëm alam, Feyrüse apa. Min alğan kenfit bëlen Cebbar çey ëçmi qalmas. –Elëge qader çitten gëne küzetëp-tikşërëp torğan Ğaliye oçıp qına ülçev yanına kildë. –Ene tëgësën, sarı keğaz'läsën bir, -didë.
691. -Anısı qatıraq, mëne monısı yomşaq, -didë Cemile.
692. -Cebbar qatırağın yarata, min bit anıñ Ğolqın çamalım, un ël yöribëz, -dip köldë Ğaliye.
693. Feyrüse de usal törttërdë.
694. -Bër-bërsën söyëşken këşëlerge unar ëlğa suzmasqa şul, qaybër ersëzler ara butıy başlıylar, -didë.
695. Cemilede de «min-minlëk» uyandı. Ul da sınaq qararğa uyladı: mëne Cebbarğa ikë keleş. Bërsë –qul timegen yaş'-yaş' kız, ikënçësë –ir Ğatını. Qaysın saylar ul? Eger söyülerë Ğaq bulsa, ul kenfit bëlen çey ëçëp utırmas, oçraşuğa kilër. Eger... Yarar, cittä yörek! Sulqıldama, zinhar! Üzëm tëlöp alğan Ğazap tükël de.

696. Çakırılmağan unaqlar kit p, aqtıy vaqt uzgaç, atın aynılıa aıqtı. «Yua  m tlenem, kilmes ul, aliyes n k rgeç, d n'yasın onıtır» dip iklengen Cemile yalgıtı: anda, ay nurına k m l p, Cebbar k te id ...
697. -ırıy m, -did  ir s y n p. –ırıy m min m! Kilmess n dip borçına balağan id m.
698. -Sin n de unaqların bar buğay.
699. -Apa ind , k r   ızı b len kilep sarıp y riler.
700. -Tiz ayt, did l m ?
701. -Alar ni eytmes, sin  sağınumnı sizmiler. una t lese niles n, t n b zn k , Ceml -Cemile. Nige açıp int kt res n ind , e? Nige, dim? T g  kiçte ni buldı, e? –Cebbar hutan yazdırıp  berge totındı. –İrl r y reg  ta dis nm  elle?
702. Cebbarın oçağına s ngen atın ahıldan uydı: uı k  n  niç k yaratanın, niç k t legen n ul  z  g ne b le id .
703. -ayçan min k  bulasın? –did  irn n til r p  pken ir nner .
704. -Min sin k , -dip pııldadı atın.
705. -Canın min k , -did  ir, -ten n yu... can-ten b rleknde g ne çın meebbet yarala...
706. -Aıqtırma, -did  atın.
707. -Aıqtırmıym, -did  ir. –Bata iyele el , ırıy m.
708. -E aliye k m, Cebbar?
709. -aliye? E-e, k r   ızı ul.
710. -Sin anı da ısıp-ısıp oçaqlıy id nm ?
711. -K m eyte? Meğay n, Feyr ze apa ıttıradır el . Ul ızını mia dimlemekçed r.
712. -Çiber ız, ey m ?
713. -Çiberler bua buarlı, e yaratan, k z t ken uv nğa ğına salırlı. Çıma oçağımnan, t n salınça, tuarsın.  st nde de yua.
714. -K r rl r... aybet taralır.
715. -B z urlamıybız bit, canım.
716. -Cebbar... Be t nerse ul?
717. -Sin, ırıy m.
718. -Min?! ap-adi Cemilem ?

719. -Sin ğadi tũĝel, sin –sêrlê sandıķ. Yöregêñe açķıç yaratı, ay-hay, avır.
Mêñ tapķır borır öçen mêñ açķıç kirek.
720. -Açķıçlarını butasañ nişlersêñ, Cebbar?
721. -Behêtsêz bulırırım, Cemlü-Cemile.
722. ...İrtegesên Cebbarnıñ ķunaķları tülevsêz kemit uynadı. Ğaliye ķara küzlerênzen zeher çêçêp:
723. -Miñ barıbêr Cebbarnı sıña birmim, anıñ bêlen tönner uzdırıp ħurlıķķa ķalma, -didê hem sumķasındaĝı kenfitlernê kibêt östelêne sibêp ciberdê. –Me, üzêñ aşı!

724. 7

725. Kôz cittê. Ħalıķ bereñĝe alırĝa kêrêştê. Şundıy könnernêñ bêrsênde İdris ayaķtan êĝarlıķ süz eyttê:
726. -Min sinde ķış çıĝam, kitmim, -didê. –Çepçême de, ķatın selemesê. Çolanıñ büreneden êşlengen, heybet kêne. Üzê caylı, üzê belekey. Kece Ğaliullaĝa yartı bir de cıynaķ ķına miç çıĝarsın. ķışlıķķa saraêm, salķım, berennerêm ôşi diyersêñ. Kürşê-külen şiklenmesên öçen yanıma bêrer aķsaķ berenêñnê ırĝıtırsıñ. İkevleşêp meyêldep yatarbız.
727. Ħatın ıñĝıraşıp ikê ķullap çêçêne yabıştı.
728. -Ay, allaĝınam!
729. -Ulama, -didê ķaraķķı, -bêz bêr tõeñge tøynelgen. Sinê de tôrme kôte. ķış ķına çıĝam. Cir yotsın aldasam, vallahi. Yaz borım törtüĝe cılı yaķlarĝa şılam, taylarĝa. Şaytanım da ķaptırmas anda, ķara ħalıķ arasında.
730. Fasıllarĝa büldê Cemile: öç ay kôz, öç ay ķış, cemĝısê –altı ay. Altı ay!!! Dimek, Cebbar dip taĝın yartı êl sarĝayası iken.
731. -Ay-ķoyaş, sir-sular bêlen ķarĝan, İdris.
732. -Ķarĝanam, ayê bêlen de, suvı bêlen de, ķış çıĝuĝa tayam. Bêz cilge söyli torĝan malay tũĝel.
733. Çolannı buşatıp, miç eveletkeç, tışķı yaķtan ĝel biklep yörêrĝe ķuşıp, ķaraķķı yaña ķuışına küçêndê. Monda östel de, ķaravat ta sıya, iñ möhimê – terezesê yuķ, dôm- ķarañĝı idê. Kêrgen-çıkķan kêşêlernêñ boldırda ni söyleşüv de ap-açık işêtle. Adem têlêne susaĝan İdris moña bik kinendê.

734. -Aşauv yağın ğına kısma, Cemle, -didë qaraçkı, -ğël cılı aş bulsın. İştettënmë? Cennet, billehi! Bot kügerëp könozın yat.
735. Cemile anıñ tęgë sërlë qapçıqını qaravat astına şudırğanın kürgen idë, qırın-qırın ğına qarap:
736. -Qapçığında nerse ul? –didë. –Bir, këletke quyam, timër-tomır tartmasına.
737. İdris tıgılıp qapçıqını barladı.
738. -Teki eşëñ poştı, Cemle, teki saruv qaynatasıñ. Atañ malı anda, vet şul.
739. -Qazna malı, -dip tözettë Cemile.
740. -Bar, uramğa çığıp razbuy sal, minde qarak, diñ. Buğazıñ ertılğançı kıçqır. E-e, şürlisëñmë? Tu-tu şul, qoyrığıñ bozğa qatқан. Sin hezër İdris hatını ğına tüğël, eşnesë de. Öç ay yeşërgen öçën tuçnı başıñnan sıypamayaçaqlar. Hë, eşneler iken, bël indë else, çın hağın bël. Tik ëğılma, totın işëk tupsasına çıtırdap. Törmeden taban yaltıratqaç bëz Sadıyq bëlen rayonğa qayttıq. Sadıyq meytem, bëznëñ tübe kıyşaydı, eyde, ëraqqaraq küz töbik, nu başta yullıq aqça etmelik, dim. Ul eyte, monda şkladta minëm baca eşli, añardan ecetke sorıyq, di. Tęgë açtı, ikëlenëp tormadı, bacalar bit. Sadıyq şıttıra moña, amnistiyege ëlektëk, di. Öçev lıqınğançı ëçtëk. Totındı bu qaravılçı maqtanırga. Yeşnik-yeşnik altın saqlıym, di. Nu, şunnan, -İdris tökëregëne tıgılıp uçına yötkërdë. E Cemilenëñ çeçlerë üre torğan, ul açıq avızın yararğa da onıtқан idë. –Nu şunnan indë, timër bëlen çekëlem, yomdırdım maqtançıqını.
741. –E Sadıyqını këm, këm...
742. -Ul añğıra urmanda uq şıñşıy başladı. Sin ütërdëñ, felen-fesmeten, min ğaëpsiz, avılğa qaytam, altınnan öleş çıgar da, di. Nu, bër yözëk birdëm. Kittë bu. Annarı başıma suqtı bit. Cevit iteçek, yözëknë de kürseteçek. Artınnan quşıp cittëm de qatı ğına tamızdım. Şulay canı oçtı. Kümëp, şaqtıy ara uzğaç, iske töştë bit. Baş butalıp, yözëknë alırga onıtқанmın. Kirë barırga irëndëm. Şep kümgen idëm, ötsëne çıbıq-çabıq taşlap. Ėtëm de isnenëp tapmas digen idëm...
743. Hatın içëklep:

744. -Ça-ba-het, -didě. Çaltıranğan qulları bēlen çolan işēgēne yozaq ēldē. İdrisnēñ şarkıldap kölüē begırēnēñ elle çaysı poçmaqlarına barıp çadaldı.
745. İdrisnē hamam ēzliler idē. Avıl şomlanıp yaña heberler köttē. Sadiyq kēbēk anı da dōmēktērgenner, bu –alla cezası dip te, İdris suga batıp ūlgen, dip te söyledēler. Şherden ūzēn saqlarğa kiyevlerēn deştērgen Meħemmetşin da: «Tēgē dön’yada atlar çarıy ul», -dip östegeç, nihayat’ tınıçlandılar. Lekin bēr gēne kēşē kōnē-tōnē ut yottı: ul –Cemile idē. Anıñ bu yorttağı tormışı temuğ çazanı sıman dōbēr-dōbēr çaynıy idē. Cebbarnı kürse gēne ħatın cennet baqçasına ayak basa, anıardan ayērılgaç yene şul çaynar çazanğa metele.
746. Bēr kiçnē işēk şağıdılar. Cemile yalanös kēne boldırğa yōgērēp çıktı. Busağada Cebbar tora idē. Moñarçı Cemile yortına yalgış ta kērēp çaramağan ir ħatınnı şunda uq çoağına suvırıp aldı.
747. -Nişlep yōrisēñ dip, açılanma. Būgēn artık sağındım.
748. Cemile tıprıçındı. Yeneşede gēne çaraçkı yata idē. Anıñ ħetta çolan divarı aşa sulagan sulışı da işētēlgen kēbēk toyēldı.
749. -Eyde, çırğıēm, urman eylenebēz. Kiçē iskitkēç matur.
750. -Min ardım...
751. -Çullarımda ğına küterēp yōrtērmēn, Cemlü.
752. İdris uyau idē, çolaqların torğızıp, her süznē tıñlap tora idē, şını bēlgērtēp yūriy nersedēr çıştırdattı. ħatın, çotı oçıp, Cebbarnı işēğaldına alıp çıktı, çapka töbēne ūk citeklep kitērdē. Ekrēn gēne:
753. -Būten soñlatıp yōrme indē, Cebbar, -didē. –Yoklaşan idēm indē...
754. -Alaysa oçraşu urını bilgēlik, Cemlü.
755. -Köz bit, ağaç-çuaqlar yafraq çoya, ħezēr bēznē yat küzlerden yeşērmes şul çaynıñlık...
756. -E bēz yaz dip sanıyq. Minēkē bul, Cemlü. ħatınım bul. Eyde, çuşılıyq.
757. -Uylıym elē, kinet kēne, sin... uylıym elē, -didē ħatın butalıp. İ ħodaēm, küreçegēne kilgendir Cebbar. Çolanda İdris yarsınadır. ħezēr işēknē tibēp açar da başkıçtan yōgērēp töşēp Cebbarğa taşlanır. Çulında pıçaq... İ ħodaim çadar indē, turı yōregēne çadar. Kēşē ūtērēp öyrenge le ul, çan çoyu

bërni tügël ertkıçka! Uylıym elë dimë? Cüler, eytersëñ uncidë yeş'lek kız. Eytërsëñ birnesë cıymağan. Muyınına sarılıp «riza» dip, pışılda, Cemile. Riza, riza! Çü, ni qomaçavlıy sıña? Eyë, qadar, turı kükregëne... Minëkë bul, di. Behëtëñnën yöregëñ yarılıp, tegerepler ülersëñ. Ye İdris çolan işëğën cimëre, ye Cebbar kitëp qala...

758. Kürşë etë hau-hau ördë.
759. -Kit indë, Cebbar, -didë hatın, min tuşam.
760. -Temlë töşler kür, tınıç yoqla, -didë ir.
761. Anıñ artınnan qapqa yabılığa Cemile, ayakların kökçe söyrep, öyaldına kërdë. Qurqu, buınnargä töşëp, hëlsëzletken idë.
762. -Ni işëtseñ -şul, -didë ul, qarañğı çolan işëğëne tërelëp basıp. -Şul... Yarsıma da, tibënme de.
763. -Suy-yam, -dip, pıçaq oçı bëlen divar müğën çuqıdı İdris, -Aç!
764. -Bürene aşı ğına büre qu, -didë Cemile. -Yeşërmim, bu ir -minëm yaratқан këşëm, Cebbar Safın.
765. -Qan isë kilemë, Cemle? Kil-e-e!
766. -Sinnen qurıqqannar quş qayıñga atlanğan, di. Ene kitesë yullarını isep, -dip ğayretlenëp hatın kërëp yattı. Ul arıp-talıp yoqığa çumğan ğına idë, işëk şığırdadı... Hatın, uyanıp, divargä ëlıştı.
767. -Këm ul?
768. -Min, ecelën, -didë qaraçkı. -Çinama tülkë.
769. Cemile yan terezege taşlandı. Lekin İdris quıp citëp itegënnen söyrep töşërdë.
770. -Sikërme, botıñ sınar. -Qaraçkı anı qaravatqa sëltep attı. -Sëbërkë! Sorav alırğa çağırılar, dip, ul anda Safın bëlen meteşe iken... Ce, ikësënëñ bërsën sayla: elle min söyërkeñne ütërem, elle sin aqardan baş tartasıñ. İrëm bar, diñ, törmëde utırsa da ir ul, diñ. Şunı eşleseñ, minutı-sëkundı bëlen yortıñnan yuğalam. Qış ta qışlamıym. Miña söznëñ aërim-çaërim qaluvıgız ğına kirek.
771. -Këşë behëtëñnen nik könleşërge, hodaëm?!
772. -Sin kësë tügël, hayvan!
773. -Ülsem de Cebbardan vaz kiçmem!

774. -Cebbarıñ meätennen, diñ, hayvan! Ütërem, didëm bit. Merfuğa astaylarğa öç këne adım. Yoqlağanda muyımına pıçaq kına ışkıym. Këşënë hezër min tavıqqa da çutlamıym.
775. -Ërtkıç, -didë hatın üksöp. -Qansız ërtkıç! Min Cebbarğa kiyevge çıkmam. Kit këne, tizrek kit këne.
776. -İrtege kiçlete öñje çağır. Öyaldında ğına sërleşëğëz, miña işetëlöp torsın. Her süzëğëz, añıştıñmı? Çolan işëğëne bik salma. Ul yaqqa Safin bassın. Şartlarımñı tögel üte, itu söyërkeñnëñ qabırğa arasına tıgam pıçaqñı.
777. -Heyërlëge qotır, i rabbëm...
778. -Ce, ce, ceyëlme, Cemle. Ecelëñ yaqın.
779. «Barıp kına söylisë de bit. Hay, qurqıtı! Ul törmelerde hatın-qız başıñ bëlen niçëkler çıdarsıñ?!»
780. -Öyge çağırmam, yolda oçrağaç eytërmën.
781. -İşandılar di sin añğırağa! Minë satarğa şep hut uylıysıñ. Bërqatlı bulma, Cemle. Ene artınnan cöp te iyere: törme işëğënnen bëz bërge kërërbëz.
782. Huşlaşqanda eytesë süzlerën köndëz Cemile qat-qat barladı. Andıy süzler yuq idë. Mehebbetëñ ölgërgen çağta ğına üz irëğëñ bëlen yaratudan kitöp bulmıy idë. «Gazrail canımñı suvırsa ğına Cebbarñı onıtırmin», -dip ernëdë hatın. Uylıy-uylıy anıñ zihënë çuvaldı, anı tomalandı, qay tarafqa ğına baqsa da, qanlı ëzler küre başladı. Güya cellad İdris Cebbarñı ütërep taşlağan da qanğa buyalğan itëklerë bëlen ëzler töşëre-töşëre anıñ gevdesë tiresëndeylene idë.
783. -Bügën Safin avılta yuq, -dip, adlaştı ul kiç bëlen öyëne qaytqaç.
784. -Niçava, -didë qaraçqı. -Arttan qumıylar, irtege kilër.
785. Töşte de qanlı ëzler kürdë Cemile. «Qaya, qaç!» dip yurğanın ayaq oçına tibe-tibe qıçqırdı. Uyanğan da kipşëngen irënnëre: «qaç, qaç» dip pışıldıy idë...
786. Nihayat' ul salkın aqıl bëlen üz yöregëne qarar çığardı: çü, şaşma, yörek. Dönya'da sinëñ mehebbetëñnen de qadërlërek nerse –minëm Cebbarımñıñ gömëre bar. Yaratu haqına gömër hetlë gömër birmiler. Bügën sabır ğına huşlaş, yörek, huşlaş. Nişlisëñ, yaşmıştır bu. Bëz sinëñ bëlen ikeü bër kükrekte qısılıp yalgız ğına qartayërbız. Qapqa töplerëndey Cebbarñı hetërlëtken alma ülen, e sinde, yörek, mük üser...

787. -Min siněkě bulalmam şul, Safin...
788. Һатın ömět бѐлен ашқınıп kilgen кешәсәне şulay dip һебер салғанда yörek бар eg'zalarını ҡалтратıp taban astına төшәп kittә. Bu аңлашуға ҡарағанда, möғayın, ülәм kötәп can tartıшуı ciңәлrek idә. Ul Cebbarnıң «nik?» dip soraganın da kötmedә, aşıға-aşıға tәzdә, һelitkәç minutlarda ni üzәne, ni аға merһemet күrsетәрге yaramıy, күңәл ez gәne yomşardı ise бар da бәte.
789. -Şayardıқ, citer, iptеş Safin. Oyat бәләрге kirek. Minәм irәм бар. Gөmәr utırmas törmеde, ҡaçқан cirәннен tabılғаç, ikә-öç әl österler de бәр çıғarırlar elә. Esması anı sanlamıy, irler бәлен çuvala.
790. -Cemlü, sin...
791. -Yuқ, yuқ, бәz әgәt бәлен ҡız түgәl. Yalınma da, yalvarma da. Bүten алғанmaslıқ itәp kistәрәp eytem: һelal irәmnә kötem.
792. -Tuқta elә, Cemlü...
793. -Tuқtamıym, iptеş Safin. Kit...
794. «Kitme», -didә sulқıldıған yörek, -kitme, canım!»
795. -Min sinә yaratmadım da, iptеş Safin. Şul İdriske күre gәne oçraştırғaladım. Meytem, İdrisnә totsalar, minәм һаққа sroğın ez eyttәrmәssәnmә dip kәne... Üzәme fayda әzlep indә... E bolay... elle бар sin, elle...
796. «Yalған! –dip özgelendә yörek, -yalған!»
797. -Bu sүzlerәң ihlasımı, Cemlü-Cemile?!
798. -Şayartularға noқta ҡuyıyқ, iptеş Safin...
799. ...Öyaldı işәgә бәр аçılıp, бәр yabılıp tupsa timәрә şıғırдағанға һатın күzән аçtı. İdris anı söyrep kәрәp ҡaravatқа yatқızıp mataşa idә.
800. -Nu, ҡarçıq, Safinnıң «һuş» dip işәkke ırğıluvı buldı, sin görs itәp idenge de әgıldıң. Nәrvlarıң ҡaқşaған, ҡarçıq. –Қараçқı, avızınнан sası is aңқıtıp, Cemilenәң yözәne iyәldә.
801. -Қabaһet! –didә һатın hem бар köçәne anıң yaңağına suğıp ciberdә.
802. İdris yaңağın ua-ua һihıldadı.
803. -Қabaһet бәлен yeşisә sına, Cemle. Һa-Һa-Һa!

804. ...Atna buë Cebbar küzge-başka çalınmadı. Cemile bële idë: ir tiz gëne çigënmeçek, tağın bër tapqır kileçek. Elë yöreknëj tëtëlëp-tëtëlëp yanasıları alda idë.
805. Eyë, Cebbar kibëtke kërdë. Ul tëgë kiçtegë süzlernëj yalğan ikenënë ışanırga tëli idë. Çitten gëne aña qarap, ömëtlënëp tordı. İrnëj töbep qaravı beğır'ni aqtara, ülesëler kile idë. İndë bër sauvbullaşqaç, bu ğazaplarını nige suzarga?... Timër tügël de Cemile. Mëne ul tüzmes, bötën kibëtnë yañğıratıp: «Canım, min sinëkë!» dip kıçqırır. Ul süzler yörekte urğılıp tamaq töbëne kilëp berëldë, ul süzler tël oçında tirbele... Ul süzler indë küzlerden de möldërep taşa... Monı yeşërëp te, monnan kaçıp ta bulmıy. Annan nerse? Annan... «İ rabbëm, nik birdëj soñ bu beğëtnë? Minë tağın da beğëtsëzrek iter öçënmë? Nik birdëj de nik kirë aldın? Hezër minut köydërgen canımnı kıya kıuyıym? Nindiy gëne tiren sularğa sikërëp töşëp sünim, sürëlim?!»
806. Abav, tağın qan! Cebbar qanı... Yuq, kirekmi! Kit, canım, kit! Sin elë meğebbetke koënırsın. Sındey asıl ırlar yalğız yeşemes.
807. Yaş'lı küzlerën küterëp qarağanda Cebbar işëkke yünelgen idë. Anı Cemilenëj eriuë gëne ozata bardı. Halıq tarayağaç, prilavqa astına sığılıp töşëp tın ğına ëladı da ëladı hatın.
808. ...Ozaq tormadı Cebbar Safın, avıldan küçëp kittë. Ceminenëj yeşevë yeşev tügël, sataşudı ön gëne idë. Adem balasına gomër këbëk bër gëne mertebe birëlgen meğebbetën yuğaltuv anı cirge sabıştırdı. Qayçandır İdrisnëj Esmabikege yortqa kërüderë, taşlangan hatınnıj kiçërëşlerë bu qayğı bëlen çağıştırganda tuzan börtëgë gëne idë. Ul, belki, aqıldan yazar idë, yarıy ëçte şem çatqısı hetlë gëne ömët pısqıdı: qaraçkı veg'lesën ütep tizrek birëden taysa, hatın üzë Cebbar yanına baraçaq. Hatanıj başı Cemilede, anı Cemile gëne tözeteçek idë.
809. Kön sayën ul İdriske elëgë de bayağı bër soravın qabatladı;
810. -Qayçan? Qayçan? Qayçan?
811. «İkë atnadan, -dip suzdı qaraçkı, e ikë atna yağaç, dürt didë, biş... Hem atnalar cıyëla-cıyëla aylarğa tuldı. İndë İdrisnëj niyetë ap-açık idë: Cebbarın bütënge öylengenën kötër, yürüy yata. Ul Cemilenë ahırğaça beğëtsëz iterge uyly».

812. «Bulmas, -didě hatın, -min siněň bu eşěňe çik ıuyarmin, ertkıç. Behtëme tēšěňně batırmassıñ. Cebbarnı çağıram, kilsen. Dön'yasında yaratıp aėrıludan da avırraq nerse yuq, diyermən. Maşınaña utırt ta alıp kit, diyermən».
813. Cemile tevekkellep Merfuğa qarçıqlarğa yörerdě. İşetken idě, Cebbar fatir ebisəněň helen bələşep tora, yul uñayında kėrėp te çığa iken.
814. Merfuğa qarçıq turıdan yardı:
815. -Gıyşık-süvşüler peygamberlerden qalğan, bebkem, nik ğaėplim, ikėgėz de yaratıştığız, -didě. –Özələpler eyttě indě Cebbar ulım, behtëmně sėzněň Qarasuda qaldıram, buş can bėlen kitem dip. Tabarsıñ elė üz tiñěňně, dim, Cemile ir hatını şul indě, ömėtlenėrlėk tğėl, dim. Yörek bėr ğene bit, ikėnė sıydırmas, di. Söyleşülerėne hetli yağımlı şunıñ.
816. -Ebėkey, tağın kilėr miken ul?
817. -Tönegėnek yul hutı kėrdě elė. Tuyğa çağırdı. Bğėn kiç niqaħları. Baralmamdır, avırıym, bebkem.
818. -Kėmněň tuė, kėmněň niqaħı, ebėkey?!
819. -Bereç, üzėnėkė, Cebbarnıqı. Uqıtuçı qızını ala iken. Tėğė ni atlı elė? Hetėrėm tişėk ilek, ni atlı soñ?
820. -Ġaliyemė? –didě hatın, ekrən ğene upkıñğa oçqanın toėp.
821. -İė, Ġaliye şul, -dip rasladı qarçıq. –Siněň Cebbarğa yomışın bar melle, bebkem?
822. Çut kėne huşınnan yazmağan Cemile «yuq» dip baş çayqadı. İndě soñ idě... Soñ idě... Başta yep'-yeş' kilėş kėndeş qayğılarına salıp Cemileněň tormışın pıran-zaran kitėrğen, annan tėrė atlar yandırıp il-yortını qanlı yeş' tuktėrğen, annan ikė ğönahsız cannıñ ğomėrėn özğen, in aħırdañ bėrdenbėr kėşėşėnнен ağrtıp anıñ aq kėnnerėn qarağa mançığan qaçqın-qaçaqkı, nihayet', cezasın alırğa tiş idě.
823. Qarañğı inğeç hatın sıer-sarıqların uramğa çığarıp ciberdě. Ėtėn beyden ıçkındırdı. Cılı çolanda cimėrėp tazarğan İdris ğırlıy-ğırlıy yoqı simerte idě, huca işėkně tıştan biklep, tėrev bėlen nığıtıp tėrettě. Ni ğacep, ul tınıç idě. Öy tireli eylenėp bürenelerně sıypap-söyėp çıktı. Yalğız başka, citmese hatın-qızğa, öy ölgėrtėp kėrüler, hay avır idě. Kür, bürenelerė nindiy nıq, qalın. Öç kėşė ğomėrėne citerlėk. Qalın bulmıy ni, ırler bėlen tiñ urman

kisēštē iç. Şepe H̄alidesē irē bēlen ƙuldaş idē. Tēřzēlerēne ƙara sin! Kürşē avıl ostası Soltan tereze yōzlēklerēn çēlterlep yasıy digeç, anı ēzlep bardı. Çēltep terezelē matur yortta yeşerge cıyallana idē bit ul. E Soltan osta nerse didē? Cebbarnıñ meħbettenen maturayıp bit oçları alsulanƙan yeş' ħatınƙa soƙlanıp ƙarıy-ƙarıy: «Buşlay yasarmın, tik siña barıp yasarmın, üçlemē kirek», -didē. İkē avıl arasında yōrülerē ƙıybatƙa tōşer, sinde ƙunıştan bulıp, didē. «Min çit irler ƙundırmıym şul», -dip Cemile kirē ƙaƙƙan idē. Barıbēr yasadılar, Cebbarnıñ dus ostaları yasap birdē.

824. Eyē, öy salu –meşekat'le idē. Ĥatın ħatirelerēn yañartıp öy tireli taƙın eylendē...

825. Saraydan bēnzın alıp çıƙıp su bēlen ƙoyēndırƙanday şaulatıp bürenelerge sipkende gēne küzden yeş' atıldı. Öç çilek bēnzinnıñ tamçısın da ƙaldırmıyça ēlıy-ēlıy sibēp bētērgeç ƙoçaq-ƙoçaq küterēp öynēñ dürt yaƙına da salam taşdı. Ėrtƙıçnı oyasında dōmēktēreler, oyasında... Anı ƙaçırırƙa yaramıy... Ul –ƙurƙınıç, bik ƙurƙınıç ērtƙıç... Eger içƙındırsañ, ademner añardan küpmē cik küreçek...

826. ... Yortnıñ dōrlep yanƙanıñ ul ƙayınlıƙtan ƙarap tordı. Üzē yeşēne bulıp-bulıp Cebbar bēlen söyleştē. Eytērsēñ ir anı ƙoçaƙına ƙısıp tıñlap tora idē.

827. -Sin ƙırƙıy alandaƙı tēgē uçaƙnı ħetērlisēñmē, Cebbar. Alan tutırıp uçaƙ yaƙƙan idēñ... Ĥetērlisēñmē? E büğēn minēm çirat: büğēn dön'ya tutırıp min öyimnē yaƙam... Keleşēñ bēlen yap-yaƙtı tōnde ƙavış sin, Cebbar... Min siña yōregēnde yōrtken süzēmnē eyte almadım, nigedēr oyaldım. İşētesēñmē, Cebbar, minēm de söyülerēm ħaƙ idē! Ĥaƙ!!!

828. Ĥatınnıñ ƙıçƙırƙan tavışınnan tōn siskeñēp ƙuydı.

829. Şere kayın botaklarına ƙunƙan ƙar bōrtēklerēn tuzƙıtıp ƙaytavaz sulƙıldap cavap birdē:

830. -...a-a-a...

1993 ė 1

Şufalı su - Ƙazan

2.2.Hikâyenin İçeriği ve Özeti

KIRGIY

(YABANI)

‘Gök kubbe tam ortasından çatlayıp yarılmış gibi, yağmur yağdı da yağdı. Cihan birleşip bir su dünyasına döndü. İri iri damlalar, gönülde huzursuzluk uyandırıp, şak-şuk teneke çatıya gelip saplanır da, durmaksızın iz pencere kapağına şıpır-şıpır akıp düşüyorlardı. Yağmur ardından kopan fırtına ağaç direklerdeki ateş çubuklarını parçalayıp helâk etti, köy uçuruma gözünü dikip yuvarlanan karanlığa gömülüyordu.’ Cümleleriyle başlayan hikâyenin içeriği ve özeti şöyledir:

Yirmi beş yaşını dolduran Cemile, evde kalmaktan korkarak kötü karakterleri dolayısı ile köyde adı çıkmış olup kadınları insan sınıfına dahi koymayan, onlara küfredip şiddet uygulayan, ahlaksız bir sülale olan Fehritdinlerin torunu İdris ile evlenir. Sevip sevilme, eşinden iltifat görmeyi hayal eden genç kadının hayatı evliliğinin ilk günlerinden itibaren çok kötü gitmeye başlar.

Evleninceye kadar köyün bütün erkeklerini koynuna almış olan Esmabike ile düşüp kalkan İdris, karısının varlığına aldırmaksızın bu hafif meşrep kadın ile ilişkisine devam eder. Bu durumdan köylüler vasıtası ile haberdar olan Cemile’nin yüreğine ok saplanır. İdris’ini Esmabike’ye vermemek için gayrete gelip, bütün köy kadınları gibi, sabredip onunla birlikte yaşamaya devam eder. İdris; eşini döven, ona ağıza alınmayacak şekilde küfürler eden, kötü huylu ve kaba biridir. Ama Cemile tüm bu olumsuzluklara rağmen kocasının bir gün düzeleceğine inanır. İdris’in bir gün bütünüyle kendisinin olacağına, ona ihanet etmeyeceğine inanmak ister, bunu ümit eder ve bu şekilde yaşamaya devam eder.

Bir gün İdris, karısını ve yarım akıllı kızkardeşi Zemzemiye’yi bırakıp kendi evlerinden üç evlik mesafede yaşayan Esmabike’nin evine çıkıp gider. Esmabike’yi Cemile’nin üstüne kuma olarak almak isteyen İdris, Cemile ve Esmabike arasındaki aşk üçgeni İdris’in evi terk edip gitmesi ile noktalanmış olur. Cemile de kocasının evinden ayrılıp kendisine bir ev kurar, ayrı şekilde yaşamaya başlar.

Cemile’yi bu köyün güvenlik görevlisi olan Cebbar adlı, şimdiye kadar hiç evlenmemiş ve otuz iki yaşında olan bir erkek sever. Cebbar, kocası dövüp evden dışarı attığı vakitlerde de, yardım amacı ile her zaman Cemile’nin yanında olur. Cemile’ye olan sevgisini yavaşça dile getirmeye çalışır.

Eviden çıkıp gittikten sonra köy yöneticisi ile Esmabike için tartışan ve kavga eden İdris, köydeki Sadık isimli bir kişi ile asil kolhoz¹ atlarının yaşadığı harayı ateşe verir. Bir yaz akşamı atlarla birlikte kımız fabrikası da yanıp kül olur. İdris ve Sadık hapse atılır. Böylece bütün köy ile birlikte Cemile de birkaç zararlı kişiden kurtulmuş olur. Hayat birkaç yıl böyle devam eder.

Yağmurlu bir yaz akşamında Cemile’nin kapısını biri çalar. Cemile gidip kapıyı açar ve karşısında İdris’i görür. İdris eve girer. O, kendisi ile birlikte cinayet işlemiş olan Sadık ile birlikte hapisaneden kaçıp gelmiştir. İdris, kendi ilçe merkezindeki bir mağazada çalışan ve Sadıkların akrabası olan bir mağazanın güvenlik görevlisini öldürür. Sadık ile birlikte mağazadaki altın takıları çalıp ormana kaçarlar. İdris, geride tanık bırakmamak için ormanda Sadık’ı da öldürüp gömer ve köye geri döner. Gözü dönmüş bir katil olan İdris doğruca Cemile’nin evine gider. Çünkü köy halkı İdris’in Cemile’yi bırakıp gittiğini, Esmabike ile birlikte yaşadığını bilmektedir. Bundan dolayı hiç kimsenin onu Cemile’nin yanında aramayacağını bilerek buraya girer ve Cemile’yi öldürmekle tehdit edip evin mahzeninde yaşamaya başlar. Hapisaneden kaçtığını belirtip aramalar bittikten sonra köyden ayrılıp gideceğini söyler.

Cemile için cehennem azabına denk günler başlar. O, her zaman güvenlik güçlerine gidip İdris’i ihbar etmeyi düşünür ama İdris’in, “beni evinde barındırdığın için sen de hapisanede çürüyeceksin” şeklindeki sözleri onu her seferinde bu fikrinden dönmek zorunda bırakır.

İdris bir hapisane kaçkını olarak yaz boyunca Cemile’nin evinde kalır, kadını kendisine hizmet ettirir. İkisinin arasındaki karı-koca münasebetini yeniden başlatmak için çabalar ama Cemile buna şiddetle karşı çıkar, hiçbir zaman rıza göstermez. Çünkü Cemile bu adamdan tam anlamı ile bıkmış, ona karşı gönlü kaskatı olmuştur.

¹ Kolhoz: Sovyet devletinde çiftçilik işlerini birlikte yürüten üretme çiftliği (Öner, 2015:220).

Tüm bu olumsuz durumlar yaşanırken Cemile’de ile Cebbar arasında duygusal bir yakınlık baş gösterir. Cemile’de Cebbar’akarşı aşk duyguları uyanmaya başlar. Gerçek sevginin, kadın olarak yaşamanın anlamını Cebbar’ın kendisine karşı duyduğu aşk ve ilgisi ile ilişkilendirir.

Kısa süre sonra Cebbar ile Cemile arasında bir aşk ateşi yanar. Onlar sık sık buluşmaya başlarlar. Adam kadına onu sevdiğini söylese de Cemile kendi hislerini sezdirmemeye çalışır, utandığı için duygularını bastırır, onları dile getiremez. Bu arada, evin mahzeninde yaşayan İdris’in varlığı da Cemile’nin Cebbar ile kendisi arasında bir engel olarak durmaktadır. Cebbar’a, evinde İdris’i barındırmak zorunda kaldığını söylemek istediği vakitler olsa da İdris’in tehditleri dolayısı ile duyduğu korku onun bu hususu dile getirmesine engel olur.

Cemile ile Cebbar arasında bir engel daha vardır, Cebbar’ın köylüsü olan ve okuduğu okulu bitirip öğretmen olarak bu yıl köye dönen komşu kızı Galiye’dir bu. Gerçi Cebbar’ın kızda gönlü olmasa da ablası bu kızı kendi gelinleri olarak görür. Cebbar, Cemile’yi kendi köyünde annesi ile tanıştırmaya alıp geldiği zaman da ablası, Galiye adlı bu kızın kendi evlerine gelin olup geleceğini kesin dille ifade eder. Cebbar’ın annesi Cemile’yi sever, ona karşı olumlu bir tavır sergiler. Oğlunun evlenmiş ve ayrılmış bir kadın ile evlenmesine karşı çıkmaz.

Galiye, Cemile ve Cebbar arasında bir üçgen meydana gelmiş olsa da Cemile, Cebbar’ın kendisini hakikaten yürekten sevdiğine inanıp aradaki bu engelin çok korkunç olmadığını düşünür.

Zaman ilerler ve güz gelir. İdris ise kışı Cemile’nin evinde geçireceğini ona bildirir ve bu şekilde onun geleceğini, talihini büyük bir tehlikeye düşürür. Cebbar bir gün Cemile’nin evine gelip onunla evlenmek ve birlikte yaşamak istediğini belirtir. Mahzende saklanan İdris bu konuşmaları dinler ve duydukları onu öfkelenendirir. İdris, Cemile’yi bir kez daha ölüm ile tehdit eder. Bununla da kalmaz, Cebbar’ı da yok etme tehdidi ile korkuttuğu kadına sert bir dille Cebbar’ı kendisinden uzaklaştırmasını emreder. Cemile için tek kurtuluş yolu sadece onun söylediklerini yapmaktır. İdris, ancak söylediklerini yapması kaydı ile Cemile’yi rahat bırakacağını belirtir ve bunu yaparsa kısa süre sonra evden ayrılıp gideceğini ifade eder. Kadın, İdris’in söylediklerini yapmak zorunda kalır. Cebbar’ı kendisinden

uzaklaştırır ve ona, bir daha evine gelmesin diye, eski eşini sevdiğini, onu beklediğini söyler. Lakin yine de kendisinin Cebbar ile birlikte olacağına, sevdiği ve âşık olduğu bu adam ile mutlu bir şekilde yaşayacağına duyduğu inancı hiçbir şekilde kaybetmez.

Cemile her ne kadar Cebbar'ın evlenme teklifini reddetmiş olsa da Cebbar, Cemile ile evlenmek istediğini belirtmek için birkaç kez daha onun yanına gelir. Lakin hiçbir gelişinde evlilik tekliflerine olumlu bir cevap alamayan Cebbar bu köyden ayrılıp gitmeye karar verir ve çekip gider. Cemile ağır bir ayrılık acısı ile yaşamaya başlar. Bir iki hafta içinde gideceğini söyleyen İdris, haftalar geçse de evden ayrılıp gitmez. Niyeti Cemile'nin olası mutluluğuna mani olmaktır.

Cemile yaşadığı azaplardan bıkip Cebbar ile görüşmeyi ve kendisini buradan alıp gitmesini söylemeyi düşünür. Bu niyetle evinden çıkıp Merfuga teyzenin evine doğru yollar. Çünkü Cebbar'ın zaman zaman köye gelip eski ev sahibesi Merfuga teyzeyi ziyaret ettiğini duymuştur.

Cemile, Merfuga teyzenin evine doğru koşar. Lakin oraya varınca çok geç kaldığını fark eder. Cebbar sadece köyden ayrılmakla kalmamış, komşularının kızı Galiye ile evlilik kararı almıştır. Bu haberi işitince yüreği dağlanan Cemile bahtına, sevdasına, mutluluğuna engel olan İdris'i yok etmeye karar verir. Akşam vakti, ahırındaki koyunları ve inekleri dışarı çıkarır. Depodaki üç bidon benzini alıp kendi emek ve gayreti ile inşa ederek yaşamaya başladığı evin dört bir etrafına döker. Evin giriş kapısını dışarıdan iyice kapatıp kilitler ve evi ateşe verir.

Cebbar'ın nikâhının kıyıldığı bir kış gününün akşamında kendi evini ateşe veren Cemile resmî eşi olan caniden bu şekilde öç alır. Cemile kayın ağaçları arasında durup evinin yanmasını seyreder. Hayal âleminde Cebbar ile aralarında geçen eski konuşmaları hayal eder. Kendisinin de Cebbar'ı sevdiğini ama utandığı için bir türlü bunu dile getiremediğini, mutluluğu kendisinin de hak ettiğini sayıklar. Sanki Cebbar ona sarılmış ve onu dinliyormuş gibi ağlaya ağlaya içinden geçenleri anlatır, Cebbar ile konuşur, ona en samimi duygularla mutluluk diler. Cebbar'a karşı duyduğu sevginin doğruluğunu ve samimiliğini karanlık gecede her yana haykırır. Cemile'nin haykırışı çıplak kayın dallarındaki kar tanelerini tozudur, gece dahi bu haykırıştan ürker.

3.BÖLÜM SES BİLGİSİ

3.1.Ses Bilgisi

3.1.1.Ünlü ve Ünsüz Seslerin Özellikleri

Kazan-Tatar Türkçesi fonetik sisteminde hâlihazırda kullanılan 32 ses bulunmaktadır. Bunların dokuzu ünlü, yirmiüç tanesi de ünsüzdür.

3.1.1.1.Ünlüler (Vokaller)

Kazan Tatar Türkçesi fonetik sisteminde günümüz yazı dilinde dokuz ünlü ses kullanılmaktadır. Bunlar; a, e, ě, ı, i, o, ö, u, ü'dür.

a (A) sesi açık telaffuz edilen ünlüyü gösterir. Ör; aldaş « aldatma, hile »

e (E) sesi geniş telaffuz edilen ünlüyü gösterir. Ör; ecel « ölüm, ecel »

ě (Ĕ) sesi –i sesine yakın, kapalı telaffuz edilen, yarı dar ünlüyü gösterir. Ör; ěrě « iri »

ı (I) sesi arka damakta, dar-düz, orta açıklıkta ve nispeten kısa söylenen ünlüyü gösterir. Ör, ıjğır « uğuldamak, ulumak, kükremek »

i (İ) sesi ön damakta, dar-düz, kapalı telaffuz edilen ünlüdür. Ör; izgě «peygamber, evliya»

o (O) sesi arka damakta, yuvarlak-yarı dar, yarı açık telaffuz edilen ünlüyü gösterir. Ör; ozın « uzun, uzun boylu, uzun süren »

ö (Ö) sesi ön damakta, yuvarlak-yarı dar, yarı açık telaffuz edilen ünlüdür. Ör; öydeş « bir evde aile yanına girip yaşayan kimse, ev arkadaşı »

u (U) sesi arka damakta, dar-yuvarlak ve kapalı telaffuz edilen ünlüyü gösterir. Ör; urtalay « ortadan, tam ortasından »

ü (Ü) sesi ön damakta, dar-yuvarlak ve kapalı telaffuz edilen ünlüyü gösterir.
Ör; ütken « geçmiş, mazi »

3.1.1.2.Ünsüzler (Konsonantlar)

Kazan-Tatar Türkçesinde yirmiüç ünsüz ses ve özelliklerine geçmeden önce sadece Rusça kelimelerde görülen **ts** sesinden de bahsetmek gerekir. Türkçede olmayan bu ses yalnızca Rusça alıntı kelimelerde orijinal haliyle olduğu gibi korunmuştur. Türkiye Türkçesinde yazıda kullanılmayan ancak ağızlarda görülen **h** (hırıltılı h), **ŋ** (diş-damak-geniz n'si), **ç** ve **ğ** sesleri yazıda kullanımıştır.

3.1.1.2.1. Teşekkül Noktalarına Göre Ünsüzler;

3.1.1.2.1.1. Dudak Ünsüzleri; p, b, m, v (v çift dudak)

Pëşergen « pişirilmiş » (Sedasız sürekli)

Bër « bir » (Sürekli sedalı)

Mingërev « aptal, ahmak » (Sürekli sedalı)

Yavdı « yağdı » (Sürekli sedalı)

3.1.1.2.1.2. Diş-Dudak Ünsüzleri; v, f

Vaķıt « vakit, zaman » (Sedalı, sürekli, sızıcı)

Fayda « fayda, kazanç » (Sedalı sürekli)

3.1.1.2.1.3. Diş Ünsüzleri; d, t, n, s, z

Dimek « demek ki, öyleyse » (süreksiz sızıcı)

Tereze « pencere, mola vakti, medresede bölme, hücre » (Sedasız süreksiz)

Nişlep « niçin, neden, ne sebeple » (Sedalı süreksiz)

Sin « sen » (Sedalı sürekli)

Zengerlen « göğermek, mavileşmek » (Sedalı sürekli sızıcı)

3.1.1.2.1.4. Damak- Diş Ünsüzleri; c, ç, j, ş

Cirdegë « yerdeki » (Sedalı süreksiz)

Çiten « çit » (Sedasız süreksiz)

Jel « acınacak şekilde, acıklı bir halde, yazık » (Sedalı sürekli)

Şundıy « şöyle, böyle » (Sedalı sürekli)

3.1.1.2.1.5. Ön Damak Ünsüzleri; l, r, y, g, k

Lebasa « elbette, şüphesiz » (Sedalı sürekli)

Rıza « razı, razı olmak, karşı gelmemek » (Sedalı sürekli)

Yörek « kalp, yürek, gönül, güç, gayret, cesaret, odak » (Sedalı sürekli)

Güle « uğuldamak, gürlmek » (Sedalı sürekli)

Küz « göz » (Sedasız sürekli)

3.1.1.2.1.6. Arka Damak Ünsüzleri; ğ, k, h, ŋ

Ġayēp « geleneklere, örf ve âdetlere aykırı iş, ayıp, suç » (Sedalı sürekli)

Ķırgıy « yabani, vahşi, insan eli değmemiş, acımasız, utangaç, çekingen » (Sedasız sürekli)

Ĥatın « kadın, eş, hanım » (Sedasız sürekli)

Ĭ yöriyseŋ/ siŋa (kelime başında görülmez) (Sedalı sürekli)

3.1.1.2.1.7. Gırtlak Ünsüzü; h

Haman « daima, hep » (Sedasız sürekli)

3.1.1.2.2. Eş Zamanlı (Senkronik) Ses Olayları

3.1.1.2.2.1. Ünlü Daralması: A+y>I+y

oçra- > oçrıy « rastlamak, karşı karşıya gelmek »

başla- > başlıybız « başlamak, girişmek »

3.1.1.2.2.2. Sedalılaşma: K>G; p>b (iki ünlü arasında [intervokal])

çık-alar > çıgalar « çıkmak »

3.1.1.2.3. Art Zamanlı (Diakronik) Ses Olayları

3.1.1.2.3.1. İlk Hecede Ünlü Daralması: e>i

E.T. er > Tat. ir « erkek »

E.T. erte > Tat. irte « sabah; erken »

E.T. kel- > Tat. kil- « gelmek, ulaşmak »

3.1.1.2.3.2. Ön Damak Dar Ünlüsünün Genişlemesi: i>ē

E.T. it > Tat. ēt « it, köpek »

E.T. bir > Tat. bēr « bir »

E.T. til > Tat. tēl « dil, lisan »

3.1.1.2.3.3. Geniş Yuvarlak Ünlülerin Daralması: o>u ; ö>ü

E.T. kol > Tat. kul « el, kol »

E.T. orun > Tat. urın « yer, mevki »

E.T. köp > Tat. küp « çok »

E.T. ol > Tat. ul « o »

3.1.1.2.3.4. Dar Yuvarlak Ünlülerin Genişlemesi: u>o; ü>ö

E.T. ol > Tat. ul « o »

E.T. tur- > Tat. tor- « belli bir yere basar hâlde durmak »

E.T. üç > Tat. öç « üç »

E.T. kün > Tat. kön « gün »

3.1.1.2.3.5. Kelime Sonundaki Çift Ünsüzde Ünlü Türemesi:

E.T. kork- > Tat. kurık- « korkmak »

4.BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

4.1.Şekil Bilgisi

(Morfolojik İnceleme)

4.1.1.İsim Çekimi

4.1.1.1.1. Çokluk Eki (-lAr/-nAr)

Cezalıym diseñ, büten cezalar betken ideme! (S.36 s.2)

Alay-bolay mıyıklı abzıqaylarını iyeleştermegensëñdër bit, e? (S.36 s.16)

Bit İdris adem tëlën barıbër anlamıy, anıñ süzlerëne lıçkıldatıp tökëreçek këne idë.
(S.44 s.82)

Kükler-cirler moğcızası i hodaëm, sin bu irnë küzlerëm kürmesën öçen ëraq-
ëraqlarğa iltëp olaqtırğan idëñ lebası. (S.38 s.29)

Sëz buldırasız anı, yuğa yılanar, çalbar saldıruçı azgın şaytannar! (S.36. s.16)

4.1.1.1.2. İyelik Ekleri (-m; -ñ; -l/-sI; -bIz; -GIz; -lArI/-nArI)

4.1.1.1.2.1 1.Teklik şahıs (-m) İpteş Safın, dorfalıgım öçen açılanma didë. (S.59
s.243)

4.1.1.1.2.2 2.Teklik şahıs (-η) Nigedër bala yonnarıη ıabardı, Cemle, Cemle dim!
(S.43 s.77)

4.1.1.1.2.3. 3.Teklik şahıs (-sI) Heyër, nindiy gëne bulsa da, ul Cebbarnıη anası idë.
(S.86 s.602)

4.1.1.1.2.4. 3.Teklik şahıs (-I) Eyde, açık avız apa, pëçenlëkke kaçabız, itu
imanıbızını koyar. (S.47 s.108)

4.1.1.1.2.5. 1.Çokluk şahıs (-bIz) Kërpë anasıday yinelerëñnë tırpaytma, barıbër
kadalmıybız. (S.36 s.14)

4.1.1.1.2.6. 2.Çokluk şahıs (-GIz) Metinde örneği bulunamamıştır.

4.1.1.1.2.7. 3.Çokluk şahıs (-IArI) Cemilenëη kız çaқтаđı alıa-bëlezëklerë,
muyınsaları sibëldë. (S.66 s.333)

4.1.1.1.2.8. 3.Çokluk şahıs (-nArI) Tatar hatınları iskitkëç nefëslë. (S.70. s.389)

4.1.1.1.3. Aitlik Eki (-GI)

Yağır aldınnan ıupıan cil-davıl bağanalardağı ut ııbıkların özgelep bëtërgen, avıl
upıın töbene metelgen töslë ıaraηđılıkka ıumđan idë. (S.35 s.1)

Yarıy elë avıl ırlerëñëñ asılı ııyëlgan idë, aıırdan süz-đaybet işëtëlmedë, urmandadı
urmanda ıaldı. (S.73 s.432)

Ey sin, ıiten ıazığı, artık töpçënme, yemë? (S.36 s.12)

Nezëk tal ııbığı bëlen sızdırsa be-ek avırta. (S.39 s.43)

Can tınçıylığı bëlen bërge yokı da ıaytı. (S.57 s.213)

4.1.1.1.4. İlgi Eki (-nIη)

Niktër İdris bëlen Möhemmetşin bër-bërsën önemi, ıara-ıarşı oırağanda ikësënëη de
küzendë zehir ıatıılar biyëşe idë. (S.44 s.85)

Canı tëlegen ırlarınđı terezesën ıiërte. (S.39 s.39)

Lekin ıapıanınđı bër yağ totıasınnan ul tartıanda, ikënçë yağınnan susız ıileklerën
şıltıratıp ıaytıan bërke elektërgen idë. (S.40 s.44)

Möhemmetşin da, avılınđı namus közgësë sanalırılık kësë de, Esmanı sağalıy ıken
bit... (S.45 s.95)

Monıη bër aıılsız eş ıkenën de toya idë ul, bilgëlë, anda barunıη mer‘nesëzlek ıkenën
de anlıy idë, lekin eçten ıaynap-döbërdep küterëlgen açı ıannı ıızdırap ölgërgen idë
didë. (S.45 s.96)

4.1.1.1.5. Yükleme Hâli (Akkuzatif) Eki (-nI; -n)

Duhtırlar tikşersən, zıyansız diseler, avılıña üzəm ozatıp qıyarım. (S.48 s.119)

Ul ıraqtan uq noqta hetlə gëne kürengen mototsiklnı şeyledë. (S.67 s.339)

Üzəm uqırğa kitkelegençë urmannan ağaçın kisëp taşıysı idë. (S.70 s.386)

Sası qorsağıñnı tibëp ağızırmın, muyınğa ğına ürël, prid terë! (S.45 s.94)

E bit ëllarnı bış këne sangä küçër, i rabbëm, nik tuğanıña ükënersëñ. (S.57 s.213)

4.1.1.1.6. Yönelme Hâli (Datif) Eki (-GA; -A)

Sinnen barsın da köterge bula, ertkıç, -didë. (S.79 s.508)

Elë bër meretebe de anıñ qoçağına kërmegeñ hatın şunnan birlë tilëre yazdı. (S.56 s.209)

Divanağa yul çatınan kıçkıralar, «birë kil, birë» diler, tik ul haman bër urında taptana... (S.52 s.169)

Törme de şul dön'yağa oşşagan: bërev anda barıp këre, ikëncësë çığa, öçençësë suvëlöp üle, dürtënçësë qaça. (S.37 s.26)

Bëz oyatnı cün gëne beyege bazargä çıgarıp satқан idëk şul, kügerçen tepiëm. (S.46 s.104)

4.1.1.1.7. Bulunma Hâli (Lokatif) Eki (-DA)

Mizgël eçende ul esma yeneşesëne İdrisnë bastırdı hem şaqqattı: bu kiben yanında İdris artıq belekey, artıq yabıq tügëlmë soñ? (S.46 s.96)

Qaraçkı sügëndë de uçlap hatınnıñ yözën tottı. (S.36 s.16)

Yuğıyse, İdris ozata kilgen bërënçë kiçte ük künëlene bërketkën idë: avılda yamanatı çıqqan bu eğëtnë bütün yaqın cibermeske kirek. (S.39 s.38)

Eytërsëñ urmanda utın kisëp cënë özëlgën, eytërsëñ küñëlënde tamçı da kër-tap yuq. (S.38 s.30)

Şaqqatuvdan tël şartlatırsıñ: oçraşqanda oyalıp küzlerën yeşergen Cemlü-Cemile könnerden bër könnë oyatın suğa salıp, urman hetlə urmanğa çağırsın elë! (S.53 s.190)

4.1.1.1.8. Çıkma Hâli (Ablatif) Eki (-DAn, -nAn)

Yañır aldınnan qıpқан cil-davıl bağanalardığı ut çıbıqların özgelep bëtërgen, avıl upqın töbëne metelgen töslë qarañgılıqqa çumğan idë. (S.35 s.1)

Esmabike bulsa, behetënnen imi başın çeynep özer idë. (S.37 s.19)

Didë şul çaqta gırlauidan şıp tuqtağan ir hem, baş tübesë bëlen gëne küterëp, ilen qapqaçın öske çöydë. (S.38 s.32)

Tuylar uzıp atna-un kön ütkeç, fěrmadan qotırınıp qaytqan ya' ir Cemileně bër sebepsězge yuqmap taşladı. (S.39 s.40)

Canın aqtarğan şıqsız uylarınnan arınırğa uylap, ul yözě bēlen mēnderině qaplandı, tik yōrekten hēsret kitmedě, küzge yoqı elēnmedě. (S.38 s.30)

4.1.1.1.9. Eşitlik (-çA; dIy; -dAy)

Anıy urınında ikēnçě bērev bulsa, kērfēk te yommıyça tereze tōbēnde yatırır, ezlemilmē, qıva kilmilmē dip, yafraq sēlkētkenge de qolaq şomartır idē. (S.38 s.30)

Tōngē meşşernēñ özēlmiçe, yaña tugañ kōnge de kilēp totaşuvı Cemilenēñ tenēñ kuvırıp aldı. (S.40 s.53)

Öyēne şundi y ayaklı qaza kērse, taş yavsa da çıgıp çabarsın. (S.38 s.30)

İdris qurqınıç idē: yañaq söyeklerē bülteēp, küz tōplerē zeñgerlengen ir aç bürēge oşsağan, ul aşarday bulış haman hatınıñ küzli. (S.41 s.57)

Ye, eyt else, eyt, Bayazitova, tēl yeşēgen oyalqan kilēndey qıylanma. (S.58 s.226)

4.1.2. Fiil Çekimi

4.1.2.1. Zaman Bildirme Şekilleri

4.1.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman (-DI)

Kük gömbezē ortalay şartlap yarılğan sıman, yañgır yavdı da yavdı. (S.35 s.1)

Cihan totaş bër su dön'yasına eylendē. (S.35 s.1)

Militsionēr añañdan qat-qat nerselēr soradı, lekin hatın anlamadı. (S.48 s.115)

Çıñ-çıñ gülegen qolaqlar sañgırav idē. (S.48 s.115)

Sorap-eytēp te meğ'ne çıqmağaç, militsionēr kürşē-külennē çitkerek ēterdē hem Cemilenē küterēp alıp qapqa tōbēndegē mototsikl bişēgēne iltēp saldı. (S.48 s.115)

4.1.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman (-GAN)

İrler, eteçlenēp, bër-bērsēñ çuqıy başlağaç, ğar'lengen, hurlanğan, ernēgen Cemile kilēp aralamadı, yözēn poçmaqqa yeşērēp, qaltırınıp üksēdē. (S.45 s.95)

Yañgır aldınnan qıpқан cil-davıl bağanalardaqı ut çıbıqların özgelep bētērgen, avıl upqın tōbēne metelgen tōslē qarañğılıqqa çumğan idē. (S.35 s.1)

İr, mükelep kilēp, şırpı sızdı, anıy yözēn yaqtırttı hem avızınnan sası is bōrkētēp,– ehe, sin çepçim qartaymağansıñ iken, ğel min qaldırıp kitken kilēş,– dide. (S.36 s.16)

Kükler-cirler moğcizası i hodaēm, sin bu irnē küzlerēm kürmesēñ öçēñ ēraq-ēraqlarga iltēp olaqtırğan idēñ lebası. (S.38 s.29)

Ayırğan iděj lebasa apa knnermnen, an savan beirmnen yaralarn da tzetken iděj lebasa! (S.38 s.29)

4.1.2.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman (-A; -y)

İ br oday, e bit Şuşı tuzan brtgnde de can, km blendr ir koaı blőmes en zgelene, bergelene, erni-skıy. (S.47 s.106)

Anda İdris blen Mhmmetőin pır tuzıp suıőalar. (S.46 s.99)

Ul did dn'yada yaratı dıgen nerseni barlıına da ışanmıy. (S.65 s.318)

alienen kiksni tırnaına da tormıy. (S.88 s.648)

İr zatın yaratıp tnne aılı, nazlap-irkelep ndő, yandırıp irnnerden b - ezr aa br ırıyılı ına bulıp tola. (S.65 s.318)

4.1.2.1.4. Gelecek Zaman İfadeli Geniş Zaman (-A; -y)

U tbnde tgl, baz tbnde yata ul eter, Cemile yeőrgen eter! (S.86 s.619)

Tormış bolay cebr-ernvden baőlana, bulmıy. (S.39 s.42)

Dn'ya Şundıy ul, beır' kisem, sinn miy vntıındaı azanı kbk aynıy, taşa, tgle. (S.37 s.26)

Trme de Şul dn'yaa oőaan: brev anda barıp kre, ikncs ıa, ens suvelıp le, drtncs aa. (S.37 s.26)

ııram, aıl ına, -did ul mnderlern iőp tőre- tőre. (S.37 s.27)

4.1.2.1.5. Geniş Zaman (-r; -Ar/-mAs; -mA)

Min -kenfitn suvirıra ızımaan ir yuk, Cemle malay. (S.72 s.423)

r-r tamılar, knlde ara Şom uyatıp, Őa-őo alay tbege kilp adalalar da, yabilmıya alan tereze apaına Şıbır-şıbır aıp tőeler. (S.35 s.1)

İrnnerden ayırılan atınnar imasam aybeteler tlnnerden ıynalıp-suılıp bulsa da kn kre sy tem tatıy. (S.39 s.39)

Anı urımında ikn brev bulsa, krfk te yommıya tereze tbnde yatırır, ezlemilerm. (S.33 s.30)

Bik tlese de ul slkne almas. (S.47 s.109)

4.1.2.1.6. Kesin Gelecek Zaman (-AAK)

Yuk, yuk Şuşı araı ıyafetl irnn abat totıluvı da, abne kre ceza aluvı da anı ttrendrmeyek. (S.42 s.76)

İden astına aptőp, ilek avızına beren tıtırıp, tavış-nnn ıartmıya ına ızeekmn. (S.47 s.134)

Elë tökërse gëne bër heyër, canıñda azınıp, ul canıñnı mısıkillap tem tabaa. (S.44 s.82)

Öç ay yeşergen öçen tuçnı başıñnan sıypamayaalar. (S.94 s.740)

Kirekse tibëp te kiteçek. (S.44 s.82)

4.1.3. Tasarlama Şekilleri

4.1.3.1. Şart (-sA)

otarsa, Cebbar ına otarır. (S.54 s.197)

Bëlse idë ul anıñ ellerën, bëlse idë! (S.35 s.2)

Eger ıçındırsañ, ademner aardan küpmë cik küreçek. (S.101 s.825)

İrënnen ayırılğan atınnar ıçmasam aybetçeler tëlënnen ıynalıp-suılıp bulsa da kön küre söyü temë tatıy. (39 s.39)

Ul, belki, aıldan yazar idë, yarıy eçte şem çatısı etlë gëne ömët pısqıdı: araçı veg'lesën ütep tizrek birëden taysa, atın üzë Cebbar yanına baraa. (S.99 s.808)

4.1.3.2. Gereklilik (-ra / -rge, kirek)

İrte bëlen taba niçëk eş yörtërge ikenën kiñeşleşërbëz. (S.37 s.28)

Anıñ minëm yortıma ayak basuvı bër bela bulsa, uyan këbëk posıp yatara cıënvı mëñ bela tüğëlmë soñ? (S.37 s.29)

Bolarnı këmge söylep buşanırga, ye? (S.47 s.106)

Niçëk Cemile anıñ bëlen ıynala-suıla gömër çikken de, niçëk bërge yatıp yolara çiranmağan?! (S.51 s.160)

Küresëñ, bu atına törlëden-törlë kirek, irlernëñ İdris këbëk çëbëşë de, Möhëmmetşin këbëk yuanı da kirek. (S.45 s.95)

4.1.3.3. İstek (-ası/-esë kile; -mAKI;)

Buvıp külge batırası ençëk! (S.61 s.272)

Sinëñ çeçëñnen şomırt isë kile. (S.77 s.479)

ırıyëmnı ula ına iyeleşteresë ala. (S.78 s.491)

Yaratan këşësën küresë kile, bik-bik kile, uşlaşıra elë irterek, irterek... tik bër mizgëlde Ğaliye isëmlë bilgësëz ız çıa da avırttırıp yörekke basa, küz alları arañılana, baş eylene. (S.90 s.683)

Ğaliyesën onıtıp başalara küz atmaçı. (S.88 s.645)

4.1.3.4. Emir (-Iym, -, sIn, IyK, -GIz, -sInnAr)

Ötërmenëne kirë yaptırın. (S.38 s.29)

Yortniŋ astın-öski eylendärsenner, tapsınnar şuşı ertkıçını! (S.71 s.398)

Mëskën ھاtinga çutlamasınnar elë, min köçlë. (S.74 s.434)

Avıldaşlarına ni digen ھاyleker ھاtın: ھاalağa kükey satarğa bargan saën Pitërıma oşagan mucik bëlen oçraştırğalıym, artıq süëşebëz buğay, kükey satkanda da bala yasap kite, çuqınçıq, digen. (S.41 s.65)

Adaştırıram min milisenë şulay, başın butıym, sinëŋ këbëk aŋğıra sarıq yasıym üzlerënnen. (S.43 s.81)

İdris, unbiş teüvlëkten soŋ, atna-un kön teüvfıyqlı ata meçë këbëk üzaldına mırıldap ھاına yördë, yorta tınıç. (S.57 s.214)

Tönle nefësëgëznë oçlağız ھاët, këşëden yeşërëñëp. (S.61 s.262)

(Bu kip için örnekleme verirken sayıca daha fazla olması, eklerin çokluğundandır)

4.1.4.Fiil İşletme Şekilleri

4.1.4.1. İsim Fiiller (İnfinifit)

4.1.4.1.1. -v

ھاaraçkı temekë töpçëgën açuv belen miçtege kölde ize-sıta sündergeç, aŋa taba borıldı. (S.36 s.14)

ھاtın deşmedë, anı eçten ھاaltırav biylep aldı. (S.36 s.15)

Yeğët vaqıtta açuv taşın su sibëp çıclatmıysın didë anı, öylengeç ھاeller üzgere, ir niçëk köyletse de tüzesëŋ, cankay. (S.40 s.48)

Cemilenë mışkıllauv ğına. (S.45 s.95)

«ھاurkıtma», -diyerge uyladı ھاtın, öz ğëne ğayret çeçerge tëledë, lekin tağmeçten ھاaltırav bizgeğë berëp çıgıp bötën eg‘zaların tarkatıp taşlağantay ittë. (S.38 s.35)

4.1.4.1.2. -rĜa

Bërara cılı yurğan astınnan çıgarğa irëñëp yattı. (S.40 s.51)

Yürağı oçtan köleşe-kölëşe yeş‘ler ھاlubka mëñëp kile idë, ul bër alarğa, bër Cebbar tarafına ھاarap-ھاarap tordı da, artınnan ھاuşan töslë, tar ھاaranğı tıkrıqqa taba ëldërdë. (S.54 s.195)

Billehi monı isep-ھاısap ھاıkırğa aqıl citmi. Elle min, çınlap ta aŋğıramı? (S.37 s.29)

Yapa-yalgız yeşep, naz-söyülersëz ھاartayu Cemilenëŋ ھاotın oçırdı hem ul işëttërgen süzlerge de, «sabır it, üz tiŋëŋ tabılır» dip ügëtleülerge de ھاaramıya beħëtsëz başın İdrisler yortına ھاhtëp tıqtı. (S.39 s.39)

Minë cevıt iterge mataşasınımı? (S.38 s.34)

4.1.4.2.Sıfat Fiiller (Partisip)

4.1.4.2.1. –Gan ; -KAN

Kük gömbezë ortalay şartlap yarılğan sıman, yañgır yavdı da yavdı. (S.35 s.1)

Yañgır aldınnan şupқан cil-davıl bağanalardığı ut çıbıqların özgelep bëtërgen, avıl upқın töbëne metelgen töslë қараңғılıққа çumған idë. (S.35 s.1)

Bar gevdesë hëlsëzlenëp oyëp қатқан, baş eşlemi, eşleü gëne түгël, bayadan birle ni-nerse bulğanın aңlamıy, bötënley miñgëregen idë. (S.35 s.2)

Ütkën күzlerë қараңғılıққа iyeleşëp ölgërgen idë inde, ul miç avızına yılışıp temekë pısqıtқан қараңқы қıyafetlë irge тëkeldë. (S.36 s.4)

Cezalıym diseñ, бүten cezalar betken ideme! (S.35 s.2)

4.1.4.2.2. –vçı ; -vçë

Nihayet’ anı қотқарuvçı, citeklep yul başına iltüçë bar, söñëp aña karşı atıldı ul, emma söëbdërgen këşësnëñ borçuvlı yözën abaylap, irëksëzden artқа çigëndë. (S.52 s.170)

Ağaçtağı her yafrak – yaman күzlerden saқlavçı perde töslë. (S.54 s.190)

Birem, apa canım, қapçığı бëlen tutırıp ciberem, -didë ҳatın ëçënnen gëne қотқарuvçısına rehmet uқıy-uқıy. (S.71 s.401)

(Parçada üç örnek bulunmuştur)

4.1.4.2.3. –ası ; -esë

Ëznë yuva, dip te kiynenëp utırasıñ ene... (S.36 s.13)

Öske atlanma, sıtasıñ, Esmabike çuқınçıқ, -didë sataşқан İdris, çëbën қуған töslë қulı бëlen sëltenëp. (S.50 s.142)

Ehe, tıñlıysıñ kilmi, örkesëñ. (S.51 s.166)

İsemën gëne eytëp ëzlemesën, bër allam! (S.54 s.196)

Birmegen beһëtlerge, һodaydan uzıp, niçëkler tiënesëñ! (S.56 s.208)

(Bu ek, gelecek zamanı ifade etmekle beraber istek çekiminde de kullanılır.)

4.1.4.2.4. –ar ; -er; -r

Törme uzған бëznëñ başlar. (S.36 s.14)

Yort қuzғatıp çilenmeske idë, minëm börkë sëñël yanında urın tar idëmë, yeşer idëgëz şunda ikë santıy. (S.42 s.69)

«Yarar, doşmanıñni ni-nerse, e teğam бëlen biterlevü tatar гadetë түгël, alla rıza bulmas», -dip, ҳatın тоқмаç қамırı basarға kërëştë. (S.44 s.84)

Kolhoz, soñunnan bayëp, hëllenëp kitü isebë bëlen, bölgënlëkke töşe-töşe çitten nesëllë biyeler kaçartқан, reis Möhemmetşin narat büreneden қımız zavodı tözëtëp mataşa idë. (S.44 s.85)

Atu sëznëñ sımaқ tayaқlar ir күрдëm diler de borın çöyeler. (S.46 s.104)

4.1.4.2.5. –mas ; -mes

Avılı da sër saқlar këşëge қoriған içmasam. (S.47 s.106)

Bik tëlese de ul sëlкëne almas, çönki anıñ bëlen bëрге дөн'ya da aқsıllanıп қatıp қalған, işëğaldındağı tavık-çëbëş, қuaққа sargan çipçiklar, elë gëne қolaқ töbënde bëzëldep yödetken bal қortı da, havadağı күpërtme aқ bolıtlar da –hemmesë-hemmesë nindiydër tufan қubasın sizënëp önsëz-hereketsëz tora këbëk idë. (S.47 s.109)

İkëñçëley uram yarmassıñ, milise östërmessëñ. (S.49 s.134)

Yaratқан tek'dirde, barıbër iç: törmeden қaçsa ni de, қaçmasa ni. (S.52 s.167)

Eger Cebbar oçramasa belki ul bolay çebelenmes, min күresëlernë бүtenner күrмес dip, açı yazmışına rizalaşıp, baş-ayağı bëlen İdriske buysınır, қaruvsız ğına ir қuşқannarı üter idë. (S.52 s.168)

4.1.4.3. Zarf Fiiller (Gerundium)

4.1.4.3.1. -A; -y

Yuқ, şayartmıy, çınlap söyleşe. (S.51 s.167)

Cemile irëñëñ ayağına ëğilıp, tëzlerënnen қоçıp yalına-yalvara başladı. (S.66 s.332)

Dөн'ya yem'lendë, bolın canlandı, eytërsëñ zeñger күk yözë Cebbar күzlerë bulıp aña söyëp қarıy. (S.75 s.447)

Sinëñ bëlen bëznëñ ara suvınған dip çutlıy milise bendesë. (S.41 s.65)

Anı kiç këne totıp bula. (S.91 s.687)

4.1.4.3.2. -p

Ul, torıp, suқır lampağa bulsa da ut ëlerge tëledë, lekin ayakları anı tıñlamadı. (S.35 s.2)

Ҳatın ömëtlëñëp terezege çıқtı. (S.35 s.2)

Қарурmannar kiçëp te kiler idë... (S.35 s.2)

Ҳatın қарlıққан taviştan sissenëp қuydı. (S.36 s.4)

Ütkën күzlerë қараңğıлыққа iyeleşëp ölgërgen idë inde, ul miç avızına yılışıп temekë pısqıtқан қараққи қıyafetlë irge tëkeldë. (S.37 s.4)

4.1.4.3.3. -GAnçI

Urtaq tüşegeme cinëñ çirkaçıq gevdeññe salğançı baz baqası salam min. (S.43 s.82)

Kır urtasında isengerep yalgızı ğına basıp qalğan yaş' hatın ul küzden yugalğançı qarap tordı. (S.49 s.131)

Cemile, irë yodrıgın töynep ötsene taşlangançı, tüzep qalırğa aşıqtı. (S.60 s.262)

Üzëm uqırğa kitkelegençë urmannan ağaçın kisëp taşıysı idë. (S.70 s.386)

Burıçqa cıyëp birem, ağırdan tülernën, ülgençë tülerlëk bulsa da, tülernën. (S.82 s.550)

4.1.4.3.4.-GAndA

Minë qulğa alganda qapqa töbëñ tulı bürene ğene idë elë. (S.42 s.69)

Sinë qoçaqlağanda irëñnëñ bëleklerë avırtadır, eyëmë? (S.46 s.101)

Ĥatın başqıçtan tegerep töşkenën, yüzë bëlen tuzanğa qadalğanın ğına ĥetërlëdë, İdris itëğë bëlen tipkeli-tipkeli qıynağanda ul indë añın suyğan, üzën nişletkennerën bëlmi idë. (S.47 s.113)

Aqılğa say börkë qayınsëñël aralap alıp këletke östërep kërgende ul huştan yazğan idë. (S.39 s.40)

Qırğıylar çıtırmanlı qarurmanda yeşegende Esmalar ir avlıy. (S.73 s.432)

4.1.4.3.5. -GAç

Ĥatın qaruvsız ğına östëne yurğanın yabınğaç ir, tınıçlanıp, iden astına çumdı. (S.38 s.37)

Utırdı az ğına tınıçlanğaç, tağın şırıp aldı. (S.44 s.84)

Rayüzek yulına borılğaç qına ĥatın yuldaşınıñ niyetën sizdë. (S.48 s.116)

Cemile anıñ kilbetsëz zur gevdesën, iyegëne ĥetlë küterëlep, tauv ĥasil itëp torğan kükreklerën kürgeç, tamam yugaldı, taraldı. (S.46 s.96)

Ul deşmegeç, İdris iden taqtasın döbërdete başladı. (S.40 s.54)

4.1.4.3.6. -mIyçA

Yapa-yalgız yeşep, naz-söyülersëz qartayu Cemilenëñ qotın oçırdı hem ul işëttërgen süzlerge de, «sabır it, üz tiñëñ tabılır» dip ügëtleülerge de qaramıyça beĥëtsëz başın İdrisler yortına iltëp tıqtı. (S.39 s.39)

Ërë-ërë tamçılar, küñëlde qara şom uyatıp, şaq-şoq qalay tübege kilëp qadalalar da, yabılmıyça qalğan tereze qapqaçına şıbır-şıbır ağıp töşeler. (S.35 s.1)

Qaltırangan barmaqları torbağa utlı çıra salalmıyça intëktë. (S.41 s.56)

Tınırını çığarmıyça, koyırığını kıstıp yör, şul siña süz. (S.41 s.60)

Bu ürtelüv, bu küz yaş'lerë öyde de, eş bëlen kıaynaşkıanda da, bolında sabantuy başlanıp, satuv itkende de arttan kıalmıyça iyerëp yördë. (S.75 s.442)

(Ekin miyçe/mëyçe hâline parçada rastlanmamıştır)

4.1.4.3.7. -GAndAy

İrë tuşmağan bër hatınnı bülniske taşıp ölgërmessëñ, -didë ul, aqlanganday. (S.48 s.121)

Saraydan bënzin alıp çığıp su bëlen kıoyëndırğanday şaulatıp bürenelerge sipkende gëne küzden yeş' atıldı. (S.101 s.825)

Ul merhüme üzëne bër can, min üzëme digendey. (S.59 s.243)

Hatın sıhërlengendey tağın kıaradı, tağın. (S.68 s.357)

Uzaldına söylengendey. (S.71 s.404)

5.BÖLÜM

METNİN SÖZLÜĞÜ VE DİZİN

abav Heyecan, korku, hayret nidası.
40/53, 99/806

abıy 1.Amca. 2.Dayı. 3.Ağabey.
39/43, 40/45, 47/108, 55/205,
55/206, 60/257, 61/267, 65/320,
69/372, 69/375, 74/436, 84/577,
84/578
(-nı) 83/578

abzar 1.Hayvan damı, ahır. 2. Avlu.
45/86, 47/111, 58/230, 78/495
(-da) 60/262

(-dağı) 80/533

(-dan) 85/589

(-ğa) 55/208, 70/391, 90/669

(-larına) 80/521

abziy 1.Okuryazar, okumuş, tahsilli.
2.Ağabey. 58/221, 58/223, 58/227,
64/313, 70/381, 70/383, 70/386,
70/388

(-larğa) 87/623

aç .Aç, açlık hissi duyan. 41/57,
58/222, 61/275, 63/305, 79/513

(açlı-tuqlı) 56/211

aç- 2.Açmak. 2.Acıkmak. 45/96,
46/96, 47/133, 52/168

(-ıp) 46/105, 50/146, 60/249, 86/620

açı 1.Acı 2.Zehirli. 3.Bozuk.

4.Mayalanmış (hamur vb). 5.Kaygılı,
sıkıntılı. 6.Keskin. 7.Ekşimek.

8.Mayalanmak. 53/175, 59/243,

60/249, 60/258, 61/263, 63/295,

65/324, 80/522, 95/747

açık 1.Açık. 2.Açıkça, alenen.

3.Parlak, açık. 4.Aşikâr. 5.Güler yüzlü,
latif. 39/43, 40/45, 47/108, 52/169,

58/222, 59/234, 74/437, 93/733,

94/740, 99/811

açıkla- 1.Araştırmak. 2.Kesin ve açık
olarak belirlemek. 63/301, 85/594

açıl- Açılmak. 54/196, 68/360, 88/641,
98/799

(-ğan) 59/196

açuv Çok derin nefret hissi, kızgınlık, öfke, hiddet. 36/14, 39/41, 40/48, 43/80, 91/688

adarın- 1. Adak adamak. 2.Çok meşgul olmak, kendisini kaptırmak. (-ğan) 57/216

adaş- 1.Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2.Yanlıf fikirde olmak. 3.Kötü yola girmek. 52/169

adaştır- 1.Bir insanı ya da hayvanı eve dönüp gelmemesi için tanımadığı bir yoldan götürmek. 2.Vatandan ayırmak. 3.Şaşırtmak, kafa karıştırmak. 43/81, 76/454

adem 1.İnsan, adam. 2. Hz. Adem. 44/82, 48/114, 51/160, 54/197, 61/269, 77/471, 87/637, 93/733, 99/808, 101/825

ağar- 1.Ağarmak. 2.Kirlerden arınmak. 3.Rengi solmak. 4.Beti benzi solmak. 5.Terbiye olmak, ilim ve kültür sahibi olmak.77/480, 81/543

ağarın- Ağarmak, bembeyaz kesilmek. 58/222

ağrı İhtimal ki, muhtemel olarak, şöyle olmalı ki, belki. 43/81, 46/105, 54/195, 59/240, 63/296, 65/320, 69/365, 69/375, 75/444, 89/659

ağay- 1.Acıdan ötürü gözü dönmek, hareketsiz kalmak. 2.Korkmak, afallayıp kalmak. 3.Dona kalmak. 41/60, 60/252 (-ğan) 62/285

ağtar- 1.Altını üstüne getirmek, düzenini bozmak, topluluk halindeki şeylerin içinden birini aramak. 2.Kazıp bozmak. 3.Dağıtmak, saçmak. 4.Aramak. 5.Gözden geçirmek. 6.Sayfalarını karıştırmak. 52/173, 80/533, 99/805 (-ğan) 38/30

alay 1.Öyle. 2.O derece, o kadar. 36/16, 50/149, 51/166, 54/192, 59/238, 60/249, 67/337, 67/350, 70/385, 73/432, 74/437, 79/515, 83/564, 84/576, 85/588, 86/612, 87/633

alaysa Öyleyse, o zaman, o takdirde. 36/13, 42/76, 49/128, 49/132, 87/624, 95/754

alda 1.Hile yapmak. 2.Yalan söylemek, kandırmak, hıyanet etmek. 3.Göz boyamak. 73/432, 79/515, 92/633, 93/729, 99/804 (-rğa) 65/318 (-ğı) 84/579

aldaş- Hile yapmak, yalan söylemek, aldatmak. 53/176

aldaş Aldatma, hile. 87/637

anda 1.Orada. 2.O kişide. 3.O sırada, o anda, o arada. 35/2, 37/26, 40/55, 41/58, 45/87, 45/96, 46/99, 54/196, 55/202, 62/284, 67/340, 68/357, 69/367, 74/436, 80/528, 90/683, 92/696, 93/729, 94/738, 96/770

andıy Öyle, onu gibi. 47/105, 47/106, 48/121, 74/438, 97/782

annan 1.Ul (çıkma). 2.Sonra. 3.Ardından. 4.Nihayet, son noktada. 42/76, 46/104, 47/106, 51/166, 62/287, 66/337, 68/363, 82/553, 99/805, 100/822

annarı Sonra, ardından. 55/200, 94/742

apa 1.Abla. 2.Yaşça büyük kadın.39/41, 39/43, 40/45, 43/81, 47/108, 50/150, 50/152, 50/154, 51/157, 55/202, 58/221, 63/303, 65/320, 69/370, 69/372, 71/401, 71/403, 83/559, 83/568, 84/578, 85/601, 86/621, 87/624, 87/633, 87/634, 88/651, 89/664, 91/684, 91/690, 92/699, 92/711

aptıra- 1.Acizleşmek. 2.Muhtaç olmak. 3.Şaşıtıp kalmak, telaşlanmak. (-ğan) 59/240 (-v) 73/432 (-p) 83/569, 85/591

ara 1.Ara, mesafe. 2.Boşluk. 41/65 45/95, 51/158, 57/215, 58/230, 59/241, 64/317, 66/333, 66/337, 91/694, 94/742, 97/776, 101/823 (-da) 40/44, 46/96, 85/599 (-қан) 85/602

- (-kı) 71/400, 83/562
(-kın) 71/400
ara tire Bazen, zaman zaman, yer yer. 38/30, 48/123
arala- 1.Yol açmak, aralamak. 2.Tartışmaları ayırmak. 3.Korumak, kollamak. 4.Arıtmak. 45/95, 51/160
(-p) 39/40
aralaş- 1.İlişkide durmak, görüşmek. 2.Katılmak, karışmak. 78/495
aralaş Arasında, karışık. 50/139, 78/495
aran Ahırda bir hayvanlık bölüm. (-dağı) 44/85
ast Alt, aşağı. 38/37, 40/51, 41/62, 41/65, 42/69, 42/75, 43/81, 43/82, 39/134, 50/146, 50/153, 52/168, 55/202, 56/211, 62/290, 68/357, 69/367, 71/398, 77/482, 79/511, 82/559, 83/561, 83/563, 83/565, 94/735, 98/788, 99/807
(-da) 37/28
(-ği) 62/281
atlav Yürüme, gitme, adımlama. 56/209
av- 1.Yıkılmak, yan yatmak. 2.Başka bir fikre, yeni bir görüşe geçmek, değişmek. 73/432, 80/533
(-p) 70/393, 72/412, 76/447
(-ğa) 64/311
(-dar) 72/423
avıl 1.Köy, oba. 2.Köylüler, köy halkı. 35/1, 45/90, 45/95, 47/106 48/118, 48/119, 49/136, 52/168, 52/173, 53/189, 54/196, 55/208, 56/211, 57/219, 59/233, 59/242, 659/243, 60/24, 62/286, 62/287, 62/289, 64/317, 68/357, 73/432, 74/437, 78/494, 79/502, 80/521, 80/525, 83/564, 84/582, 85/591, 85/602, 86/618, 87/634, 91/687, 95/745, 97/783, 99/808, 101/823
(-da) 39/38, 81/550
(-dağı) 41/65
(-ğa) 38/29, 69/366, 81/542, 82/550, 84/580, 89/666, 94/742,
(-ğız) 89/663
avıltaş Köylü, hemşehri. 41/65, 62/287, 82/550
avır 1.Ağır, hafif olmayan. 2.Kaygılı, üzücü. 3.Yavaş hareket eden. 4.Sert. 5.Zor, meşakkatli. 37/21, 39/39, 50/143, 56/209, 59/242, 64/309, 65/324, 68/364, 74/432, 87/639, 93/719, 100/812, 100/823
avır- Hasta olmak, bir hastalıkla karşılaşmak, bir tarafı ağrımak. 39/43, 55/207, 84/586, 90/682, 91/687, 100/817
(-bızın) 85/598
(-ğa) 64/310
avırlık 1.Ağırlık. 2.Zorluk, müşkül. 3.Huzursuzluk, bunaltı. 41/56
avırt- 1.Fiziki bir ağırla acı çekmek, acımak. 2.Ağrıtmak, acıtmak. 3.Hastalanmak. 46/101, 48/117, 60/249, 61/267, 66/331, 91/683
(-ğan) 75/447
avış- 1.Bir tarafa yığılmak, eğilmek, yana yatmak. 2.Meyletmek. (-ıp) 55/208, 56/209, 86/610
avız 1.Ağız. 2.Giriş yeri, baş kısım. 36/4, 36/16, 39/43, 40/45, 40/48, 41/59, 43/81, 44/82, 46/99, 46/105, 47/108, 49/134, 51/166, 58/226, 62/275, 62/288, 68/357, 69/371, 85/598, 86/615, 94/740, 97/800
avlak 1.Issız, sakın, تنها. 2.İnsansız, ücra yer. 41/63, 54/190, 63/298, 79/514
avna- 1.Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2.Oyalmak. (-dım) 49/136
(-ıy) 59/234
avnat- Çevirmek, bir tarafa döndürmek. (-ıp) 79/519
balakay Yavrım, evladım. 84/581, 88/647
baribër 1.Zaten, yine de, nasıl olsa da, hepsi bir. 2.Ama, fakat, gene de, ne de olsa. 36/14, 42/75, 44/82, 52/167, 68/359, 70/389, 86/612, 87/640, 93/723, 101/823
barıbiz Hepimiz. 70/382
basuv Tarla, alan. 37/29
bata 1.Fatiha. 2.Hayırlı dua. 3.Bereket. 54/197

bëlen İle, beraber. 37/21, 37/22, 37/24, 37/28, 38/29, 38/30, 38/32, 38/38, 39/38, 39/43, 40/48, 40/49, 41/65, 42/65, 42/68, 43/76, 43/78, 43/80, 43/81, 43/82, 44/83, 44/84, 44/85, 45/86, 46/96, 46/99, 46/101, 47/106, 47/109, 47/110, 47/113, 47/114, 48/118, 49/133, 50/139, 50/142, 51/158, 51/160, 51/161, 51/164, 52/168, 52/173, 53/190, 54/190, 54/202, 55/205, 55/208, 56/209, 56/211, 56/213, 57/215, 57/217, 58/229, 58/230, 59/235, 59/241, 59/242, 60/249, 60/253, 60/257, 61/264, 61/267, 61/275, 62/276, 62/279, 62/293, 63/301, 66/330, 66/333, 66/337, 67/340, 67/350, 68/364, 69/367, 70/383, 70/389, 71/394, 71/396, 71/400, 71/401, 71/405, 72/410, 72/412, 72/417, 72/423, 73/426, 73/432, 75/440, 75/442, 75/444, 76/449, 76/461, 77/471, 78/482, 78/492, 78/495, 78/497, 79/503, 79/510, 80/521, 80/522, 80/525, 80/527, 80/528, 80/530, 81/534, 81/544, 81/545, 81/550, 82/559, 83/560, 83/561, 83/563, 84/577, 84/580, 84/582, 85/593, 85/598, 85/599, 85/600, 85/602, 85/633, 87/634, 87/635, 88/643, 89/657, 89/658, 89/668, 90/676, 90/682, 90/683, 91/690, 91/695, 92/699, 93/723, 93/731, 93/732, 94/740, 95/744, 96/763, 96/770, 97/779, 97/782, 97/783, 97/786, 97/788, 98/789, 98/791, 98/803, 99/808, 99/815, 100/823, 101/825, 101/826, 101/827

bër-bër Herhangi bir. 43/77, 44/85, 45/95, 54/190, 56/211, 74/434, 85/598, 87/627, 88/648, 91/694

bërdenbër Biricik, bir tane, yegâne, tek. 45/95, 73/432, 100/822

bërev Birisi, herhangi biri, bazı. 37/26, 38/30, 61/264.

bërge 1.Beraber, birlikte. 2.Aynı zamanda. 47/109, 51/160, 57/213, 57/218, 64/309, 71/405, 81/534, 89/666, 97/781

bërkët 1.Bağlamak, bağlayarak, yapıştırarak tutturmak. 2.Netice almak. 3.Başarıya niyetlenmek, kesin karar vermek. 39/38

bërkön, bërkönnë 1.Önceki gün. 2.Bir gün, gelecekte bir vakit. 45/86, 57/217, 80/528, 85/599

bët 1.Bitirmek, tamamlamak. 2.Mahvolmak. 3.Yardımcı fiil olarak; tekrarlanma, güçlenme. 42/69, 42/72, 42/73, 42/75, 59/241, 64/313, 68/357, 71/401, 74/436, 76/447, 76/466, 78/506, 81/546, 83/562, 90/686, 98/788

bëtër- 1.Bitirmek. 2.Helak etmek. 3.Son vermek. 35/1, 38/28, 40/49, 41/65, 44/82, 44/83, 52/171, 55/208, 61/265, 62/284, 63/307, 63/308, 83/561, 85/594, 87/635, 101/825

beyle- 1.Bağlamak, düğümlemek. 2.Toplayıp bir araya getirmek, demet yapmak. 52/168, 60/249

beylen- 1.Bağlanmak. 2.Bağlantı kurup haberleşmek. 3.Birisiyle yakın ilişkiye girmek. 4.Evlenmek. 5.Bir işle derinden meşgul olmak. 6.Birisine musallat olmak, aşırı isteklerle bezdirmek. 41/59, 45/85, 90/678

bëz Biz, 39/43, 40/45, 41/65, 46/104, 47/109, 48/121, 51/166, 53/194, 59/242, 59/243, 62/289, 63/300, 64/309, 66/330, 66/337, 67/349, 72/417, 73/432, 74/436, 76/449, 76/464, 77/479, 81/549, 82/557, 83/561, 83/563, 84/591, 84/593, 85/600, 87/634, 87/636, 87/640, 88/648, 88/651, 89/656, 91/687, 91/689, 92/701, 92/715, 93/729, 93/732, 94/740, 95/755, 95/756, 97/781, 97/786, 98/791

bigrek 1.Haddinden fazla, gereğinden çok. 2.Hepsinden evvel. 42/66, 45/85, 49/131, 59/243, 64/312, 64/318, 87/627

bik (I) 1.Pek fazla. 2.Tabii ki, elbette, şüphesiz. 3.Mutlaka. 40/45, 46/106, 47/109, 48/119, 50/151, 52/169, 52/173, 53/184, 54/197, 56/211,

- 63/296, 67/347, 71/414, 73/425,
74/433, 75/444, 77/475, 79/502,
79/518, 83/564, 84/576, 85/599,
86/615, 87/622, 89/659, 89/662,
90/683, 93/733, 101/825
- bik (II)** 1.Kilit. 2.Anahtar. 3.Zindan.
82/560, 84/577, 84/579, 97/776
- bike** Hanımefendi. 37/19, 39/38,
40/45, 41/65, 43/79, 43/81, 45/96,
49/131, 49/142, 55/206, 57/214,
57/215, 57/222, 58/227, 58/229,
58/230, 60/253, 60/260, 63/295,
63/297, 64/313, 65/320, 65/324,
65/326, 66/335, 68/355, 69/369,
69/372, 69/379, 70/381, 71/394,
72/411, 72/412, 72/417, 72/421,
73/427, 75/441, 75/442, 76/459,
76/461, 79/512, 81/544, 82/555,
82/558, 83/560, 83/561, 83/562,
99/808
- bikle-** 1.Kilitlemek, kapatmak.
2.Birinin işine engel olmak,
faaliyetini durdurmak. 51/158,
52/169, 62/293, 64/317, 71/400,
93/733, 100/823
- biklen-** 1.Kilitlenmek. 2.Hapis olmak.
3.Duygularımı gizlemek. 70/392,
90/682
- bilgë** İz, işaret, sembol, damga. 95/754
- bilgëlë** 1.Bir işareti olan, belgeli.
2.Aşına, tanıdık. 3.Ayan, açık.
4.Meşhur. 5.Elbette, şüphesiz.
45/96, 80/533
- bilgële-** 1.Belirlemek, işaretlemek.
2.Hesaplamak, tahmin etmek.
48/119
- bilgësëz** 1.Belirsiz. 2.Bilinmeyen.
88/657, 91/683
- bir-** 1.Verme, eline tutuşturmak,
sunmak. 2.Yardımcı fiil olarak çok
geniş kullanımı vardır: Etmek,
yapmak, iletmek, ulaştırmak vs.
37/28, 42/69, 45/99, 49/131, 51/163,
54/197, 56/208, 56/210, 57/215,
63/296, 66/330, 67/345, 68/356,
70/385, 70/389, 71/400, 71/401,
73/426, 73/431, 75/444, 78/495,
79/515, 79/519, 80/524, 80/527,
81/550, 83/561, 83/563, 84/581,
87/629, 88/647, 89/657, 90/683,
91/690, 93/723, 93/726, 94/736,
94/742, 96/757, 97/786, 99/805,
101/823,
- birë** Bura, burası, burada. 52/169,
53/190, 57/215, 71/395, 75/444,
99/808
- birël** 1.Yenilmek, teslim olmak. 2.Bir
işe tutkuyla, gönülden bağlanmak.
57/216, 62/294, 76/461, 99/808
- birge** Beraber, birlikte. 81/533
- birlë** ...beri, itibaren. 35/2, 37/26,
43/81, 55/208, 56/209, 78/495,
81/543
- biş** 1.Beş. 2.El. 3.Beş puanlık, en
yüksek derece. 39/39, 43/82,
48/123, 49/133, 50/146, 55/205,
57/213, 57/219, 73/432, 82/559,
99/811
- bişëk** 1.Beşik. 2.Bir şeyin çıktığı yer.
3.Doğum yeri, vatan. 48/115,
67/340
- bit (I)** 1.Yanak, yüz. 2.Bir şeyin üstü,
yüzü. 38/34, 39/40, 42/76, 42/76,
43/81, 44/82, 47/106, 48/119,
48/121, 63/313, 64/314, 71/394,
74/436, 75/439, 77/478, 78/646,
95/755, 101/823
- bit (II)** 1.Sayfa, yaprak. 2.Bölüm.
55/199, 57/213
- bit (III)** 1.Elbette, tabii ki. 2.Acaba.
3.Şüphesiz, mutlaka. 35/2, 36/8,
36/16, 37/18, 38/34, 39/38, 39/39,
39/43, 41/61, 43/81, 44/82, 44/83,
44/84, 45/89, 45/85, 46/101, 49/137,
50/141, 52/168, 52/173, 53/175,
54/193, 55/206, 56/208, 57/211,
58/222, 58/224, 59/243, 60/247,
61/273, 62/287, 62/292, 63/294,
65/318, 67/349, 68/354, 69/367,
72/417, 73/432, 73/432, 76/454,
77/470, 77/482, 78/488, 80/523,
81/547, 82/559, 84/578, 85/591,
85/600, 86/607, 87/633, 87/637,
89/668, 90/676, 90/680, 91/692,
92/715, 94/740, 94/742, 97/774,
97/779, 100/815, 101/823
- biter** Epeyce, çok fazla., 44/84,
46/106, 67/354, 69/367

- bitsöz** Yüzsüz, arsız, utanmaz. 44/82
- biye** Aygır 44/85
- biz-** Bezemek, bıkmak, usanmak. 51/157, 54/197, 71/409
- bize-** Bezemek, süslemek, güzelleştirmek. 38/35, 58/222, 69/367, 70/385
- bolar** Bu (çokluk) 47/106, 56/209, 66/331, 78/488
- bolay** 1.Böyle, bu şekilde. 2.İyi, güzel, fazla. 3.İlk bakışta. 4.Sonra. 36/8, 36/16, 39/42, 46/104, 49/132, 55/149, 52/168, 66/334, 77/479, 86/616, 98/795
- bolay da** Böyle iken de, zaten. 89/661
- boldır** Avlu kapısının eşiği, basamak. 93/733, 95/746
- bolğan** 1.Bulunmak. 2.İki arada kalıp karar verememek. (-ıp) 46/99
- bolın** Hayvan gütmeye veya at koşturmaya uygun otlak, çayır. 48/118, 57/222, 75/439, 75/442, 75/447, 76/450
- bolıt** Bulut. 47/109, 74/436, 75/447
- bor-** 1.Bir şeyi ters tarafa doğru bükmek, acıtmak. 2.Tersine çevirmek. 3.Bıyık burmak. 42/66, 42/71, 53/190, 55/207, 65/324, 67/340, 84/581, 90/683, 92/719
- borça** Pire. 37/28, 54/197, 69/372
- borçıl-** 1.Kaygılanmak, üzülme, rahatsız olmak. 2.Merak etmek, telaşlanmak. 73/432, 80/529, 94/697
- borçuvlı** Sıkıntılı, huzursuz, sıkıcı. 52/170
- borğıçla-** 1.Burmak, sıkıştırmak. 2.Çözülmecek biçimde bağlamak. 3.Boyun eğdirmek. 59/232
- borıl-** Hareket yönünü geriye veya başka bir tarafa doğru değiştirmek, yön değiştirmek, dönmek. 36/14, 46/96, 48/116, 65/324, 67/340, 74/436
- borın** Burun, 44/82, 46/99, 46/104, 47/108, 51/157, 55/208, 62/288, 65/324, 70/384, 82/553, 93/729
- bot** Ayağın dizden kalça kemiğine kadar olan kısmı, but. 51/166, 55/206, 56/331, 78/506, 82/559, 93/734, 96/770
- botak** Ağaç dalı, budak. 50/146, 74/432, 101/829
- boz** 1.Buz. 2.Buzlu, buzdan yapılmış. 3.Dolu. 4.Davranışta soğukluk. 76/461
- boz-** 1.Bozmak, tahrip etmek, parçalamak. 2.Karalamak, üstünü çizmek. 3.Sözü veya haberi çarpıtmak. 60/248, 91/685, 94/740
- bozav** 1.Buzağı. 2.Pek yumuşak mizaçlı insan. 44/85, 68/357
- böcek** Böcek, haşerat. 82/553
- bödre** 1.Kıvrıcık (saç, yün). 2.Saç örgüsü. 72/419, 78/482
- bögerle-** 1.Buruşturup bükmek. 2.Yatarken el ayağını toplayıp bükülmek, toparlanmak. 77/480
- bökrë** 1.Bükülmüş, eğri. 2.Kambur. 39/40, 39/43, 55/198, 55/202, 60/255, 60/257, 61/267, 65/322, 83/571
- böl-** Malını mülkünü kaybedip çok fakir bir hale düşmek, batmak, iflas etmek. 44/85
- börëştër-** 1.Buruşturmak. 2.Üstünkörü buruşturup yamamak, 43/77, 58/223, 61/275
- börkë** Püskürtmek. 39/40, 40/44, 40/49, 42/69, 60/253, 61/268, 65/319, 69/372, 72/415 (-p) 36/16, 39/40, 48/114
- börtëk** 1.Çeşitli parçalardan oluşmuş bir şeyin tek parçası, tane. 2.İp veya benzeri şeylerin demetindeki bir lif. 3.Parçalı, parça parça. 64/318, 101/829
- bötën** 1.Tam, eksilmemiş, sağlam, hepsi, tamamen. 2.Çarlık döneminde bir sum değerinde metal para. 38/35, 48/118, 49/131, 50/149, 51/159, 52/171, 54/197, 66/337, 73/432, 74/435, 75/439, 78/485, 82/553, 86/618, 90/671, 99/805
- bötënlëy** Tam, tamamen, sonuna kadar. 35/2, 56/211, 89/661
- bötërël-** 1.Daireler çizerek gitmek (uçarken veya eserken). 2.Dönmek,

- dolanmak. 3.Halkalanmak. 40/46, 52/169
- brıgada** 1.Takım, ekip, grup. 2.Tugay, 73/432
- buğay** 1.Hemen, o anda. 2....-dığında, aynı zamanda. 3.Az evvel söylenmiş şey. 39/38, 41/56, 42/65, 53/183, 53/189, 54/193, 55/208, 57/214, 65/319, 67/338, 82/558, 85/595, 85/597, 87/622, 92/698
- buğaz** 1.Gırtlak. 2.Boğaz. 41/65, 45/93, 65/327, 84/585, 94/740
- bul-** 1.Var olmak, yaşamak.
2.Bulunmak, denk gelmek.
3.Meydana gelmek.
4.Tamamlanmak. 5.Hazırlanmak.
6.Karara varmak, niyetlenmek.
7....gibi görünmek. 8.Ana yardımcı fiil –imek. 9.(dat) Birisinin mülkiyetine geçmek. 10.(abl.) Yapabilmek. 11.(-ası+bul-)
Gereklilik, zorunluluk. 35/2, 37/19, 37/29, 38/29, 38/30, 39/39, 39/42, 41/58, 44/82, 45/95, 46/96, 49/128, 50/146, 51/167, 52/168, 52/171, 54/191, 56/209, 56/210, 57/213, 58/221, 58/229, 60/249, 63/301, 64/316, 67/347, 68/355, 68/357, 69/371, 70/386, 72/426, 75/444, 79/508, 80/530, 82/550, 83/566, 86/602, 86/613, 87/623, 91/687, 91/695, 93/734, 95/756, 96/757, 97/781, 97/782, 98/787, 99/805, 100/823
- bulaçak** Gelecek, müstakbel, olası. 72/414, 90/683
- buladır** (buldır; Yaratmak, meydana getirmek, var etmek, yapmak, kurmak), 62/287
- buldı** Beceri, yetenek. 36/16, 51/160, 67/343, 74/436, 80/525, 89/665, 90/680, 92/701
- bulğan** 1.Kabiliyetli, çalışkan, hünerli, mahir. 2.Olmuş, gerçekleşmiş.
3.Çevik, atik, hızlı. 35/2, 48/121, 39/131, 69/367, 84/583, 86/607
- bulıp** ...hâlinde , şeklinde, olarak. 43/82, 56/209, 63/304, 65/318, 69/380, 70/386, 73/434, 75/447, 77/480, 101/823
- bulır-** Olmalı, galiba, olması gerek. 38/29, 41/60, 41/65, 66/332, 81/534, 93/721
- bulış** 1.Yardım, destek.Yardım etmek, yardımlaşmak.2.Meşgul olmak, bir işe dalıp gitmek. 3.Birisine musallat olmak, bulaşmak. 41/57, 61/264, 70/386, 70/387
- bulmağan** 1.Tembel. 2.Başarısız. 3.Yeteneksiz. 68/352, 81/548
- bulmas** Olmayacak, ümitsiz, gerçekleşmesi mümkün olmayan. 43/81, 44/84, 53/177, 59/240, 89/657, 100/812
- bulmasa** Olmazsa, hiç değilse, öyleyse, mademki, veya. 85/598
- buran** 1.Kar fırtınası, rüzgarla uçuşup gelen kum. 2.Ev içindeki büyük kavga. 79/512, 88/649
- burıç** 1.Borç, ödünç. 2.Görev. 42/69, 71/400,82/550
- busağa** 1.Eşik. 2.Başlangıç. 36/14, 41/59, 72/412, 88/641, 95/746
- buş** 1.Boş, yüksüz, işsiz. 2.Gevşek. 3.Yararsız. 4.Zararsız. 5.Silahsız. 36/14, 41/59, 72/412, 87/641
- buşan-** 1.Biraz boş kalmak, işi gücü kesilmek, insanlardan boşalmak. 2.Kurtulmak, arınmak. 3.Boşalmak. 47/106
- buşka** 1.Boşuna, boş yere, nafile. 2.Sebepsiz yere, haksızca. 3.Bedava, çok ucuz. 42/69
- buşlay** Bedava, ücretsiz. 101/823
- buta-** 1.Farklı çeşitten şeyleri birbirine karıştırmak, bulamak. 2.Bozmak. 3.Ara bozmak. 84/577
(-n) 93/720
(-p) 94/742, 95/757
- buyal-** Boyanmak, renkli bir tabakayla kaplanmak, boyanmak. 54/197, 61/337
(-n) 33/34, 47/168
(-r) 42/65
(-p) 61/275
(-ğa) 75/527
(-ğan) 92/782

- buylap** Kıyısından, yanından, boyunca. 61/338
- buylı** 1.Boylu, uzun boylu. 2.Çizgili. 74/436
- buy-sın** Gövde, boy bos, vücut, görünüş. 72/419
(-r) 51/168
(-m) 54/197
(-ın) 85/598
- bügən** Bugün. 39/42, 51/166, 53/177, 56/209, 62/293, 69/376, 73/430, 77/482, 82/559, 83/561, 95/747, 97/783, 97/786, 100/817, 101/827
- bül-** 1.Bölmek, parçalara ayırmak. 2.Paylaştırmak. 3.Sınıflandırmak. 4.Vermek, sarf etmek. 45/99, 46/101, 48/117, 48/121, 71/402, 84/585, 93/730
(-p) 46/99, 50/145
(-r) 46/101
- bülek** 1.Armağan, hediye. 2.Taltif için verilen madalya, nişan. 66/335
- bülüş-** 1.Bölüşmek, paylaşmak. 2.Ortaklaşmak. 43/82, 44/85
(-mes) 47/106
(-p) 56/212
- bültey-** Büyüklenmek. (-p) 40/57
(-gen) 63/295
- bürë** 1.Kurt, canavar. 2.Kötü, yaramaz insan. 3.Kurt derisinden yapılmış. 41/57, 43/81, 54/194, 96/764
- bürtën-** 1.Kaynayıp kabarmak, dolup taşmak. 2.Yüzü kızarmak.
(-gen) 40/46
(-gençë) 85/597
- büten** 1.Başka. 2.Farklı. 3.Bundan sonra, başka vakitte. 4.Haricinde. 35/2, 39/38, 45/85, 45/95, 50/141, 52/174, 58/223, 66/337, 72/423, 73/432, 75/441, 78/491, 82/550, 86/612, 87/637, 89/666, 95/753, 95/791
(-ge) 42/71
- can** 1.Can. 2.Gönül. 3.Dost sevgili. 4.Ömür, hayat. 5.Cazibe, canlılık. 6.Asıl temel. 35/2, 38/30, 39/39, 40/54, 44/82, 46/101, 47/106, 48/118, 53/179, 54/190, 54/197, 56/211, 57/213, 59/243, 60/249, 60/261, 61/269, 64/317, 64/318, 65/324, 66/332, 67/340, 68/358, 71/401, 71/405, 72/415, 74/436, 75/439, 75/442, 75/444, 75/447, 76/461, 77/479, 77/480, 78/492, 79/511, 89/657, 92/705, 94/742, 97/782, 98/788, 98/794, 98/805, 99/806, 100/822
- canqay** Sevgili, yâr, can dostu. 40/48
- canvar** 1.Vahşi hayvan. 2.Adi, zayıf karakterli insan. 3.Haşarat cinsi hayvan. 44/82
- cavap** 1.Cevap. 2.Sesli karşılık. 3.Mahkemede duruşmaya çıkma. 42/76, 47/113, 51/163, 53/190, 68/356, 78/495, 87/629, 101/829
- cayla-** 1.Bir işe hazır ve faydalı hâle getirmek. 2.Düzene sokmak. 3.Belli şartlara tabi tutmak. 4.Şartlarını hazırlayıp maksada erişmek. 5.Bir işi yapmak için bir mekanizmayı ayarlamak, kurmak. 49/129, 70/382, 89/657
- caylap** 1.İyice, iyi hâlde. 2.Belli bir tertipte. 3.Yumuşakça, usulca, edebiyetle, uygun bir dille. 44/83, 67/340
- cëbë-** 1.Islanmak, nemlenmek. 2.Su tesiriyle yumuşamak, cıvık hâle gelmek. 3.Tavrını yumuşatmak, sert hislerden uzaklaşmak. 4.Afallamak, şaşırarak. 39/38, 57/212, 58/226, 65/333, 91/689
- cëbëgen** Elinden bir iş gelmeyen, beceriksiz. 64/316, 70/385
- cebër** Cebir, zulüm, zorlama. 39/42
- cefa** Cefa, eziyet. 44/82, 80/524
- cehet** Hızlı, çabuk. 41/62
- cellad** 1.Cellat. 2.Zalim, hunhar. 97/782
- celpey-** Yassılaştırmak, yamyassı olmak. 62/288
- celt** Anında, şıp diye, bir anda. 81/543
- cemği** Toplam, yekun. 93/730
- cën** Cin, şeytan, iblis. 38/30, 48/123, 59/249, 78/502
- cey** 1.Yaymak, açmak, sermek. 2.Örtü yazmak, döşemek. 3.Genişlemek. 4.Birisine bir söz duyurmak, bir

- haber vermek. 65/319, 86/607, 86/610
- ceyev** Yaya şekilde, yayan, yürüyerek. 38/29, 59/232, 59/246
- ceyme** 1.Divan örtüsü. 2.Masa örtüsü. 3.Çarşaf. 4.İnce açılmış hamur aşısı, çörek. 55/202, 83/561
- cılın-** 1.İsınmak, üşüdüktan sonra kendini ısıtmak. 2.Hava ısınmak. 3.Birisinin himayesinde rahatça yaşamak. (-p) 80/528, 83/561
- cılıt-** Sıcaklık vermek, ısıtmak, sıcak hale getirmek. 79/517, 83/561, 83/562 (-ğa) 62/293
- cır** 1.Türkü, ır. 2.Türkü söyleme. 3.Müzik. 4.Kuş ötmesi. 73/427, 74/436, 81/549
- cırla-** 1.Türkü söylemel, şarkı söylemek. 2.Ötmek, şakılamak. 78/499 (-p) 81/549
- cıy-** 1.Toplamak, yığmak. 2.Çeki düzen vermek. 3.Toplantıya çağırarak, bir araya getirmek. 4.Dermek, dizmek, tertip etmek. 5.Biriktirmek. 6.Koku veya nemi içine çekmek. 37/27, 42/69, 70/389, 75/439, 79/511, 82/550 (-ğa) 66/335, 76/458 (-ğan) 75/439
- cıyıl-** 1.Toplanmak. 2.Birilmek. 101/823
- cıyma** Toplama, birleşik. 70/400 (-ğan) 95/757
- cıynağ** 1.Mazbut, düzenli, muntazam, derli toplu. 2.Titiz, gayretli. 3.Konforlu, rahat. 93/726
- ciber-** 1.Göndermek, yollamak. 2.Göreve atamak. 3.Kovmak. 4.Koyvermek, serbest bırakmak. 5.Serbest bırakmak, gevşetmek. 6.Azletmek. 7.Harekete geçirmek, yürütmek. 8.Yardımcı fiil olarak "tezlik, bitiş kuvvetlendirme", 38/38, 43/80, 46/100, 51/166, 65/324, 71/401, 72/414, 74/436, 78/483, 82/559, 83/561, 88/648, 90/675, 93/723, 98/801, 100/823 (-me) 53/177
- (-gez) 58/223
(-ğan) 48/116
- cik-** 1.Taşıyıcı hayvanı arabaya koşmak, yola hazırlanmak. 2.Bir enerjiden faydalanmak. 3.Bir usulden faydalanmak. 4.Sömürmek, bir işi yapmaya mecbur etmek. 5.İşe koşmak. 101/825
- cil-** 1.Tez yürümek, çabuk yürümek. 2.Hızlı koşmak. 39/39, 79/513
- cil** Yel, rüzgâr. 44/83, 62/279, 66/336, 74/436, 80/521, 93/732
- cil-davıl** Güçlü rüzgâr, fırtına. 35/1
- cilke** 1.Ense. 2.Arka, sırt. 3.Meşakkat, zorluk. 4.Tahammül. 46/101, 50/139, 83/571
- cilkele-** 1.Dışarı fırlatmak. 47/107
- cille-** 1.Rüzgâr esmek. 2.Rahatlamak, huzur bulmak. 59/233, 75/443
- cimër-** 1.Yıkarak, tahrip etmek, bozmak. 2.Zor işi başarmak. 95/757 (-p) 63/305, 100/823
- cimèrël-** 1.Yıkılmak, harap olmak. 2.İşe yaramamak. 3.Hayatı sona ermek. 4.Çok yorulmak. 61/271, 76/459
- cinayet'** 1.Suç. 2.Ayıp, edepsizlik. 3.Günah. 62/287
- ciñ** Elbisenin omuzdan bileğe veya dirseğe kadar olan kol kısmı, kolun yeni. 45/89, 72/410, 83/561
- ciñël** 1.Hafif. 2.Az miktarda. 3.Çabuk, tez. 4.Kolay. 5.Zararsız. 6.Adı. 7.Yumuşak, tesirsiz. 8.Seyrek. 43/82, 71/398, 98/788
- cir** 1.Yeryüzü. 2.Arazi, toprak üstü. 3.Memleket yer. 4.Kısım, parça. 5.Aile. 6.Mevki. 7.Sosyal pozisyon. 37/29, 38/30, 41/60, 41/63, 47/114, 48/116, 50/157, 56/211, 59/234, 59/235, 59/244, 62/284, 63/298, 66/333, 66/336, 66/337, 67/347, 70/393, 75/447, 76/461, 77/382, 78/492, 79/505, 82/550, 85/589, 85/602, 93/729, 99/808 (-ğa) 45/88, 47/106, 50/111
- cirdegë** Yerdeki. 36/7

ciren- 1.Pislikten iğrenmek, kusacağı gelmek. 2.Düşman gibi görmek, hiç sevmemek. 78/495, 82/550, 98/789

cirengëç İğrenç, tiksinti uyandıran. 42/66, 51/160

cirle- Defnetmek, gömmek. 85/598

cit- 1.Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2.Kovalayıp yetişmek. 3.Vakti gelmek. 4.Belli bir dereceye kadar yükselmek, artmak. 5.Baliğ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6.Yeterli gelmek, yetmek. 36/14, 37/29, 43/81, 45/96, 46/104, 47/106, 48/118, 50/146, 51/155, 53/176, 55/198, 55/199, 57/212, 60/250, 62/289, 66/330, 67/338, 71/400, 71/405, 91/695, 93/725, 94/742, 96/769, 98/789

citekle- 1.Birini kolundan tutup götürmek, yanında götürmek. 2.Koluna girip yardım etmek. 3.Yardım etmek. 4.Hayvanı dizgininden tutup gitmek. 5.Yönetmek, yöneticilik yapmak. 52/170, 74/436, 95/752

citerlëk 1.Gerektiği kadar, yeterli. 2.Bol, zengin. 41/58, 100/823

citëş- 1.Yetişmek, büyümek. 2.Büluğa ermek. 3.Vaktinde gelmek. 4.Erişmek. 75/443, 79/521

citëz 1.Becerikli, hünerli, usta. 2.Çevik, atik, girişken, gözü açık. 3.Hızlı, canlı, oynak, civelek. 37/27, 62/278

citkër- 1.Yakınlaşmak, yanına kadar getirmek. 2.Beklenmeyen bir hâle sokmak. 3.Bitirmeden muhafaza etmek. 4.Bir vakte kadar sabretmek. 5.Beyan etmek, anlatmak. 6.İletmek, ulaştırmak. 7.Kötü haber vermek. 71/397

citmes Akılsız, kıt akıllı. 74/436, 75/444, 100/823

cöy 1.Dikiş. 2.Katlanma veya dikiş yeri. 85/598

çabar Acil bir haberle bir yere gönderilen kişi, ulak. 38/30

çabil- Yan yatmak, kaykılmak. (-ğan) 56/209

çabır- Deri döküntü ve sivilcelerle dolmak, kabarcıklarla kaplanmak. 83/565

çabiş 1.At yarışı. 2.Hızlı koşma şekli. 75/444

çabuv Önden açılan iki parçalı cübbe cinsi elbisede bir parçanın etek kısmı. 48/120

çağa 1.Çocuk. 2.Yavru. 64/312

çağıl- 1.Yansımak, belirlemek. 2.Kamaşmak. (-ğan) 69/368

çağıştır- 1.Çakıştırmak, drenlemek. 2.Karşılaştırmak. (-ğan) 46/96, 99/808

çağ (I) 1.Çağ, devir. 2.Belli bir vakit, an, süre. 38/32, 58/226, 60/256, 78/444, 82/559, 88/654, 97/782

çağ- (II) 1.Çakmak, kıvılcım çıkarmak. 2.Tüfekte ateş etmek. 76/466

çağ (II) 1.Zar zor, güç bela. 2.Biraz, azıcık. 3.Hemen hemen. 39/42, 51/160, 56/209, 65/327, 70/397

çağ (III) Tam, cuk. (Bir giysinin üste tam oturduğunu belirtmek için.), 61/272, 66/333

çağır- 1.Çağırarak, ses ve işaretle gelmesini istemek. 2.Gelmesini emretmek. 3.Misafirlige davet etmek. 4.Vazifeye çağırarak. 5.Askere çağırarak. 53/189, 54/192, 54/193, 63/295, 64/317, 83/561, 83/568, 87/624, 96/770, 97/776, 97/780, 100/812, 100/817 (-ğan) 48/114 (-ma) 49/135

çağırım 1,06 kilometreye eşit bir uzunluk ölçüsü. 39/39, 57/219, 64/317, 67/340 (-dağı) 73/432

çalbar 1.Pantolon. 2.Şalvar, geniş paçalı pantolon. 36/16, 43/81, 82/559

çalın- Bir şeye takılmak, dolaşmak. 39/43, 99/804

çama 1.Ölçü, ölçüt. 2.Tahmin. 3.Bir şeyin tahmini sınırı, yaklaşık

- büyüklüğü. 4.Niyet, istek. 62/292, 89/668
- çamala-** 1.Tahmin etmek, farz etmek, tasarlamak. 2.Tahmini hesap yapmak. 3.Niyetlenmek, karar vermek. 45/93, 61/264, 84/581, 84/587, 91/692
(-ğa) 45/92
- çamalap** Usulünü bilerek, tertibiyle, koruyarak. 51/166
- çandır** Zayıf, yağsız, sıska. 85/598
- çap-** 1.Biçmek, tırpanlamak.
2.Kesmek, doğramak, yarmak.
3.Dörtnala koşmak, çok hızla gitmek. 4.Koşarak yarışmak. 5.Bir işin peşini bırakmamak, takip etmek. 6.Bir kadını takip etmek.7.Şak şak diye vurmak.
8.Göklerde kanat çırpamak.
9.Vurmak, çarpmak. 37/28, 39/45, 43/81, 45/96, 46/101, 48/118, 51/166, 58/229, 65/324, 68/355, 83/564, 84/579
(-қан) 54/196
(-ған) 56/211
- çapraq** Atın eğeri altına konan kadife kilim. 60/250
- çara** 1.Tedbir. 2.Çare, tarz, usül. 64/309
- ças** Karakol, polis merkezi. 58/222
- çatkı** 1.Kıvılcım. 2.Bir şeyin parlayan küçük parçası. 3.Bir duygu veya fikrin başlangıcı. 44/85, 67/347, 99/808
- çayqa-** Yıkamak, kir çıkarmak. 44/82, 55/202, 85/598, 100/822
- çayqal-** 1.Su veya rüzgâr tesiriyle silkelenmek, çalkalanmak, dalgalanmak. 2.Kaynaşmak. 56/209, 56/210, 68/357, 72/412, 80/531
- çebelen-** 1.Dolaşmak, karışmak, düğüm olmak. 2.Koşuşmak, dört dönmek. 52/168
- çebën** Sinek. 50/142, 58/290, 58/291
- çeç-** 1.Ekin ekmek, toprağa tohum atmak. 2.Saçmak, serpmek, dökmek. 3.Dağıtmak. 38/35, 55/200, 67/347, 77/479, 88/641, 93/722
- çeç Saç,** 55/205, 64/314, 65/324, 72/419, 78/482, 78/492, 81/536, 88/646, 93/727, 94/740
- çeçek** Çiçek. 56/209, 75/439
- çeçël-** 1.Saçılmak. 2.Dağılmak. 41/56, 54/195
- çeçke** bkz. çeçek, 50/153
- çeçre-** 1.Sıçramak, saçılmak. 2.Ölmek. 88/645
- çeçüv** 1.Tohum saçma, ekim. 2.Serpme. 52/168
- çelpereme kil-** Tuzla buz olmak. 90/671
- çëlter** 1.Pek ince veya desenli hafif dokuma tül. 2.Demir çubuk ve tellerle örülmüş ağ, kafes perde, çit. 3.Şebeke. 43/81, 101/823
- çëmët-** Çimdirmek. 66/331, 74/437
- çëmodan** Valiz, bavul. 40/45, 40/46, 65/324, 66/333
(-ğa) 40/44, 66/328
- çenç-** 1.Batırmak, sivri bir şeyle dürtmek, saplamak. 2.Sert sözler söylemek. 43/81, 51/166
(-v) 49/102
(-p) 60/249
- çepe-** 1.Şaklatıp vurmak, küt diye düşmek. 2.Tokatlamak. 79/506
- çëř-** 1.Çürümek, hastalanmak. 2.Zor şartlarda yaşamak, helak olmak. 3.Tamamen kötüleşmek. 40/51, 57/213
(-ğan) 60/255, 61/275, 64/311, 77/477
- çëřët-** Çürütmek, zarar vermek. 2.Kötü hayat şartları altında bir tarafı hastalanmak. 3.Ağır şartlarda yaşamağa mecbur etmek. 4.Boş yere harcamak. 5.Hor görmek. 41/65
- çey** 1.Çay. 2.Çay içme, çay toplantısı. 40/52, 41/57, 43/81, 50/154, 53/189, 62/292, 88/644, 91/689, 91/690, 91/695
- çeyne-** 1.Çiğnemek, ezip parçalamak. 2.Dedikodu yapmak. 37/19, 43/82, 61/271, 70/385, 83/561
- çıbık** 1.Esnek dal, çubuk. 2.Telgraf telleri. 35/1, 39/43, 68/363, 69/365, 76/457, 76/458, 94/742

çıbrıķı Hayvan dürtmek için kullanılan çubuk, değnek. 60/257

çıda- 1.Tahammül etmek, sabırlı olmak. 2.Direnmek, karşı durmak müdafaa etmek. 42/76, 97/779 (-ğa) 79/503

çıdam Metanet, dayanma, sabır. 59/243, 59/244

çık- 1.Çıkmak, terk edip gitmek. 2.Ortaya çıkmak, görünmek. 3.Bir yere gitmek üzere çıkmak. 4.Göçmek, yer değiştirmek. 5.Taşmak. 6.Hasıl olmak. 7.Yardımcı fiil olarak asıl hareketin “başından sonuna kadar sürdüğünü; sonuçlandığını; ansızın oluştuğunu” ifade eder. 35/2, 37/20, 39/38, 52/171, 57/214, 60/256, 62/285, 62/287, 63/304, 64/317, 65/318, 65/320, 68/355, 77/482, 78/492, 82/560, 83/561, 84/581, 84/582, 85/589, 85/591, 86/604, 88/641, 90/683, 92/713, 93/733, 94/740, 95/746, 95/752, 96/775, 100/823

çılan- 1.Islanmak, rutubetlenmek. 2.Gözyaşına boğulmak. (-ğan) 56/211 (-p) 66/337

çılat- 1.Islatmak. 2.Nemlendirmek. (-p) 64/317

çım 1.Hakiki, gerçek. 2.Gerçeklik. 3.Doğru. 4.Yapma olmayan, tabii. 5.İdeal olan. 37/28, 47/110, 78/492, 94/740 (-ğa) 56/209

çınlap 1.Hakikaten, gerçekten. 2.Ciddi şekilde. 37/29, 51/167, 54/194, 71/396

çıpçık Serçe. 47/109, 73/429, 86/608

çıra 1.Çıra. 2.Çerağ. 41/56

çıray 1.Yüz, sima. 2.İnsanın fizikî veya ruhi hâlinin yüzüne yansıması. 71/397, 72/415

çiber 1.Görüntüsü pek güzel. 2.Yüzü güzel olan, siması sevimli kimse. 3.Övgüye layık. 68/362, 69/367, 85/598, 92/712, 92/713

çiberlök 1.Güzellik. 2.Güzel kılık kıyafet. 69/367, 74/439

çiğ Çene. 81/550

çiğen- Geri çekilmek, gerilemek. 52/170, 98/804

çik 1.Çizgi, hat. 2.Hudut çizgisi, sınır. 3.Kıyı. 4.Son, son derece. 99/812

çik Çekmek, duçar olmak, 51/160

çilek Kova veya kazan benzeri bir kap. 39/43, 40/44, 47/110, 55/202, 62/292, 71/400, 101/825

çilen- Sürtünmekten ötürü derisi aşınmak. 42/69, 42/70

çir 1.Hastalık, vücutta meydana gelen bir maraz. 2.Kötü hareket, insandaki çirkin bir özellik. 52/168

çirat 1.Tertip, düzen. 2.Nöbet. 52/168, 66/330, 82/559, 101/827

çirem 1.Yeşil ekin, yeşillik, çimenlik. 2.Mera. 3.Boş, çorak arazi, işlenmemiş toprak. 60/255, 66/333

çirkan- 1.Soğuk sudan veya kötü bir şeyden ürpermek, ürkmek. 2.İğrenmek, tiksirmek. 40/51, 43/82, 51/160

çista 1.Temiz, pak, saf. 2.Namuslu. 80/530 (-ğa) 58/221

çiş- 1.Çözmek, açmak. 2.Bağlı bir şeyin iki ucunu ayırmak. 3.Düğmelerini açmak. 4.Bir meseleyi hâletmek. 5.Bir sırrı açıklamak. 42/76

çişen- Soyunmak. 45/96, 69/368, 73/432

çişme 1.Pınar, kaynak. 2.Herhangi bir şeyin çıkış yeri, temel. 40/45, 89/657

çit 1.Kenar, kıyı. 2.Kenar çizgisi. 3.Yan taraf. 41/60, 42/66, 44/85, 57/215, 58/222, 74/437, 91/690, 101/823

çitën Çetin, zor. 37/26, 45/86, 47/110, 79/505, 85/602

çiten Çit. 36/12

çitkë Uçtaki. 48/115, 50/143, 59/235, 68/353, 68/364

çitle- 1.Sınır koymak. 2.Kenarını dikmek. 3.Benimsememek, dışlamak. 75/447

- çitl k** Kuş benzeri hayvan yetiştirmek için yapılmış ağaç veya metal kafes. 84/582
-  okır**  ukur. 82/550 (-ġa) 84/582
-  olan** K y ve bazı eski Şehir evlerinde bulunan merdiven altındaki b lme. 93/726, 93/733, 95/744, 95/748, 95/757, 96/762, 97/776, 100/823
-  ornal-** 1.Sarılmak, d r lmek, paket edilmek. 2.Giyinmek. (-ġan) 81/535
-  uķı-** Gagalamak. 45/95, 96/763
-  uķın ık** Namussuz, al ak. 42/65, 50/142, 73/431
-  um-** 1.Suya dalmak, g m lmek, batmak. 2.Yumuşak bir Şey i ine batıp kaybolmak. 3. ok derin duygulara dalmak. 38/37, 40/55, 43/81, 56/209, 62/278, 65/320, 65/323, 68/358 (-ġan) 35/1, 76/450, 86/766
-  ut** 1.Hesap. 2.Sayma, sıralama. 3.Deġerlendirme. 51/164, 72/422, 100/822
-  utla-** K t ġ  yontmak, d zeltmek. 41/65, 64/311, 74/434, 97/774
-  uval-** 1.Karışmak, dolaşmak. 2. etrefilleşmek. 39/38, 47/113, 98/789
-  uvarla-** 1.Reng renk h le getirmek. 2.S sleyip bezemek. 3.Karalamak. 4.Kaplamak, işgal etmek. 5.Yazılı veya s zl  ifadeyi s slemek, edebiyat yapmak. (-ġan) 67/346
-  uyırtaş** Kayrak taşı. 68/363
-  uġele-**  okmek,  okelmek. 76/461
-   k-(I)** 1.Diz  okmek. 2. okmek, yıkılmak. 3.Gerilemek. 55/208
-   k-(II)** 1.Kızılmış madeni  eki le vurup bi imlendirmek. 2.Tırpanın aġzını  eki le vurup inceltmek, keskinleştirmek. 3.Zahmet edip hazırlamak, emek verip başarmak. 89/656
-   k  **  eki . 37/21
-   m  ** Kep e. 72/423
-   meş-**   meşmek,  okmek. 66/337, 70/391emek. 2.Bir Şeyi par alayıp yıġdıktan sonra yemek. 3.Sa ılmış Şeyleri
-   ple-** 1.Gaganın ucuyla tutup y toplayıp yemek. 4. er  op toplamak. 60/255
-   prek** 1.Pa avra, bez par ası. 2.G mlek. 3.Dokumadan dikilmiş Şey. 60/250
-   t** Hemen hemen, az kalsın, neredeyse. 43/80, 56/209, 66/330, 84/579, 89/663
-  avıl** 1.Yaġmurla gelen kuvvetli r zg r. 2.Sosyal hayattaki b y k hadiseler. 35/1
-  eccal** Kıyametten evvel  ıkacak olan yalancı Mesih. 56/211
- derece** 1. l , derece. 2.Aşama. 3.Hiyerarşide adım, basamak. 4.Otorite, saygınlık. 47/106, 55/198
-  er lde-**  rpermek. 53/190 (-p) 68/358 (-ġan) 69/377
-  ert** 1.Endişe. 2.Arzu, istek. 3.Sevgi. 68/357, 85/598
-  ertlen-** İsteklenmek, Őevklenmek. 74/437
-  eş-** 1.Konuşmak, s z s ylemek. 2.Cevap vermek. 3. aġırmak, davet etmek. 36/15, 40/54, 44/82, 87/623, 95/745
-  ev r** Devir,  aġ. 82/550
-  ım** Nem, rutubet, yaşlık. 40/51
-  ımlan-** Nemlenmek, ıslanmak. 53/184
-  i-** 1.S ylemek, demek, haber vermek. 2. ... diye bakmak, ... adını vermek. 3. ... diye farz etmek. 4.Niyet etmek. 5.Dikkate almak, hesap etmek. 35/2, 36/6, 36/7, 36/9, 36/11, 36/16, 37/22, 37/23, 37/27, 37/29, 38/30, 38/32, 38/35, 38/36, 38/38, 40/45, 40/48, 40/49, 40/52, 41/60, 41/61, 41/63, 42/66, 42/67, 42/70, 42/75, 43/79, 43/81, 45/87, 45/88, 45/95, 45/96, 46/99, 46/101, 48/122, 48/123, 48/124, 49/131, 46/104, 47/113, 48/119, 48/121, 49/137, 49/138, 50/140, 50/141, 50/142, 50/150, 51/157, 51/158,

51/162, 51/163, 52/169, 52/171,
53/174, 53/175, 53/176, 53/177,
53/182, 53/186, 54/196, 55/202,
55/203, 55/205, 55/206, 55/208,
56/211, 57/215, 58/221, 58/222,
58/223, 58/226, 58/229, 58/230,
59/232, 59/233, 59/234, 59/236,
59/241, 59/243, 60/251, 60/253,
65/257, 65/258, 65/261, 66/264,
66/266, 66/269, 66/273, 66/274,
66/275, 67/281, 67/287, 67/292,
68/294, 68/295, 68/296, 68/300,
68/305, 69/312, 69/314, 69/318,
70/324, 71/329, 71/337, 72/347,
73/354, 73/358, 74/365, 74/367,
74/372, 74/373, 74/376, 75/385,
76/398, 76/401, 76/405, 77/410,
77/413, 77/416, 77/417, 77/419,
77/420, 77/423, 78/425, 78/432,
79/433, 79/434, 79/436, 80/439,
80/442, 80/443, 80/444, 80/446,
81/449, 81/451, 81/452, 81/458,
81/461, 81/462, 82/469, 83/473,
82/476, 82/481, 83/483, 83/493,
83/494, 83/495, 84/508, 84/513,
84/515, 84/517, 84/519, 85/527,
85/532, 86/537, 86/542, 86/548,
86/550, 87/552, 87/556, 88/559,
88/561, 88/569, 88/570, 88/572,
89/576, 89/578, 89/581, 89/584,
89/585, 90/591, 90/595, 90/598,
90/599, 91/619, 91/621, 92/622,
92/629, 92/632, 92/636, 92/639,
93/642, 93/650, 93/653, 94/656,
94/657, 94/659, 94/660, 94/664,
95/671, 95/675, 95/683, 96/684,
96/688, 96/690, 97/697, 97/700,
97/701, 97/703, 97/705, 97/706,
97/707, 98/723, 98/726, 98/726,
98/729, 99/734, 99/736, 99/740,
99/742, 100/744, 100/753, 100/757,
101/759, 101/760, 101/762,
101/764, 101/766, 101/768,
101/770, 102/774, 102/775,
102/781, 102/784, 103/801,
104/811, 105/812, 105/815,
105/820, 106/823
(-p) 41/5, 41/13, 41/14, 42/21,
43/30, 43/34, 43/36, 44/39, 44/41,

44/43, 45/45, 46/58, 46/60, 46/64,
46/65, 47/71, 47/72, 47/76, 48/82,
49/83, 49/84, 52/111, 52/113,
53/117, 53/123, 54/129, 54/131,
54/135, 55/145, 55/146, 56/166,
57/168, 58/175, 58/176, 58/179,
58/187, 59/195, 59/197, 61/209,
62/212, 62/215, 63/229, 63/231,
64/243, 65/255, 67/280, 68/297,
68/304, 68/308, 69/312, 70/318,
71/330, 71/331, 71/335, 72/337,
72/343, 73/352, 73/355, 73/356,
73/357, 73/363, 74/371, 75/382,
75/385, 75/389, 76/396, 76/400,
76/402, 76/409, 77/441, 77/412,
77/418, 77/421, 78/432, 79/434,
79/435, 79/436, 81/456, 81/459,
84/514, 85/522, 85/527, 85/528,
85/530, 86/536, 87/559, 88/560,
88/561, 88/572, 89/578, 89/583,
89/585, 90/591, 90/597, 90/598,
91/603, 91/614, 92/627, 92/628,
92/635, 93/648, 93/651, 94/663,
94/668, 95/672, 96/684, 96/692,
97/696, 97/697, 97/704, 98/730,
99/739, 100/745, 100/747, 100/756,
101/757, 101/763, 101/766,
101/770, 102/782, 102/783,
102/785, 103/788, 103/795,
103/796, 103/800, 104/805,
104/811, 105/815, 105/821, 105/822

digen 1.Adında, isimli, denen.

2.Mahsus, has, dair. 40/2, 42/18,
46/65, 47/66, 49/82, 50/89, 54/131,
58/175, 64/243, 65/262, 70/318,
72/340, 73/357, 79/438, 82/477,
84/510, 86/550, 89/577, 89/580,
92/637, 93/643, 95/683, 99/742,
106/823

dilbēge 1.Dizgin. 2.Sürücülük. 44/43,
65/255

dim 1.inandırma, ikna. 2.Nasihat.

42/28, 45/45, 46/60, 47/69, 48/77,
48/81, 51/101, 53/125, 56/160,
58/183, 58/186, 58/188, 58/189,
63/229, 64/243, 65/254, 67/275,
67/293, 69/311, 72/349, 73/361,
76/408, 77/422, 81/454, 84/502,

- 87/553, 88/561, 96/687, 97/701, 105/815
- dimek** Demek ki, yani, öyleyse. 53/119, 58/190, 64/234, 69/312, 81/459, 89/579, 94/664, 98/730,
- dimle-** Razi etmek, ikna etmek. 97/7111,
- divana** Deli, divane. 57/169, 57/170
- divar** Duvar. 100/748, 101/763 (-ğa) 101/766
- diyüv** Pek büyük, korkunç görünüşlü çok başlı ve efsanevi varlık, canavar, dev. 54/131, 72/349
- dorfa** Kaba, sert tavırlı. 64/243
- doşman** 1.Düşman. 2.Muhalif, aleyhtar. 49/84
- döbêrdet-** Gürültü etmek. 45/54, 76/399, 87/559
- dömêk-** Soluksuz kalıp boğulmak, gebermek. 100/745, 106/825
- dönya** 1.Dünya, yeryüzü. 2.İnsanlık âlemi. 40/1, 42/22, 42/26, 46/60, 50/85, 52/109, 56/160, 56/166, 57/168, 61/209, 61/211, 62/213, 62/214, 64/234, 70/318, 72/340, 77/421, 78/432, 80/447, 81/459, 83/492, 94/657, 97/696, 100/745, 102/786, 105/812, 106/827
- dörês** 1.Gerçek, doğru. 2.Normal, düzgün. 3.Yasaya uygun. 4.Uygun, gerekli. 5.Namuslu. 6.(Cümle başı edatı olarak; galiba, herhalde, anlaşılın), 44/42, 45/45, 78/432, 94/664
- dörle-** Gürül gürül alevlenmek, yanmak. (-p) 70/318, 106/826
- duamal** 1.Düşünüp taşınmadan davranan, bir işi üstünkörü yapan. 2.Endişesiz ve gamsız davranan. 3.Olağanüstü, epeyce fazla. 45/47, 62/214
- dulkınlan-** 1.Dalgalanmak. 2.Heyecanlanmak, telaşlanmak. 3.Kaynaşmak. (-p) 83/492 (-ğan) 89/580
- duñgız** Domuz. 47/72, 50/87, 75/390, 95/680
- dürt** Dört. 42/26, 46/60, 46/65, 104/811, 106/825
- ebet** Kırdı çalışırken yenen öğlen yemeği. 63/230, 87/556
- ebi** 1.Babaanne. 2.Anneanne. 3.Kaynana. 4.İhtiyar kadın. 5.Ebe. 6.Oyundaki ebe. 105/813
- ecel** Ecel. 101/768, 102/778,
- ecet** Borç, veresiye. 99/740
- êç** 1.Karın, kursak. 2.Mide. 3.İç taraf. 4.Bir şeyin içine konmak üzere hazırlanan iç madde. 5.Astar. 6.Gönül, yürek. 41/9, 41/15, 57/168, 57/171, 58/190, 68/294, 71/336, 74/372, 76/396, 79/438, 83/493, 84/520, 99/738, 99/740, 104/808
- êç-** İçmek 55/154, 58/189, 60/208, 76/400, 83/492, 85/521, 88/564, 89/578, 93/644, 96/689, 96/590, 96/695
- êçek-** Karın sakatat. 56/155
- êçênnen** İçinden, için için. 56/160, 76/401
- êçkê (I)** 1.İçki. 2.Ayyaşlık, alkolizm. 56/155
- êçkê (II)** 1.İçerdeki, dâhili. 2.Elbise içine giyilen. 3.İnsanın psikolojisine ait. 4.Asıl, esas. 59/197, 70/324
- êçten** İçinden, gönlünden. 58/177, 80/442
- eger** 1.Eğer, şayet. 2.Bir de. 46/63, 48/82, 56/168, 69/312, 80/441, 90/598, 90/602, 96/695, 106/825
- êl-** 1.Asmak. 2.Tutturmak, iliştmek. 3.Sarıp bağlamak, yerine koymak. 4.Takmak. 46/58, 48/82, 60/208, 64/238, 64/235, 64/238, 64/239, 64/240, 64/244, 65/245, 65/257, 68/305, 69/311, 71/337, 72/338, 72/340, 74/377, 75/385, 77/412, 79/433, 79/434, 80/442, 81/458, 82/477, 87/551, 87/555, 88/561, 88/563, 91/603, 91/614, 94/665, 96/694, 100/744, 101/766, 104/807, 106/825
- êldêr-** 1.Götürmek, çekip yürüme. 2.Bağlamak, takmak. 90/591

- elē (I)** 1.Şimdi, şu an. 2.Bugün. 3.Şu ana kadar, şimdiye kadar. 4.Daima. 5.Daha, hâlâ, hâlen. 93/651
- elē (II)** 1.Emir ve istek ifadeleriyle beraber öğüt, rica, istek veya kararlılık anlamları verir. 2.Olumsuz şekilli geçmiş zamanlar ile işin devamlılığını, tamamlanmadığını veya gelecekte olacağını gösterir. 3.Geçmiş zaman çekimiyle kullanılıp şaşırma, ne yapacağını bilememe ifadesini verir. 4.Vakit bildiren kelimeler yanında sözün anlamını güçlendirir. 5. “bit” şekli yanında ise belirsizlik, şüphe ifadesini güçlendirir. 40/2, 54/135, 55/139, 59/195, 59/197, 70/318, 94/661
- elēge** 1.Şimdilik, geçici olarak. 2.Şu ana kadar, şimdiye kadar. 96/690
- ëlek-** 1.Hareket eden bir şeye kapılıp kalmak. 2.Tutulmak. 3.Çarpmak. 4.Başına bir hâl gelmek. 44/43, 61/211, 80/441, 88/561,
- ëlëk** 1.Önce, evvel. 2.İlk, ilkin. 3.Eskiden. 73/358
- elek** Jurnal, ihbar. 99/740
- ëlëkkë** Önceki, evvelki, eskisi. 73/358
- ëlektër-** 1.Bağlamak, takmak, ilikleme. 2.Dişlemek. 3.Kapmak. 4.Vurmak. 5.Dokundurmak. 6.Dulmak, ele geçirmek. 7.Çalmak. 8.Tutmak. 9.Bulaştırmak. 10.Eleştiriş aşığalamak. 52/111, 58/179, 81/456, 95/669
- elle** 1.Yoksa, acaba. 2.Soru sözleri (kayda, këm, kayçan, mı vb.) ile beraber öyleyse, pekiyi. 3.Soru ifadelerine tam cevap verilemediği durumlardaki belirsizliği anlatır. “kim bilir, belli değil, bilinmez ki...”. 4.Belki, ihtimal, olabilir. 40/2, 41/14, 42/29, 44/41, 45/55, 48/82, 50/92, 51/104, 52/106, 53/114, 57/172, 58/189, 59/150, 61/209, 64/233, 65/246, 66/272, 69/318, 71/330, 74/369, 76/400, 77/423, 78/432, 81/454, 82/470, 82/474, 83/485, 85/523, 90/598, 95/674, 97/701, 100/744, 101/770, 103/795
- emma** 1.Ama, fakat. 2.Ziyadesiyle, çok fazla. 54/135, 57/170, 61/209, 61/210, 67/287, 70/324, 77/412, 79/437, 90/598, 92/622, 94/667, 95/683
- ene** İşte, oradaki. 41/13, 42/30, 50/95, 51/104, 57/168, 57/171, 60/208, 70/323, 74/365, 76/400, 79/436, 85/533, 92/637, 93/645, 96/690, 101/766, 102/781
- eni** 1.Ana, anne. 2.Kaynana. 46/58
- enkey** bkz. eni (sevimsizlik şekli), 90/599, 91/616, 92/624, 92/640, 93/643, 93/645, 93/648, 93/651, 93/655, 94/659, 96/687
- erce** 1.Tahta sandık, kutu. 2.Kasa, kamyon kasası. 80/448
- erçë-** 1.Kabuğunu soyamak. 2.Temizlemek. 3.Çevreyi düşmanlardan temizlemek. 4.Çalıp soymak, soygun yapmak. 60/199, 60/202
- ërë-** 1.Erimek. 2.Yavaşça yok olmak. 3.Keyiflenmek, rahatlamak. (-p) 82/480
- ërë** Büyük, iri, ekâbir. 40/1
- ërële-** Birleştirip büyütme, bütünleme. 76/402
- erem** 1.Boşa giden, faydasız, ziyan edilmiş, boş yere israf edilen, hiçbir maksadı olmayan. 2.Haram, yasak. 68/305, 72/348
- ereme** Dere yataklarında yetişen orman, longoz. 74/365, 74/366, 78/432, 85/528, 85/529
- ernë-** Acımak, sızlamak. (-ğan) 50/95, 66/269, 102/782
- ernüv** Sızı, ağrı, acı. 44/42, 71/336
- ersëz** Arsız, cüretkâr. 96/694
- eser** 1.Bilim veya sanatta eser. 2.İz, işaret. 3.Tesir, etki. 51/101
- ëş** 1.İş, meşgale, hizmet. 2.Vazife. 3.Yapılması gereken iş, yükümlülük. 4.Faaliyet. 54/131, 54/132, 57/173, 63/230, 64/242, 66/264, 80/442, 87/557, 105/812, 79/432

- ēşle-** 1.Yapmak, bir işle meşgul olmak, çalışmak. 2.Görev yapmak, hizmet etmek. 3.Meydana getirmek. 40/2, 63/230, 66/267, 78/432, 87/558, 91/616, 92/633, 92/634, 98/726, 99/740, 101/770
- eşne** Dost, tanıdık, aşına. 99/740
- ēşsēz** 1.İşsiz. 2.Aylak, boş gezen, tembel. 84/512
- ēt-** 1.İtmek. 2.Dışarı atmak. 53/115, 67/276, 69/311
(-p) 70/324, 80/444
- ēt** Köpek, it. 57/173, 60/203, 65/249, 65/253, 66/272, 66/275, 86/533, 101/758
- eteç** 1.Horoz. 2.Yok yere kavga çıkararak kişi. 51/104
- eteçlen-** Horozlanmak, kabarmak. 50/95, 84/511
- ētlen-** İşkence görmek, eziyet çekmek. 87/550
- etmelle-** Bulup buluşturmak, şuradan buradan toplamak. (-p) 62/211
- evele-** 1.Yuvarlamak, çevirmek. 2.Evelemek, gevelemek, evirip çevirmek. 77/423 (-gen) 98/733
- evērēl-** 1.Evrilmek, değışmek, başka bir hâle geçmek, dönüşmek. 2.Sihirli bir güç sayesinde şekil değıştirmek, başka bir kılığa geçmek. 73/358
(-gen) 49/83, 68/299
- evvel** Evvel, önce. 47/76, 87/553, 93/651
- eybēr** 1.Eşya, madde. 2.Şey. 45/44, 57/171, 63/218, 89/583, 89/584, 95/683
- eyde-** 1.Dehlemek, acele ettirmek. 2.Çağırarak, seslenmek. 3.Sürüklemek. 68/302
- eyde** 1.Haydi. 2.Derhâl. 3.Tamam, pekiyi, olsun. 4.Boşver. 52/108, 58/175, 58/180, 67/293, 71/328, 74/365, 76/394, 88/560, 99/740, 100/749, 100/756
- eyē** Evet, elbette. 43/30, 44/38, 48/81, 49/82, 51/101, 52/106, 61/209, 65/251, 71/337, 79/437, 90/597, 91/611, 95/677, 97/712, 101/757, 104/805, 106/824
- eylen-** 1.Kendi eksenini etrafında dönmek. 2.Daima yürüyüp hareket etmek. 3.Daima bir işle meşgul olmak. 4.İkinci bir tarafa dönmek. 5.Uçarak daireler çizmek. 6.geri dönmek. 7.Boydan boya yürüyüp dolaşmak. 8.Tamamen başka hâle geçmek. 9.Bir şeyin etrafında çok dolaşmak, bir konuya takılmak. 40/1, 60/208, 64/240, 79/437, 82/482, 106/824, 58/177, 86/534
(-p) 46/56, 105/823
- eylendēr-** 1.Döndürmek, çevirmek. 2.Altını üstüne getirmek. 3.Kuşatmak. 4.Dolaştırmak. 5.Diline dolamak. 6.Tercüme etmek. 56/160, 76/398
- eylene** 1.Çember. 2.Kıyı şeridi. 3.Etraf, çevre, muhit. 61/209, 96/683, 102/782
- eyt-** 1.Söylemek. 2.Anlatmak, öğretmek, açıklayarak beyan etmek. 3.Türkü söylemek. 4.Söz yetiştirmek, laf taşımak. 41/14, 42/18, 44/38, 45/45, 45/49, 48/77, 50/90, 50/92, 53/115, 53/120, 54/131, 54/132, 55/151, 58/186, 59/196, 62/215, 63/226, 63/230, 65/249, 66/265, 71/337, 73/363, 74/367, 75/382, 78/432, 79/434, 80/447, 81/454, 83/503, 85/531, 88/570, 89/576, 91/612, 92/632, 92/635, 97/701, 97/711, 98/725, 99/740, 102/780, 102/782, 103/791, 105/815, 106/826, 106/827
- eytēl-** 1.Denmek, söylenmek. 2.Tasvir edilmek, anlatılmak. 3.Adlanmak, ismi olmak. 58/179
- eytērsēj** Sanki, adeta. 42/21, 43/30, 54/132, 71/328, 71/336, 72/340, 101/757
- eyttēr-** 1.Söyletmek, konuşurmak. 2.Şarkı söyletmek. 3.Laf taşıtmak. 4.Çağırarak, davet ettirmek. 103/795

- öz** 1. İz. 2. Yol. 3. Eser. 4. İpucu. 41/5, 41/6, 41/13, 57/173, 60/208, 87/559, 94/657
- ez** Biraz, az miktarda, azıcık. 45/51, 54/133, 62/213, 65/249, 71/330, 71/336, 80/443, 85/525, 103/795
- ezër** Hazır, tamam. 61/209, 81/457, 94/688
- ezërle-** 1. Hazırlamak, yapmak. 2. Yetiştirmek. 3. Yedek biriktirmek. 55/145, 75/389, 78/432, 80/442, 91/602, 94/668
- ezërlen-** Hazırlanmak, hazır durmak, kendini hazırlamak. 77/412
- özle-** 1. Kayıp bir şeyi bulmaya çalışmak, aramak, bakınmak. 2. Bir şeyi yapmaya gayret etmek. 3. Bulmayı ümit etmek. 4. Yeni şeyler istemek, dilekte bulunarak aramak. 46/65, 47/76, 55/145, 57/175, 59/196, 63/221, 63/222, 67/284, 67/286, 78/432, 81/454, 88/570, 95/675, 95/683, 100/745, 102/782, 102/785, 106/823
- fara** Far. 59/196
- fasıl** 1. Fasil, bölüm. 2. Mevsim, 98/730
- fatır** Apartman dairesi, ev. 54/128, 59/195, 105/813
- fayda** Fayda, kazanç. 103/795
- faydasız** 1. Yararsız, boşuna. 2. Kazanç getirmeyen. 3. Sonuçsuz, ümitsiz. 57/173, 85/533
- feķat** 1. Yalnızca, sadece. 2. Fakat. 86/550
- felen** Falan. 42/28, 62/215, 88/561, 99/742
- ferēste** Melek, ferişte. 47/76, 56/166, 83/492
- ferman** Ferman, emirname. 53/118
- fiğıl** Fiil, davranış. 45/48
- ģacep** Şaşılabacak şey, acayip, olağanüstü, tuhaf, ilginç. 73/357, 105/823
- ģaceplen-** 1. Merak etmek, ilgilenmek. 2. Şaşırmak, hayran kalmak. 49/83, 58/183, 72/340, 79/436
- ģaciz** Aciz, zayıf. 78/432
- ģadet** 1. Birisine has karakter özelliği, huy, tabiat. 2. Gelenek, görenek, örf, âdet. 3. Sık sık ve sistemli şekilde olan. 49/84, 60/199, 81/458, 90/602
- ģadette** 1. Hep, her zaman. 2. Genellikle. 62/214
- ģafu** Af, bağışlama. 61/209, 84/513
- ģariza** Dilekçe, arzuhâl. 72/337
- ģaşıyķ** Âşık, seven. 91/607
- ģaybet** Dedikodu, yalan haber. 40/2, 50/85, 55/152, 69/314, 78/432, 97/714
- ģaybetçē** Dedikoducu. 44/39, 90/598
- ģayret** 1. Güç, kuvvet. 2. İktidar, kendi işini yapabilme gücü. 3. Gönülden bağlılık. 4. Alkollü içeceklerin tesir kuvveti. 43/35, 57/168, 101/766
- ģazap** 1. Azap, ceza. 2. Zulüm, cefa. 3. Meşakkat, zorluk. 43/38, 52/106, 80/442, 85/524, 95/683, 96/695, 104/805
- Ĝazrail** Azrail. 102/782
- ģēl** 1. Her zaman, hep, sık sık. 2. Durmadan, giderek. 3. Tamamen. 41/16, 63/229, 64/242, 69/313, 81/454, 83/492, 98/733, 99/734
- ģēne** bkz. ğına 1. Sadece birisi, teki. 2. Sadece, tek, yalnızca. 3. (Yer için) hemen yanında, bile, tamamen, olduğu gibi. 4. (Sıfatlarda) oldukça. 5. Evvelki iş veya hâlin üstünden çok vaktin geçtiğini bildirir. 40/2, 43/32, 45/57, 47/69, 47/76, 48/76, 48/81, 49/82, 49/83, 49/84, 50/95, 51/96, 51/101, 51/104, 52/109, 52/110, 53/114, 53/119, 54/133, 55/139, 55/145, 57/168, 57/168, 58/176, 59/196, 59/197, 62/213, 63/230, 64/232, 65/246, 65/249, 65/260, 66/267, 67/278, 67/279, 68/294, 69/318, 70/318, 70/324, 71/336, 72/337, 72/339, 74/376, 75/381, 75/383, 75/391, 76/394, 76/397, 76/401, 76/402, 76/405, 77/410, 77/414, 78/432, 79/433, 80/439, 80/443, 80/444, 81/449, 82/475, 82/482, 83/492, 83/495, 85/521, 85/522, 86/533, 87/551, 87/559, 88/566, 89/579, 90/598, 90/602, 93/641, 93/648, 95/683, 96/690, 97/702, 97/705, 100/745, 100/748,

100/752, 103/788, 103/795,
104/804, 104/805, 104/807,
104/808, 105/815, 105/820, 106/825
geleş- Sohbet etmek. 94/658
gevde Gövde, vücut. 40/2, 48/82,
50/96, 65/255, 67/275, 70/324,
89/582, 102/782
gevdelē Boylu boslu. 92/641
ğna 1.Sadece birisi, teki. 2.Sadece,
tek, yalnızca. 3.(Yer için) hemen
yanında, bile, tamamen, olduğu gibi.
4.(Sıfatlarda) oldukça. 5.Evvelki iş
veya hâlin üstünden çok vaktin
geçtiğini bildirir. 42/27, 43/37,
45/47, 46/59, 46/60, 47/76, 49/83,
49/84, 50/94, 50/95, 51/96, 52/111,
52/113, 53/123, 54/131, 54/134,
54/135, 55/150, 57/168, 58/177,
58/187, 58/189, 59/194, 59/197,
60/198, 60/200, 60/207, 61/209,
62/215, 63/222, 63/227, 64/249,
66/267, 66/269, 66/303, 70/318,
70/326, 73/357, 74/365, 76/403,
80/439, 80/447, 81/454, 81/461,
82/476, 82/477, 83/491, 83/495,
84/521, 86/550, 87/500, 87/559,
88/562, 88/566, 89/580, 91/607,
92/622, 95/683, 97/713, 99/734,
99/735, 99/740, 99/742, 100/751,
101/764, 101/766, 101/770,
102/776, 102/782, 102/786, 104/807
ğırılđa- Horlamak.
(-ğan) 43/30
(-p) 54/139
ğıyşık Sevgi duygusu, aşk. 48/82,
49/82, 90/598, 105/815
ğomēr 1.Ömür, hayat, can. 2.İnsanın
hayatındaki bir devri. 43/38, 44/39,
46/58, 51/105, 55/146, 56/160,
61/209, 62/213, 82/482, 86/550,
91/617, 93/647, 102/786, 103/789,
104/808, 105/822, 105/823
ğomērlek Ömür boyu, müebbet.
70/318
ğomumen Genel olarak, umumen.
92/632
ğorur 1.Gururlu, mağrur.
2.Kahramanca, cesur. 3.Böbürlenen,
havalı. 79/436

göl 1.Çiçek. 2.Gül. 3.Çiçek gibi güzel.
76/413, 80/439
göldēre- Gürldemek. 76/400
gömbez 1.Gök kubbesi. 2.Ufkun
arkasında kalan, görünmeyen kısım.
40/1, 81/460
gönah Günah, ayıp. 91/616
gönahsız Günahsız. 47/76, 49/82,
65/258, 85/502, 88/561, 105/822
görle- 1.Gürlemek, çağlamak. 2.İşler
güzel ve yolunda gitmek. 83/495
güle- Uğuldamak, gürlmek. 77/415
(-gen) 53/115
güya 1.Sözde, sanki. 2.Gibi. 61/209,
82/480, 83/492, 93/649, 102/782
hafalan- Endişelenmek, telaşlanmak.
57/168
hağ (I) 1.Doğru. 2.Hak. 3.Emek.
4.Haklı. 54/135, 81/459, 83/491,
85/527, 102/786
hağ (II) 1.Değer, fiyat. 2.Ücret, maaş.
84/515, 103/795
hağ (III) Hak, Tanrı. 94/664, 96/695
hağına ...hürmeten, uğruna. 102/786
hağında bkz. hağta. 61/209, 65/249
hağta ...hakkında, konulu, dair, ait,
için. 81/459, 83/491
halet Hal, durum. 41/6, 62/214
halık 1.Halk, millet. 2.Ahali, el âlem.
42/26, 53/114, 55/146, 57/169,
67/287, 85/521, 90/598, 98/729
haman Daima, hep. 41/6, 42/28,
44/39, 44/43, 45/46, 46/57, 55/146,
57/169, 61/210, 67/287, 70/318,
71/336, 74/367, 76/408, 81/456,
93/649, 93/651, 100/745
hanım 1.Hanım, hükümdar hanımı.
2.Bayan. 88/561, 94/668, 96/687
has 1...has, özgü. 2.Saf, hakiki.
3.Mahsus. 70/318
hasil Hasil, 51/96
hat 1.Mektup. 2.Yazı, el yazısı.
79/438
hatın 1.Kadın. 2.Hanım (eş). 3.Bayan.
41/6, 41/7, 41/16, 42/21, 42/29,
43/30, 43/35, 44/39, 45/51, 46/56,
46/57, 46/61, 46/64, 46/65, 47/70,
47/76, 48/77, 48/81, 48/82, 49/82,
49/84, 50/85, 50/92, 51/96, 51/100,

- 51/105, 52/106, 53/115, 53/116, 53/118, 53/121, 53/125, 54/129, 54/131, 54/132, 54/138, 55/141, 56/163, 56/166, 57/168, 57/170, 57/172, 58/176, 58/187, 59/190, 59/197, 60/198, 60/208, 60/209, 61/211, 62/215, 63/222, 64/234, 64/235, 64/241, 64/243, 64/244, 65/249, 65/251, 66/266, 66/267, 66/273, 67/287, 68/294, 68/297, 68/300, 68/305, 69/314, 69/316, 69/317, 70/324, 70/326, 71/328, 71/330, 71/334, 71/337, 72/338, 72/340, 73/352, 73/357, 73/358, 73/363, 74/367, 74/373, 74/377, 75/381, 75/385, 75/389, 76/400, 76/401, 77/411, 77/414, 78/426, 78/432, 79/436, 80/444, 81/451, 81/461, 82/473, 82/475, 82/477, 83/488, 84/517, 85/522, 85/527, 85/532, 86/535, 87/552, 87/559, 88/569, 89/579, 90/598, 91/620, 92/629, 92/633, 94/667, 94/668, 95/671, 95/683, 96/688, 96/695, 97/696, 97/702, 97/704, 97/706, 99/740, 100/745, 100/746, 100/757, 101/759, 101/766, 102/775, 102/782, 103/799, 103/801, 104/807, 104/808, 105/812, 105/820, 105/823 (-ğa) 50/95, 53/118, 61/210, 62/211, 62/220, 79/434, 106/823
- hâtinkız** Kadımlar, bayanlar. 63/230, 64/240, 78/432, 93/647, 102/779, 105/823,
- hâtire** bkz. istelëk. 1. Anı, hatıra. 2. Abide, anıt. 3. Hatırat, anılar kitabı. 85/528, 106/824
- hava** Gökyüzü. 42/26, 52/109, 83/492, 84/510
- hay** Şaşırma, sevinme veya korku ünlemi. 57/168, 69/313, 76/409, 98/719, 102/779, 105/823
- hayvan** 1. Hayvan. 2. Vahşi hayvan, canavar. 49/82, 67/288, 75/385, 75/392, 85/522, 89/587, 101/772, 102/774
- heber** Haber, bilgi, malumat. 68/306, 85/530, 89/580, 89/582, 100/745, 103/788
- heberleş-** Birbirini haberdar etmek, bildirmek, bilgilendirmek. 79/438
- hel** 1. Hâl. 2. Güç, takat. 3. Sosyal durum. 4. Hayatta beklenmedik bir hâl. 40/2, 45/48, 45/53, 47/76, 53/121, 60/208, 61/211, 63/229, 64/235, 66/263, 68/295, 69/314, 73/357, 75/385, 83/494, 84/502, 85/532, 90/596, 105/813 (-p) 49/85
- helal** Helal, din ve ahlakça uygun. 62/211, 71/332, 103/791
- helsëz** 1. Hâlsiz, güçsüz. 2. Fakir, yoksul. 101/761 (-p) 40/2
- hem** 1. Ve. 2. Hem de... 3. Hem...hem. 4. da/de. 41/16, 42/21, 43/32, 44/39, 45/45, 50/86, 51/96, 52/113, 53/115, 57/167, 60/207, 60/208, 61/209, 62/213, 65/249, 67/279, 69/318, 71/333, 72/340, 73/355, 73/357, 75/391, 78/435, 80/444, 80/447, 81/81/461, 89/581, 93/641, 94/657, 95/682, 98/723, 103/801, 104/811
- hemme** 1. Hepsi, bütün. 2. Her, her biri. 52/109, 76/400
- her** Her, hepsi, bütününü, hep. 49/82, 59/190, 71/336, 100/752, 102/776
- herbër** Bir grubu teşkil edenlerin hepsi, tek tek her biri. 57/168
- hesret** Keder, üzüntü, mutsuzluk. 43/30, 69/316, 74/367, 84/503, 94/668, 95/681
- heter** 1. Tehlike, korku. 2. Kötü. 48/81, 48/82, 91/619
- hetër** Hatır, hafıza. 52/113, 68/296
- hetërlet-** Hatırlamak, akla getirmek. 64/242, 94/662, 102/786, 106/827
- hetlë** Kadife. 41/11, 42/29, 44/41, 46/65, 47/76, 51/96, 53/114, 59/190, 60/119, 62/213, 62/219, 67/275, 72/339, 75/388, 79/433, 79/436, 87/550, 102/786, 104/808
- hetta** Hatta. 94/637, 100/748
- heyle** Hile, aldatma, düzen. 47/65 (-p) 90/595

- heyleker** Kurnaz, hilekâr. 46/65, 57/173, 75/385, 87/551
- hezër (I)** Hazır, hazırlanmış. 41/14, 46/56, 52/106, 57/168, 70/318, 72/337, 76/394, 88/559, 92/626, 100/755
- hezër (II)** 1.Şimdi, şu an. 2.Hemen, derhâl. 43/30, 49/83, 50/93, 56/156, 57/168, 74/365, 81/449, 86/550, 88/570, 99/740, 102/774
- hıyal** Hayal, rüya, düş. 61/209, 80/441 (-ğa) 73/358
- hiyanet** Hiyanet, ihanet. 61/209, 64/234
- hiç** Hiç, hiçbir şekilde. 43/30, 43/38, 96/687
- hiçsiksöz** Hiç şüphesiz, elbette. 47/76, 71/328
- his** His, duygu. 61/210, 70/318
- hisap** 1.Hesap, hesaplama. 2.Sayı. 3.Ticaret. 42/29, 48/77
- hisapsız** 1.Sayısız, hesapsız. 2.Tutumsuz, idaresiz. 3.Hesaba sığmayacak derece çok. 54/137
- hislê** Hisli, duygulu. 61/209, 79/437
- hoda** Tanrı, Allah.42/29, 43/38, 46/61, 47/66, 49/82, 49/83, 50/95, 52/106, 56/156, 61/208, 64/234, 74/373, 93/647, 94/657, 100/757, 101/771 (-ğa) 94/656
- holık** 1.Huy, tabiat, karakter. 2.Âdet. 45/48
- hökümet** Hükümet. 68/303
- höner** 1.El ustalığı gerektiren beceri. 2.Ustalık, maharet. 3.Kendisine has metotları ve sistemi olan pratik ustalık. 63/224, 91/616
- hör** 1.Hür, özgür. 2.Mutlu, sevinçli. 78/426, 84/513
- huca** 1.sahip, malik. 2.Şahsi mülkü olan. 3.İş başında duran, amir, patron. 4.Aile reisi. 5.Ev sahibi. 6.Rab, Tanrı. 55/146, 60/208, 105/823
- hur (I)** Cennetteki huri kızı. 53/114, 59/197, 66/269
- hur (II)** Hor, hakir, aşağılık. 71/328
- hurla-** 1.Sövmek, birisine bağırıp çağırmak. 2.Tenkit etmek, eleştirmek. 52/106 (-ğan) 50/95
- hurlık** 1.Eksiklik, kötülük. 2.Hor görme, aşağılama. 64/234, 98/723
- huş** 1.Duygu, his. 2.Bilinç. 3.Hafıza, hatıra. 4.Akıl. 44/40, 72/344, 97/701, 102/786, 105/822
- huş** Hoş, güzel, sevinçli. 2. “Hoşça kal” anlamından kısaltmış vedalaşma sözü. 54/128, 80/441, 103/800
- huşlaş-** Vedalaşmak, “hoşça kalın” deyip ayrılmak. 79/435, 95/683
- ıçkın-** 1.Çıkmak, kopmak, fırlamak, sökülme. 2.Elden kaçmak. 3.Zor bir durumdan kurtulmak. 4.Boşa gitmek. 5.Aklını yitirmek. 90/591, 105/823, 106/825 (-p) 71/333
- ımla-** 1.İşaret etmek, işaret ederek fikrini belli etmek. 2.Kaş göz işaretiyle alay etmek. 46/58 (-p) 74/376
- ırgıl-** 1.Atılmak, hücum etmek. 2.Çabalamak. 3.Can atmak. 103/800
- ırgıt-** 1.Eldeki bir şeyi fırlatıp atmak. 2.Yukarıdan aşağıya atmak. 3.Havaya fırlatmak. 4.Bir şeyi gereksiz diye atmak. 5.Fırlatıp saçmak, düzensiz hâlde dağıtmak. 46/62, 66/275, 72/346, 89/581, 98/726
- ırılma-** 1.Böğürmek. 2.Küfretmek, sövmek. (-p) 65/249
- ışan-** 1.Güvenmek, inanmak. 2.Ümit etmek, güven duymak. 45/45, 58/181, 59/190, 70/318, 81/461, 90/598, 102/781, 104/805
- ışandır-** Güven vermek, inandırmak, ikna etmek. 2.Ümitlendirmek. 69/314
- ışıklan-** 1.Gölgelenmek, gölgeye kaçmak. 2.Sığınmak, birinin kanadı altına girmek. 3.Dayanmak, aralanmak. 50/86
- ıştan** 1.Pantolon. 2.Uzun paçalı iç donu. 71/333, 74/380
- ızba** Ev, köy evi. 72/337, 75/387
- iç** Tabii ki, şüphesiz ki, elbette. (ifadenin, dinleyene pek tabii

- geldiğini, bunun iyi bilindiğini anlatır), 42/23, 57/167, 60/199, 61/209, 68/300, 72/337, 74/367, 76/405, 81/454, 96/687, 105/823
- içmasa ~ içmasam** 1.Şu da olmasa.
2.Üstüne üstlük, bu yetmezmiş gibi.
3.Hatta. 4.Hiç olmazsa, hiç değilse. 44/39, 52/106, 76/400
- idare** İdare, yönetim. 84/511
- iğahay** Kahkaha. 84/502
- iğlas** 1.Gönül saflığı, doğruluk.
2.Samimilik, içtenlik. 3.Halis sevgiyle yapılan, samimi. 4.Endişe, merak. 5.Hakiki sevgi. 6.Hakikaten. 103/797
- ikē** İki. 47/69, 48/81, 49/85, 50/85, 56/166, 57/168, 59/190, 69/309, 71/337, 77/419, 81/465, 83/482, 84/519, 87/559, 88/563, 90/598, 91/61, 96/684, 96/695, 98/727, 99/740, 101/770, 102/789, 104/811, 105/815, 105/822
- iken** 1.Meğer. 2.Acaba (soru cümlesinde). 3.İse (şart cümlesinden asıl cümleye bağlama) 41/16, 42/28, 43/29, 43/34, 44/42, 44/43, 45/46, 46/65, 46/66, 47/76, 48/81, 50/95, 50/96, 51/101, 51/103, 52/106, 53/114, 56/159, 57/168, 58/189, 64/234, 64/243, 66/262, 66/264, 68/303, 68/304, 68/306, 68/308, 70/327, 72/344, 72/347, 75/381, 76/409, 78/432, 80/439, 80/441, 80/447, 84/517, 88/566, 90/598, 90/600, 91/602, 94/663, 94/668, 98/730, 99/740, 101/770, 104/805, 105/813, 105/819
- ikēnçē** İkinci. 42/26, 42/27, 43/30, 45/44, 45/46, 59/196, 60/208, 61/209, 78/432, 84/511, 84/514, 89/582
- ikev** İkiisi birlikte, ikisi birden. 42/24
- il** 1.Belli bir hükümeti olan devlet, memleket, ülke. 2.Yer, taraf.
3.Vatan. 4.Doğum yeri. 5.Köy.
6.Halk, ahali. 7.Bariş, dostluk. 58/175, 68/296, 69/317, 71/334, 105/822
- ile-** 1.Elemek. 2.Çok giyerek yıpratmak. 56/166
- ilek** 1.Elek. 2.Kalbur. 54/134, 105/813
- ileslen-** Şaka yapmak. 82/482
- ilt-** 1.Alıp gitmek, çekiştirerek götürmek. 2.Önderlik etmek, başı çekmek. 3.Bir şeye sebep olmak. 57/170, 71/337, 72/340 (-p) 43/29, 44/39, 53/115, 62/215, 78/432, 78/432
- im** 1.İlaç, deva, şifa. 2.Gerekli, zaruri. 42/19, 60/208
- iman** 1.İman, inanç. 2.Vicdan. 43/29, 52/108, 64/240
- imansız** 1.İmansız, dinsiz. 2.Acımasız, merhametsiz. 48/76, 66/273, 70/318, 86/550
- imen-** Korkmak, ürkmek. 72/338
- imēş** 1.Acaba (şüphe bildiren kelimelerde). 2.Sanki, güya.
3.Dedikodu. 4.Şayia. 48/82, 57/168, 61/211, 63/222, 73/355, 85/527,
- imgen-** 1.Bazı azaları koparılıp garip hâlde kalmak. 2.Ruhen zayıflamak. 3.Çok, 65/249
- indē** 1.Çeşitli ifadelerle kullanılarak hareketin tamamlandığını bildirir. 2.Şimdi, şu anda, biraz evvel, demin. 3.Bugün. 4.Eğer, şayet. 42/29, 43/34, 43/38, 46/56, 46/65, 48/82, 52/113, 57/173, 58/186, 59/197, 61/208, 63/222, 63/225, 68/305, 69/309, 69/312, 70/324, 71/330, 72/337, 72/343, 73/355, 75/383, 77/410, 79/434, 81/452, 88/563, 90/598, 91/621, 92/628, 93/645, 94/668, 96/688, 97/699, 97/701, 99/740, 100/753, 100/757, 101/759, 103/795, 104/805, 105/815
- inel-** Yalvarmak, yakarmak. 85/527
- inele-** 1.Yalvararak elde etmek, yalvarıp kandırmak. 2.İmdada çağırarak. 92/633 (-p) 56/161
- intēk-** 1.Azap çekmek, ıstırap çekmek, üzülmek, inlemek. 2.Aciz kalmak. 46/56

intektör- Eziyet etmek, burnundan getirmek, canını çıkartmak. 95/682, 97/701

ip 1.Geçim, anlaşma. 2.Yön, istikamet. 48/77, 73/354

iple- Ayarlamak, düzeltmek, düzenlemek. (-p) 93/652

ipteş Çok yakın dost, arkadaş, yoldaş. 64/237, 64/239, 65/245, 65/247, 72/345, 72/348, 73/357, 73/359, 73/363, 79/434, 81/455, 81/456, 82/469, 103/793, 103/795, 103/798

ir 1.Erkek. 2.Erkeklerle mahsus, erkekçe. 3.Erkeklerle has karakterde, yiğit adam. 4.Kahraman. 5.Koca, erkek, eş. 414, 419, 41/14, 42/18, 42/29, 43/32, 43/37, 44/39, 44/40, 45/47, 45/48, 46/57, 47/65, 47/66, 47/67, 47/68, 47/76, 48/77, 49/82, 49/83, 50/85, 50/86, 50/95, 51/101, 51/104, 52/106, 52/112, 52/113, 53/114, 54/129, 54/131, 54/135, 55/139, 55/141, 55/146, 57/168, 58/188, 59/190, 59/197, 60/205, 60/208, 61/208, 61/209, 62/211, 62/213, 62/214, 62/215, 63/230, 64/234, 64/236, 64/241, 65/262, 66/266, 66/271, 66/273, 66/275, 67/288, 68/296, 68/298, 69/312, 69/313, 69/314, 70/318, 70/324, 71/328, 71/332, 72/340, 73/355, 73/358, 73/363, 75/385, 75/391, 76/400, 77/415, 77/417, 77/420, 77/421, 77/422, 77/423, 78/432, 79/435, 79/436, 79/437, 79/438, 80/444, 81/458, 81/461, 82/481, 84/510, 84/514, 85/527, 85/530, 85/531, 86/536, 86/548, 87/553, 87/559, 88/561, 88/563, 88/566, 90/596, 90/598, 90/599, 91/604, 91/614, 95/683, 96/695, 97/697, 97/703, 97/705, 97/707, 100/746, 101/760, 101/764, 101/770, 103/789, 103/791, 104/804, 104/806, 105/815, 105/823, 106/823

irək 1.Hürriyet, bağımsızlık. 2.Devlet nezdinde şahsa verilen hak. 3.Dilek, istek. 42/22, 42/26, 61/210, 75/385, 78/426

irəksəz 1.Bağımlı, özgürlüksüz. 2.Mecbur. 3.Zoraki. 4.Elde olmadan, gayriihtiyari. 57/170

irən Dudak. 48/82, 50/86, 59/190, 60/208, 61/209, 63/223, 70/318, 74/377, 75/385, 82/480, 97/703, 99/742, 102/785

irən- 1.Üşenmek. 2.Tembellik etmek. (-p) 45/51

irəştər- (I) 1.Ulaştırmak, yetiştirmek. 2.Gerçekleştirmek. 3.Düçar etmek, karşılaştırmak. 81/461

irəştər- (II) Takılmak, sataşmak, musallat olmak. 81/461

irke 1.İşveli, nazlı, sevmeyi bekleyen. 2.Sevgili, sevilen kız. 3.Yumuşak söz, bakış. 61/209, 67/279, 78/432

irkele- 1.Öpüp hafifçe kucaklamak, sevdiğini bildirecek şekilde hareket etmek. 2.Çok iyi davranıp şımartmak. 54/131, 57/167, 77/411, 78/432, 82/480 (-p) 70/318

irkən 1.Geniş, yayvan. 2.Açıklık, açık hava. 3.Hür, bağımsız. 4.Hürriyet. 5.Tabii şekilde. 67/279

irtege 1.Ertesi gün, yarın. 2.Gelecekte, sonra. 43/29, 102/784

is (I) 1.Koku. 2.Pis koku. 3.Duman, is. 4.Alamet, iz. 41/16, 61/209, 61/209, 82/479, 101/765

is (II) Akıl, hafıza, zihin. 45/49, 51/99, 51/101, 66/275, 69/314, 79/436

is- Esmek. 45/49

ise İse. 103/788

isəm İsim, ad. 53/126, 54/131, 54/138, 56/166, 81/452, 82/476, 90/598, 91/621, 96/683

isen 1.Sağ, diri. 2.Selamet. 3.Sağlıklı, esen. 41/14, 69/314, 72/342

isengöre- Aptallaşmak, akı almaz hâle gelmek. (-p) 54/131

isep 1.Benzer şeylerin toplam sayısı, miktarı. 2.Belli miktardaki şeyler arasında olan, bulunan. 3.hesap. 4.Skor. 5.Ölçek. 6.İş ücreti, yevmiye. 7.Niyet, plan. 8.Endişe. 42/29, 49/85

- iseple-** 1.Hesaplamak, saymak.
2.Aritmetik hesaplar yapmak.
3.Hesaba katmak, göz önünde tutmak. 4.Kabul etmek, değer vermek. 5.Düşünmek. 6.Endişe etmek. 7.Planlamak, niyetlenmek. 46/65, 47/72, 58/188, 64/233, 101/766
- isepsöz** 1.Hesapsız miktarda, sayısız, pek çok. 2.Gamsız, tasasız, kaygısız. 54/137
- isër-** 1.Sarhoş olmak, mest olmak.
2.Bilincini kaybetmek. 3.(Gaz ile) zehirlenmek. 4.Güzel davranışlar karşısında mest olmak, keyiflenmek. 82/479
(-p) 81/465
- isërək** 1.Sarhoş. 2.Sarhoşça. 3.Aşk veya çok büyük sevincin tesiriyle ne yaptığını bilmeyen. 4.Sarhoşluk. 77/412, 84/510
- iskë** 1.Eski, çok kullanılmakla eskiyen. 2.Küçük çocukların altına döşenen eski, partial dokumalar. 3.İptidai, ilkel. 4.Muhafazakâr. 5.Eskiden beri olan, önceki, kadim. 59/196, 69/311
- iske-** bkz. isne- 1.Koku almak. 2.Bir şeyi sezme, aslının ne olduğunu düşünmek. 3.Tecrübe ederek bilmek, öğrenmek bir işi yapmayı istememek, yapmaktan geri durmak, oflayarak isteksizlik göstermek. 44/39, 49/82, 82/482, 99/742
- isker-** 1.Hatırlamak, akla gelmek.
2.Hatırlatmak. 3.Uyarmak.
4.Sezme, fark etmek. 46/59
- iskert-** Hatırlatmak, uyarmak, dikkat çekmek. 80/447
- iskiterlëk** Olağanüstü, şaşılacak. 90/598
- iskitkëç** Şaşılacak derecede, harikulade, olağanüstü. 75/389, 100/749
- islë** 1.Akıllı. 2.Yetişkin, baliğ. 51/101
- isne-** 1.Koku almak. 2.Bir şeyi sezme, aslının ne olduğunu düşünmek. 3.Tecrübe ederek bilmek, öğrenmek bir işi yapmayı istememek, yapmaktan geri durmak, oflayarak isteksizlik göstermek. 46/60, 66/275, 67/288
(-p) 55/149, 99/742
- iş-** (I) 1.Yapılmış kurulmuş şeyleri yıkmak, harap etmek. 2.Belli bir işe başlayıp onu başaramadan yarım bırakmak, bir şey yapamamak, beceriksiz davranmak. 51/96, 51/104, 90/598
- iş-** (II) 1.Kürek çekmek. 2.Ördek benzeri kuşlar için suda yüzmek. 62/215
- iş-** (III) İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek. 42/27
- iş** 1.Eş, dost. 2.Benzer, denk. 51/101, 86/546
- işare** İşaret, ima, jest. 90/591, 91/611
- işë** Gibi, benzeri. 48/81, 87/553, 101/757
- işëk** Kapı. 43/34, 46/58, 51/96, 52/109, 52/111, 56/158, 57/168, 59/196, 59/197, 60/208, 62/218, 64/232, 65/249, 66/271, 68/295, 69/317, 70/324, 79/384, 75/391, 76/403, 76/404, 77/411, 77/416, 83/495, 87/559, 95/683, 99/740, 100/744, 100/746, 100/752, 100/757, 101/762, 101/766, 102/776, 102/781, 103/799, 103/800, 104/807, 105/823
- işët-** İşitmek, duymak. 42/26, 43/30, 44/39, 45/48, 48/81, 50/86, 52/105, 53/114, 55/145, 56/157, 56/159, 59/196, 64/235, 66/273, 77/416, 78/432, 79/436, 80/447, 82/477, 85/531, 87/559, 89/582, 90/598, 93/649, 93/652, 95/672, 98/733, 100/748, 101/762, 102/776
- it-** Etmek, yapmak. 43/33, 43/34, 43/35, 44/39, 45/51, 48/81, 49/82, 49/83, 50/95, 51/96, 51/101, 52/108, 53/119, 61/209, 62/213, 62/215, 64/234, 67/275, 68/303, 70/324, 71/328, 72/337, 72/348, 75/385, 79/436, 80/442, 83/492, 84/511, 86/538, 87/550, 92/627, 92/640, 93/647, 95/675, 99/742, 102/776, 103/791, 103/800, 104/805, 104/811

- itek** 1.Etek. 2.kucak. 3.Dağ eteği. 46/65, 52/113, 55/146, 76/400, 102/782
- itël-** Yapılmak, edilmek. 77/415
- iy-** (I) Eğmek, bükmek. 42/21
- iy-** (II) Tüy dökmek, boyası dökülmek, solmak. 42/20, 42/21
- iy** Ey, hey, ah. 41/12
- iyek** Çene. 51/96, 87/559, 93/646
- iyeleş-** 1.Alışmak, ısınmak. 2.Birine veya bir şeye bağlanmak, bellemek, benimsemek. 41/16, 60/199, 83/491, 97/707
(-p) 41/4
- iyer-** 1.Birinin peşine takılıp gitmek, yanına katılmak. 2.Birine uymak, birine uyup yoldan çıkmak. 69/309, 71/328, 80/442, 102/781
- iyël-** 1.Eğilmek. 2.Yığılıvermek. 45/45, 53/114, 61/209, 72/346, 92/638, 103/800
- iz-** 1.Ezmek, şeklini bozmak. 2.Azap çektirmek. 41/14, 54/184, 79/437, 85/526
(-p) 53/114, 53/118, 62/214
- izgê-** 1.Peygamber. 2.Evliya. 3.Dindar kimse, sufi. 4.İlâhi mübarek, mukaddes. 5.Hayırsaver, iyi yürekli yüksek ahlaklı. 6.Büyük, güzel, saf. 7.Adil. 71/337, 94/660
- izgêlêk** 1.İlahilik. 2.Yüksek ahlaka sahip olma. 3.İyilik, iyi huylu olma. 4.Kutsiyet, el sürülmez olma. 61/209
- izre-** 1.Yumuşamak, cılklaşmak. 2.Yıpranmak. 3.İçi geçmek, rahat uyumak. 4.Çok korkmak. 96/688
- izüv** Gömlek vb. kıyafetin boyundan göğse doğru açılan yaka kısmı. 69/318
- ķabaķet** 1.Kötü, yaramaz, pis. 2.Tiksinti uyandıran. 3.edepsiz. 4.Hor, değersiz, bayağı, çirkef. 103/801, 103/803
- ķabaķetlêk** Kötülük, fenalık. 49/82
- ķabaķ (I)** Kabak. 41/14
- ķabaķ (II)** Kapak, göz kapağı. 64/235
- ķabar-** 1.Kabarmak, şişmek. 2.Deride bir kabarcık meydana gelmek. 3.Şişinip böbürlenmek. 4.Artmak, genişlemek, büyümek. 5.Kızmak, öfkelenmek. 48/77, 84/516
(-ġan) 88/566
- ķabat** Defa, kere, kez, yeniden, tekrar, kat. 47/76, 53/124, 68/299
- ķabatla-** Yinelemek, tekrarlamak, tekrar etmek, ısrar etmek, tutturmak. 41/5, 85/522, 88/566, 104/809
(-p) 58/181, 95/672,
- ķabıķ** 1.Kabuk. 2.Elbise, kıyafet. 83/492
- ķabın-** 1.Yanmak, yanmaya başlamak, tutuşmak. 2.İşıldamak, parlamak. 3.Çalışmaya başlamak (motor için). 4.Kızıp öfkelenmek. 5.İşe girişmek, kolları sıvamak. 6.Sosyal yapıda bir hareketlenme olmak. 7.Güçlenmek. 70/318, 79/437
- ķabırġa** Kaburga, eġe kemiġi. 51/101, 101/776
- ķabız-** 1.Yakmak. 2.İşletmeye başlamak, hareket ettirmek. 3.His uyandırmak, duygulandırmak. 49/84, 58/185, 59/196, 74/365
(-p) 59/194
(-ġa) 81/450
- ķabul it-** Kabul etmek, almak, karşılamak. 49/83, 87/550
- ķabul** Kabul, onay. 49/83, 87/550
- ķaç-** 1.Kaçmak, sıvışmak. 2.Saklanmak, gizlenmek. 3.Kaçınmak, uzak durmak. 41/13, 42/24, 42/25, 42/26, 42/29, 47/72, 49/85, 50/95, 52/108, 57/167, 58/186, 59/197, 60/207, 60/208, 61/209, 61/211, 62/215, 69/312, 78/432, 81/452, 81/453, 82/476, 87/550, 87/559, 91/609, 97/701, 108/785, 104/805
(-ġa) 81/454
- ķaçır-** 1.Kaçırmak. 2.Gizlemek, saklamak. 46/61, 87/559, 106/825
- ķaçķın** Devletten kaçıp gizlenen, kaçak, firari. 43/29, 43/34, 46/58, 48/81, 60/208, 67/278, 70/324, 87/559, 88/559, 89/577, 89/578, 89/580, 89/581, 90/598, 95/669, 103/789, 105/822

- kada-** 1.Batırmak, sokmak.
2.Saplamak. 3.Çakmak, dikmek.
48/82, 96/686, 100/757, 101/757
- kadıl-** 1.Saplanmak, batırılmak,
kesilmek. 2.Boğaza takılmak.
3.Ölmek, yok olmak. 40/1, 41/14,
48/80, 52/113, 67/275, 70/318
- kadırlı** Değerli, saygıdeğer. 57/167,
89/492
- kadırlı-** Saymak, hürmet etmek.
61/209, 70/332, 102/786
- kağıl-** 1.Değmek, dokunmak, temas
etmek. 2.Ait olmak, bağlı olmak.
3.Değirmek, anmak. 4.Uğramak.
42/27, 70/318, 73/353, 93/649
- kahkahale-** Kahkaha atarak gülmek.
52/106
- kaç-** 1.Vurmak. 2.Kapı çalmak.
3.Kazıklarla deşmek. 4.Silkeleyip
boşaltmak, dökmek. 49/83, 64/235,
87/550, 106/823
- kaçsa-** 1.Kaçmak, gevşemek.
2.Boşanmak. 3.Zayıflamak,
kötüleştirmek. 4.Azalmak, küçülmek.
5.İçten çöküp harap olmak. 6.Yok
olmak. 103/800
- kal-** 1.Kalmak. 2.Değişmeden durmak.
3.Mahrum olmak. 4. (yardımcı fiil
olarak; devamlılık, mümkünlük,
netice, belli bir hâle geçme bildirir.),
42/21, 45/49, 49/82, 51/96, 53/124,
58/175, 58/190, 61/209, 63/224,
63/227, 64/233, 65/262, 67/287,
74/367, 78/432, 79/436, 80/442,
81/447, 83/491, 86/534, 87/550,
88/561, 89/577, 94/666, 95/683,
96/690, 98/723, 101/757, 101/770
(-ğan) 40/1, 51/104, 52/109, 54/131,
55/139, 66/267, 69/314, 70/319,
74/368, 80/444, 91/610, 105/815
- kala (I)** Şehir. 46/65, 60/208, 92/640
- kala (II)** Hariç, dışında. 44/39
- kalay** 1.Sac, teneke. 2.Pişirme tavaşı,
kavurma sacı. 40/1
- kaldır-** 1.Belli bir yere koymak,
bırakmak. 2.Bir şeyi birisine
saklamak, ayırmak. 3.Birisinin
faydasına sunmak. 63/222, 85/523,
106/825
(-p) 41/16, 65/260
- kalın** 1.Kalın. 2.Şişman. 3.Koyu, sık
dokulu. 4.Dolu. 105/823
- kalkın-** 1.Kalkınmak, yükselmek.
2.Uyuşukluktan silkinmek.
3.Büyüme. (-p) 53/118
- kalkıt-** Kaldırmak, dikmek. 95/675
- kaltıra-** 1.(Soğuktan veya korkudan)
titremek. 2.Kalbi hızlı çarpmak.
3.Sesi titremek. 4.Çok korkarak
yaşamak. 41/15, 41/17, 43/35,
46/56, 50/95, 71/337, 96/685
(-ğan) 49/83, 100/744
(-p) 103/788
- kaltıravık** Titrek. 58/177
- kama-** 1.Etrafını kuşatmak, sarmak.
2.Değer vermek, hürmet etmek.
(-ğan) 80/442
- kamaş-** 1.Acı bir şeyin tesiriyle ağzı
bururlamak. 2.Gözleri kamaşmak.
3.Ayaklarına kara sular inmek.
80/439
- kamçı** Kamçı, kırbaç. 64/234
- kamır** Hamur. 49/84, 77/423
- kamış** 1.Kamış, saz, kargı. 2.Sazlık.
82/476
- kan** 1.Kan. 2.Akrabalık ilişkisi.
3.Hayvanların nesli, soyu. 4.Savaş
meydanında ölüm. 50/96, 52/108,
52/112, 64/242, 71/334, 71/337,
82/480, 83/492, 100/757, 101/765,
102/782, 104/806
- kan-** Kanmak, ikna olmak. 49/82,
61/211, 68/300, 94/657
- kan koy-** 1.Kan dökmek, öldürmek.
2.Savaşmak, savaşa katılmak.
100/757
- kan sav-** (savıl-) Kan bir yere
toplanmak. 42/29
- kan tamırı** Kan damarı. 79/435
- kanat** 1.Kanat. 2.Balık yüzgeci.
3.Kapı kanadı. 65/249, 83/492
- kandala** Tahta kurusu. 47/76, 56/165,
78/426
- kanegat** 1.Razı olma, rıza.
2.Memnuniyet. 68/300
- kanlı** Kanlı, vahşi. 44/38, 72/340,
102/782, 102/785, 105/822

- kansız** 1.Kansız. 2.Merhametsiz, acımasız. 49/82, 65/258, 102/775
- kanton** 1.Kanton. 2.Başkurdistan'da XVIII-XIX. yüzyıllarda geçerli idari bölge. 3.Tataristan'da 1921-1926 yılları arasında var olan idari-coğrafi birim. 72/349
- kap-** 1.Yemek veya içmek için bir şeyi ağza götürmek. 2.Yutmak, yemek, içmek. 3.Dudaklar arasında kısırmak. 4.Dişlemek. 43/29, 45/45, 51/96, 77/415, 83/492, 88/561, 90/596, 98/729
- kap** 1.Kese kâğıdı. 2.Mahfaza, kutu. 3.Büyük çuval. 4.Çekme, çekmece. 67/283
- kapçık** Bez veya kâğıttan yapılmış torba, kese. 46/58, 46/59, 46/61, 46/62, 60/200, 67/275, 67/280, 67/290, 67/292, 76/395, 76/401, 84/519, 99/735, 99/736, 99/737
- kapıl** Birden, aniden, ansızın. 51/96
- kapitan** 1.Yüzbaşı. 2.Kaptan. 85/532
- kapka** 1.Kapı, cümle kapısı, avlu kapısı. 2.Futbol benzeri oyunlarda kale. 40/2, 47/69, 52/107, 53/115, 54/131, 55/145, 56/158, 59/196, 60/198, 60/208, 67/277, 67/279, 70/324, 76/400, 79/436, 89/577, 91/603, 91/620, 100/752, 201/761, 102/786
- kapkaç** Kapak (tencere, kavanoz, kutu veya pencere için), 40/1, 43/32, 68/301
- kapkan** bkz. kapkın Kapan, tuzak. 45/44, 65/249, 67/293, 68/298, 86/536, 88/576
- kapla-** 1.Kaplamak, sarmak, döşemek, yaymak. 2.Bir şeye kap geçirmek. 3.Baş aşağı çevirmek, altüst etmek. 4.Etrafa yayılmak, basmak. 65/249, 68/301 (-p) 71/337
- kaplan-** 1.Kaplanmak, kapanmak. 2.Yüzükoyun kapaklanmak. 3.Bütün dikkatini bir şeye yöneltmek, aşırı meşgul olmak. 43/30, 70/322
- kapşa-** 1.Elle yoklamak, dikkatle gözlemek. 2.İzini bulmaya çalışmak. 46/65, 59/197, 75/391, 86/543, 93/641
- kaptır-** 1.Yakalamak. 2.Balık tutmak. 3.Saplayıp tutturmak. 4.Ele geçirmek. 98/729 (-p) 83/492
- kar** Kar. 106/829
- kara (I)** 1.Siyah, kara. 2.Koyu renkli. 3.Karanlık, ışıksız. 4.Kirli, temiz olmayan. 5.Cahil, okumamış, avam tabakasına mensup. 6.Kötü, neşesiz. 7.Hileli. 40/1, 41/16, 44/43, 46/56, 49/85, 50/91, 54/131, 54/138, 56/158, 57/168, 58/175, 63/230, 65/249, 69/313, 69/315, 70/318, 76/397, 77/419, 82/482, 83/482, 86/535, 97/722, 98/729, 106/823
- kara (II)** Yazı mürekkebi. 41/5
- kara-** 1.Bakmak. 2.Gözünü dikip bakmak. 3.Seyretmek. 4.Hastaya bakmak. 5.Hüküm vermek, hâletmek. 6.Saymak, hesap etmek. 7.Bir şeyi yapmak için çaba sarfetmek. 8.Örnek almak. 9.Dikkate almak. 10.Ait olmak. 44/39, 45/47, 47/76, 49/85, 54/131, 58/178, 58/189, 59/195, 59/197, 60/205, 63/230, 66/275, 72/340, 72/347, 73/357, 74/368, 79/436, 91/615, 93/649, 94/657, 94/666, 99/735, 104/805, 105/822, 105/823, 106/826 (-p) 69/316
- karacı** Korkuluk. 41/4, 41/5, 41/14, 41/16, 43/34, 46/58, 47/76, 48/81, 48/82, 66/275, 76/395, 82/482, 83/494, 85/523, 86/541, 87/551, 87/554, 89/579, 89/583, 90/591, 95/672, 98/729, 98/733, 99/734, 100/748, 101/768, 101/770, 102/784, 103/800, 104/808, 104/811, 105/822
- karagan** Dair, ait. 61/209, 103/788, 104/807
- karak** 1.Hırsız. 2.Daima çalmaya meyli olan insan. 50/95, 57/172, 57/173, 58/175, 58/176, 67/284, 99/740

- ara-arşı** 1.Yüz yüze, karşılıklı, karşı karşıya. 2.Birbirine cevap vererek, fikir alışverişiyle. 49/85
- araltı** Ev eklemeleri olarak, kümes, dam, hamam, ambar vb. Çeşitli binalar. 69/311
- arama** Karaağaç. 46/58
- aramak** Gözetim, denetim. 64/242 (-ęan) 100/746
- arağı** Karanlık. 40/2, 48/82, 57/169, 60/208, 81/460, 87/550, 96/683, 98/733, 101/762, 105/823
- arağılık** 1.Karanlık. 2.Cahillik, kültürsüzlük. 40/1, 41/4, 53/118, 81/450, 94/666, 94/667
- arar** 1.Karar, düşünülen niyet. 2.Plan. 3.Mahkeme kararı, hüküm. 4.Bir hlde kalma, durma. 47/76, 80/444, 84/510, 96/695, 102/786
- araręa kil-** Bir fikre ve karara varmak. 61/210
- araş** 1.Bakma yn. 2.Duyguların aksettiği mimikler bütünlüğü. 3.Fikir. 4.İdeoloji, dnya görüşü. 48/81, 51/101
- arat-** 1.Bakmak, seyretmek. 2.Bir yöne sevk etmek, yönlendirmek. 3.Baktırmak. 91/615
- aravat** Uzunca yatak, divan, karyola. 42/26, 42/27, 43/33, 60/202, 69/318, 70/319, 98/733, 99/735, 101/770, 103/799
- aravili** Kapıcı, bekçi, nöbetçi. 78/432, 89/586, 99/740
- arık** 1.Yaşlı kadın. 2.Kocanın ihtiyaşlamış hanımı. 3.İhtiyarcık. 54/128, 55/149, 56/166, 58/176, 62/216, 77/410, 90/599, 91/602, 93/641, 93/646, 93/647, 93/649, 93/652, 93/656, 94/660, 103/800, 105/813, 105/814, 105/821
- aręa-** Beddua etmek, nefretle yad etmek. (-ęan) 42/29
- aręan-** Beddua etmek, lanet etmek, ilenmek, söylenmek. 50/95, 98/731, 98/732
- aręıř** Kargış, beddua, lanet. 40/2, 47/76, 64/234
- arın** 1.Karın. 2.Mide. 48/81
- arış-** Boyun eğmemek, dinlememek, baş kaldırmak, direnmek. 59/197, 68/300, 85/534
- arıy** Pek yaşlı kimse. 49/85, 56/160, 65/254, 80/447, 86/550, 100/745, 106/824
- Çarlık-** İnsan sesi için bozulmak, bulanmak. Karışmak. 41/4, 45/52
- armak** 1.Olta, olta iğnesi. 2.engel. 73/359, 87/553
- arşı** 1.Karşı. 2.n. 3.Karşıt, olumsuz. 4.Muhalif. 48/82, 52/111, 65/249, 71/337, 72/337, 80/439, 81/461, 90/602
- art kız** Kart kız, evde kalmış kız. 44/39
- artay-** 1.İhtiyarlamak, yaşlanmak, kocamak. 2.Eskimek. 3.Kartlamış. 4.Ehemmiyetini kaybetmek. 41/16, 44/39, 61/208, 66/275, 87/550, 102/786
- arurman** Ulu ağaçların oluşturduğu sık orman. 40/2, 78/432
- aruvsız** İtiraz etmeyen, sz dinleyen. 43/37, 57/168
- aş** 1.Kaş. 2.Yüzük, bilezik vb. şeylerin süslü olarak kullanılan kıymetli taş veya maden parçası. 66/263, 71/337
- aş astınnan ara-** fkesini gizleyerek bakmak. 73/357
- aşi-** 1.Kaşımak. 2.Kamılamak, dövmek. (-p) 74/372
- at- (I)** 1.Katılaşmak, donmak, kuruyup sertleşmek. 2.şmek. 3.Hareketsiz kalmak. 4.Kirlenmek, amurlanmak. 5.Merhametsizleşmek. 6.lmek. 40/2, 49/83, 82/480
- at- (II)** Katılıp kalmak, nefessiz kalmak. 48/82, 70/318
- at- (III)** 1.Katmak, içine katıp karıştırmak. 2.Birkaç ipi brp birleştirmek. 3.Yakınlık göstermek. 52/109, 66/268, 71/334, 80/444
- at- (IV)** 1. Eklemek, ilave etmek. 2.Vakit geçirmek. 52/113, 72/340, 77/415

- kat** 1.Yan taraf. 2.Civar. 3.Durulan, yaşanılan yer. 4.Birisinin önü, karşısı. 5.Karşısında. 6.Kat, tabaka, katman. 7.Kat, misli, kere, kez, defa. 65/255, 66/272, 95/670, 99/740
- kata** ...boyunca, ...süresince. 52/113, 66/272, 95/670
- katı** 1.Katı, sert. 2.Güçlü, acımasız. 44/38, 45/45, 53/119, 56/155, 72/344, 86/538, 93/642, 99/742
- katık** İnce yoğurt benzeri süt ürünü, kefir. 66/275
- katın** Kadın, hatun, eş, hanım. 65/259, 67/293, 68/296, 98/726
- katır-** 1.Katılaşmak. 2.Dondurmak. 3.Beton malzemeden bina yapmak. 70/320, 96/692
- katış-** Karışmak, iç içe olmak, alışveriş hâlinde olmak. 66/268
- kat-kat** 1.Kat kat, çok katlı. 2.Defalarca. 53/115, 102/782
- kavdarlan-** Telaşlanmak, acele etmek. 43/31
- kavem** 1.İnsan topluluğu, grup. 2.Nesil, kuşak. 3.Soy.56/166
- kaviş-** 1.Kavuşmak. 2.Rastlaşmak, görüşmek. 90/598, 106/827
- kaviştir-** Kavuşturmak, beraber yaşama imkânı vermek. 63/222
- kavşa-** 1.Kuvvetli bir tesir altında kalıp ne yapacağını bilmemek, afallamak, şaşakalmak. 2.Dalgalanmak. 3.Titremek. 55/149, 70/326, 87/559, 90/602
- kay-** Bir şeyin kenarına dokumadan veya deriden aksesuar dikerek süslemek. 90/598, 96/695, 102/782
- kaya** 1.Nereye, ne tarafa? 2.Nerede? 3.Hey!, 41/16, 42/26, 43/32, 49/82, 58/182, 59/196, 60/207, 63/230, 72/337, 72/340, 80/447, 81/447, 82/482, 84/504, 102/785, 104/805
- kayan** 1.Nerede. 2.Nasıl, niçin? 47/69, 50/85, 70/318, 90/588
- kaybër** Bazı, kimi. 96/694
- kayçaқта** 1.Ne zaman? 2.Bazen, bazı vakitler, ara sıra. 60/208, 90/598
- kayçan** 1.Ne zaman? 2.Ara sıra, bazen, zaman zaman. 3.Ne zaman ki..., ...-dığında. 47/76, 48/82, 49/82, 54/137, 56/159, 70/321, 74/380, 84/503, 91/612, 97/703, 104/808, 104/810
- kayda** Nerede, hangi yerde. 42/20, 53/114, 66/272, 74/367, 89/575, 92/624, 94/657, 95/670
- kaygı** Endişe, gam, tasa, üzüntü, tedirginlik, vehim. 68/303, 95/679, 104/808, 105/822
- kayın** Akçaağaç, kayın. 101/766
- kayınlık** Kayın ormanı, kayınlık. 94/666, 95/683, 97/696, 100/755, 106/826
- kayınsëñël** Görümce. 44/40, 44/41, 45/45, 45/49, 52/107, 52/110, 59/196, 60/198, 60/203, 60/207, 65/256, 65/258, 66/267, 70/319, 74/367, 74/368, 88/567, 89/574, 89/579
- kayırıl-** Çıkarılmak, sıyrılmak. (-p) 59/196, 88/559
- kayış** 1.Kayış. 2.Kemer. 60/203
- kayızlan-** 1.Bir şeyin dış kabını çıkarmak, kabuğunu çıkarmak. 2.Dişi tırnağıyla saldırmak, dişlemek; dövmek. 3.Dolandırmak, soymak. 44/43
- kayna-** Kaynamak, köpürüp kabarmak. 2.Hisleri güçlenmek. 3.Kaynaşmak, karışmak. 4.Tanışıp alışmak. 42/26, 100/745 (-p) 50/96 (-ğan) 65/253, 93/644
- kaynar** 1.Kaynar hâlde, sıcak. 2.Ateşli, heyecanlı, şevkli. 3.Derin duygusu olan. 46/65, 52/105, 59/197, 71/336, 82/476, 82/480, 83/485, 84/521, 100/745
- kaynarlan-** 1.Isınmak, kaynamak. 2.Heveslenmek. 73/352
- kaynaş-** 1.Kaynaşmak, karışmak, üşüşmek. 2.Uğraşmak, meşgul olmak. 3.İnsanlarla kaynaşmak. 80/442
- kaynat-** 1.Kaynatmak. 2.Duyguları kaynatmak, coşturmak, kızdırmak. 75/385, 99/738

ķayra- Biley taşında bir Şey bilemek.
(-ġan) 48/81

ķaysı 1.Hangi, hangisi? 2.Bazı, kimi.
3.Bazısı, kimisi. 54/131, 55/139,
55/153, 64/242, 75/381, 81/447,
99/744

ķayt- 1.Geri gelmek, dđnmek.
2.Gelmek. 3.Tekrar başlamak. 4.Baş
kaldırmak. 5.Caymak, inkâr.
6.Azalmak, eksilmek. 41/8, 41/9,
41/13, 52/108, 42/18, 42/19, 42/26,
43/29, 44/40, 45/44, 48/8, 54/133,
56/166, 58/176, 58/177, 58/187,
59/196, 60/208, 61/211, 62/213,
62/218, 63/221, 64/232, 65/246,
67/287, 68/301, 69/311, 69/317,
70/319, 71/328, 71/332, 71/337,
75/389, 76/400, 78/432, 79/436,
79/437, 81/455, 84/513, 85/532,
88/561, 88/572, 90/601, 92/637,
93/651, 97/700, 99/740, 99/742,
102/783

(-p) 57/167, 57/168, 61/211, 68/303,
71/336, 73/358, 78/432, 93/654

ķaytar- 1.Geri çevirmek, geriye
gđndermek. 2.Çıkarmak. 3.Satın
alınan bir malı geri çevirmek. 4.Bir
söze cevap vermek. 5.Aslına irca
etmek. 6.Ters-yüz etmek.
7.Durdurmak. 57/168, 79/436

ķaytavaz Yankı, akis. 106/829

ķaytıř (I) Dđnüş, dđnme, tekrar
gelme. 64/240

ķaytıř (II) Hacmi, boyu veya önemi
bakımından az veya ufak olan.
74/377

ķaz 1.Kaz. 2.Yaban kazı. 73/357

ķaza 1.Büyük afet, ziyan, zarar.
2.Şanssızlık. 43/30

ķazan Kazan, tencere. 42/26, 100/745

ķazı- 1.Kazmak. 2.Tırnaklarıyla
kazımak. 3.Kazı yapmak, yer
altından çıkarmak. 4.Araştırmak.
5.Peşini bırakmamak. 85/533

ķazık 1.Kazık. 2.Bir sıralamada veya
karnede en kötü not. 41/12, 67/287,
87/559

ķazın- 1.Kazınmak, uğraşmak,
didinmek. 2.Aranmak. 3.Eksiġini
aramak. (-p) 49/82

ķazna 1.Hazine. 2.Zenginlik. 3.Mal
mülk. 4.Para. 54/133, 99/739

ķebġek Gibi, benzer,... Şeklinde. 42/26,
42/27, 42/28, 42/29, 43/30, 45/46,
46/60, 46/61, 48/80, 48/81, 49/83,
50/95, 52/109, 55/149, 58/190,
59/197, 60/205, 60/208, 62/214,
63/222, 64/242, 67/278, 67/292,
71/328, 72/340, 73/354, 73/357,
74/371, 75/384, 75/391, 76/400,
77/417, 80/447, 81/454, 82/476,
83/493, 86/533, 89/582, 90/598,
92/640, 94/657, 96/686, 100/745,
100/748, 104/808

ķebġeste Lahana. 75/385

ķece Keçi. 98/726

ķeġerey- Kūçülmek, ufalmak.
(-p) 51/105, 93/646

ķeġkġene 1.Kūçük. 2.Az miktarda.
3.Kısa. 4.Pek güçlü olmayan.
5.Önemsiz, ciddiyetsiz. 6.Genç.
46/58

ķeġaz 1.Kâġıt. 2.Resmi evrak.
3.Kimlik. 4.Yazılı kâġıt. 5.Kâġıt
para. 85/528, 96/690

ķeleř 1.Evlenecek kız, müstakbel
gelin. 2.Görücü önüne çıkan kız.
50/95, 96/695, 106/827

ķelet Kiler. 44/40, 72/337, 99/736

ķġm 1.Kim. 2.Biri. 44/39, 44/43,
47/69, 47/76, 50/89, 50/95, 51/104,
52/106, 53/114, 54/131, 54/136,
55/151, 59/190, 59/197, 60/204,
63/230, 65/262, 66/264, 66/265,
66/275, 68/306, 72/337, 75/382,
76/406, 78/432, 79/433, 79/437,
83/488, 84/502, 86/537, 86/545,
87/553, 88/569, 89/586, 89/587,
90/590, 90/598, 91/611, 92/628,
92/632, 95/670, 95/672, 97/708,
97/711, 99/741, 101/767, 105/818

ķġmder Biri, birisi. 64/235

ķemit 1.Sirk. 2.Seyir, temaşa.
3.Komedi. 98/722

ķġndġk 1.Göbek. 2.Merkez, odak.
56/159

këne bkz. gına 1.Sadece birisi, teki.
2.Sadece, tek, yalnızca. 3.(Yer için)
hemen yanında, bile, tamamen,
olduğu gibi. 4.(Sıfatlarda) oldukça.
5.Evvvelki iş veya hâlin üstünden çok
vaktin geçtiğini bildirir. 45/53,
46/58, 46/62, 48/80, 49/82, 51/101,
53/121, 53/122, 56/163, 57/168,
58/190, 62/213, 63/230, 69/309,
71/330, 71/331, 72/337, 75/337,
75/385, 76/400, 77/423, 79/434,
79/436, 81/448, 81/456, 83/493,
86/543, 93/651, 93/652, 94/663,
94/667, 94/668, 96/687, 98/726,
100/746, 100/757, 102/774,
102/775, 103/795, 105/822
kenfit Şeker, şekerleme. 76/400,
77/413, 77/414, 77/417, 77/423,
96/689, 90/690, 96/695, 98/723
kenseler Kaçılary, devlet dairesi.
74/374, 84/510, 87/559, 94/663
kentey Kancık, dişi köpek. 86/545,
86/547
kër- 1.Girmek. 2.Uğramak, ziyarete
gitmek. 3.İşe girmek, işe alınmak.
4.Sürünerek girmek. 5.Başlamak,
baş göstermek. 6.Müdahale etmek,
el sokmak, karışmak. 7.Belli bir
görünüşte olmak, bir şekle girmek.
40/2, 41/14, 42/26, 42/28, 43/34,
44/40, 48/77, 48/81, 49/84, 50/90,
50/96, 51/99, 52/107, 52/110,
55/146, 57/167, 57/168, 58/175,
59/196, 59/197, 60/198, 60/208,
61/209, 62/218, 65/249, 66/271,
68/303, 69/313, 69/317, 70/327,
71/328, 71/336, 76/397, 76/405,
77/412, 80/444, 80/447, 85/524,
87/553, 90/591, 92/627, 93/654,
101/761, 102/781, 104/805,
104/808, 105/813, 105/817, 105/823
(-p) 95/682, 100/746, 101/766,
103/799
(-gen) 98/733
kër 1.Kir, pislik. 2.Leke. 3.Çamaşır.
43/30, 48/81, 51/96, 75/385, 94/666
kërëş- (I) Girişmek, başlamak,
tutunmak, kalkışmak. 71/335,
72/346, 88/571, 98/725

kërëş- (II) Keçeleşmek. 62/213
kërfëk Kirpik. 43/30, 62/213
kërpë 1.Kirpi. 2.Tanklara karşı tedbir
olarak döşenen dikenli tel düzeneği.
41/14, 82/480
kërşen Pudra. 83/492
kërt- 1.Birisinin girmesine, geçmesine
izin vermek. 2.Yerleştirmek,
sokmak. 3.Bir şeye bir görüntü
kazandırmak.
këse 1.Cep. 2.Çanta veya valizin cebi.
3.Para kesesi. 4.Zenginlik, para.
48/81, 66/273, 66/275, 74/380,
86/543, 89/583, 95/680
këşë 1.İnsan. 2.Şahıs. 3.Adam.
4.Kimse. 5.Herhangi birisi.
6.Yabancı kimse, el. 7.Sevgili. 40/2,
42/18, 42/27, 42/28, 44/42, 46/63,
47/70, 47/76, 48/81, 49/83, 50/95,
52/106, 53/119, 53/120, 54/129,
54/131, 56/158, 57/170, 57/173,
61/209, 62/212, 63/221, 65/249,
66/262, 66/268, 66/269, 67/277,
68/297, 69/313, 69/314, 69/315,
71/330, 72/340, 78/432, 79/436,
80/441, 81/461, 85/528, 86/550,
87/557, 88/566, 90/591, 90/598,
90/602, 92/632, 93/643, 95/673,
95/683, 95/683, 96/694, 97/702,
98/733, 100/745, 100/757, 101/764,
101/771, 101/772, 102/774,
103/788, 105/822, 105/823
këşëlëk 1.İnsanlık, insanlık alemi.
2.İnsaniyet. 55/151
këşne- 1.Kişnemek, ses çıkarmak.
2.Katılarak gülmek. 85/524, 89/578
këtek Kümes, tünek. 46/65
këtkëlde- Kikirdemek, kıkırdamak,
kıkır kıkır gülmek. 77/421
kıçqır- 1.Bağırıp çağırmak, çığlık
atmak. 2.İmdat isteyerek bağırarak.
3.Sert sesle azarlamak. 4.Bir şeye
dikkat çekmek için bağırarak. 42/27,
51/100, 53/117, 56/156, 56/161,
57/169, 59/196, 66/273, 70/324,
80/444, 93/642, 99/740, 102/785,
104/805, 106/828
kıçkırt- 1.Bağırtmak. 2.Öttürmek,
çaldırmak. 72/338

kıll 1.Kıl. 2.Kopuz, dombra benzeri çalgıların teli. 3.Lamba teli. 4.Derin his, ince duygu. 64/234

kıll- Yapmak, etmek, kılmak. 53/120, 54/131, 61/209, 63/221, 67/288, 87/550

kılan- 1.Tabii olmayan davranış ve hareketlerde bulunmak. 2.Naz ve cilve ile işveli hareketler yapmak. 3.Taklitçi hareketler yapmak. 4.Yapmak, çalışmak. 5.Çalışır gibi görünmek. 92/633

kımız 1.At, deve veya keçi sütünden yapılan içecek, bu içkinin vücuttaki bazı ağrılar için veya genel bir rahatsızlığı gidermek üzere kullanılan çeşidi. 2.Kımız tedavisi yapılan yer. 49/85, 85/521

kımşan- 1.Kımıldanmak. 2.Harekete geçmek, işe başlamak. 52/109

kına (I) Kına. 62/213, 72/340, 79/435, 80/444, 92/637, 93/648

kına (II) Kinin. 64/236

kına (III) bkz. ğına 1.Sadece birisi, teki. 2.Sadece, tek, yalnızca. 3.(Yer için) hemen yanında, bile, tamamen, olduğu gibi. 4.(Sıfatlarda) oldukça. 5.Evvelki iş veya hâlin üstünden çok vaktin geçtiğini bildirir. 41/7, 42/28, 53/116, 53/118, 55/139, 55/141, 59/197, 62/214, 62/220, 63/230, 68/302, 69/317, 72/340, 73/353, 77/410, 79/432, 80/447, 86/550, 88/566, 89/586, 94/664, 95/675, 96/690, 98/726, 98/729, 102/774, 102/779

kır (I) Açık meydan, alan, kır. 2.Tarla, saha. 48/81, 53/118, 61/209, 64/240, 80/439

kır (II) 1.Kenar, kıyı, esnaf. 2.Yan. 3.Düz çizgi. 53/116, 71/336

kırgıy 1.Yabani, vahşi. 2.İnsan eli değmemiş. 3.Acımasız. 4.Utangaç, çekingen. 59/194, 73/362, 73/363, 74/367, 78/432, 81/452, 81/454, 82/471, 82/476, 82/479, 83/487, 83/491, 86/539, 91/609, 91/614, 97/697, 97/707, 97/717, 100/749, 106/827

kırgıylık 1.İkellik, ibtidailik. 2.Vahşilik, şefkatsizlik. 3.Kültürsüzlük. 70/318

kırıl- 1.Kırılmak, topluca öldürülmek. 2.Yıpranmak. 3.Kesilmek, traşlanmak. 4.Yontulmak. 5.Tahrip olmak, yıpranmak. 86/533

kırın 1.Eğri, meyilli duran. 2.Yan bakış. 3.Yan bakan. 99/735

kırın- Traş olmak. 87/553

kırıs Kırıcı, hoyrat, incitici, kaba, nadan. 64/236, 73/358

kırıy 1.Kenar. 2.Civar. 3.Dolay. 4.Uç, bucak. 5.Sınır, hudut. 6.Ücra. 56/161, 69/317, 71/337, 72/340, 78/428, 95/683, 96/686

kırşav 1.Çember. 2.Halka. 80/447, 86/534

kıs- 1.Sıkmak. 2.Kucaklamak. 3.El sıkmak. 4.Göz atmak. 5.Sıkıştırmak. 6.Dişleri sıkmak. 7.(Ayakkabı veya elbise) dar olmak. 8.Kapıyı, pencereyi aralamak. 9. (Lamba vb.) gücünü azaltmak. 10.Baskı yapmak, mecbur etmek. 46/60, 63/230, 65/262, 72/341, 74/374, 78/432, 79/435, 80/444, 80/447, 86/538, 93/647, 95/675, 97/740, 99/734, 106/826

kısıl- 1.Küçülme, kısılmak, avuç yumulmak. 2.Sıkışmak. 3.Nefesi daralmak. 4.Söz arasına girmek, karışmak. 56/167, 80/447, 102/786

kısır 1.Kısır. 2.Boş tarla. 3.Yoz, etsiz aş. 84/503

kıska 1.Kısa. 2.Kısa boylu, bodur. 3.Devamlı olmayan kısa ömürlü. 4.Özlü, veciz (söz). 63/231, 65/262

kıskaçı Kısacası, hülasa, uzun lafın kısası. 83/492

kısırıkla- 1.İnsanı veya hayvanı bir yere, bir köşeye sıkıştırmak, sokmak. 2.Hücum edip düşmanı savurmak. 3.Bir işe mecbur etmek. 88/560

kısta- İkranda üstelemek, ısrar etmek. 63/223, 76/405

kıstır- 1.Elini veya parmağını sıkıştırmak. 2.Sıgdırmak için itmek.

- 3.Kucağa veya koltuk altına alıp sıkıştırarak. 4.Eline verip tutturmak. 5.Araya katmak, eklemek. 54/138, 74/374
- kış** 1.Kış. 2.Soğuk. 60/200, 98/726, 98/729, 98/730, 98/732, 101/770
- kıştırdat-** Hıştırdamak. 100/752
- kıtıkla-** 1.Gıdıklamak. 2.Birisini ruhen etkilemek, duygulandırmak. 84/502
- kıtır** Pütür, pürüz. 55/141
- kıy- (I)** 1.Korku hissine kapılmamak, cesur davranmak. 2.Cüretkâr olmak. 63/226, 80/444, 81/461
- kıy- (II)** Kırpmaq; kıymaq; oymaq. 55/141
- kıyafet** 1.Dış görünüş, tarz, şekil. 2.Edebiyatta imaj, tip. 41/4, 47/76, 57/169, 72/338, 90/598
- kıybat** 1.Pahalı. 2.Önemli, değerli. 106/823
- kıymılda-** Kıymıldamak, kıyırdamak. 91/603
- kıyna-** 1.Dövmek. 2.İşkence etmek, herhangi bir şeyle hayvan dövmek. 3.Savaşta galip gelmek. 4.Eğitmek. 44/43, 54/137, 64/235, 64/237 (-p) 42/28, 67/287 (-ğan) 52/113
- kıynal-** 1.Dayak yemek, dövülmek. 2.Üzülmek, incinmek. 3.Eleştirilmek. 56/160 (-p) 44/39, 54/131, 62/215 (-ğan) 53/119, 55/139
- kıyşay-** Çarpılmak, bükülmek, eğilmek. 99/740 (-p) 48/81
- kıyuvsız** Ürkek, korkak. 81/461
- kız-** 1.Kızmak. 2.Hava ısınmak. 3.Ateşte yemek pişmek. 4.Canlanmak, güçlenmek. 5.Sarhoş olmak. 6.İlgilenmek, meraklanmak, alevlenmek. 7.Celallenmek, hiddetlenmek, köpürmek, kudurmak, asabileşmek, parlamak. 50/86, 73/354, 73/358
- kız** Kız. 44/39, 50/86, 50/89, 61/208, 63/222, 63/230, 64/240, 65/259, 66/269, 67/293, 68/303, 68/305, 69/311, 69/313, 69/315, 70/318, 71/330, 71/333, 72/348, 78/432, 79/437, 83/492, 90/598, 90/602, 92/634, 92/637, 93/642, 93/644, 93/647, 93/649, 93/653, 94/657, 94/668, 96/683, 96/695, 97/699, 97/709, 97/711, 97/712, 101/757, 102/779, 103/791, 105/819, 105/823.
- kızar-** 1.Rengi kızarmak, kırmızılaşmak. 2.Yüzü ve teni kızarmak. 55/153, 80/447 (-p) 69/314 (-ğan) 45/46
- kızdır-** 1.Kızartmaq, kavurmaq. 2.Güneş ısıtmak. 3.Öfkelenmek, dövüşmek. 4.Şiddetlenmek. 88/563 (-p) 50/96
- kızğan-** 1.Merhamet etmek, acımaq, şefkat göstermek. 2.Kıskanmaq. 3.Saklamak, vermeye çekinmek, sarf etmemek. (-p) 65/258
- kızıķ-** 1.Bulmaq istemek. 2.Dilemek. 3.Bir şeye sahip olmayı arzulamak, canı çekmek. 77/423
- kızıķ** 1.İlgi çekici, dikkate değer. 2.Cazip. 3.Komik, güldürücü, kendisine has, orijinal. 4.Kıymet, değer. 58/189, 80/443
- kızıķtır-** 1.Aşırı ilgilenmek, imrenmek, kıskanmaq. 2.Heveslendirmek. 75/381
- kızıl** 1.Kırmızı, kızıl. 2.Sovyet ordusuna bağlı. 71/333
- kızış-** 1.Kızışmaq, ısınmaq. 2.Heyecanlanmaq. 3.Ateşi yükselmek. 82/480
- kızıy** Kızcağız. 91/614
- kızuv** 1.Kızgın, pek sıcak. 2.Sıcak havalı. 3.Çok çabuk, hızlı. 4.Pek güçlü. 5.Asabi, kızgın, öfkeli. 6.İşlek, canlı, aktif, hareketli. 44/38
- kibek** 1.Kepek, kesmik, donra, başak kalıntısı. 2.Bit, pire ve kene benzeri asalak böcekler. 48/81
- kiben** Harman yığını, tınaz, dokurcun. 51/96, 84/519
- kibët** Dükkân, satış mağazası. 55/146, 55/146, 56/155, 56/162, 56/166, 57/169, 57/170, 57/171, 59/197,

- 61/209, 69/314, 76/395, 76/400, 77/412, 85/528, 87/555, 88/560, 88/564, 90/591, 92/634, 93/648, 95/682, 95/683, 96/687, 98/723, 104/805
- kibētçë** 1.Satıcı, esnaf. 2.Dükkân sahibi. 63/221, 81/447
- kiç** 1.Akşam. 2.Akşamleyin. 44/38, 53/118, 57/169, 58/175, 58/176, 63/230, 96/687, 97/701, 100/746, 102/783, 105/817
- kiç-** 1.Geçmek. 2.Vazgeçmek. 3.Aşamak. 40/2, 61/209, 101/773, 104/805
- kiçe** 1.Dün. Akşam. 70/319, 74/380, 100/749
- kiçegë** Dünkü. 45/53, 66/275
- kiçegënek** Dün, düncek, daha dün. 66/275
- kiçën** Akşamleyin, akşam vakti. 45/47
- kiçër-** 1.Yardım edip geçirmek. 2.Baştan geçirmek, görmek. 3.Hatırlamak. 4.Bağışlamak, affetmek. 48/76, 49/82, 60/208, 61/209, 67/287, 104/808
- kiçle-** 1.Akşam çökmek, akşam olmak. 2.Gecelemek, konaklamak. 102/776
- kiçten** Akşamleyin, akşamdan bir gece evvel. 95/670
- kil-** 1.Gelmek, ulaşmak, yetişmek. 2.Ağırlığı olmak, çekmek. 3.Yardımcı fiil –p kil- “devamlılık”. 4. –AsI kil- “istek”. 40/2, 42/26, 42/28, 43/30, 43/38, 45/45, 45/53, 47/65, 47/76, 49/82, 51/97, 52/105, 53/118, 54/128, 56/166, 57/169, 57/170, 59/190, 59/194, 59/195, 59/197, 62/213, 66/267, 67/275, 71/330, 72/337, 73/357, 74/365, 76/396, 76/398, 76/401, 76/404, 76/409, 77/411, 77/413, 78/429, 78/432, 80/443, 81/461, 82/479, 85/528, 85/533, 86/534, 86/550, 87/553, 87/555, 88/564, 88/570, 90/594, 91/612, 94/666, 95/671, 95/683, 96/690, 97/696, 97/697, 100/757, 101/765, 103/788, 104/805, 105/812 (-p) 40/2, 41/16, 50/95, 50/96, 55/146, 61/209, 64/235, 68/295, 91/603, 95/682, 96/687, 96/688, 97/699, 104/805
- kilbetsëz** Kıyafetsiz, çirkin. 51/96
- kileçek** Gelecek, istikbal, ilerde yaşayacak olan, müstakbel. 45/46, 104/804
- kinen** Gönenmek, sevinmek, kıvanmak. 62/216, 76/402, 98/733
- kilën** Gelin, genç kız. 60/202, 63/226, 70/320, 74/368, 74/370, 74/372, 88/568, 89/578, 92/640, 93/651, 93/653
- kilep** Çile, tura. 97/699
- kilër** Gelir, kazanç. 55/151, 55/152, 61/210, 90/602, 105/816
- kilëş** 1.Dil bilgisinde hal, durum. 2.Dış görünüş, görüntü, hal. 41/16, 44/9, 49/82, 50/96, 52/106, 53/120, 61/211, 62/212, 67/275, 68/294, 68/300, 74/368, 75/391, 79/437, 94/657, 105/822
- kilgen** Gelen. 44/38, 56/158, 71/336, 85/529, 93/645, 100/757, 103/788
- kilmëşek** Yerli olmayan kimse, göçmen, ecnebi. 65/255
- kirë** 1.Geri. 2.Ters. 3.Olumsuz, aksi, ters tabiatlı. 4.Karşıt. 5.Tekrar, yeniden. 43/29, 45/46, 60/207, 62/212, 66/275, 70/324, 78/426, 79/437, 99/742, 104/805, 106/823
- kirëge** 1.Geriye, arkaya. 2.Tersine, olumsuz yöne. 53/118
- kierek** 1.Gerek, lüzum. 2.Bir şeye ihtiyacı olma. 3.Gerekli., 162
- kirësënce** Aksine, tam tersine., 163
- kirt-** Kertmek, çentmek. 44/38, 47/67, 49/82, 50/89, 50/95, 53/114, 54/128, 54/129, 56/155, 59/190, 59/197, 61/208, 63/230, 71/337, 72/337, 75/387, 75/388, 78/432, 83/492, 84/502, 87/550, 88/563, 90/597, 92/640, 93/650, 93/651, 94/668, 98/719, 101/770, 103/789, 104/806, 106/823
- kirte** 1.Sırık. 2.Çit, çevirme duvarı. 3.Engel, mani. 4.Bir şeyin hududu, sonu. 89/579

- kis-** 1.Kesmek, biçmek. 2.Ameliyat etmek. 3.Kısaltmak, azaltmak. 4.Sözü kestirip atmak. 42/26, 51/101, 53/114, 57/168, 78/432, 85/528, 87/559, 94/667 (-p) 43/30, 75/386, 79/434
- kisek** 1.Bütünün bir parçası, bölüm, kısım. 2.Cüz. 3.Dilim, lokma. 4.Bölüm. 5.Bölge. 6.Tane. 7.Birden, aniden. 94/667
- kış-** 1.Kesişmek. 2.Savaşmak, birbirini öldürmek. 106/823
- kiset-** 1.Uyarmak. 2.Tehdit etmek. 47/76, 68/299, 72/340
- kisetme** 1.Haber verme. 2.Önleme, ihtiyat. 47/76
- kisev** Yanmış odun parçası, köşegi. 85/522
- kistër-** Kestirip atmak, kesinlikle söylemek. (-p) 44/38, 103/791
- kışër** Havuç, 51/104
- kışte** 1.Tahta raf. 2.İki duvar arasında konan çitalar. 3.Aynı konudaki yayınların oluşturduğu kategori, seri. 95/684
- kit-** 1.Gitmek. 2.Başlamak, güçlenerek sürmek, uzamak. 3.Göçmek. 4.Bitmek, yok olmak. 5.Batmak, gömülmek. 6.Devam etmek. 7.Akmak. 8.Bitmek, tükenmek. 9.Âdet olmak. 41/11, 41/16, 42/18, 42/19, 42/20, 42/27, 43/30, 44/42, 45/44, 45/46, 47/65, 49/85, 51/98, 56/158, 57/168, 58/175, 58/178, 58/180, 59/196, 60/205, 60/208, 62/215, 63/221, 67/287, 68/297, 68/305, 70/320, 70/321, 71/337, 72/343, 74/375, 75/385, 78/427, 80/441, 80/444, 83/496, 84/504, 84/515, 87/550, 90/591, 92/640, 95/683, 96/687, 97/696, 98/726, 99/742, 101/757, 101/759, 101/766, 102/775, 102/782, 103/788, 103/793, 103/794, 104/806, 104/808, 105/812, 105/815 (-p) 54/131, 73/364
- kitap** 1.Kitap. 2.Kurallar manzumesi. 3.Kur'an. 72/350, 73/351
- kitër-** 1.Getirmek. 2.Yaklaştırmak. 3.Yerine getirmek. 4.Yardımcı fiil: "dönüştürmek" işlevi. 46/61, 72/341, 80/441, 91/602, 100/752 (-p) 48/82, 51/99, 52/111, 71/333, 84/520, (-gen) 81/461, 105/822
- kiter-** 1.Gidermek, arıtmak, temizlemek. 2.Bitirmek, bozmak. 3.Saç sakal kestirmek. 46/60, 48/79, 55/152, 57/169, 67/287, 77/414, 91/602
- kiy-** 1.Giymek. 2.Takmak (gözlük vb.). 3.Donanmak, takınmak. 41/13, 83/492
- kiye** Zarar, ziyan. 89/585
- kiyev** Güvey, damat. 68/303, 68/304, 70/320, 71/335, 89/581, 102/775
- kiyevde** Evli. 70/318
- kiyevle-** Nişanlı gezmek, nişanlısı olan delikanlıyla çıkmak. 100/745
- koç-** Kucaklamak, kucağına almak, sarmak. (-p) 61/209, 71/332
- koçağ** 1.Kucak. 2.Bir kucak, bir kucağına sığacak kadar. 3.Pek çok. 51/96, 59/197, 61/209, 75/385, 78/432, 81/459, 82/482, 86/538, 87/553, 97/702, 97/710, 97/713, 100/746, 106/825, 106/826
- koçağla-** Kucaklamak, kucağına alıp sarmak. 51/96, 51/101, 64/244, 77/410, 78/430, 82/479 (-p) 43/34
- koğa** Dünür. 56/164
- koğağy** Evlenen tarafların anne ve ondan büyük kadınlara karşı tarafın hitap sözü, dünür. 56/166
- koğret** Kudret, güç. 61/209
- kol** 1.Kul, köle. 2.İstiklali olmayan, başkasına bağlı. 3.Allah'a inanan kimse. 55/139, 60/201, 71/332
- kolak** 1.Kulak. 2.Şapkada kulaklık kısmı. 3.Yeni çıkmış bir bitkide çift yaprak. 43/30, 45/55, 52/109, 53/114, 53/115, 53/116, 67/275, 71/330, 75/389, 80/445, 87/559, 88/561
- kolak sal-** Can kulağıyla dinlemek. 69/317

- kolak torğız-** Kulak vermek, dinlemek. 100/752
- kolakka qatı (avır)** Kulağı ağır, zor duyan. 93/642
- kolak kaq-** 1.Elden çıkarmak, mahrum kalmak. 2.Ezan okurken elini kulağına götürmek. 87/550
- kolğa** Uzun ve kalın sırık. 68/299
- kolhoz** Kolhoz, Sovyet devletinde çiftçilik işlerini birlikte yürüten üretme çiftliği. 49/85, 62/217, 67/287, 75/386, 84/510
- komaçavla-** Rahatsız etmek, birisine zorluk çıkarmak. 101/757
- komsız** 1.Sadece kendi faydası için çalışan. 2.Açgözlü, tatminsiz, muhteris. 84/517
- komsızlıq** İhtiras, tamah, açgözlülük. 59/190
- kor-** 1.Kurmak, düzmek, yapmak, tanzim etmek, meydana getirmek. 2.Yığmak. 3.Temellendirmek. 4.Planlamak. 5.Kaplamak, örtmek. 6.Uydurmak. 7.İcat etmek, meydana getirmek. 48/77, 78/426, 90/593
- korban** 1.Kurban. 2.Bir şey uğruna kendisini feda eden. 3.Bir felakete uğrayan. 52/111
- korı** 1.Kuru, ıslanmamış. 2.Kurak, yağışsız. 3.Boş, bir şeyi olmayan. 4.Âdi. 67/287, 87/551, 87/552
- korı-** 1.Kurumak. 2.Solmak. 3.Zayıflamak, sararıp solmak. 4.Ağrımak. 5.Hareketsiz kalmak. 6.Ölüp gitmek, yok olmak. 89/579, 92/622 (-ğan) 51/109, 55/153
- korıl-** Kurulmak, yapılmak, inşa edilmek. 46/61
- korı-sarı** İvir zıvır, abur cubur. 74/365
- korşak** Kursak, mide, işkembe. 50/94, 67/293, 68/295, 74/372
- kort** 1.İpek böceğivb. kurt. 2.Arı, bal arısı. 3.Tırtıl. 4.Asalak, parazit. 5.Bir işe aşırı düşkün kimse. 52/109, 55/153
- koş** 1.Kuş. 2.Uçak. 80/447, 89/582, 91/606, 94/656
- kot** 1.Ruh. 2.Nur, güzellik. 3.Şans, baht. 44/39, 56/166, 86/545, 100/752
- kotıl-** 1.Kurtulmak, savuşturmak, atlatmak, beladan uzaklaşmak, azat olmak. 2.Beklenen büyük bir zarardan ucuz kurtulmak. 3.Askerlikten muaf tutulmak. 4.Çocuk doğurmak, yavrulamak. 41/6, 44/41, 57/168, 65/255, 89/579
- kotır-** 1.Kudurmak, kuduz olmak. 2.Delirmek, kendini kaybetmek. 3.(Doğa olaylarında) güçlenerek devam etmek. 44/40, 44/43, 53/123, 54/135, 102/777 (-p) 83/496
- kotırğan** 1.Deli, akılsız. 2.Kendisini bilmez, öfkeli, şaşkın. 3.Hiddetli. 4.Kuduz. 52/108, 65/253, 75/384
- kotırt-** 1.Kudurtmak, tahrik etmek, kızdırmak. 2.Şüphelendirmek. 3.İsyana sevk etmek. 4.Sinirlendirmek, öfkelenendirmek. 60/208, 73/355
- kotqar-** Kurtarmak, azat etmek, serbest bırakmak. 57/170, 59/197, 76/401
- koı-** 1.Üstündekileri dökmek, düşürmek. 2.Serpmek, saçmak. 3.Akıp gelmek. 4.İkinci bir yere akıvermek. 5.Nehre veya denize dökülmek. 6.Madeni eriterek belli bir şekle sokmak. 7.Kuyumculuk yapmak. 49/83, 52/108, 55/150, 96/685, 100/755, 104/806, 106/825 (-ğan) 60/205, 65/256, 93/645
- koıaş** 1.Güneş. 2.Aydınlık ve mutluluk kaynağı. 60/200, 82/476, 85/528, 96/686, 98/731
- koıma** Bahçe vb. için yapılan çit, duvar. 58/176
- koımala-** Etrafına çit çekmek, çitle ayırmak. 71/336
- koırıq** 1.Kuyruk. 2.İkiyüzlü, mürâi. 46/60, 57/173, 99/740
- koç** 1.Güç, enerji. 2.Yaşama gücü. 3.İş yapma kabiliyeti. 4.Askeri kuvvet. 52/107, 58/190, 63/229, 79/434, 80/444, 86/534

- köçen-** 1.Kendini zorlamak, zorlanmak. 2.Çabalamak, gayret etmek. 71/333, 103/801
- köçey-** Güç kazanmak, güçlenmek, askeri birliklerde takviye olmak. 90/598
- köçlë** 1.Güçlü, kuvvetli. 2.Etkili. 3.Yetenekli. 49/82, 61/209, 64/234, 79/434, 83/493
- köçke** 1.Zar zor, zorlanarak. 2.Bir hareketin tamamen bitirilmediği şekilde. 41/17, 77/416, 79/433
- köl-** Gülmek, neşelenip kahkaha atmak. 2.Tebessüm etmek. 3.Alay etmek, aşağılamak. 4.Tenkit etmek. 41/7, 41/14, 47/66, 51/100, 52/106, 56/160, 56/167, 65/262, 66/267, 72/337, 73/357, 73/363, 79/436, 89/576, 91/614, 96/687, 96/692, 100/744
- köl** Kül. 47/68, 76/397, 85/521
- kölemsëre-** Gülümsemek. 43/38
- köleş-** Gülüşmek. 59/204, 66/273
- kölkë** 1.Komik, gülünç, güldürücü. 2.Gülme, gülüşme. 3.Küçük mizahi kitap. 83/499
- kön** 1.Gün. 2.Güneş. 3.Hayat. 4.Rahat ve iyi yaşama. 41/13, 43/29, 44/39, 44/40, 45/46, 45/53, 47/76, 53/122, 57/168, 58/190, 60/208, 62/214, 62/215, 63/222, 64/234, 65/250, 65/261, 66/262, 68/296, 68/303, 78/432, 83/493, 83/494, 84/502, 84/511, 85/533, 89/579, 90/598, 91/610, 95/682, 95/683, 98/725, 100/745, 104/809, 105/823
- könbatış** 1.Batı. 2.Batı Avrupa. 86/550
- könçëlëk** Kıskançlık. 88/566
- könçigış** 1.Doğu. 2.Doğu ülkeleri. 86/550
- köndeş** 1.Kuma. 2.Rakip erkek. 3.Karşı taraf, mücadelede rakip. 50/96, 51/96, 52/106, 70/324, 86/547, 86/548, 105/822
- köndëz** Gündüz. 63/230, 65/251, 65/252, 65/253, 75/385, 81/458, 81/459, 102/782
- könleş-** 1.Birisine güvenmeden, şüpheyile bakmak. 2.Rakip olmak, kıskanmak, imrenmek. 45/46, 51/102, 76/408, 81/460, 101/771
- könözün** Gün boyunca, bütün gün. 75/385, 99/734
- köpe-köndëz** Güpegündüz., 165
- köre-** 1.Küremek. 2.Çok miktarda alıp götürmek. 63/230
- köreş-** 1.Güreşmek. 2.Mücadele etmek, savaşmak. 3.Tartışmak. 83/495, 84/507
- köt- (I)** 1.Beklemek, olmasını veya gelmesini beklemek, hazır durmak. 2.Bir şeyin olacağına güvenmek, inanmak, ümitli durmak. 3.Dilemek. 42/28, 44/44, 59/194, 59/196, 60/208, 62/214, 72/340, 76/403, 81/447, 84/508, 88/567, 95/683, 97/696, 98/729, 100/745, 103/788, 103/791, 104/811 (-p) 52/113, 53/114, 103/788
- köt- (II)** Hayvan gütmek. 42/20
- kötüv** 1.Sürü. 2.Kalabalık topluluk. 76/400
- köy (I)** 1.Ahenkli ses, türkü, şarkı, ezgi. 2.Tarz, hâl. 49/83
- köy (II)** Ayar, düzenleme. 48/81, 75/385
- köy-** 1.Yanmak, dış tarafı kömürleşmek. 2.Kurumak. 3.Kızmak. 4.Çok susamak. 5.Hasretle beklemek, endişesi olmak, kaygılanmak. 70/318
- köydër-** 1.Yakmak. 2.Üzmek. 3.Sert eleştirmek. 78/432, 93/650, 94/668, 104/805
- köyente** Kova veya sepet benzeri kapları omuza asmak üzere yapılmış askı, saka sırığı. 45/44, 65/255
- köyle- (I)** 1.Bir ezgide türkü söylemek, bir melodiyi mırıldanmak. 2.Şiir söylemek. 49/83
- köyle- (II)** 1.Kurmak, ayarlamak. 2.Düzene sokmak, hazırlamak. 45/48, 94/657
- köz** Güz, sonbahar. 49/83, 98/725, 98/730, 100/755
- közen** Kokarca. 54/134

- közgë** Ayna. 50/95, 74/367, 74/368, 83/492, 90/598
- közge** 1.Güze ait, sonbahardaki., 2.Güz mevsiminde, güz gelince. 74/376, 91/610
- ķubız** Nal gibi bükülü demir çubuğa tel gerilerek yapılan ağız kopuzu. 68/300
- ķukray-** Bōbūrlenmek, ŐiŐinmek. (-p) 49/83
- ķul** 1.Kol. 2.El. 3.Çare, araç, yol. 4.Yan taraf. 42/26, 44/38, 44/41, 44/43, 47/69, 53/118, 53/123, 55/142, 59/190, 61/211, 64/235, 65/258, 67/276, 70/323, 70/324, 72/341, 72/346, 73/358, 76/396, 79/435, 80/444, 85/527, 86/534, 88/561, 93/646, 95/675, 96/695, 98/727, 100/744, 100/751, 100/757
- ķuldaŐ** Yardımcı, beraber çalışan iş ortağı. 80/443, 106/823
- ķulla- bër** ķullap “Tek elle”, ikë ķullap “İki elle”. 59/197
- ķultıķla-** 1.Koltuk altına kıstırmak. 2.Koltuk altından tutup kucaklamak. (-p) 60/208, 72/340
- ķultıķsa** 1.Merdiven korkuluğu. 2.Koltuk değneği. 59/195
- ķulyavlıķ** Boynu veya yüzü silmek için kullanılan mendil. 72/340
- ķun-** 1.Konmak. 2.Konaklamak, bir yerde kalıp geceleme. 3.Kucak kucağa uyumak, geceyi geçirmek. 54/138, 55/143, 58/180, 59/197, 62/214, 81/447, 83/492, 106/823 (-ęan) 63/230, 67/275, 106/829
- ķuna** Hamur tahtası, yufka, hamur açma tezgâhı. 55/153, 92/627
- ķunak** Misafir, konuk, ziyaretçi. 41/7, 55/150, 55/151, 76/400, 78/429, 90/601, 90/602, 91/614, 92/624, 92/627, 93/642, 93/644, 97/696, 97/698, 97/701, 98/722
- ķunak tōŐ-** Misafir olmak, ağırlanmak. 55/148
- ķundur-** 1.Kondurmak, gece için konuk etmek. 2.Aniden sertçe vurmak. 106/823
- ķup-** 1.Kopmak, parçalanıp dökülmek. 2.Harekete geçmek, kalkınmak. 3.Başlamak. 40/1, 62/214, 67/283, 74/380
- ķuptar-** 1.YapıŐık Şeyleri birbirinden ayırmak. 2.Bulandırmak, dalgalandırmak. 84/512, 94/657
- ķura** Sapı veya baŐaęı kurumuŐ bitki, ufak çubuklu çalı. 69/311
- ķurçak** 1.Kukla, yapma bebek. 2.Kendi istiklali olmayan. 3.Pek küçük, küçücük. 72/340
- ķurıķ-** 1.Korkmak. 2.Kaçmak. 3.Belli Şartlara dayanamamak. 78/432, 85/532, 101/766
- ķurķak** Korkak, ürkek, ödle. 73/358
- ķurķa-ķurķa** Korka korka, sakına sakına. 89/586
- ķurķınıç** 1.Tehlike, sakınca. 2.Tehlikeli, korku veren, korkunç. 40/2, 46/57, 71/331, 91/618, 106/825
- ķurķıt-** 1.Korkutmak. 2.Ürkütüp kaçırmak. 43/35, 90/598, 102/779
- ķuŐ- (I)** 1.EŐleŐmeki eşini koşmak. 2.İki veya daha Şeyden bir bütün teşkil etmek. 3.Katmak, ilave etmek, karıştırmak. 4.Ekleme, ulamak. 5.Ayrı olanları kavuşturmak.53/118, 86/537, 99/742
- ķuŐ- (II)** 1.Birisine bir iş yapmasını emretmek, buyurmak. 2.İstemek. 3.Bir Şeyin yapılmasını haklı görmek. 4.Müsaade etmek. 57/168, 68/300, 72/337, 81/452, 90/598, 98/733, 101/766
- ķuŐ- (III)** Ad vermek. 45/45, 56/166, 81/452
- ķuŐamat** Takma ad, takma isim. 44/43, 45/45, 78/432
- ķuŐayaķlap** Dōrtına. 84/520
- ķuŐıl-** 1.Katılmak. 2.Karışmak. 3.Kavuşup evlenmek. 4.Bir fikre katılmak, aynı fikirde olmak. 100/756 (-p) 73/357
- ķuŐıluçı** Matematikte toplanacak olanlardan her biri, sayı. 60/208

- kuv-** 1.Kovmak, belli bir yerden gitmeye mecbur etmek. 2.Kaçırtmak. 3.At sürmek. 4.Makamdan azletmek. 5.Devam etmek. 6.Sürmek. 7.Damıtmak. 42/21, 43/30, 56/158, 57/168, 97/713 (-p) 51/104, 52/111, 69/317, 70/324, 75/385
- kuvağ** 1.Çalı, funda. 2.Çalılık, fundalık. 59/190
- kuvan-** 1.Sevinmek, büyük bir mutluluk duymak, kıvanç duymak. 2.Gururlanmak. 46/58
- kuve** Yetenek, kapasite. 61/209, 88/562, 88/563
- kuviş** 1.Boşluk, kovuk. 2.Baraka benzeri, ağaç kabukları, ot, saman vb. ile yapılan dört köşeli çadır. 48/81
- kuviş-** 1.Koşuşturmak, koşma yarışı yapmak. 2.Yakalamak için peşinden koşmak. 62/211
- kuy-** 1.Koymak, yerleştirmek. 2.Düzene koymak. 3.Tahkim etmek. 4.Kurmak, yapmak. 5.Birini bir işi yapmak üzere görevlendirmek. 41/4, 45/55, 49/83, 53/119, 55/145, 55/151, 57/168, 62/215, 63/221, 70/324, 73/358, 78/432, 79/437, 81/458, 83/492, 84/513, 85/532, 86/544, 88/566, 92/633, 95/683, 97/702, 99/736, 103/798, 104/805, 105/812, 106/828
- kuy** Koyun. 60/201, 85/531, 88/561
- kuyan** 1.Tavşan. 2.Ürkek insan. 42/29
- kuzğal-** 1.Silkinip kalkmak, hareketlenmek, davranmak. 2.Ayağa kalkmak. 3.Bir yere yönelmek. 4.Baş kaldırmak, isyan etmek. 5.Uykudan kalkmak. 6.Hissetmek. 7.Güçlenmeye başlamak. 48/81, 73/357 (-p) 60/206 (-ğan) 88/560
- kuzğat-** 1.Hareketlendirmek, kımıldatmak. 2.Ayağa kaldırmak. 3.Uyandırmak. 49/82, 83/491 (-p) 47/69
- küç-** 1.Göçmek, geçmek, başka bir yere gidip yerleşmek. 2.İstifa edip iş değiştirmek. 91/602, 93/649 (-p) 79/435, 104/808
- küçe** Dar sokak, ara sokak. 93/649, 96/687
- küçen-** 1.Göçmek, göç etmek. 2.Evden eve taşınmak. 3.Değişmek. 98/733
- küçer-** 1.Göçürmek, taşımak, götürmek. 2.İşini veya makamını değiştirmek. 3.Terfi ettirmek. 4.Vadesini ertelemek. 5.Bir metnin kopyasını almak. 6.Tercüme etmek, çevirmek. 54/133, 55/139, 58/189, 62/213, 83/485
- küğölcem** Mavimsi renkte, mavimtrak, boz ile mavi alacası. 74/367
- küger-** 1.Göğermek, yeşermek, 2.Küflenmek. 50/98, 99/734
- kügerçen** Güvercin. 51/98, 51/101, 51/104, 76/400
- kügeren-** Morarmak, göğermek. 63/222
- kük** 1.Gök, gökyüzü. 2.Allah ve melekler. 3.Mavi, boz. 4...gibi, benzer,... şeklinde. 40/1, 42/29, 43/30, 72/347, 80/447, 81/450, 81/460
- kükey** Yumurta. 46/65, 47/65
- kükre-** Kükremek, güürdemek. 51/101, 77/423 (-gen) 51/101, 59/197
- kükrek** Göğüs, meme, sine. 51/96, 51/99, 77/417, 80/447, 89/485, 88/560, 93/647, 101/757, 102/786
- kükrekçe** 1.Tatar kızlarının elbise içine giydiği göğüslük. 2.Sütyen. 3.Önlük. 4.Eskiden savaşçıların giydiği göğüslük zırh. 51/96
- kül** 1.Göl. 2.Su birikintisi. 53/115, 59/197, 66/272, 66/273, 73/357, 75/393, 98/726
- külmek** 1.Elbise, entari. 2.Gömlek. 3.Ana karnındaki bebeğin gömleği, son. 50/108, 60/205, 70/320, 70/324, 71/333, 74/368, 79/437, 83/492

küme küme Gömleklilik. 62/215, 62/216
küm- 1.Gömmek. 2.Ölü gömmek.
3.Suyla kaplamak, gark etmek.
68/303, 87/550, 95/682, 99/742
(-gen) 89/582
(-p) 97/696, 99/742
kümër Kömür. 46/56
kümërle- Kömürleşmek, kısmen
yanmak. (-p) 46/56
kündem Uysal, müti. 49/82, 68/299
kündër- 1.Alıştırmak. 2.Razı etmek.
3.Boyun eğdirmek. 78/432
künjël 1.Gönül, ruh dünyası, hissiyat.
2.Fikir. 3.Zekâ. 4.Ruh. 5.Sevgi,
sevme. 40/1, 43/30, 49/83, 51/99,
61/210, 67/292, 68/294, 68/303,
69/309, 73/360, 77/410, 79/433,
80/441, 80/444, 80/447, 82/477,
83/492, 86/550, 90/599, 92/633,
93/644, 93/648
künjëlle 1.Keyifli, neşeli. 2.Gönüllü,
savaşa gönüllü giden. 87/559,
103/788
künjëlsezlen- Keyfi kaçmak, üzülme.
58/175, 94/659
küp 1.Çok, fazla, sayısı veya miktarı
yüksek. 2.Uzun müddet. 49/83,
50/95, 57/172, 60/199, 69/312,
76/401, 78/432, 85/528
küpërt- Köpürtmek, kabartmak.
52/109, 80/447
küpmë 1.Ne kadar, ne miktarda.
2.Uzun vakit mi. 3.Kaç, kaç para.
4.Duygu bakımından fazla, tesirli.
47/70, 49/82, 63/222, 84/503,
106/825
küpten Çoktan, çoktandır, uzun
zamandır. 53/119, 90/598
küptër- Hacmini çoğaltmak,
büyütmek. 76/400
kür- 1.Görmek, bakmak. 2.Anlamak,
sezmek. 3.Bir şeye maruz kalmak,
baştan geçirmek, eziyet çekmek.
4.Bir maksada erişmek. 5.Bir şeye
sahip olup ondan faydalanmak.
6.Sanmak, kabul etmek. 43/29,
44/43, 45/45, 47/66, 51/96, 51/104,
52/106, 56/166, 57/168, 58/186,
58/189, 59/196, 64/235, 70/324,

76/394, 76/409, 77/410, 77/412,
78/432, 79/436, 83/498, 84/516,
85/527, 87/553, 88/572, 89/573,
89/575, 89/577, 90/598, 91/603,
91/609, 92/637, 94/663, 94/664,
95/681, 95/683, 95/683, 97/696,
97/714, 99/735, 100/745, 101/760,
102/785, 105/823
(-m) 45/45
(-gen) 51/104
(-p) 66/273, 83/493
küre 1.Yakışır şekilde, uygun, layık.
2.(sıfat-fiillerden sonra) bu sebeple.
3.Göre. 4.Bakılırsa, dediğine göre.
44/39, 47/76, 69/312, 83/492,
93/648, 94/664, 102/782, 103/795
küreçek Görececek, takdir, yazı.
100/757, 106/825
kürën- 1.Görünmek, gözükme.
2.Göze çarpmak. 3.Gerçekleşmek.
66/275, 88/572, 91/612, 95/681,
95/683
(-gen) 72/339
küresë bkz. küreçek Görececek, takdir,
yazı. 46/58, 50/95, 57/168, 70/318,
76/409, 79/436, 95/683
kürmegen Görülmedik, nadide.
62/213, 65/261
kürset- 1.Göstermek, ortaya
çıkarmak, takdim etmek. 2.İşaret
ederek dikkat çekmek.
3.Görülmesine yardım etmek.
4.Bildirmek. 5.Var etmek, yaratmak.
6.Öğrenmek, anlatmak. 44/42,
62/215, 64/234, 79/434, 88/559,
93/650, 99/742, 101/788
kürşë 1. Komşu. 2.Yakın. 46/65,
53/122, 88/564, 91/603, 91/699,
97/709, 101/758, 106/823
kürşë tire Komşular, konu komşu.
53/114
kürşë-külen Çevredeki, konu komşu.
53/115, 66/273, 98/726, 98/726
küter- 1.Yukarı çıkarmak,
yükseltmek, kaldırmak. 2.Dik
tutmak. 3.Arttırmak. 4.Kültür
seviyesini yükseltmek. 5.Bir
tecrübeye sahip olmak, baştan
geçirmek. 6.Taşımak. 7.Kadeh

- kaldırmak. 52/107, 60/202, 65/258, 70/324, 79/434, 87/550, 95/683
(-gen) 70/324
(erseñ) 87/550
(-p) 43/32, 53/115, 54/131, 64/235, 72/340, 76/395, 81/205, 100/751, 104/807, 106/825
- küterël-** 1.Yukarı çıkarılmak.
2.Yukarı uzanmak. 3.Daha yukarıda bir yere geçmek. 4.Ayağa kalkmak. 5.Büyümek, yetişmek. 50/96, 51/96
- küterëp al-** Bir teklife sahip çıkmak, desteklemek. 53/115
- küz** 1.Göz. 2.Bakış. 3.Bir şeyin tam ortası, 41/4, 41/13, 41/16, 43/29, 43/30, 44/40, 44/43, 45/46, 46/57, 46/61, 47/65, 47/74, 47/76, 49/85, 50/95, 50/96, 52/112, 53/114, 54/131, 56/160, 58/178, 58/190, 59/197, 60/207, 65/248, 65/261, 66/262, 66/275, 67/292, 68/307, 69/312, 69/313, 72/347, 73/357, 74/367, 78/426, 79/433, 80/447, 81/447, 84/518, 85/529, 86/533, 86/543, 87/553, 88/561, 89/574, 90/591, 91/614, 91/614, 93/646, 94/661, 95/681, 97/713, 98/722, 99/740, 103/799, 104/804, 104/805
- küz aķay-** Gözleri fal taşı gibi olmak. (şaşkınlık veya korkudan), 67/285
- küz aldı** (alları) ķarañılan- (çubarlan-) Gözü kararmak. 71/336, 79/438, 91/602, 95/682, 96/683
- küz at-** 1.Göz atmak, bakmak. 2.Gözü düşmek, ilgilenmek. 93/645
- küz buya-** Göz boyamak, gerçeği gizlemek. 47/65
- küz ķabađı** Göz kapağı. 64/235
- küz ķamaş-** Göz kamaşmak. 80/438
- küz ķarası** 1.Göz bebeği. 2.Çok yakın dost. 41/16, 45/47, 65/249, 94/666, 104/807
- küz sal- (I)** Bakmak, göz atmak. 96/684
- küz sal- (II)** Bakmak, gözkulak olmak. 55/147
- küz yeşë** Göz yaşı. 45/47, 71/336, 80/441, 80/442, 88/561, 95/683, 100/755, 104/807, 106/825
- küz yom-** 1.Uyumak. 2.Dikkat vermemek, göz yummak, görmezden gelmek. 81/447
- küz-baş al-** Düzene kavuşmak. 66/271
- küzenek** 1.Gözenek, hücre. 2.Bal peteğinin gözü. 82/480
- küzet-** 1.Gözetlemek. 2.Gözlemek. 3.Gözden geçirmek. 4.Bilgi toplamak üzere izlemek, araştırmak. 74/368
(-p) 56/161, 96/690
- labasa** 1.Elbette, ya. 2.Şüphesiz ki, değil mi ki. 48/82, 61/209, 63/222
- labırda-** Dırdır etmek. 57/172
- lampa** 1.Lamba. 2.Sokak lambası. 40/2
- lekin** Lakin, ama, ancak, fakat; gerçi, ne var ki, oysa ki. 40/2, 43/35, 45/44, 50/96, 51/97, 53/115, 61/209, 62/214, 69/317, 76/399, 78/432, 80/439, 80/444, 82/480, 90/596, 94/657, 100/745, 101/769
- lıķıldı-** Şapırdamak, şıpırdamak. (yaş ayakkabı ile yürürken), 49/82
- lığırda-** Bilmeden konuşmak, çene çalmak. 78/432
- lıp** 1.Lap (aniden oturunca çıkan ses), 2.Birden, aniden. 43/33
- maķtan-** Övünmek, böbürlenmek. 73/363, 99/740
- maķtançık** Devamlı kendini öven, övünmeyi seven. 99/740
- mal** 1.Dört ayaklı hayvan, evcil hayvanlar, davar. 2.Mülk, zenginlik. 3.Kıymetli olan veya faydalanılan eşya, mal. 4.Ticaret metası. 67/287, 75/389, 76/400, 99/738, 99/739
- malay** 1.Oğlan. 2.Delikanlı. 3.Çırak. 4.Uşak. 45/45, 45/48, 50/87, 56/166, 60/208, 69/313, 74/380, 77/417, 77/421, 77/423, 83/495, 84/515, 88/561, 93/653, 98/732
- maltuvar** Davar, çiftlik hayvanları; mal, davar. 50/85
- man-** 1.Suya batırmak, banmak. 2.Boyamak, boyaya yatırmak. 3.Kaplamak. 4.Yumruğu kondurmak, vurmak. 71/336, 74/380, 105/822

- marca** Rus kızı. 47/65, 60/208, 75/385, 75/386, 79/436
- masay-** Caka satmak, böbürlenmek, çalım satmak, övünmek. 87/553
- maşına** 1.Makine. 2.Araba, otomobil. 58/185, 59/194, 59/196, 62/218, 69/317, 78/432, 80/439, 81/448, 86/534, 91/604, 91/616, 94/667, 95/670, 105/812
- mataş-** 1.Bir işle meşgul olmak. 2.Bir işe niyetlenmek, girişmek. 3.Çabalamak. 43/34, 49/85, 63/230, 68/296, 75/393, 76/405, 87/559, 103/799
- matur** 1.Güzel, latif, yakışıklı. 2.Çok güzel sesli. 3.Hoş. 4.Pek nefis. 58/189, 65/248, 66/275, 73/357, 74/369, 74/370, 74/371, 77/415, 80/439, 100/749, 106/823 (-p) 106/823
- maturlık** Güzellik. 58/189, 72/347, 83/498
- may** 1.Yağ, tereyağı. 2.Yemeğin kalitesini anlatmakta kullanılan sıfat, yemeğin yağı. 73/354, 87/559
- mayla-** 1.Yağlamak, yemeğin yağını koymak. 2.Ağrıyan bir yere şifa olmak üzere merhem sürmek. 3.İçki içmek. 50/91
- maymıl** Maymun. 51/101
- mazar (I)** Mezar, mezarlık, kabristan. 67/282
- mazar (II)** Falan filan. 46/60, 89/583
- me** “Al, eline al, tut, işte buyur” anlamlarındaki ikram veya takdim sözü. 98/723
- meçë** Kedi. 62/214, 66/268
- mehebbet** 1.Muhabbet, sevgi, saygı. 2.Aşk. 3.İlgi, heves. 50/95, 51/104, 73/355, 73/357, 79/436, 80/447, 81/465, 82/480, 82/482, 83/492, 88/568, 90/598, 93/649, 94/657, 97/705, 102/782, 102/786, 104/806, 104/808, 106/823
- mehluk** Mahlûk, yaratık, yaratılmış. 69/309
- meşşer** 1.Mahşer günü. 2.Kargaşa. 45/53, 61/209, 89/580
- mektep** 1.Mektep, ilköğretim okulu. 2.Tecrübe birikimi. 3.Yöntem. 4.Ekol. 92/637
- melle** bkz. elle (< më elle) 1.Yoksa, acaba. 2.Soru sözleri (kayda, këm, kayçan, mi vb) ile beraber, pekiyi. 3.Soru ifadelerine tam cevap verilemediği durumlardaki belirsizliği anlatır. “kim bilir, belli değil, bilinmez ki...”. 4.Belki, ihtimal, olabilir. 40/2, 41/14, 42/29, 44/41, 45/55, 47/75, 48/82, 50/91, 50/92, 51/104, 52/106, 53/114, 57/172, 58/189, 59/190, 61/209, 62/211, 63/222, 64/233, 64/240, 65/246, 66/272, 69/318, 71/330, 74/369, 76/400, 77/423, 78/431, 81/454, 82/470, 82/474, 83/485, 85/529, 90/591, 90/598, 95/674, 97/701, 100/744, 101/770, 103/795, 105/821
- mëlt-mëlt** Gözlerini veya dudaklarını kırıştırmak. 89/574
- mëne** 1.İşte. 2.Tabi, elbet, yoksa, şimdi, şu anda. 42/26, 43/30, 43/38, 47/76, 50/89, 51/101, 56/156, 58/176, 59/196, 64/239, 67/293, 69/312, 72/337, 73/360, 75/389, 78/432, 92/637, 93/646, 96/687, 96/691, 96/695, 104/805
- merhemet** Merhamet, acıma. 103/789
- merhüm** Merhum. 63/221, 64/243, 68/305, 96/647
- mert** Baygın uyku, letarji. 45/55
- mertebe** 1.Defa, kere. 2.Otorite, derece, mertebe, rütbe. 3.Hâl. 4.Mevki. 49/82, 61/209, 79/435, 85/531, 104/808
- meselen** Mesela, örneğin, söz gelimi, söz gelişi. 72/337
- mëskën** 1.Bahtsız, mutluluktan mahrum olan, çaresiz. 2.Başı dertte olan, başına bir bela gelen. 3.Miskin, görünüşü acınacak hâlde olan. 42/21, 47/65, 64/243, 68/304, 73/358, 79/434
- mëskënlen-** Mutsuz veya zavallı görünmek. 44/38, 51/105

- meşekat** Meşakkat, zorluk, eziyet. 50/85, 77/414, 106/824
- meşekatlen-** Uğraşmak, çabalamak, zorluk çekmek. 51/104, 58/176, 68/305
- metel-** Yuvarlanmak, taklalar atmak. 40/1, 100/745
- meteldër-** Çelmeyle yıkmak, çelme atmak. 85/523
- meydan** 1.Meydan, alan. 2.(Geometri) alan. 80/443
- meyël** Dilek, ilgilenme, meyil. (-p) 98/726
- meyët** Ölü, ceset, cenaze 102/774
- mıgırdanıp-** 1.Mırıldanmak. 2.Homurdanmak, dırlanmak. 87/554
- mırıl-da-** Mır mır etmek. (-p) 62/214
- mışkal** 4,26 grama eşit bir ağırlık ölçüsü. 51/103
- mışkıl** Hor görme, alay etme, küçümseme. 50/95
- mışkılla-** 1.Alay etmek, aşağılamak. 2.Aldatmak. 41/7, 50/95, 82/477 (-p) 68/295
- mışkıllı** Alaylı, aşağılamalı. 46/58, 51/101
- mıyık** 1.Bıyık. 2.Bıyık şeklindeki. 41/16
- miç** Binayı ısıtmak veya yemek pişirmek için kerpiç veya demirden yapılmış fırın, ısıtma sistemi, soba. 41/4, 41/9, 41/14, 77/415, 78/432, 84/517, 98/726, 98/733
- militsiya** Milis gücü, polis. 53/114, 53/115, 53/118, 53/119, 57/173, 90/598, 91/616, 91/618
- min** Ben. 41/7, 41/16, 42/18, 42/28, 42/29, 43/29, 43/34, 44/41, 44/43, 46/58, 46/61, 47/69, 48/76, 48/77, 48/81, 48/82, 49/82, 89/83, 50/90, 50/93, 52/113, 53/117, 53/119, 54/127, 54/128, 54/131, 54/134, 54/135, 55/152, 56/158, 56/165, 56/166, 57/168, 59/194, 59/197, 60/202, 61/209, 62/215, 63/230, 64/233, 64/242, 64/243, 65/250, 66/265, 66/272, 66/275, 67/293, 68/300, 69/314, 70/318, 70/327, 71/330, 71/332, 73/357, 73/361, 74/365, 74/369, 76/400, 76/405, 77/417, 77/423, 78/426, 78/432, 79/433, 79/434, 79/435, 79/436, 80/439, 80/443, 81/451, 81/456, 81/459, 82/468, 82/471, 82/475, 82/476, 82/481, 83/483, 83/485, 83/488, 84/511, 84/513, 84/515, 84/517, 84/519, 85/527, 85/532, 86/536, 86/537, 86/549, 86/550, 87/550, 87/556, 88/561, 88/570, 89/573, 89/577, 89/581, 90/598, 91/603, 91/607, 91/616, 91/621, 92/626, 92/629, 92/634, 92/639, 92/640, 94/662, 95/674, 96/688, 96/690, 96/692, 96/695, 97/697, 97/704, 97/718, 98/726, 99/740, 99/742, 100/750, 101/759, 101/764, 101/768, 101/770, 102/774, 102/775, 102/781, 102/786, 103/787, 103/789, 103/795, 104/805, 105/812, 106/823, 106/827
- minëkë** Benimki. 57/172, 61/209, 83/491, 97/703, 97/705, 100/756, 101/756
- minut** Dakika. 46/61, 57/167, 62/213, 63/230, 65/262, 88/559, 101/770, 103/788, 104/805
- mir** 1.Köy halkı, ahali. 2.İnsan topluluğu. 53/121
- mirovuy** Sulh mahkemesi. 77/421
- mizgël** 1.An, vakit, zaman. 2.Hal, durum. 51/96, 91/619, 96/683
- moğciza** 1.Mucize. 2.Olağanüstü görünüş. 42/29, 62/213
- monda** “Bu” zamirinin bulunma hâli; bunda, burada. 41/7, 44/43, 48/81, 56/159, 67/287, 89/585, 93/655, 98/733, 99/740
- mondıy** Bunun gibi, bu şekilde, böyle. 47/69, 70/318, 77/416, 80/442
- monnan** “Bu” zamirinin ayrılma hali, bundan. 71/333, 73/351, 104/805
- moñarçı** Bugüne kadar, bu vakte kadar. 40/2, 82/477, 94/657, 100/746
- möhim** 1.Mühim, önemli. 2.Gerekli. 98/733
- möldëre-** Dolup taşmak, dökülüp saçılmak. (-p) 58/190, 104/805

- mömkün** 1.Mümkün, olası. 2.Olabilir.
3.Yasak edilmeyen. 61/209, 80/442
- mömkünlük** 1.İmkân. 2.Olasılık,
olabilirlik. 87/550
- mucik** (mujik) Köylü. 47/65
- mul** 1.Bol, pek çok. 2.Zengin.
3.Büyük, geniş. 49/83
- munça** Hamam, sauna. 59/196, 59/197
- murta-** Şişmek, kabarmak.
(-ğan) 44/39
- mutlan-** 1.Hilekârlık etmek. 2.Kurnaz
davranmak, oyuncu davranmak.
(-p) 51/101
- muyn** 1.Boyun. 2.Birisine boyun
bükerek yaşayan. 52/111, 64/242,
83/482, 89/581, 101/757, 102/774
- muynğa asılın-** (sarıl-) 1.Boynuna
atılmak, kucaklamak. 2.Musallat
olmak. 50/94
- muyinsa** 1.Gerdanlık. 2.Boyunduruk.
3.Karaktersiz, prensipsiz. 71/333
- muynın bor-** Öldürmek, boynunu
kırmak. 89/581
- mükelep** Emekleye emekleye. 41/16
- mükle-** Tıkamak, kalafat çekmek.
87/553
- naçar** 1.Kötü, çirkin. 2.Güçsüz, takati
olmayan. 3.Morali bozuk, ümitsiz.
59/190, 93/647, 94/661
- naħaħ** 1.Hakiki olmayan, delillerle
tespit edilemeyen. 2.Temelsiz,
yersiz, haksız. 54/135
- namaz uķı-** Namaz kılmak. 92/625
- namus** 1.Namus. 2.Şan, şöhret. 50/95
- narat** Çam ağacı. 49/85
- nazla-** Şımatmak, şımartarak
büyütmek. (-p) 57/167, 70/318
- nazlan-** Nazlanmak, cilvelenmek.
(-p) 68/296
- nazlı** Nazlı, cilveli. 82/477
- nefēs** 1.İstek, tutku, şehvet. 2.Ruh,
nefis. 66/262
- nefēsle** Tamahkâr. 75/389
- nefret** Nefret. 47/76, 59/197, 67/287
- nemerse** Küçücük nesne, ufacak bir
şey. 73/354
- nerse** 1.Ne. 2.Nesne. 3.Şey. 4.Kişi.
40/2, 47/76, 49/82, 49/84, 51/101,
53/115, 56/167, 58/179, 68/301,
70/318, 82/475, 86/537, 86/550,
89/586, 90/592, 90/600, 92/635,
94/665, 96/688, 97/716, 99/736,
102/786, 104/805, 105/812, 106/823
- nersedēr** Bir şey, herhangi bir şey.
67/292, 83/483, 90/595, 100/752
- nersege** Neden, niçin, niye?, 79/437
- nērv** Sinir, asap. 103/800
- nesēl** Soy, nesil. 44/38, 44/42, 49/85,
59/194
- neste** bkz. nerse 1.Ne. 2.Nesne. 3.Şey.
4.Kişi. 41/14, 46/58, 46/60, 50/89,
65/252, 68/308, 75/385, 83/499,
90/591
- netice yasa-** Sona erdirmek,
sonuçlandırmak. 69/312, 90/598
- nezēk** bkz. neçke 1.İnci. 2.Zayıf.
3.Dar. 4.Nezaketli. 5.Belli belirsiz.
6.Az sezilir hâlde. 44/43
- niĝi-** Sağlamlaşmak, kuvvetlenmek.
(-ğan) 76/395
- niĝit-** 1.Bağlarını sağlamlaştırmak,
sıkılaştırmak. 2.Güçlendirmek.
105/823
- nıķ** 1.Güçlü, sağsalim. 2.Sağlam,
dayanıklı. 3.Sert, katı. 4.Ciddi.
5.Pek güçlü derecede. 74/365,
105/823
- ni** 1.Ne? 2.Nasıl? 3.Hangi? 4.Şey,
nesne. 40/2, 42/28, 43/29, 44/43,
46/60, 46/65, 47/70, 48/81, 49/84,
50/95, 54/131, 55/151, 57/167,
57/172, 58/186, 60/208, 61/208,
64/233, 65/249, 66/275, 69/309,
69/314, 72/343, 73/363, 74/368,
75/387, 83/494, 84/513, 85/527,
86/550, 87/559, 88/561, 90/591,
90/598, 90/600, 91/618, 94/665,
97/701, 98/733, 101/757, 101/762,
103/788, 105/819, 105/823
- ni ħel** (ni ħeller) “Ne haber, nasılsın?”
61/208, 83/494
- niçe** 1.Ne kadar, kaç? 2.Pek çok,
fazlasıyla, birçok. 73/357, 94/657
- niçēk** Nasıl?, 42/28, 42/29, 45/48,
46/59, 47/73, 47/76, 49/82, 53/126,
56/160, 56/166, 57/168, 59/197,
61/208, 63/222, 63/228, 69/318,

- 77/423, 82/470, 87/552, 92/630, 93/655, 97/702, 102/779
- nidër** Neyse, her neyse, herhangi bir şey. 64/234
- nige** Niye, neden?, 46/65, 49/82, 49/83, 54/132, 58/183, 59/194, 59/197, 64/238, 70/318, 71/337, 78/432, 82/467, 85/522, 85/527, 91/615, 93/642, 94/665, 95/675, 97/701, 104/805
- nigedër** Belirsiz bir şekilde, her nedense. 48/77, 72/340, 106/827
- nigëz** 1.Temel. 2.Asıl, esas. 3.Yer. 4.Baba ocağı. 5.Ana vatan. 72/337
- nigëzle** Esaslı, temelli. 69/311
- nihayet** 1.Son, nihayet. 2.Sonunda. 3.Pek fazla. 50/86, 57/170, 105/822
- nik** Niçin, neden, ne maksatla?, 40/2, 41/13, 42/18, 43/34, 44/43, 49/83, 54/131, 59/197, 62/213, 63/224, 63/225, 68/300, 69/310, 70/318, 73/355, 74/376, 75/392, 85/527, 89/581, 94/657, 101/771, 101/788, 104/805, 105/815
- nişader** 1.Ne kadar? 2.Pek çok, birçok. 80/447
- nikah** Nikâh. 60/208, 61/209
- niktër** “Belirsiz bir sebeple, her nedense” anlamında bir zarf. 49/85, 65/257
- nindiy** 1.Ne? 2.Hangi? 3.İstese ki. 4.Kim?, 41/6, 51/104, 52/106, 61/209, 61/210, 65/258, 67/292, 74/367, 77/416, 78/432, 86/548, 89/584, 91/602, 92/632, 104/805, 105/823
- nindiydër** Her nasılsa, bir şekilde, belirsiz bir şekilde. 52/109, 73/355, 91/619
- nişle-** “Ne yapıyorsun?” anlamında kullanılan soru fiili. 61/212, 92/633, 97/701, 98/720
- nişlep** Niçin, neden, ne sebeple. 41/8, 55/146, 87/553, 89/577, 100/747
- nişlet-** Ne yaptırmak, her hangi bir şey yaptırmak. 52/113, 64/240, 68/296
- nit-** Ne yapmak, herhangi bir şey yapmak. 51/96, 55/150, 76/400, 77/412, 77/413, 79/433, 85/533
- niyet** Niyet, tasarı. 49/82, 53/116, 89/581, 104/811
- niyetle-** Tasarlamak, niyet etmek, planlamak. 43/29, 61/209
- noқта** Nokta. 72/339, 103/798
- notıq** Nutuk, söylev. 93/653
- nu** 1.Şaşma, razı olmama inanmama vb. gibi duyguları bildiren söz. 2. “Haydi”. 54/134, 66/275, 67/294, 68/298, 74/380, 75/392, 89/581, 90/591, 99/740, 99/742, 103/800
- nur** 1.Işın. 2.Nur. 57/168, 62/213, 72/347, 74/367, 97/696
- oç** 1.Uç. 2.Merkezden uzak şehir, taşra. 3.Taraf. 4.Baş, başlangıç. 52/110, 55/146, 57/169, 59/195, 59/196, 80/447, 88/561, 91/619, 101/763, 102/785, 104/805, 105/820, 106/823
- oç-** 1.Uçmak, boşlukta yüzmek, havada gitmek. 2.Buharlaşıp uçmak. 3.Yok olmak. 4.Çabuk hareket etmek. 66/262, 83/492, 99/742 (-p) 48/82, 57/168, 96/690, 100/752
- oça** Kıç, yan. 80/447
- oçın-** 1.Uçmak, kanat çırpılmak. 2.Hızla koşmak. 3.Heyecanlanmak, sevinmek. 52/105, 57/170, 59/196, 78/425, 88/561, 91/619, 102/785, 104/805
- oçır-** 1.Uçurmak. 2.Silkitip atmak. 3.İşten çıkarmak. 44/39, 71/333, 85/521, 86/545
- oçra-** 1.Rastlamak, karşı karşıya gelmek, tesadüf etmek. 2.Başına bir şey getirmek, 84/514, 91/610, 94/666, 96/695, 100/754, 49/85, 57/168, 62/217, 65/249, 102/780
- oçraş-** 1.Rastlaşmak. 2.Buluşmak, görüşmek. 3.Belli aralıklarla görüşmek. 50/95, 58/190, 79/438, 84/514, 91/610, 94/666, 96/695, 100/754
- oçraştır-** Karşılaştırmak, buluşturmak. 47/65, 103/795
- oşsa-** 1.Benzemek. 2.Şekil, hareket vs. bakımından yakınlığı olmak, andırmak. bkz. oşa- (1.Hoşa gitmek, iyi gelmek. 2.Yaramak.),

- (-p) 63/230
(-ğan) 42/26, 46/57, 64/242, 81/452, 94/668
- oġşat-** 1.Benzetmek, benzerlik kurmak. 2.Karşılaştırmak. bkz. oşat- (1.Sevmek. 2.Faydalı bulmak. 3.Beğenmek. 4.Hoşlanmak.), 57/169, 79/436, 93/648, 94/664
- olağ-** Ortadan kaybolmak, yok olmak, sıvışmak; defolup cehenneme gitmek. 43/29, 46/64, 84/505, 84/506
- olan** Çocuk, evlat. 68/303
- olı** Ulu, büyük. 66/268, 66/269, 69/317, 71/337
- onık** Torun. 93/650
- onıt-** 1.Unutmak. 2.Hatırdan çıkarmak. 3.İtibar etmemek, değer vermemek. 41/16, 49/82, 56/166, 65/262, 94/666, 97/696, 99/740, 99/742, 102/782
(-p) 66/267, 74/367, 81/450, 93/646
- onıtıl-** 1.Unutulmak. 2.Kendi hâline dalmak, etraftan kopmak. 3.Kendini kaybetmek. 62/213, 95/682
(-p) 73/357, 80/444
- orın-** Takılmak. 80/444, 86/596
- osta** Usta, ehil, becerikli, mahir. 57/168, 57/173, 106/823
- ostar-** 1.Ustalaşmak. 2.Bilgiçlik taslayıp konuşmak. (-ğan) 56/166
- oşa-** 1.Hoşa gitmek, iyi gelmek. 2.Yaramak. bkz. oşşa (1.Benzemek. 2.Şekil, hareket vs. bakımından yakınlığı olmak, andırmak.), 87/550, 94/659
(-ğan) 47/65, 80/206, 80/439
- otırı** Gitgide, gittikçe, hep, sürekli. 54/135, 55/146
- oya** 1.Hayvan yuvası. 2.Yaşama yeri, ev, yurt. 3.Gizlice toplanılan yer (kanun dışı örgüt yuvası vs.) 4.Düşmanın yerleştiği yer, düşman merkezi. 48/81, 67/278, 95/675, 106/825
- oyal-** Utanmak, çekinmek, ar duymak. 49/82, 66/262, 82/479, 106/827
(-p) 58/190, 61/209
- oyala-** Yuvalanmak, yerleşmek. (-ğan) 83/493
- oyalçan** 1.Utangaç, çekingen, mazbut. 2.Utandırıcı, utanılacak. 63/226
- oyat** 1.Utañ, utanma. 2.Ayıp. 3.Edepsiz, çirkin. 4.Pek kötü. 51/103, 51/104, 59/190, 64/234, 66/264, 79/437, 93/645, 103/789
- ozak** 1.Uzun vakit boyunca. 2.Uzak, uzun (yol). 46/58, 46/60, 47/75, 69/312, 79/435, 87/559, 104/808
- ozat-** 1.Uğurlamak,, yollamak, geçirmek. 2.Sürgüne göndermek. 44/38, 76/404, 79/433, 79/433, 79/436, 104/807
(-p) 53/119
- ozayt-** 1.Uzatmak. 2.Geciktirmek. 65/255
- ozın** 1.Uzun, uzun boylu. 2.Uzun süren. 63/230, 79/436, 82/482, 96/689
- ozın kolaklı** Çok işiten, her şeyden haberli. 87/559, 88/561
- öç** Üç. 41/16, 46/65, 55/151, 56/166, 60/208, 61/209, 63/230, 64/242, 66/266, 66/267, 75/385, 89/581, 93/651, 98/730, 99/740, 102/774, 103/789, 105/823, 106/825
- öçen** İçin,...sebebiyle, ...bakımından. 42/26, 43/29, 43/34, 47/65, 47/66, 48/76, 49/83, 52/106, 54/136, 63/230, 64/243, 68/296, 75/383, 78/432, 82/471, 83/482, 88/565, 93/648, 94/668, 98/719, 98/726, 99/740, 104/805
- öçençë** 1.Üçüncü. 2.Üçüncü sırada verilen yemek olarak tatlı. 42/26, 57/168
- öçesë** 1.Üçü birden. 2.Vefat eden kimsenin üçüncü günü. 88/561
- öçev** Üçü birlikte. 99/740
- ölëş** Kısım, bölüm, parça, hisse, pay. 52/106
- ölëş-** Üleşmek, bölüşmek, paylaşmak. 99/742
- ölgër-** 1.Vaktinde yetişmek, hazırlamak. 2.Meyve hakkında olgunlaşmak, pişmek. 3.İşlenip bitmek. 4.Olgun bir insan haline

- gelmek. 49/82, 53/121, 55/143, 66/267, 66/273, 84/520, 94/667
- ölgür** Becerikli, eli çabuk, mahir. 41/4, 50/96, 94/657, 102/782
- ölgürt-** 1.Belli bir vakitte yapmak, hazırlamak, yetiştirmek. 2.Düzenleyip bitirmek. 3.Yemek hazırlamak, kotarmak. 105/823
- ölken** 1.Yaşça büyük. 2.İhtiyar. 3.Kıdemli olan. 4.Büyük. 91/620
- ömēt** Ümit, umut. 45/46, 50/95, 80/441, 86/550, 88/566, 103/788, 104/808
- ömētlen-** Ümitlenmek, ümit etmek. 40/2, 48/82, 55/139, 97/696, 104/805, 105/815
- ön** 1.Hakikat, gerçek, hayal olmayan. 2.Ses, avaz. 3.İn, hayvan yuvası. 4.Düşman toprağı. 49/85, 52/109, 54/134, 66/273, 67/287, 89/577, 104/808,
- öneme-** 1.Hoşlanmamak, sevmemek, içine sindirmek. 2.Hastalıktan kalkmamak, iyileşmemek. 79/432, 92/633
- örkēt-** Ürkütme, korkutma. 40/2, 82/471
(-p) 69/309
- ös, öst** Üst, yukarı. 41/11, 43/37, 45/46, 52/113, 54/132, 56/159, 64/235, 72/346, 74/368, 75/391, 76/398, 82/473, 96/685, 97/713, 100/746
- öske** Üstteki. 43/32, 55/142, 61/209, 61/211, 67/285, 89/582
- öste-** Katmak, ilave etmek, arttırmak. 87/550, 100/745, 103/789
(-p) 69/312
- öste** Üstün, yukarıda, üst tarafta. 52/113
- östel** 1.Masa. 2.Sofra. 74/380, 78/432, 85/560, 98/733
- östel-** Eklenmek, artmak, katılmak. 55/147, 98/723
- östēn** Üstün, yüksek. 41/11, 43/37, 45/46, 72/346, 74/368, 75/391, 96/685
- östērel-** 1.Sürüklenmek. 2.Pek zor sürünerek gitmek. 3.Bir yere boşuna gitmek, sonuç alamamak. 63/230, 95/670
- öşē-** 1.Üşümek. 2.Donarak ölmek. 40/2
- öt-** 1.Ütmek, ütölemek. 2.Sefahatla hayatını israf etmek. 42/19, 42/22, 42/24, 43/29, 45/45, 52/105, 53/114, 53/125, 65/262, 78/432, 85/525, 99/742
- ötēl-** 1.Ütülenmek, yakılmak, yanmak. 2.Fakirleşmek. 40/2, 79/436
- öy-** 1.Birbiri üstüne istiflemek, yığarak yerleştirmek. 2.Düzenlemek. 3.Birisine pek çok vazife vermek. 48/81, 49/85, 57/169, 58/177, 62/212, 79/436
- öy** 1.Ev, yaşanan yer. 2.Bina. 3.Bir evde yaşayanlar, aile. 42/28, 43/30, 45/51, 46/63, 49/85, 58/177, 58/189, 60/208, 62/214, 63/229, 65/256, 67/288, 69/311, 69/312, 71/336, 75/386, 76/405, 79/434, 80/442, 87/550, 88/561, 90/591, 92/624, 92/627, 102/780, 102/783, 105/823, 106/824, 106/825, 106/827
- öyaldı** Avlu, avludaki depo benzeri baraka. 101/761, 102/776, 103/799
- öylen-** Bir kızla evlenmek. 45/48, 50/89, 60/208, 66/267, 70/318, 71/330, 79/438, 92/640, 94/668, 104/811
- öylenēş-** Karı koca nikâhlanmak, evlenmek. 50/95, 96/687
- öyren-** 1.Alışmak. 2.Ustalık kazanmak. 3.Okuyup bilgilenmek, öğrenmek. 4.Araştırmak, uzmanlaşmak. 5.Aslını incelemek. 6.Tiryaki olmak. 56/165, 100/757
- öz-** 1.Kopmak. 2.Koparmak, ayırıp almak. 3.Çekiştirip yolmak. 4.Bir şeyin devamlılığına son vermek, durdurmak. 5.Halletmek, tamamlamak. 42/19, 42/20, 43/35, 45/46, 62/216, 72/346, 105/822
(-p) 54/131, 54/132, 61/209, 74/380, 80/440
- özēl-** 1.Bölünmek, ayrılmak. 2.Durmak, bitmek, tükenmek. 3.Faydasız hâle gelmek. 5.Ölmek,

- can vermek. 43/30, 45/53, 71/334
(-p) 95/683, 105/815
- özgele-** 1.Parçalamak. 2.Yırtmak.
72/346
(-p) 40/1
- özgelen-** 1.Parçalanmak.
2.Debelenmek. 52/106, 92/627,
103/796
- parlı** 1.Buharlı, buhar çıkararak.
2.İkişerli, çiftli. 79/436
- pêç-** 1.Biçmek, kumaş veya deri
kesmek. 2.Hadım etmek. 83/497
- pêçen** Yem, hayvan yiyeceği, ot,
saman. 52/108, 52/110, 61/209,
61/211, 62/212, 65/250, 65/251,
66/273, 67/293, 69/317, 75/391,
76/397, 84/513
- perde** 1.Perde. 2.Peçe. 3.Sahne
perdesi. 47/67, 59/190, 91/603
- pêsi** 1.Kedi. 2.Ağaç veya çiçek
dalında açan küçük, yumuşak
budak, filiz. 85/531
- pêş-** 1.Pişmek. 2.Haşlanmak. 3.Meyve
erginleşmek, ermek. 4.Derisi
yanmak. 5.Güneşte yanmak.
6.Utançtan kızarmak. 89/578
(-p) 78/432
- pêşêr-** 1.Pişirmek. 2.Elini veya bir
yerini yakmak, haşlamak. 3.Savaşta
yenmek, tepelemek. 4.İşi kotarmak,
bitirmek, tamamlamak. 48/81,
49/83, 75/385
(-p) 76/400
- peygamber** 1.Peygamber. 2.Gelecek
hakkında önceden haber veren,
muştucu. 105/815
- pıçak** Bıçak. 48/81
- pır** Kuş uçarken çıkan ses, pır. 51/99,
105/822
- pışkı-** 1.İçin için yanmak. 2.Yağmur
çiselemek. 3.Sezilmeyecek kadar az
derecede olmak. 4.Pişman olmak,
ümitsizlenmek. 41/4, 104/808
- pışıldam-** Fısıldamak, fırlı fırlı
söylemek. 41/17, 59/197, 97/704,
101/757
(-p) 80/445, 86/537, 89/586,
- pıyala** 1.Cam. 2.Camdan yapılmış
madde. 3.Şişe. 4.Pencere. 5.Ayna
gibi parlayan. 63/230
- poçmak** 1.Köşe, çatılma yeri. 2.Açı.
3.Gönülde derin bir sırrın saklandığı
yer. 4.Evin bir kısmı, oda. 5.Sumluk
akça, para. 50/95, 100/744
- pos-** Bir şeyin arkasına saklanmak,
görülmemek, fark edilmemek için
gizlenmek. 41/13, 59/196, 76/395
(-p) 42/29, 60/208, 82/471, 85/531
- poş-** 1.Endişelenmek, kederlenmek.
2.Canı sıkılmak. 44/43, 99/738
- poşkı-** Burun deliklerinden sesli
şekilde solumak. 75/384
- ras** 1.Doğru, gerçek, hakikat. 2.Yerli,
yerinde. 89/579
- rasla-** 1.İspat etmek. 2.Tasvip etmek,
doğrulamak, gerçekleştirmek.
3.Oylayıp onaylamak. 105/821
- rayon** 1.Sovyet düzeninde rëspublika,
kray içinde coğrafi ve idari açıdan
ayrılmış birim, bölge. 2.Mıntika.
3.Saha. 57/171, 64/240, 67/284,
68/303, 89/586, 91/603, 99/740
- razbuy** 1.Yağma, çapul, soygun.
2.Çapulcu, haydut. 99/740
- rehet** 1.Rahat, bolluk. 2.Keyif, tat.
3.Huzur. 44/42, 56/159, 73/358,
76/394, 82/479
- rehetlen-** 1.Rahatlamak, memnuniyet
duymak, memnun olmak. 2.İyilik
görmek, yararlanmak. 55/146
- rehim** Merhamet, acıma, şefkat.
50/95, 62/214
- rehimet** 1.Teşekkür. 2.Merhamet.
53/120, 65/247, 76/401, 76/402,
94/656
- reis** Reis, şef, baş, başkan. 49/85,
50/86, 62/217, 63/226, 69/313,
74/376, 75/384, 75/389, 84/510,
84/514
- rencêt-** Üzmek, hakaret etmek, eziyet
etmek, kırmak, gücendirmek.
64/242, 78/432, 79/432, 86/536,
93/644
(-p) 61/211

ret 1.Saf, sıra, dizi. 2.Defa, kere. 3.Bir şeyin tertibi düzeni. 4.Fayda. 42/28, 57/168, 87/555

retlen- 1.Sıralanmak. 2.Düzenlenmek. 3.İyi bir hâle gelmek, yoluna girmek. 4.Anlaşma sağlanmak. 5.Hastalık iyileşmek. 49/83

riza 1.Rıza. 2.Razı olmak, karşı gelmemek. 49/82, 49/84, 62/215, 91/602, 101/757

rizalaş- Karşılıklı razı olmak, anlaşmak. 57/168, 62/219, 79/433

rızık Rızık, azık, yiyecek, içecek şey, nimet. 49/83

röhset Ruhsat, müsaade, izin. 41/12

saba Deri tulum. Krş. savıt (savıt: Kap, çanak), 54/134

saban tuyu Haziran sonlarında, tarım işlerinin bittiği mevsimde, köyün geniş bir meydanında düzenlenen at koşusu, güreş, çuval yarışı gibi türlü yarışların yapıldığı geleneksel bahar bayramı. 53/114, 77/412, 80/442, 83/494, 83/495, 83/497, 83/498, 84/502, 85/528

sabır 1.Sabırlı, sakin. 2.Sabır. 44/39, 49/82, 53/119, 65/249, 92/640, 102/786

sabırlık Sabır. 47/67, 63/221

sabış- 1.Uğratmak, maruz bırakmak. 2.Dönüşmek, evrilmek. 3.Biri gibi davranmak, bir hâldeymiş gibi görünmek ve davranmak. 4.Etkisine kapılmak, düşar olmak. 104/808

saf Saf, temiz, pak, pür, arı, duru, halis, yalın. 68/305, 80/447

sağala- Gözetmek, pusuda beklemek. (-ğan) 45/46, 95/669 (-p) 75/391

sağay- Kuşkulanmak, evhamlanmak. 50/86, 75/391

sağın- Görülen veya bilinen bir şeyi veya birisini iyi tarafları ile hatırlamak, özlemlerle yad etmek, hasret çekmek. 68/295, 69/318, 79/436, 79/437, 86/547, 90/598, 97/701, 100/747 (-ğan) 87/550

sağış Özlem, hasret, keder. 70/318, 78/432, 94/658, 95/682

sağız 1.Sakız, çam sakızı. 2.Kulak kiri. 75/385

sağ 1.Çok dikkatli davranan kimse. 2.Duyguları çok hassas olan. 3.Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan. 4.Emniyet. 5.Nöbetçi, muhafız. 6.Yolculukta çanta yerine kullanılan büyük bohça. 57/171, 72/347, 73/353, 79/432, 85/532, 85/533, 86/544, 88/561

sağçı Bekçi, muhafız, görevli. 53/119, 54/131, 57/171, 78/432, 90/591

sağla- 1.Korumak, zarara karşı emniyetli bir yerde tutmak. 2.Tutumlu kullanmak. 3.Sağlamak. 4.Gerçekleştirmek. 5.Aklında tutmak. 6.Göz kulak olmak. 7.Gözetmek. 8.Oyalanmak, boşuna beklemek. 52/106, 55/139, 57/167, 68/294, 68/303, 69/312, 79/432, 86/537, 86/539, 86/545, 91/619, 95/671, 99/740, 100/745 (-p) 81/447

sağlan- 1.Korumak. 2.Kendini korumak, sakınmak. (-p) 55/139

sağlavçı 1.Bekçi, muhafız. 2.Tasarruf, tutumluluk. 59/190

sal- (I) 1.Koymak, yerleştirmek. 2.Toz halinde bir şeyi dökmek, tepeleme doldurmak. 3.Koymak, doldurmak. 4.Nem veya buhar dışı vurmak. 5.Temel atmak, tesis etmek. 6.Denizde demir atmak. 7.Pranga takmak, zincire vurmak. 8.Ağ atmak. 9.Ev yapmak, bina dikmek. 10.Sargı sarmak. 11.Yük vurmak, yük sarmak, yüklemek. 12.Yol döşemek, yol açmak. 13.Yıkıp yerleştirmek. 14.Dayandırmak. 15.Yatırmak. 16.Yenmek, yıkmak. 17.Eğmek, bükmek. 18.Çok içki içmek. 19.Çıkarmak, çekip almak. 20.Soyunmak. 46/56, 47/69, 47/70, 48/82, 49/83, 50/89, 53/115, 55/139, 55/147, 61/209, 68/296, 69/317, 70/320, 73/359, 75/385, 75/389, 76/409, 77/414, 79/434, 84/513,

- 87/553, 87/559, 91/616, 96/684,
97/713, 99/740, 102/776, 103/788,
106/824
(-ğan) 43/34, 59/197
(-p) 49/82, 59/190, 74/367, 78/431,
79/437, 83/492, 105/822
- sala** Köy, köy yeri. 51/104, 75/389
- salam** Saman, ot. 47/70, 48/82,
68/301, 73/357, 106/825
- saldır-** 1.Giysisini çıkartmak, soymak.
2.Hayvanın koşum takımlarını
çıkarmak. 3.Hızla koşmak. 41/16
- salın-** 1.İnşa edilmek, yerleştirilmek.
2.Aşağıya sarkmak. (-ğan) 52/107,
85/521
- salış-** 1.Evrilmek, dönüşmek.
2.Davranmak. 3.Aralarında para
toplamak. 4.Birine veya bir şeye
arkalanmak, kendisi gayret etmeden
birine dayanmak. 43/38, 95/683
- salkın** 1.Serin, soğumuş, soğuk.
2.Duygusuz. 3.Çok ciddi, resmi
tavırlı. 4.Soğukluk. 47/69, 58/184,
77/415, 78/432, 81/461, 82/474,
82/475, 82/476, 97/713, 98/726,
102/786
- salkınayt-** Soğutmak, ayazlamak.
88/561
- salmak** 1.Yavaş, ağır, ahenkli. 2.(Ses,
ifade vs. için) yumuşak, düzgün,
hiddetsiz. 3.Küçük fakat ağır.
4.Sabırlı. 65/249, 80/447
- samavır** Semaver. 45/55, 46/56,
93/644
- san (I)** 1.Sayı. 2.Miktar, hacim. 47/69,
100/756
- san (II)** 1.Saygı, itibar. 2.Kıymet.
62/213
- sana** 1.Saymak, hesap etmek,
miktarını tesbit etmek. 2.Bir şey
hakkında bir kanaat sahibi olmak,
bir fikri olmak, sanmak. 41/14,
56/165, 56/166, 57/169, 62/213,
63/230, 79/432, 83/490, 95/683
(-p) 47/75, 57/169
- sanal-** 1.Sayılmak, hesap edilmek.
2.Farz edilmek. 50/95
- sanav** Sayma, hesaplama. 47/76
- sandık** Sandık. 91/616, 98/719
- sandugaç** Bülbül. 59/190, 82/471,
91/605, 91/611
- sanla-** 1.İtibar etmek, dinlemek,
saymak. 2.Boyun eğmek. 52/106,
103/789
- sar- (I)** 1.Sarmak, dolamak. 2.Bir yeri
sarmak, işgal etmek, üşüşmek.
3.Sarmaşmak, kaplamak. 53/118,
98/726
(-ğan) 52/109
(-p) 97/699
- sar- (II)** saruv kaynat- 1.Midesi
kaynamak, midesi bulanmak.
2.Öfkelendirmek, öfkeye sebep
olmak. 99/738
- saray** 1.Ev çevresindeki müstemilat,
üstü tamamen veya kısmen örtülü
hayvan barınağı; ambar, odunluk,
samanlık, arabalık. 2.Dam, kümes
3.Saray. 67/293, 106/825
- sargay-** 1.Sararmak, sarı renge
dönmek. 2.Endişelenmek, kaygı
duymak. 47/66, 98/730
- sargılt** Sarıca, sarımsı. 59/197
- sarı** 1.Sarı. 2.Sarılık hastalığı.
3.Karasu denen göz hastalığı,
glokom. 4.Yumurthanın sarısı.
74/365, 96/690
- sarık** Koyun. 41/7, 42/28, 48/81,
105/823
- sarıl-** 1.İp, kurdele vs. sarılmak.
2.Sarmaşık vb. için sarılmak,
dolanmak. 3.Yılan vb. sarılmak.
4.Kucaklamak, sarılmak.
5.Üşüşmek, birinin veya bir şeyin
başına toplanmak. 83/482, 101/757
(-p) 59/190
- sark-** 1.Sızmak, akmak. 2.Suyu
kurumak, kurumaya başlamak.
(-ğan) 65/249
- sat-** 1.Satmak, ihanet etmek, ihbar
etmek, jurnallemek. 2.Gösteriş
yapmak, caka satmak, sergilemek.
3.Bir yalanı veya dedikoduyu
yaymak. 47/65, 48/77, 51/104,
56/163, 57/171, 81/447, 87/550,
95/683, 102/781
- sataş-** 1.Uykuda sayıklamak.
2.Sersemleşmek. 3.Bir şeyle fazla

- megul olmak. 61/209, 91/606, 104/808
- sataşkan** Deli, delişmen, kaçık. 46/61, 55/142, 91/605, 91/611
- satuv** Satış, alışveriş, ticaret. 57/168, 63/221, 77/412, 80/442
- sav- (I)** 1.Sağmak. 2.Kan yığılmak, kan toplamak. 3.İstismar etmek. 43/29, 60/208
- sav- (II)** Hissiyatını dökmek. 59/191
- sav** 1.Sağ, sağlıklı. 2.Canlı, diri, dinç. 69/314
- savap** 1.Sevap. 2.Sevap getiren sevaplı iş. 89/581
- savit** Kap, çanak. 44/43, 55/145, 176/199, 90/598
- sayışkan** Saksışan. 60/208
- say** Sığ, derinliği olmayan. 44/40, 44/43, 45/44, 60/199, 60/208, 64/240, 65/256, 72/337, 80/439, 87/559, 96/688
- sayla-** 1.Seçmek, tercih etmek. 2.Oy kullanmak, seçip tayin etmek. 55/153, 57/168, 76/402, 77/415, 93/647, 93/653, 96/695, 101/770
- sayra-** 1.Güzel sesler çıkarmak, şarkı söylemek. 2.Bağırarak. 3.Kuş ötmek. 51/105, 59/190, 80/447, 82/471, 87/551, 91/605, 92/637
- sebeb** 1.Sebeb, neden. 2.Müsebbip, etken. 44/40, 72/337
- sëbër-** 1.Süpürmek, çöp temizlemek. 2.(Rüzgâr, fırtına için) yerdeki kar vb. şeyleri esip savurmak. 3.Göndermek. 65/259, 66/272, 68/303, 87/559
- sëbërkë** 1.Süpürge. 2.Sefahat içinde yaşayan, serseri. 95/670, 101/770
- seğat** 1.Bir saat süre. 2.Kol saati. 3.Duvar saati. 4.Ders saati. 53/114, 71/337
- sëkund** Saniye. 101/770
- selam** Selam. 80/447
- selamet** Sağ, salim, diri, sağlıklı. 96/688
- sëlëk-** Silmek, silkelemek, çırpamak, çalkalamak, sallamak. 89/585
- seleme** Pasaklı, yırtık pırtık kıyafetli. 65/259, 76/400, 98/726
- seletlë** Yetenekli, becerikli. 70/318
- sëlkën-** 1.Titrelemek, kımıldamak, sallanmak, silkinmek. 2.Depreşmek, harekete geçmek. 3.Bir yere sağlamca bağlanmadığı için oynamak. 4.Engebeli yolda sarsılmak. 5.Faal davranmak. 52/109
- sëlkët-** Kımıldatmak, hareketlendirmek, titretmek. 43/30
- sëlte-** 1.Silkmek, silkitmek. 2.Vurup yıkmak. 3.Ele geçirmek. 4.Çekip almak. (-p) 76/395, 101/770
- sëlten-** 1.El kol silkmek, sallamak. 2.Saldırmaya, hücum etmeye girişmek. 3.Çabalamak, atılmak. (-p) 55/142
- senek** Yaba. 76/404
- sëñ-** 1.Sinmek, bir şeyin dokularına kadar nüfuz etmek. 2.Çok eğilip yatarak gizlenmeye çalışmak. 48/77, 62/220, 65/249, 93/646, 97/702
- sëñël** bkz. sëñlë (Kız kardeş, bacı), 47/69, 64/243, 89/581
- sëñër** Sinir. 52/106
- sëñlë** Kız kardeş, bacı. 60/206, 64/242, 74/376, 75/382, 79/436
- sër** Giz, sır. 52/106, 55/149, 69/312, 95/671
- sërlë** 1.Gizli, saklı. 2.Esrarengiz. 67/292, 72/347, 77/417, 78/432, 81/449, 98/719, 99/735, 102/776
- sëz** Siz. 41/16, 47/71, 53/119, 53/125, 54/129, 64/240, 65/250, 65/259, 66/262, 73/363, 75/385, 86/547, 89/586, 92/635, 93/655, 96/688, 105/815
- sığıl-** 1.(Ağaç dalı vb. gibi önceki şekline dönebilecek şeyler için) esnetilerek bükülmek, eğilmek. 2.Acılara karşı sabırlı olmamak, tahammül edememek. 46/56, 70/324, 104/807
- sıkra-** İnlmek, sızlanmak, ah etmek. 48/78, 52/106
- sıla-** 1.Yapışmak. 2.Sürmek. 3.Sıvamak, bulaştırmak. 4.Değersiz bir şeyi elden çıkarmak. 5.Yere çalmak. 52/111, 73/354

- sılta-** 1. Gizli bir işi, bir cinayeti veya ispatlanamayan bir suç ortaya çıkarmak, kimin yaptığını göstermek. 2. Genellikle yersiz bir şekilde cevap vermek. 3. Bahane bulmak. 58/177
- sıltav** 1. Bahane, sebep, vesile. 2. Delil, örnek gösterme, bahane kılma. 95/682
- sıluv** 1. Güzel, güler yüzlü. 2. Zarif, muntazam. 82/476
- sıluvlık** Güzellik, zerafet. 67/275
- sımağ** bkz. sıman, 51/104, 66/275
- sıman** Gibi, benzer. 40/1, 46/56, 53/114, 62/211, 63/222, 65/249, 78/432, 80/442, 82/480, 82/482, 84/516, 91/607, 91/619, 94/658, 100/745
- sına-** Sınamak, denemek. 65/249, 74/368, 88/566, 101/770
(-p) 78/424, 96/695
- sındır-** 1. Kırmak, yarmak. 2. Boyun eğdirmek, itaat ettirmek. 3. Hava kırılmak, ılınmak. 4. İçki içmek. 60/206
- sınar** 1. Çift olan şeylerin birisi, tek. 2. Sadece birisi. 3. Biricik, yegâne. 4. Gibi, benzer, eş. 49/82, 66/272
- sıpir-** 1. Silip sıyırmak. 2. Değnekle vurmak. 3. Sıvışmak. 4. Abur cubur yemek, atıştırmak. 5. Çalmak. 61/211, 63/222, 88/561
- sıptır-** 1. Sopa ile vurmak. 2. Bir yere bakmadan hızlıca yürümek, koşmak. 3. Oburca yemek. 4. Silip süpürmek. 5. Çalmak. 6. Alelacele bitirmek. 61/211
- sır-** 1. Birikmek. 2. Üşüşmek, bir yere toplanıp etrafı sarmak. 73/352
(-p) 87/559
- sırma** 1. Sırma. 2. Etrafı dikilmiş, sırmalı. 42/28
- sıt-** 1. Çok sıkarak suyunu çıkarmak, ezmek. 2. Şiş bir şeyi patlatarak içindekini çıkarmak. 3. Ezerek öldürmek. 4. Talan etmek, yok etmek. 5. Acı veya beğenmeme sebebiyle yüz buruşturmak. 41/14, 55/142, 75/392, 77/415
(-p) 53/114
- sıy-** 1. Sığmak. 2. Yerleşebilmek. 3. Darca bir yerden geçebilmek. 4. Oturacak bir yer bulmak, sığışmak. 47/76, 55/149, 73/358, 80/447, 83/482, 86/536, 93/646, 98/733, 99/740, 105/823
- sıydır-** 1. Sıgdırmak. 2. Kapsamak, içermek. 3. Birisinin sığınmasına müsaade etmek, imkân vermek. 4. Yakıştırmak, uydurmak. 42/29, 105/815
- sıyfat** 1. Özellik, kalite, nitelik. 2. Kılık kıyafet. 63/230
- sıyır** İnek. 60/208, 63/221, 63/222, 66/275, 67/293, 73/357, 75/391, 76/395, 76/396, 76/403, 84/513, 105/823
- sıypa-** Okşamak, elle sıvazlayıp sevmek. 86/536, 93/646, 99/740
(-p) 73/358, 83/482, 105/823
- sız (İ)** 1. Çizmek, çizgi çekmek. 2. Bir belgeyi karalamak, yazının üstünü çizmek. 3. Kibrit çakmak. 4. Kamçı veya değnekle vurmak. 5. Önceden belirlemek. 6. Çalgıları ustaca çalmak. 7. Sıvışmak, kaçmak. 8. Yavaş yavaş yok olmak, tahrip olmak, zayıflamak. 9. Erimek. 10. Kaygılanmak, kederlenmek. 41/16, 81/460, 94/658
- sızdır-** 1. Çizdirmek. 2. Değnekle vurmak. 3. Çalgıyı ustaca ve şevkle çalmak. 4. Kaçıp gitmek. 44/43
- sızıl-** 1. Çizilmek. 2. Gözükmek. 61/209
- sızla-** Sızlamak, ağrımak, acımak 64/232, 72/342
- sibël-** 1. Serpilmek, yayılmak, saçılmak. 2. Aşırı miktarda sarf edilmek. 3. Aralıksız olarak ateş edilmek, kurşun yağdırmak. 59/196, 71/333, 71/336, 83/492
- sihërle-** 1. Büyülemek, sihir yapmak. 2. Cazip kılmak. 73/357
- sikër-** 1. Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2. Aşırı davranışlarda bulunmak. 3. Fikirlerde istikrarsızlık göstermek. 42/27, 53/117, 53/118,

- 58/190, 60/208, 61/210, 75/391,
87/554, 94/667, 101/770
(-p) 49/82, 66/263, 84/506, 104/805
- sikert-** 1.Zıplamak, sıçratmak.
2.Hoplatmak, atlatmak. 3.Göz kırpmak, omuz silmek. 4.Zorda bırakmak. 5.Çektirmek, eziyet etmek. 51/101
- simër-** Semirmek, yağ bağlamak.
56/165, 65/250, 81/447, 105/823
- simëz** Semiz, dolgun, yağlı. 74/372,
86/545
- sin** Sen. 41/5, 41/12, 41/16, 42/18,
42/28, 42/29, 43/29, 43/34, 44/43,
45/45, 46/60, 46/63, 48/81, 48/82,
49/82, 50/87, 50/92, 50/95, 51/101,
51/104, 52/113, 53/119, 54/130,
55/141, 56/158, 56/164, 56/165,
56/166, 57/168, 58/176, 58/178,
59/194, 59/196, 61/209, 62/218,
63/230, 64/242, 64/243, 65/257,
66/264, 67/287, 67/292, 68/297,
70/327, 72/347, 72/350, 73/356,
73/358, 73/362, 74/370, 75/385,
76/405, 77/413, 77/415, 77/416,
77/417, 77/419, 77/423, 78/432,
79/432, 79/433, 79/435, 79/436,
81/454, 82/470, 82/471, 82/476,
83/488, 83/491, 83/499, 84/513,
84/517, 85/530, 87/550, 87/558,
87/559, 88/561, 89/581, 89/586,
90/591, 91/615, 91/619, 92/624,
92/632, 93/653, 94/663, 94/668,
95/676, 97/710, 97/717, 98/719,
98/726, 99/740, 99/742, 100/757,
101/770, 101/772, 102/781,
102/786, 103/790, 103/795,
103/800, 104/806, 106/823, 106/827
- sinë** Seni. 42/26, 43/34, 43/36, 46/65,
47/75, 48/81, 49/82, 50/93, 51/99,
51/101, 52/106, 53/126, 54/131,
54/134, 54/137, 56/159, 57/168,
59/194, 59/196, 60/205, 60/206,
63/230, 64/242, 66/269, 67/280,
67/287, 70/324, 71/330, 71/332,
72/340, 72/347, 73/353, 76/400,
77/422, 78/432, 79/432, 79/433,
79/436, 80/444, 81/449, 81/454,
82/468, 82/479, 85/524, 86/536,
86/542, 86/546, 86/549, 88/559,
88/563, 89/576, 90/593, 90/599,
92/623, 92/628, 92/637, 93/645,
94/660, 97/698, 97/701, 98/729,
102/786, 103/795, 105/812, 105/821
- sinëkë** Seninki. 58/189, 97/704,
103/787, 104/805
- sinnen** Senden. 41/12, 42/28, 46/60,
54/129, 77/415, 84/508, 84/515,
87/550, 88/572, 101/766
- siņa** Sana. 41/14, 42/19, 42/28, 43/34,
44/41, 44/43, 46/60, 46/61, 47/65,
47/76, 49/82, 58/177, 62/218,
63/221, 63/230, 66/275, 69/313,
75/387, 78/426, 78/432, 81/452,
84/503, 84/511, 85/532, 86/550,
87/553, 88/561, 93/651, 94/665,
98/723, 101/757, 106/823, 106/827
- sip-** 1.Serpmek, yaymak. 2.Işık saçmak. 3.Yağmur çiselemek, serpelemek. 4.Savurganca harcamak, israf etmek. 5.Çalgı çalmak. 6.Şarkı söylemek. 69/311,
106/825
- siregey-** 1.Seyrelmek, seyrekleşmek.
2.Azalmak. 3.Sıklığı azalmak.
69/309
- sirek** Seyrek, ender, nadir. 53/121,
53/122
- sirpë-** 1.Göz kırpmak, göz atmak.
2.Saçmak, dağıtmak, serpmek.
3.Kan sızmak. 82/472
- sisken-** İrkilmek, sıçramak. 2.Dehşete kapılmak. (-p) 41/4, 106/828
- siz-** Sezmek, hissetmek, duymak.
49/82, 53/116, 65/260, 69/318,
71/334, 82/471, 97/701
- sizdër-** Sezdirmek, fark ettirmek,
hissettirmek. 80/444, 92/633, 94/657
- sizën-** Birisinin niyetini sezmek, sırrını anlamak. 42/28, 67/292, 80/445,
89/586
(-p) 52/109
- soqlan-** 1.Vurulmak, hayran olmak.
2.Âşık olmak. (-p) 106/823
- soltan** Sultan, padişah. 106/823
- soņ** 1.Geç, geç vakit. 2.Mademki, öyleyse, peki. 3.Son, sonuç.
4.Sonuncu. 5.Sonra (son çekim

- edatı), 6.Ha, ya, değil mi (seslenme edatı), 41/5, 42/29, 44/43, 47/71, 49/82, 51/96, 54/132, 57/172, 58/175, 58/184, 59/197, 61/208, 61/209, 62/214, 63/222, 63/230, 64/240, 66/265, 69/317, 70/318, 70/324, 71/337, 73/353, 75/381, 76/406, 79/438, 81/456, 82/475, 83/488, 83/492, 83/494, 84/501, 85/523, 85/528, 86/545, 86/547, 90/598, 91/607, 91/610, 92/632, 104/805, 105/819, 105/822
- soğğı** 1.Sonuncu. 2.Biraz önce. 3.En yeni. 4.Bitirici, son söz. 5.Elde kalan sonuncu. 6.En alttaki, derecesiz, düzeysiz. 53/114, 84/520, 87/550, 90/559
- soğınnan** Sonradan, ardından, ardı sıra, peşinden. 49/85, 68/299
- soğla-** bkz. soğğar: 1.Gecikmek, geç kalmak. 2.Saat geri kalmak. 91/613, 100/753
- soğra** Sonra, sonradan. 95/683
- sora-** 1.Sormak. 2.İstemek, talep etmek, rica etmek. 3.Gerectirmek. 41/12, 46/60, 53/115, 56/159, 58/181, 63/230, 67/280, 71/337, 72/337, 72/343, 74/376, 87/550, 87/553, 89/578, 89/586, 93/650, 95/672, 103/788
- soraş-** 1.Karşılıklı hâl hatır sormak, birbirine iyi dileklerde bulunmak. 2.Tekrar tekrar istemek. 3.Dilenmek. 45/45, 72/340, 73/357, 90/589
- soraştır-** Soruşturmak. 41/7
- sorav** 1.Soru, sual. 2.Rica, istek. 3.Sorgu, soruşturma. 4.Talep, ihtiyaç. 89/581, 91/603, 92/627, 101/770, 104/809
- sos-** 1.Kepçeyle doldurup almak. 2.Bir kaba boşaltmak. 3.Arsız ve kabaca yemek. 4.Kanunsuz ve namussuz bir şekilde almak, toplamak. (-p) 55/151
- sör- (I)** Toprak sürmek. 2.Ayak altındaki çamuru, karı yarıp sürmek. 74/365
- sör- (II)** 1.Kovmak, sürmek. 3.Sürgün etmek. 83/493
- söröl-** 1.Toprak sürülmek. 2.Kovulmak. 3.Sürgün edilmek. 4.Ömür veya keyif sürülmek. 73/363
- sört-** 1.Silmek. 2.Silip temizlemek. 3.Sıvazlayarak sürmek, kolonya veya parfüm sürmek. 4.Çalmak, hırsızlık yapmak. 72/340, 88/561, 91/614
- söt** 1.Süt. 2.Bazı bitkilerin suyu. 3.Bazı maddelerin beyazımsı eriyik şekli. 75/393, 83/495
- söy-** 1.Elle okşayıp, kucaklayıp sevmek. 2.Sevmek, hoşlanmak. 44/39, 52/106, 55/139, 78/432, 84/512, 85/527, 85/529, (-p) 80/447, 105/823
- söyek** 1.Kemik. 2.Hayvan kemiklerinden yapılmış. 46/57, 51/101, 68/294
- söyel-** Dayanmak, yaslanmak. 59/195, 83/495, 96/686
- söyën-** Sevinmek, kıvanmak. 51/101, 55/139 (-p) 97/697
- söyerke** Nikâhsız sevgili, metres, oynaş. 71/330, 84/512, 101/770, 102/776
- söygen** Sevilen kişi, sevgili, yâr. 78/432, 94/657
- söyle-** 1.Söylemek, demek. 2.Anlatmak, bildirmek. 3.Göstermek, aksettirmek. 41/11, 44/42, 45/45, 46/60, 47/70, 55/152, 56/166, 58/190, 65/262, 66/262, 68/304, 72/348, 72/350, 73/357, 78/432, 82/470, 84/502, 90/591, 90/598, 92/639, 93/650, 98/732, 100/745 (-p) 52/106, 59/197, 69/314, 85/527
- söylen-** 1.Söylenmiş olmak. 2.Kendi kendine söylenmek. 76/404, 90/591 (-p) 93/642
- söyleş-** 1.Konuşmak. 2.Bir dil konuşmak. 3.Söyleşmek. 4.Sözleşmek, anlaşmak. 42/28, 50/86, 56/156, 56/166, 56/167,

- 69/312, 73/357, 82/471, 86/547,
90/600, 93/644, 106/826
(-p) 86/550
- söyleşüv** 1.Konuşma. 2.Sohbet.
3.Müzakere. 98/733, 105/815
- söylev** 1.Konuşma. 2.Söyleme.
3.Bildiri, tebliğ. 4.Bildirme. 83/488
- söyre-** 1.Sürümek, sürüklemek.
2.Ayak sürümek. 3.Zor bir işi
başarmak. 4.Hayatı sürdürmek.
95/669
(-p) 43/36, 48/82, 67/290, 101/761,
101/769, 103/799
- söyrelçek** 1.Arkada kalan, yavaş
yürüyen, ağırkanlı. 2.Kadın kız
peşinden koşan. 62/215
- söyüv** 1.Sevme. 2.Okşama. 70/318,
82/481, 83/483, 96/695, 106/827
- söz** 1.Tos atmak, boynuz vurmak,
süsmek. 2.Süzmek. 3.Ağla balık
tutmak. 76/403, 101/770
- sroğ** Süre, mühlet, zaman. 43/35,
69/312
- su** 1.Su. 2.Akarsu, dere, ırmak. 3.Nem,
ıslaklık. 4.Meyve suyu. 40/1, 44/40,
45/44, 45/48, 46/56, 46/60, 49/82,
53/114, 70/318, 72/340, 72/346,
72/347, 73/363, 77/415, 89/578,
96/685, 98/731, 100/745, 106/825
- suğa sal-** 1.Suda boğulmak. 2.Felakete
atmak. 3.Savurganca bitirmek,
istismar etmek. 59/190
- suğıl-** 1.Vurulmak, çarpılmak.
2.Kenara atılmak. 3.Bir yere
ayaküstü uğramak. 4.Bir ricayla
gelmek, istemeye gelmek.
5.Rahatsızlık vermek. 40/2, 54/131,
56/160, 85/528, 92/623
(-p) 44/39
- suğış** 1.Vuruş, dövüş. 2.Savaş, harp.
3.Savaşın içindeki bir çarpışma.
46/65, 50/95, 51/99, 51/104
- suğış-** 1.Vuruşmak. 2.Dövüşmek.
3.Savaşmak, harp etmek, çarpışmak.
4.Mücadele etmek. 47/65, 83/495
- suk-** 1.Sertçe vurmak, itip kakmak.
2.Saat çanı ötmek. 3.Özel bir şekil
vermek. 4.Kaydetmek.
5.Yaralamak, zedelemek. 6.Zarar
vermek. 7.Şanssızlık getirmek.
8.Sert konuşmak, eleştirmek.
9.Kâğıt oynamak. 10.Çabuk çabuk
yemek. 11.İçkiyi dibine kadar
içmek. 12.Hırsızlık yapmak. 47/68,
52/113, 53/125, 54/134, 54/136,
55/146, 64/243, 66/263, 71/333,
88/561, 89/581, 90/598, 99/742
- suğa** 1.Pulluk, saban. 2.Çift sürme.
93/651
- sukır** Göremeyen, kör, âmâ. 56/160,
90/598, 92/640, 94/661, 94/668
- sukır lampa** Kör kandil. 40/2
- sukmak** Patika. 50/85, 62/214
- suktur-** 1.Dövdürmek, vurdurmak.
2.At veya traktörle ekin dövmek.
3.Ceza olarak dayak attırmak.
4.Kinayeyle söz etmek, laf çarpmak.
63/230, 64/234
- sul-** 1.Solmak, kurumak. 2.Zayıflayıp
beti benzi solmak. 45/45, 100/748
- sula-** 1.Su serpmek, ıslatmak.
2.Solumak, nefes alıp vermek.
3.Oflamak. 56/156, 57/170, 57/171,
67/279, 73/364, 104/805
(-p) 76/398, 92/639
(-ğan) 100/748
- sulkılda-** 1.Nefes nefese kalmak.
2.Hıçkırmak. 3.Sızlamak. 96/695,
103/794
(-p) 69/318, 106/829
- sumka** 1.Deri veya bez çanta, bohça.
2.Kanguru gibi hayvanların
yavrularını koyduğu torbası. 56/166,
64/235, 98/723
- suret** 1.Resim, portre. 2.Tablo, resim.
3.Kıyafet. 4.İmaj. 73/357
- susa-** 1.Susamak, ağzı kurumak.
2.Yağmura muhtaç olmak. 3.Bir
şeye çok ihtiyacı olmak.
(-ğan) 59/190, 98/733
- sut** Öz suyu, usare, besi suyu. 54/136
- suvın-** 1.Soğumak. 2.Birisinden
soğumak, bezginlik gelerek
uzaklaşmak. 3.Derdi azalmak.
4.Ruhen daralmak. 5.Bir meseleyi
unutmaya başlamak, gündemden
çıkarmak. 58/176, 84/517
(-ğan) 46/65, 93/648

- suvır-** 1.Soğurmak, emmek, içine çekmek. 2.Emmek. 3.(Baca için) dumanı iyi çekmek. 4.Koparıp çekmek. 5.Esmek, püfür püfür esmek. 72/347, 76/400, 77/417, 77/423, 102/782
(-p) 82/482, 100/746
- suy-** 1.Boğaz kesip kan akıtmak. 2.Derisini soymak. 42/26, 46/65, 52/113, 56/166, 101/763
- suz-** 1.Çekme, genişletme veya büyütme yoluyla uzun hâle getirmek, uzatmak. 2.Eldeki bir şeyi ikram etmek, sunmak. 3.Gerinmek. 4.Engellemek. 5.Uzun hava biçiminde bir müzik söylemek. 6.Kuray çalmak. 79/435, 80/439, 85/528, 93/646, 96/694, 104/805, 104/811
(-p) 52/111, 60/198
- sügən-** Kendi kendine sövüp saymak, söylenmek. 41/16, 52/108
(-p) 66/264
- sülpen** 1.Soluk, solmuş. 2.Pörsük, gevşek. 3.Uyuşuk. 4.Hantal, mıymıntı. 82/472
- sün-** 1.Sönmek. 2.Işığsı sönmek. 3.Motor susmak. 4.Bitmek, sona ermek. 5.Atıl hâle gelmek. 48/82, 70/318, 79/437, 82/473, 88/566, 104/805
- sündër-** 1.Söndürmek. 2.Motoru benzeri şeyleri kapatmak. 3.Bitirmek, yok etmek. 41/14, 49/84, 69/317, 85/521, 91/604
- sürël-** 1.Yavaş yavaş sönmek. 2.Yavaşlamak, dinmek. 3.Sakinleşmek. 51/96, 90/598, 104/805
- süz** 1.Söz, kelime. 2.İfade. 3.Konuşma, sohbet. 4.Verilen söz, ant. 5.Fikir, görüş. 6.Nasihah. 7.Tenkith. 8.Dedikodu. 42/29, 44/39, 46/57, 46/60, 48/77, 48/82, 49/82, 52/105, 52/106, 53/114, 54/138, 55/149, 58/179, 62/218, 63/226, 65/247, 65/249, 66/268, 66/269, 68/298, 71/337, 72/340, 72/348, 72/350, 73/357, 74/367, 77/414, 78/432, 80/440, 82/477, 84/507, 84/520, 90/601, 94/656, 95/680, 98/725, 102/776, 102/782, 103/797, 104/805, 106/827
- süznë** (süzëñnë) it- Sözünde durmak, sözünü yerine getirmek. 42/18, 47/71, 52/105, 89/587, 92/635, 100/752
- şağıyr** Şair. 81/462, 82/471
- şak** Katı maddelerin birbirine çarpma sesi. 40/1
- şakı-** Takırdamak. 40/2, 75/391, 100/746
- şakkat-** Şaşırmak, şaşma kalmak, ne yapacağını bilememek. 51/96, 58/190, 74/368, 92/632
- şakkatır-** İnsanları şaşırtmak, herkesi hayrete düşürmek. 66/263
- şakşı** 1.Kirli, iğrenç, menfur, çirkef. 2.Ayıp, ahlaksız şey. 3.Suçlu. 4.Kusmuk, kalıntı. 5.Fabrika artığı. 76/405
- şaktıy** Pek çok, ziyadesiyle, pek fazla. 53/118, 85/521, 97/696, 99/742
- şap** Çarpma veya vurmadan çıkan şak sesi. 70/324
- şapır-** Kendini çok çok överek bağırarak. 56/161
- şar** 1.Yuvarlak, çember, daire, küre. 2.Bilye, misket. 46/60
- şarla-** Çağlamak. 78/426, 90/591
- şart** 1.Şart. 2.Hayatın belli bir hâli. 3.Mecburiyet. 84/514
- şartla-** 1.Patlamak, çatlamak. 2.İnfilak etmek. 3.Yarılmak 102/776
(-p) 40/1, 65/249, 71/334
- şartlat-** 1.Alet, makine yardımıyla yıkmak, patlatmak. 2.Silah kullanmak. 58/190
- şas-** Şaşmak, sersemlemek. 68/295, 70/324, 88/566, 102/786
- şaşkan** Şaşkın, sersem. 70/326, 72/340
- şatlan-** Sevinmek, mutlu olmak, saadet bulmak. 41/14, 81/459
- şav** 1.Gürültü. 2.Tamamıyla, bütünüyle. 43/30
- şavla-** 1.Bağırarak söylenmek. 2.Gürültü etmek. 3.Çınlamak.

- 53/116, 93/642, 106/825
(-ğan) 53/114
- şayar-** 1.Oynamak. 2.Oynatmak.
3.Kandırmak, oyun oynamak.
4.Birisine musallat olmak.
5.Düzensiz çalışmak, teklemek.
56/167, 58/187, 58/189, 58/190,
73/357, 73/360, 73/361, 103/789,
103/798
(-p) 67/279
- şaytan** Şeytan, iblis. 41/16, 56/157,
67/293, 98/729
- şehir** Şehir, kent. 89/581, 93/651,
100/745
- şeltele-** 1.Azarlamak, kızmak.
2.Eleştirmek, kınamak. 3.Uyarmak,
ihtar etmek. 4.Sitem etmek. 54/131,
79/434
- şem** Mum. 104/808
- şep** 1.Güzel. 2.Güçlü, etkili. 3.Çabuk.
41/5, 47/69, 99/742, 102/781,
106/823
- şerab** Şarap. 82/479
- şere** 1.Çıplak. 2.Yaprakları dökülmüş.
3.Çorak. 4.Donanımsız. 63/230,
74/368, 106/829
- şüşen-** Kabarmak, şişmek. 64/235
- şet** Şayet, eğer. 41/16, 48/77
- şevle** 1.Karanlık içindeki hafif ışık.
2.Hafif görüntü, silüet. 3.Yangın
ışığı. 4.Yüzdeki nur. 5.Yansıma,
akis. 6.Gölge. 7.Ruh, idea. 70/318,
71/332, 82/472
- şey** Şey, nesne. 53/114
- şeyle-** 1.Belli belirsiz görmek, sezmek.
2.Tahminen bilmek, anlamak.
72/339
- şeylen-** Belirmek, sezilmek. 85/529
- şıbir-şıbir** Şıpır şıpır. 40/1
- şığırda-** 1.Gıcırdamak, cayırdamak,
cızırdamak. 2.Çatırdamak,
kütürdemek, kıtırdamak. 101/766,
103/799
- şığırdat-** Gıcırdatmak, kıtırdatmak.
41/14, 83/493
- şıgrım** Tam tika basa (dolu). 67/291
- şıksız** 1.Çirkin, kaba, hantal.
2.Keyifsiz, sıkıcı. 43/30
- şıl-** Sıvışıp gitmek, kaçıvermek.
74/366, 76/397, 98/729
- şıltra-** 1.Şıkırdamak. 2.Şakıldamak
(su, nehir vb. için), 45/44
- şır** 1.Boş, hiçbir şeyi olmayan.
2.Çıplak. 3.Tamamen, bütünüyle.
87/559
- şırpı** 1.Çırpı. 2.Kibrit. 41/16, 49/84,
70/318, 81/460
- şıt-** 1.Tohumdan filiz vermek, yerden
bitmek. 2.Doğmak, meydana
gelmek. 97/711, 99/740
- şiklen-** 1.Şüphe etmek, kuşkulanmak,
güvenmemek. 2.Tehlikeli saymak.
3.Korkmak. 43/30, 46/63, 53/119,
82/481, 97/696, 98/726
- şom** 1.Görünmeyen bir sebeple
sıkılma, uğursuzluk. 2.Tehlike.
3.Kötülük. 40/1, 69/312, 81/451
- şomart-** 1.Yıkayıp düzelterek
pürüzsüz, düzgün hâle getirmek.
2.Cilalamak. 3.Öğretmek,
ustalaştırmak. 43/30
- şomırt** Kuşkirazı. 82/479
- şomlan-** 1.İçine kötülük düşmek, kötü
şekilde düşünmek. 2.Şüphelenmek.
3.Korkmak. 85/529
(-p) 47/76, 91/619, 100/745
- şomlu** Kötü, uğursuz. 81/451
- şöğül** 1.İş, meşgale. 2.Zahmet,
meşakkat. 72/347
- şökër** Şükür, Allah'a hamdetme.
51/101, 63/221, 87/550, 94/656
- şöphe** Şüphe. 80/447
- şörëp** Vida, cıvata. 50/91, 93/645
- şul** 1.Şu. 2.Bu. 3.Aynı, tam aynısı.
40/2, 42/22, 42/26, 42/28, 43/32,
44/39, 45/45, 46/60, 48/81, 48/82,
49/82, 51/104, 52/106, 53/125,
56/160, 57/168, 58/190, 59/197,
61/209, 62/214, 62/215, 63/227,
63/230, 63/231, 64/243, 65/256,
66/266, 67/287, 68/294, 68/304,
73/357, 75/381, 75/385, 76/397,
78/432, 79/436, 80/444, 81/455,
82/479, 84/511, 85/524, 88/563,
88/566, 90/602, 91/610, 92/637,
93/654, 96/694, 99/738, 99/740,
100/745, 100/755, 101/762,

- 103/787, 103/795, 105/815,
105/821, 106/823
- şular** Şunlar, bunlar. 73/357
- şulay** 1.Şöyle, şu şekilde. 2.Doğru, dürüst. 43/29, 43/38, 46/56, 46/65, 48/81, 54/131, 58/174, 61/211, 65/255, 70/319, 72/347, 83/489, 88/561, 89/578, 92/631, 99/742, 103/788
- şulpa** Çorba. 46/59, 54/133, 56/164, 75/385, 79/436
- şunda** Yine de, her şeye rağmen. 44/43, 45/46, 46/59, 47/69, 58/189, 64/234, 67/293, 70/326, 72/340, 79/435, 91/603, 94/667, 95/680, 100/746
- şundi** Şöyle, böyle. 42/26, 42/28, 43/30, 44/41, 44/43, 75/385, 83/492, 85/524, 90/598, 98/725
- şunduk** (şunda uķ) Hemen, şu vakitte, derhâl. 88/561
- şunnan** 1.Şundan. 2.Şuradan. 3.Ondan sonra. 4.Sonuçta. 5.Ondan ötürü, o sebepten. 41/5, 49/83, 61/209, 85/523, 90/592, 90/593, 99/740
- şuņa** 1.Şuna. 2.Ondandır ki. 3.Ondan ötürü. 47/75, 55/151, 57/168, 62/215, 66/267, 69/312, 77/415, 88/561, 89/577, 89/585
- şuşı** Şu, işbu, adı geçen. 42/29, 47/76, 52/106, 56/160, 57/167, 59/194, 65/249, 71/337, 76/398, 80/440, 80/441, 81/461, 86/550, 87/550, 96/687, 97/702
- şürelĕ** Halk inancına göre, ormanda yaşayıp insanlara saldıran canlı varlık, orman perisi. 84/502
- ta** (Mesafe ve sınırlandırma belirtir) kadar. 42/28, 42/29, 49/82, 51/104, 52/113, 60/205, 61/211, 62/215, 63/221, 65/245, 67/287, 70/327, 73/355, 73/357, 75/385, 75/389, 76/396, 79/437, 79/438, 80/444, 86/536, 90/598, 94/667, 98/733, 100/746, 101/770, 104/805, 105/812
- taba** 1.Tava, kızartma kabı. 2.–e doğru,... doğrultusunda. 41/14, 42/28, 46/58, 49/82, 52/105, 52/106, 53/118, 55/141, 57/169, 59/195, 59/197, 71/336, 80/444, 81/455, 86/546, 88/560, 95/669, 95/683
- taban** 1.Taban, ayağın altı. 2.Ayakkabının tabanı. 42/26, 56/159, 71/337, 86/534, 99/740, 103/789
- tabıl-** 1.Bulunmak; ele geçmek. 2.Bulması mümkün olmak. 44/40, 55/141, 81/455, 88/566, 90/601, 95/683, 103/789
- tabın** 1.Sofra başındaki meclis, toplu yemek. 2.Misafir sofrası, ağırlama ziyafeti. 3.Yemek sofrası. 4.Sohbet meclisi. 5.Aylar boyunca ahıra sokulmadan dışarıda otlatılan at sürüsü. 55/145
- tabır** 1.Sürü, otlayıp gezen at sürüsü. 2.Göçebe topluluğu. 3.Hasat zamanında tarla kıyısındaki dinlenme yeri. 44/43
- tabış** 1.Bulunan, ele geçirilen şey. 2.Ürün. 3.Faydalanılan nesne. 4.Kâr, kazanç, gelir. 63/221
- tabışmak** 1.Bilmece. 2.Anlaşılmayan şey, muamma. 54/132
- tağı** 1.Tekrar, yine, tekrardan, yeniden. 2.Devam ederek. 50/89, 69/315, 76/401, 84/501
- tağıl-** 1.Takılmak, eklenmek. 2.Birisinin peşine takılmak. 63/224
- tağın** 1.Tek Tekrar, yine, tekrardan, yeniden. 2.Devam ederek. 43/35, 47/76, 48/80, 49/82, 49/84, 50/95, 54/138, 55/143, 60/207, 61/209, 64/236, 69/312, 73/357, 73/358, 82/473, 87/550, 94/665, 98/730, 104/804, 104/805, 104/806, 105/816, 106/824
- taķ-** 1.Takmak, iliştiirmek, asmak. 2.Adını çıkarmak. 51/105, 78/432
- taķta** 1.Tahta. 2.Yazı tahtası. 45/54, 87/551, 87/552
- tal-** 1.Dalmak. 2.Yorulmak, bitap düşmek. 3.Dinlenmek, dinleşmek. 62/212, 69/317 (-p) 101/766
- tal** 1.Söğüt, salkım söğüt, sepetçi söğüdü. 2.Ağaç dalı. 44/43, 85/531, 88/561

- tala-** 1.Hücum etmek, saldırmak.
2.Rencide etmek. 3.Zor kullanarak birinin malını, mülkünü kendine almak. 68/303
- talaş-** Dalaşmak, birbirine saldırmak, dişlemek. (-p) 61/209
- talkı-** 1.Ezmek, filariz ile tokmaklamak. 2.Söyleyip durmak, diline dolamak. 88/561
- talpın-** 1.Uçup gitmek üzere kanat çırpılmak, havalanma isteğiyle öne atılıp çırpılmak. 2.Bütün gücüyle uğraşmak, gayret etmek. 62/212, 80/447
- tam-** 1.Damlamak, damla damla düşmek. 2.Fayda görmek. 3.Bir şeyden pay almak. 48/81, 69/318
- tamağ-** 1.Damak. 2.Mide. 3.Yemek yeme imkânı. 4.İştah. 5.Bir ailede veya evde daima yemek yiyenlerden birisi, boğaz. 6.Bir ırmağın başka bir ırmağa veya denize döküldüğü yer. 7.Derin bir çukurun veya maden ocağının ağzı. 56/159, 76/396, 104/805
- taman** 1.Hacmi veya miktarı bakımından tam. 2.Gerekli sıcaklıkta olan, ne sıcak ne soğuk. 3.Aklı eksik, saf. 47/65
- tamaşa** 1.Temaşa, seyirlik, izlenç, oyun (tiyatro), piyes, temsil, gösteri, gösterim. 2.Hayran edici manzara, görünüm. 3.Kavga, dalaş. 80/444
- tamçı** 1.Damla. 2.Bir damla, azıcık. 40/1, 43/30, 90/598, 106/825
- tamğa** 1.Damga, mühür. 2.Kötü şöhret. 88/561, 93/649
- tamır** 1.Bitkinin, ağacın kökü. 2.Damar. 3.Sinir. 4.Bir meselenin sebebi, aslı. 5.Soy, sop, nesil. 79/435, 82/480
- tamız-** 1.Damlatmak. 2.Rüşvet olarak biraz para vermek, "koklatmak". 3.Vurmak, dokundurmak. 99/742
- tanı-** 1.Tanımak, bilmek. 2.Görerek bilmek. 3.Okuyabilmek. 4.Bir şeyi dış görünüşünden çıkarabilmek. 5.Uygun görmek, kabul etmek. 6.Kale almak, saygı göstermek. 43/34, 88/561, 89/582 (-p) 43/34
- tanış-** 1.Tanışmak, tanımak. 2.Bilgi sahibi olmak. 61/209, 90/599, 92/622
- tansıq** 1.İlginç, değişik. 2.İsteyerek satın alınmış, beğenilmiş. 3.Yeni, kullanılmamış. 54/131, 67/293, 95/675
- tañ (I)** Tan, şafak. 45/54
- tañ (II)** 1.Değerli, gerekli. 2.Olağanüstü güzel. 42/20, 48/81, 75/391, 81/461
- tap-** 1.Gerekli bir şeyi bulmak. 2.Tekrar bulmak. 3.Arayıp ele geçirmek. 4.Bir şeyi yerine getirmek, bir meseleyi halletmek. 5.Çalışıp para kazanmak. 6.Zengin olmak. 47/69, 52/106, 52/107, 57/169, 61/210, 74/367, 76/398, 82/475, 86/543, 89/582, 90/589
- tap** 1.Leke, benek. 2.Eşitsizlik, eksiklik. 3.Günah. 4.Hata. 5.Tam, net. 43/29, 43/30, 46/65, 47/65, 58/177, 63/230, 66/264, 73/355, 90/595
- tapkır** 1.Kez, defa, kere. 2.Kenar, yan, civar. 3.Açıkgöz, cin fikirli, hazırcevap. 4.Yerinde, faydalı, uygun. 75/385, 77/410, 82/476, 87/559, 94/663, 98/719, 104/804
- tapta-** 1.Ayak ile basıp yürümek. 2.Basıp ezmek, bastırmak. 3.Bir yerde çok gezip dolaşmak. 4.Hak yemek. 50/95, 57/169, 74/367
- taptan-** Ezilmek, çiğnenmek. 57/169
- tar** 1.Dar, sıkı, sıkışık. 2.Karanlık, saç teli. 47/69, 59/195, 73/358
- taraf** Taraf, yan, yön. 48/76, 59/195, 102/782
- taral-** 1.Etrafa saçılmak, yayılmak. 2.Parçalanmak. 3.Yayımlanmak. 4.Hafızasını kaybetmek. 5.Unutulmak. 51/96, 57/169, 79/435, 81/447, 89/580, 90/714
- taray-** 1.Darlaşmak, daralmak. 2.Acılanmak, üzülme. 104/807
- tart-** 1.Çekmek, kendine çekmek. 2.Taşımak. 3.Kaldırıp taşıyabilmek.

- 4.Bağlamak. 5.(...) ağırlığında olmak, gelmek, çekmek. 6.Soyca çekmek, benzemek. 7.Öğütmek, çekmek. 8.Sigara içmek. 45/44, 45/51, 48/81, 56/164, 59/194, 61/209, 87/553, 93/647, 101/770 (-p) 49/82, 52/106, 57/168, 63/226, 66/273, 72/346, 94/657,
- tartın-** 1.Kendi üstünü başını çekiştirmek. 2.Utanmak, çekinmek. 3.Vazgeçmek, el çekmek. 4.Üstünü başını çekiştirmek. 54/128, 72/337
- tartıp al-** Bir yana çekmek, hızla çekivermek, elinden çekip almak. 55/106, 55/149, 72/346, 94/657
- tartış-** 1.Birbirini çekiştirip mücadele etme. 2.Kavga, dalaş. 103/788 (-p) 53/114
- tartkala-** 1.Çekip itelemek. 2.İnatla çekiştirmek. 3.Zorla bir tarafa çekmek. (-p) 95/675
- tartma** Kutu, çekmece, sandık. 71/333, 99/736
- taş** 1.Taş. 2.Kıymetli taş, mücevher. 43/30, 45/48, 70/318, 73/358, 77/415, 97/701
- taş-** 1.Taşmak, kabarak dışarı dökülmek. 2.Coşmak. 42/26, 72/349, 104/805
- taş beğir** Taş yürekli, merhametsiz. 55/139
- taşı-** 1.Taşımak. 2.Haber getirip götürmek. 60/199, 68/299, 75/386, 76/395, 76/400, 91/603, 106/825 (-p) 53/121
- taşın-** 1.Taşmak, coşmak. 2.Taşınmak, bir yerden göçmek. 45/48
- taşla-** 1.Yukarıdan atmak. 2.Bırakmak, terk etmek, fırlatıp atmak. 3.Aşk, sevgi ilişkilerini bitirmek. 4.Bir işi, meşgaleyi durdurmak, bitirmek. 5.Uzağa göndermek. 6.Belli bir yöne göndermek. 43/35, 44/40, 49/82, 51/101, 63/229, 65/262, 72/349, 74/371, 77/415, 83/492, 83/493, 92/633, 100/757, 101/769 (-p) 46/61, 48/81, 70/324, 79/436, 99/742
- (-ğan) 66/273, 90/598, 102/782, 104/808
- taşlama** 1.Bırakma, vazgeçme. 2.İndirim, tenzilat. 74/371
- Tatar** 1.İdil boyu merkez olmak üzere Kırım, Astırhan, Samara, Saratav, Moskova, Penza, Orenburg, Ufa ve Batı Sibirya bölgelerinde yaşayan Türk topluluğu. 2.Kazan Tatarı. 49/84, 75/385, 75/389
- tatı-** 1.Tatmak, lezzetini belirlemek. 2.Bir şeyin tadını taşımak. 3... tadında olmak. 4.Bir şeyin tecrübesini yaşamak, acısını tatlısını görmek, bilmek. 44/39, 63/222
- tatım** 1.Tadım, lezzet, çeşni. 2.Zevk. 62/213
- tatlı** 1.Şekerli, tatlı, lezzetli, leziz. 2.Hoş. 3.Değerli, sevimli. 61/209, 82/476, 85/528
- tav (I)** 1.Dağ. 2.Yokuş, bayır. 3.Yığın, tepe. 46/64, 51/99
- tav (II)** 1.Tebrik, kutlama. 2.Vasiyet. 3.Tavsiye. 41/11, 69/317, 77/415, 81/447
- tavık** Tavuk. 46/65, 48/81, 51/104, 52/109, 73/357, 84/506, 84/513, 85/525, 102/774
- tavış** 1.Ses, gürültü, seda, avaz. 2.Oy, rey. 41/4, 42/21, 43/30, 45/52, 54/134, 54/138, 55/145, 58/177, 65/249, 67/281, 69/317, 77/419, 86/550, 95/670, 106/828
- tay** 1.Tay. 2.Mişer Tatarlarındaki eski âdet üzere, kız kardeşinin bir çocuğunu yanına alan dayı. 3.Heybenin iki gözünden biri. 56/166, 71/333
- tay-** 1.Basılan, dayanılan bir noktadan kayıvermek. 2.Belli bir maksattan geri dönmek, caymak. 3.Sıvışmak. 4.Belaya düşmek. 47/72, 98/732, 104/808 (-p) 75/385
- taya-** Alttan dayamak, dayaklamak. 56/157, 84/503, 98/732
- tayak** 1.Sopa, tahta. 2.Dayak, dövme. 3.Yaklaşık iki metrelik (2.13 m)

- uzunluk birimi. 44/43, 47/76, 51/101, 51/104
- tayıp-** 1.Geri çekilmek. 2.Dönmek, yön değiştirmek, kaymak. 3.Bir fikirden uzaklaşmak, caymak. 73/353 (-p) 55/143
- taza** 1.Güçlü, gür, sağlıklı, besili. 2.Temiz, kirsiz. 3.Saf, halis. 72/337, 87/553
- tazar-** 1.Gürleşmek, güçlenmek, şişmanlamak. 2.İyileşmek. (-ğan) 105/823
- teğam** Yemek, aş. 49/84
- tëğë** 1.Şu. 2.Başka. 3.Adı geçen, mezkûr. 4.Bilinen. 56/166, 74/365, 81/458, 83/493, 85/528, 87/559, 88/561, 93/643, 96/690, 97/701, 99/735, 99/740, 100/746, 104/805, 105/819, 106/827
- tegere-** 1.Yuvarlanmak, dönmek. 2.Araba için hareket etmek. 3.Hiç duraklamadan gitmek, tekerlenmek. 4.Ölmek, helâk olmak. 64/235, 71/336, 86/543, (-p) 52/113, 84/513, 101/757
- tegerep kër-** Yuvarlana yuvarlana girmek. 77/412
- tegeret-** 1.Tekerlemek, yuvarlamak. 2.Tekerlekleri döndürmek. 3.Silahla öldürmek. 69/311
- tëk** 1.Tik ağacı. Hint meşesi. 2.Dik, dimdik 3.Bari, hiç değilse, iyi ki, şükür ki. 51/101, 76/407
- teke** Teke, keçi. 83/495, 83/497
- tëkel-** 1.Gözleri dikmek, dikkatle bakmak. 2.Sonu gelip çıkmak, gelip çatmak. 41/4, 65/252
- teki** 1.Bile, dahi. 2.Ası. 42/28, 45/45, 68/298, 69/313, 87/553, 88/561, 89/585, 99/738
- tël** 1.Dil. 2.Lisan. 3.Konuşma melekesi. 4.Bilim veya sanatta anlatmalar, işaretler sistemi. 44/39, 47/76, 49/82, 52/105, 54/133, 54/138, 57/168, 58/190, 63/226, 68/294, 69/312, 80/444, 81/460, 82/471, 98/733, 104/805
- tël-** 1.Dilmek, dilim dilim kesmek. 2.Doğramak. 3.Kamçı veya sopayla çok sert vurmak. 96/695 (-p) 59/190
- tële-** 1.Dilemek, istemek. 2.Bir şeyi yiyesi gelmek. 3.Mecusi ibadetini yerine getirmek. 40/2, 43/35, 44/39, 52/109, 62/215, 68/296, 72/347, 78/432, 94/667, 97/701, 97/702
- tëlēgramma** 1.Telgraf. 2.Telgraf haberi. 89/581
- tëlek** Dilek, istek, amaç, gaye, arzu, talep. 83/493
- tëlekteşlëk** Birisinin dileğini desteklemek, aynı istekte bulunmak, dayanışma. 58/174
- tëlen-** 1.İstemek. 2.Dilenmek, sadaka almak. 73/355
- tëler tëlemes** Gönülsüzce, istemeye istemeye, isteksizce. 56/163
- tëlese** Herhangi bir (soru sözleriyle beraber). 52/109, 97/701
- tëlevizor** Televizyon cihazı. 58/175
- tëlinke** Tabak, çanak. 49/83, 61/209, 61/210
- tëllen-** 1.Çok konuşmaya başlamak, çenesi düşmek. 2.Cevap yetiştirmek. 3.Dillenmek, dile gelmek, dil sahibi olmak. 77/410
- tëlleş-** Tartışmak, bahisleşmek. 56/166, 65/260
- tem** 1.Tat, lezzet. 2.Keyif, neşe, kâm, hoşluk. 41/7, 44/39, 49/82
- temam** 1.Tamamen, bütünüyle. 2.Tam, bütün, eksiksiz. 46/61, 51/96, 53/114, 68/295, 79/436, 92/637, 96/688
- temekë** 1.Tütün. 2.Sigara. 41/4, 41/14, 47/66
- temlë** 1.Tatlı, lezzetli. 2.Keyifli, güzel, tatlı. 61/209, 77/410, 77/417, 101/760
- temsëz** 1.Tatsız, lezzetsiz. 2.Keyifsiz, neşesiz. 3.Zevksiz. 77/415
- temuğ** 1.Cehennem. 2.Çok sıcak yer. 3.Zor hayat. 58/177, 100/745
- ten** 1.Beden, gövde. 2.Ten. 45/53, 51/101, 55/139, 59/197, 62/215,

- 68/296, 69/313, 69/317, 70/318,
79/435, 81/461, 82/480, 97/705
- tenke** 1. Altın veya gümüş akçe, para, lira. 2. Balıklarda pul. 3. Madeni levha, pul. 4. Kar taneciği. 88/559, 93/647
- tenrē** Tanrı, Allah. 56/160
- terbiye** Terbiye, eğitim, yetiştirme, görgü. 93/651
- tēre-** 1. Dikmek, dayamak. 2. Bir yere tespit etmek, bağlamak. 3. Bakışlarını bir noktaya dikmek. 51/99, 78/432, 105/823 (-p) 68/295
- tērē** 1. Diri, canlı, zinde, dinç. 2. Yaşayan, sağ. 86/534, 91/609, 105/822
- terē** 1. Haç. 2. Haç madalya. 3. İkon. 46/65, 50/94, 84/511, 88/561, 89/585
- tērēklēk** 1. Canlılık, hayat. 2. Yaşama gücü. 3. Canlı. 4. Sağ. 5. Sağlık. 54/131
- tērel-** 1. Dikilmek, dikeli bakmak. 2. Bağlı olmak. 3. Zaman bakımından yakında olmak, az kalmak. 63/230, 65/247, 68/295, 101/762
- tērēl-** Dirilmek, canlanmak, kendine gelmek, iyileşmek, sağlığına kavuşmak. 82/480
- tērēley** Diri diri, canlı canlı, sağken. 64/234
- tēreş-** Hep birlikte destek olmak, dayanışmada bulunmak. 67/253
- tēret-** Bitiştirmek, dayatmak; arkasını dayaklamak. 105/823
- tereze** 1. Pencere. 2. Mola vakti. 3. Medresede bölme, hücre. 40/1, 40/2, 43/34, 44/39, 47/67, 50/95, 60/205, 80/441, 91/603, 98/733, 101/769, 106/824
- tereze töbē** (busağası) Pencere kenarı. 43/30
- tērgēz-** 1. Diriltmek, can vermek. 2. Tedavi etmek, iyileştirmek. 3. Güçlendirmek, canlandırmak. 75/386
- tērlēk** Hayvan, mal, davar. 87/550
- tēş** 1. Diş. 2. Çark dişi, dişli. 41/14, 46/58, 68/300, 83/493, 105/812
- tēşle-** Dişlemek, ısırarak. 47/66, 54/138, 65/253, 65/255, 86/533 (-p) 74/377
- tēt-** 1. Tiftmek, ditmek, düzgün bir şeyi dağıtmak. 2. Bozmak. 3. Hor görmek, aşağılamak. 65/255
- tetē-** Nasip olmak, ele geçirmek. 51/104, 61/209, 84/511
- tētēl-** 1. Ufalanmak, kırılmak, parçalanmak. 2. Yıpranmak, hırpalanmak. 58/190 (-p) 58/190, 79/436, 104/804
- tētme** Tiftilmiş yün. 65/255
- tētren-** Titremek, titreyip durmak. 47/76, 71/334, 89/582
- tevekkelle-** Cesaret edip girişmek, cesurca atılmak. (-p) 105/813
- tevlēk** 1. Yirmi dört saat, gün, gün boyu, gece gündüz. 2. Yıl boyu. 78/433
- tēz-** 1. Dizmek, sıralı yerleştirmek. 2. Çubuk ve dal gibi şeylerle örmek. 3. Sözlere dizmek veya yazmak. 65/262, 71/332, 103/788
- tēzēl-** Dizilmek, sıralanmak, düzene girmek. 87/559
- tēzlen-** 1. Diz çökmek. 2. Diz üstünde yalvarmak. 62/215
- tēzme** 1. Dizi, sıra. 2. Silsile. 3. Dize. 4. Manzum, dizeli. 48/82
- tiçkan** 1. Fare, sıçan. 2. Pazu. 3. Sancı, kulunç. 54/134
- tiç-** 1. Tıkmak. 2. Kısırmak. 3. Saplamak. 4. Delik bir şeyi örtmek, kapamak. 5. Birisini isteği dışında bir yere göndermek. 6. Harcamak, sarf etmek. 44/39, 47/76, 56/157, 71/330, 74/380, 77/422, 87/559, 95/680
- tiçkılda-** 1. Tıkırdamak, homurdanmak. 2. Dırdır etmek. 96/686
- tiçrık** Ara sokak, patika. 52/108, 59/195, 59/196, 70/323, 71/336, 88/567
- tiçşın-** 1. Bir yere paldır küldür girmek, iteleyerek girmek. 2. Kötü amaçla bir yere yerleşmek,

- yuvalanmak. 3.Bir işe burnunu sokmak. 4.Söze karışmak. 54/131, 64/241
- tımsız** 1.Sakin, rüzgârsız hava. 2.Yumuşak rüzgâr. 3.Sisli, donuk. 71/336
- tın** 1.Sessiz, gürültüsüz. 2.Sessizce. 3.Sessizlik. 4.Hareketsiz. 5.Rüzgârsız, durgun. 6.Ortaya çıkarmadan, gizlice. 7.Tenha. 8.Az sesli. 9.Kültür merkezinden uzak. 10.Sakin. 11.Teneffüs etme, soluk alma. 12.Ciğerlere doldurulan hava. 13.Tesir. 14.Müddet, süre. 15.Kez, defa. 45/45, 46/60, 56/167, 59/196, 82/477, 89/586, 95/675, 104/807
- tın-** 1.Susmak, konuşmaksızın durmak, sessiz kalmak. 2.Sakinleşmek, dinlemek. 3.Bir işi yapmaktan vazgeçmek, hareket etmeyi bırakmak. 4.Bir işi belli bir müddet bırakmak. 5.Dinlenmek, barış yapmak. 6.Güçsüzleşmek. 7.Dinginleşmek. 8.Zorluklardan kurtulmak. 46/60, 75/391, 82/471 (-p) 43/30
- tınçı-** 1.Havasız kalmak, kokusu yayılmak, pis kokmak. 2.Yeni fikirler ve yenilikler karşısında geri kalmak, eskisi gibi devam etmeye çalışmak. 62/213
- tınıç** 1.Sessiz, sakin, rahat. 2.Dostça, barış içinde. 3.Usulca, yavaşça. 4.Gürültüsüz. 62/214, 85/530, 101/760, 105/823
- tınıçlan-** Rahatlamak, sakinleşmek, yatışmak. 2.Barış egemen olmak. 43/37, 49/84, 72/347, 100/745
- tınlık** 1.Sessizlik, sakinlik. 2.Savaşın ara vermesi, ateşkes. 81/451
- tıngla-** 1.Dinlemek, kulak vermek. 2.Başkalarının söylediğine kulak misafiri olmak. 3.Bir meseleye değer vermek. 4.Emre itaat etmek. 40/2, 46/63, 50/86, 51/105, 91/605, 95/681 (-p) 46/65, 56/157, 59/190, 88/561, 90/591, 100/752, 106/826 (-ğan) 82/471
- tıp** Ani hareketle çıkan ses, tık. 59/196, 82/477, 100/748
- tırış-** 1.Gayret etmek, çabalamak, uğraşmak, çalışmak. 2.Başarmayı arzu etmek. 73/355, 91/602 (-p) 62/213
- tırış** Gayretli, çalışkan. 70/318, 80/441
- tırma-** Tırmalamak. 64/234
- tırna-** 1.Tırmalamak, tırnaklamak, pençe darbesiyle yaralamak. 2.Ucu sert bir şeyle iz çıkarmak. 3.Toprağı sürmek. 93/648 (-p) 94/657 (-ğan) 61/209
- tırnaç** Tırnak. 45/48
- tırpay-** 1. (Saç veya kıl için) düz hâle gelip etrafa veya yukarı doğru kalkmak, dikleşip kalkmak. 2.Dal budak salmak. 3.Kendini göstermeye çalışmak, gururlanmak. 4.Bir şeye çok kızmak. 41/14, 92/633
- tış** 1.Dış. 2.Elbisenin dış tarafı. 3.Minder veya battaniye üzerine yapılan kaplama astar. 4.Defter veya kitap kaplaması. 5.Kitabın kapağı. 6.Evin dışı, açık hava. 7.Kapı önü, avlu. 8.Dışarıdaki hayat. 9.Dış görünüş, kılık kıyafet. 10.Sınır ötesi, dışarı. 11. –dan başka, –dan ayrı, ...haricinde. 12.Olağanüstü, olağan dışı. 58/190, 94/667, 105/823
- tışkı** 1.Dışarıdaki, dış, harici. 2.Üstten görünen, zahiri. 3.Dış devletlerle ilgili. 4.Ecnebi, yabancı. 77/412, 98/733
- tıy-** 1.Yasaklamak, önlemek, tutmak, uygun görmemek, izin vermemek. 2.Bir şeyin yapılmasına engel olmak. 3.Bir hareketi durdurmak. 48/80, 61/209, 79/437
- tıyıl-** 1.Tasdik edilmemek, izin verilmemek, yasak edilmek. 2.Bir şey yapmaktan veya söylemekten çekinmek, kendini tutmak. 65/253 (-p) 41/7
- tibën-** Tepinmek. 101/762
- tik** 1.Hareketsiz. 2.Değişmeksizin. 3.Bir şekilde. 4.Boş, işlemeksizin.

- 5.Tek. 6.Sadece, yalnızca. 7.Fakat, ancak. 8.Gibi. 9.Şeklinde. 10.Aynı. 40/2, 43/30, 48/76, 49/82, 50/95, 51/104, 57/169, 59/197, 62/215, 64/230, 66/264, 71/336, 77/414, 78/432, 83/483, 86/545, 88/566, 90/602, 93/653, 95/683, 99/740, 106/823
- tiklēm** bkz. tiklē ; (Kadar.) 63/230, 82/479
- tikşēr-** 1.Bir şeyi araştırıp gerekli bilgiyi edinmeye çalışmak. 2.Varlığını açıklamak. 3.Dikkatle düşünüp bakmak, gözetmek. 4.Hüküm vermek. 5.Göz kulak olmak. 48/81, 53/119, 67/293, 89/577, 90/598, 96/690
- tilē** 1.Deli, çılgın. 2.Delicesine, çılgınca. 42/28, 51/101, 52/111, 56/159, 61/209, 69/313, 70/324, 72/340, 74/368
- tilēr-** 1.Delirmek, çıldırmak, coşmak. 2.Şiddetlenmek. 75/381, 42/26, 44/41, 46/61, 60/208, 61/209, 80/442, 81/459, 97/703
- tilērt-** 1.Delirtmek, çıldırtmak. 2.Aldatmak. 75/381
- tilgen, tilēgen** Çaylak kuşu. 45/46
- timēr** Demir. 67/281, 67/293, 82/480, 99/736, 99/740, 103/799, 104/805
- tintek** 1.Aptal, ahmak, sersem, bön. 82/477
- tiñ** 1.Denk, eşit. 2.Akran. 47/76, 49/82, 70/318, 86/534, 93/647, 93/648, 105/823
- tiñle-** Denklemek, denk görmek, eşit saymak. 66/266
- tiñleş-** 1.Eşitlenmek, bir hizada olmak, aynı seviyeye gelmek. 2.Denkleşmek, aynı kıymette olmak, fark kalmamak. 66/266
- tip-** 1.Tepmek, tekmelemek. 2.Yürek çarpmak. 3.Hücum edip baskın vermek. 4.İçki çarpmak. 60/203, 84/512, 84/520
- tip** 1.Tür, tip. 2.Marka, model. 3.Edebiyat veya sanatta tip. 4.Tuhaf kişi. 66/274
- tiptēr-** 1.Teptirmek. 2.İçki içip keyiflenmek, sarhoş olmak. 52/113, 64/234, 86/545
- tir** 1.Ter. 2.Atış yeri, atış standı. 60/203, 84/512, 84/520, 51/99, 54/135
- tirbet-** Yumuşak bir şekilde sallamak, çalkalamak, dalgalandırmak. 60/205, 104/805
- tire** 1.Belli bir noktanın veya eşyanın etrafı, yakın çevresi. 2.Çember. 3.Bir şeyin yanı, yan tarafı. 4.Belli bir şeyin durduğu yer, mahal. 53/114, 57/173, 105/823, 106/824
- tirē** 1.Deri, ten, hayvan derisi. 2.Kürk, post. 70/327, 81/451
- tiren** 1.Derin. 2.Dip. 3.Bir şeyin içine çok nüfuz eden. 4.Üstünkörü şekilde anlamayacak köklü mesele. 5.Güçlü tesiri olan. 59/197, 73/357, 104/805
- tirēs** 1.Hayvan pisliği, tezek. 2.Ters, geri, sol. 3.Arka. 4.Kuzey. 68/298, 85/523, 87/559
- tiresēnde** 1.Sularında. 2.Yaş civarında. 64/240, 102/782
- tirge-** 1.Hakaret etmek, sövmek. 2.Hor görmek. 54/132, 55/146, 67/288, 76/400
- tirle-** 1.Terlemek. 2.(Toprak için) buğu çıkarmak. 78/432
- tiş-** 1.Delmek. 2.Sır olan bir şeyi herkese söylemek, yaymak. 51/101, 73/355
- tişēk** 1.Bir şeyin yırtılmış, deşilmiş tarafı. 2.Delik. 44/43, 75/384, 95/680, 105/819
- tişēl-** Delinmek, deşilmek. 50/86 (-p) 71/334
- tiy-** 1.Değmek, temas etmek. 2.Çarpmak, vurmak, zarar vermek, tahrip etmek. 3.Tahriş etmek. 4.Dövmek, saldırmak, hücum etmek. 5.İzinsiz almak, çalmak. 6.Kapmak. 7.Zararı dokunmak. 8.Faydası dokunmak. 9.Derin bir etki bırakmak. 10.Nasip olmak, pay düşmek. 11.... gibi görünmek, gibi gelmek. 45/45, 47/76, 49/83, 67/827

tiy n Sincap. 42/27

tiy n- Hedefe ulaşmak, nail olmak, ele geçirmek, sahip olmak. 67/827

tiz 1.çabuk, hemen, tez. 2.Pek az bir vakitte, acil. 3.Durmaksızın.

4.Derh l. 46/61, 52/108, 56/158, 57/168, 61/209, 61/211, 67/283, 76/397, 89/579, 89/580, 91/615, 92/623, 97/700, 102/775, 104/804, 104/808

tizden Tezden, çabucak, hemen, hemencecik, derh l. 44/39, 89/582, 95/679

tizek Tezek, ters. 67/288

tizl k 1.Hız, abukluk, s rat, serilir. 2.Vites. 63/230

toķma 1.Erişte, şehriye. 2.Kaynamış et suyuna yapılan erişte orbası. 49/84

tol h t n Dul, dul kadın. 60/208

tomalan- 1.Tıkanmak, kaplanmak.

2.İyice  rt nmek, sıkı giyinmek.

3.Donuklaşmak, puslanmak.

4.D nyadan habersiz yaşamak.

5.Sağırlaşmak, ağır işitmek. 102/782

toman 1.Sis. 2.Buğu. 3.Sisli.

4.Belirsiz. 57/168, 65/250, 71/336

tomur- Fırlamak, atılmak. 67/281, 99/736

ton- 1.Dibe  kmek, durulaşmak, berraklaşmak. 2.Su ardından g r n r gibi bulanıklaşmak. 3.Duyu organları k t  hissetmek, duyarlılığını kaybetmek.

4. r mek, bozulmak. 50/96

(-p) 93/645

tonıķ 1.şeffaf, saydam. 2.Donuk, ışıksız, solgun, mat. 3.Net işitilmeyen. 69/317, 82/472

tor- 1.Belli bir yere basar h lde durmak, durmak. 2.Bulunmak. 3.Ayağa kalkmak, doğrulamak. 4.Yaşamak, hayat s rmek. 5.Vakit geçirmek. 6.Birine herhangi bir muamelede bulunmak. 7.Takas edilebilmek. 8. ...ederinde olmak. 9.İbaret olmak. 10.Oluşmak, meydana gelmek. 11.Bağlantılı, ilintili olmak. 43/30, 44/43, 52/109,

52/113, 54/131, 56/155, 59/195, 59/197, 62/214, 65/247, 66/264, 69/311, 76/400, 79/435, 79/438, 84/506, 84/515, 87/559, 90/598, 93/648, 93/653, 94/656, 95/683, 99/740, 100/746, 100/752, 102/776, 104/805, 104/808, 105/813, 106/826 (-p) 40/2, 42/18, 46/62, 53/118, 53/120, 61/211, 71/337, 83/495, 93/645

(-ęan) 49/82, 50/85, 51/96, 63/230, 66/264, 69/316, 74/368, 75/391, 81/458, 83/492, 89/585, 96/690, 98/732, 99/740

torataş Put, ilah, idol. 80/444

torba 1.Boru, baca. 2.K  k zurna. 3.Atın yem torbası. 46/56

toręiz- 1.Ayağa kaldırmak. 2.Bir yerde tutmak. 3.Dineltmek, dikmek. 4.İnşa etmek. 5.Tamir edip dikmek. 49/82, 64/235, 100/752

tormış 1.İnsanların sosyal yaşayışı, hayat, yaşama. 2. m r. 3.Aile kurup  m r s rme. 4.Hayatın maddi şartları. 5.Canlı olma, dirilik. 44/42, 54/131, 73/357, 100/745, 105/822

tormoz Fren. 94/667

tot- 1.Tutmak, kavramak.

2.Durdurmak. 3.Duraklatmak.

4.Taksi tutmak. 5.Alıkoymak.

6.Yakalamak. 7.Radyoda bir istasyonu tutmak. 8.Tutuklamak.

9.Y netmek. 10.H k mran

olmak. 11.Belli bir biçimde tutmak.

12.Korumak. 13. ...gibi saymak,

kabul etmek. 14.Hastalık

n ksetmek. 15.Evine kiracı almak.

16.Yanında tutup geçimini

sağlamak, bakmak. 17.D kk n

tutmak, açmak. 18.Kullanmak,

yararlanmak. 19.Sır tutmak. 20.Bir

makamı işgal etmek. 41/16, 43/30,

45/49, 47/75, 47/76, 53/125, 57/172,

63/222, 65/255, 69/312, 75/385,

75/391, 80/442, 83/483, 86/550,

90/598, 93/653, 103/795

(-p) 48/77, 59/197, 64/240, 70/324,

76/404, 84/506, 88/571, 92/627,

96/687, 103/795

- totaş-** 1.Bağlanmak, birleşmek, muttasıl olmak, daim olmak. 2.Katılmak. 3.Bir bütün teşkil etmek. 45/53 (-p) 43/30
- totaş** 1.Bitişik. 2.Birleşik. 3.Tüm, hep, aralıksız, fasılasız, mütemadiyen, durmadan. 4.Dinmeyen, durmayan. 40/1
- total-** 1.Tutulmak. 2.Engellenmek, durdurulmak. 3.Yakalanmak. 4.Faydalı olmak, yararlanılmak. 5.Kendisini tutmak, kendine hâkim olmak. 47/76, 54/132, 87/550
- totun-** 1.Tutunmak. 2.El ele tutuşmak. 3.Bir işi yapmaya girişmek, başlamak. 66/267, 71/336, 79/432, 82/477, 88/211, 97/701, 99/740
- totka** 1.Kabza, tutamaç, kulp, sap. 2.Dipçik. 3.Tutamak. 45/44, 64/232, 75/391, 80/442
- tottır-** 1.Tutturmak. 2.Değdirmek, temas ettirmek. 3.Birisinin suçunu çıkarmak. 4.Saklatmak, muhafaza ettirmek. 5.Birisinin yalanını ortaya çıkarmak. 45/45, 56/166, 64/235 (-p) 46/61
- toy-** Duymak, dokunarak duymak, hissetmek, sezmek. 43/30, 50/96, 52/105, 60/208, 61/209, 70/318, 79/435, 83/492, 100/748 (-ğan) 80/444 (-p) 105/820
- toz** 1.Tuz. 2.İfadeye keskinlik veren esas anlam. 43/30, 56/155, 89/587
- tozak** 1.İlmikli kapan. 2.Tuzak, kapan. 80/441
- töbe-** 1.Nişan almak, vurmak üzere hedeflemek. 2.Gözünü dikmek, bakışlarını bir yere odaklamak, bir yere dik dik bakmak. (-p) 104/805
- tögel** 1.Tam, doğru. 2.Doğru zamanda. 3.Net. 4.Yeterli, kâfi. 5.Eksiksiz. 102/776
- tögen-** bkz. töken- (1.Tükenmek, bitmek. 2.Zayıflamak, eriyip tükenmek) 88/561
- tökër-** Tükürmek. 47/76, 49/82, 69/313, 77/416, 93/641, 99/740 (-p) 50/88, 66/266
- tölkë** Tilki. 48/81
- tön** 1.Gece. 2.Kuzey. 40/2, 42/29, 52/113, 54/138, 58/177, 58/180, 59/196, 60/207, 62/212, 62/215, 65/251, 66/272, 69/316, 81/461, 82/474, 82/475, 82/482, 85/533, 87/559, 89/580, 95/670, 96/689, 97/701, 97/713, 106/828
- töne-** 1.Gecelemek. 2.Kıvamını bulmak, demlenmek, içkinin tadını almak. 50/89, 105/817
- töne** Dün. 77/415
- tönegën** 1.Dün, geçen gün. 2.Evvelki gün. 50/89, 105/817
- tönën** Geceleyin, gece vakti.70/318
- töngë** Geceki. 41/7, 45/53, 61/209, 71/332, 72/347, 94/666
- tönle** Geceleyin, gece vakti. 41/13, 55/139, 56/166, 63/229, 66/262, 67/292, 75/385, 78/430, 85/521, 88/561
- tönlëk** 1.Bir gecelik, bir gece için. 2.Gececi, gece çalışan. 85/532
- tönnë** Geceleyin, gece vakti. 46/56, 50/95, 61/209, 82/482, 85/528
- töp** 1.Dip. 2.Su altı. 3.Derin yer. 4.İç. 5.Ön taraf, yan. 6.Asıl, esas, temel. 7.Pantolonun kış kısmı. 8.Ayakkabının tabanı. 9. Kalıntı kısım. 10.Bitkinin dip kısmı, kök. 11.Ağaç kesildikten sonra kalan dip kütüğü. 12.Ormanda ağaç adeti. 13.Sebep, köken. 14.Soy, nesil. 15.Bir işin sonu. 46/57, 78/432
- töp** yort Baba ocağı, yuva. 78/432
- töpçëk** 1.Kalıntı. 2.İzmarit. 3.Bakiye. 4.Ailenin en küçüğü olan çocuk, ufak kardeş. 41/14
- töpçën-** Aranmak, aslını araştırmak, soruşturmak, derinden araştırmak. 41/12, 62/212, 72/340, 88/572
- töple-** 1.Kova, sepet vb. şeylere dip takmak. 2.Keçe çizmeye taban takmak. 3.Kitap ciltlemek, cilt yapmak. 4.Ağaç kökleme. 5.Toprağı köklerden arıtmak.

- 6.Ormanda ekim için yer açmak.
7.Tamamlamak, bitirmek. 46/57, 69/314, 102/786
- töpsöz** 1.Dipsiz. 2.Derin. 3.Büyük, bitmez, tükenmez. 4.Esassız, delilsiz. 5.Akılsız. 52/110, 81/460
- töpten** Esastan, bütünüyle, mükemmel surette. 94/657
- tör-** 1.Dürmek, bürüp sarmak. 2.Bir şeyi kâğıt içine sıkıştırıp bürmek. 3.Sıkıca giydirmek. 4.Sözü gizlemek, açıkça söylememek. 41/14, 42/26, 42/29, 54/136, 98/729 (-p) 51/131, 83/492
- törkëm** 1.Topluluk, camia. 2.Grup. 3.Cemiyet, birlik. 80/444, 80/447
- törlë** 1.Türlü, çeşitli. 2.Çeşit çeşit, envaiçeşit, her türlü. 50/85, 50/95
- törme** 1.Zindan, cezaevi, mahpushane. 2.Mahpusluk. 3.Zor hayat şartlarında yaşanan yer. 41/14, 42/26, 42/29, 46/61, 54/136, 56/165, 56/167, 60/206, 60/208, 66/272, 67/287, 69/312, 78/426, 85/530, 86/550, 87/559, 88/561, 88/572, 89/577, 98/729, 99/740, 101/770, 102/779, 102/781, 103/789
- tört-** 1.Dürtmek, dikkat çekmek için dürtmek. 2.Bir şeyi ikinci bir şeye değirmek. 3.Aşağıya bakmak. 4.Ağır sözler söylemek. 49/83, 69/315, 75/389, 81/458, 85/521, 96/693, 98/729 (-p) 54/131
- törtël-** 1.Çarpmak, vurulmak. 2.Gözükmek, belirlemek. 3.Tıkanıp kalmak. 4.Konuşması, okuması kesilmek. 54/131, 62/212 (-p) 80/444
- törtkë** 1.Nokta. 2.Kumaştaki benek, denek. 3.Kinayeli söz. 69/315
- törtkele-** Dürtüp durmak. 52/107
- tös** 1.Renk. 2.Yüz, sima. 3.Görüntü, görünüş. 4.Hâl, vaziyet. 5.Uygun, layık. 6.Yadigâr. 76/397, 82/482, 96/687
- töslë** 1.Renkli. 2.Belli bir biçimi olan. 3.Gibi, benzer. 40/1, 44/39, 46/65, 51/101, 55/142, 59/190, 59/195, 59/197, 61/209, 64/240, 65/249, 70/323, 74/372, 75/385, 77/415, 77/417, 79/437, 80/444, 80/445, 80/447
- töş** 1.Düş, rüya. 2.Hayal. 3.Hakiki olmayan. 3.Gün ortası, gündüz, öğlen on iki suları. 4.Öğle yemeği. 5.Meyvenin ortasındaki çekirdek. 6.Tahılın danesi. 7.Zeytin büyüklüğünde hamurdan dökülen ve yağda pişirilen bir Tatar tatlısı. (bkz. çekçek, bavırsağ.) 8.Bir şeyin orta kısmı, merkez. 9.Bir meselenin aslı, atom çekirdeği. 10.Biyolojide hücre çekirdeği. 11.Yer. 12.Görünüş, kıyafet. 13.Vakit, an. 45/53, 45/56, 46/58, 47/70, 48/81, 52/113, 55/146, 64/233, 64/242, 71/331, 85/524, 87/555, 89/576, 89/577, 89/579, 90/598, 95/682, 97/713, 101/760, 102/785
- töş-** 1.Düşmek, inmek. 2.Suyla sürüklenmek. 3.Yere yıkılmak. 4.Konmak. 5.Damlamak. 6.Kopmak. 7.Hasıl olmak, varlık bulmak. 8.Bir yere girmek. 9.Fotoğraf çekilmek. 10.Girişmek, başlamak. 11.Yardımcı fiil olarak : “yaklaşma, evrimle, dönüşme”. 40/1, 41/10, 48/81, 49/85, 51/105, 56/166, 59/196, 64/233, 71/330, 71/337, 73/355, 75/381, 86/542, 89/577, 89/582, 99/742 (-p) 56/155, 67/279, 71/332, 73/357, 100/757, 101/761, 103/788, 104/805, 104/807
- töşëm** 1.Kazanç, gelir. 2.Ekindeki ürün, mahsül verimi. 55/148, 84/513, 89/576
- töşën-** 1.Kavramak, anlamak, idrak etmek. 2.Bilmek. 3.Düşünmek. 59/194
- töşër-** 1.Aşağıya indirmek. 2.Aşağıda bir yere iletmek, ulaştırmak. 3.Astına emir vermek. 4.Trenden veya arabadan indirmek. 5.Yumruk atmak. 6.Fırlatmak, atmak. 7.Azletmek, idareden düşürmek. 8.Yansıtmak. 9. Kaplamak.

- 10.Fotoğraf çekmek veya çektirmek, kaydetmek. 11.Fiyat düşürmek. 42/27, 43/36, 44/39, 47/76, 49/82, 53/117, 57/168, 79/432, 81/448, 82/482, 92/640, 94/657, 101/769, 102/782, 106/823 (-p) 69/316, 94/666
- tötën** 1.Duman. 2.Tütme. 3.Yalan. 4.Eskiden köylerde hane saymak için kullanılan birim. 41/9, 56/159
- töy-** 1.Katı bir şeyle vurup parçalamak, ezmek, dövme. 2.Vurmak, tepelemek. 3.Üst üste yemek yemek. 4.Düğümlemek. 65/257, 89/582
- töye-** 1.Üst üste yığmak, yüklemek, doldurmak, istif etmek. 2.Oburca yemek. 57/171
- töyme** 1.Düğme. 2.Boncuk tanesi. 3.Elektrik düğmesi. 56/164, 71/333, 71/335, 71/336, 75/385
- töymele-** Düğmelemek, iliklemek. 71/336
- töyne-** 1.Düğümlemek, düğüm atmak. 2.Küçük ilmikler atmak. 65/262, 98/729
- töz** 1.Düz, pürüzsüz. 2.Dik, doğru. 3.Doğru konuşan, namuslu. 65/255
- tözë-** 1.Kurmak, inşa etmek, bina yapmak. 2.Örgütlenmek, bir grup teşkil etmek. 3.Kompoze etmek, telif etmek. (-p) 49/85
- tözel-** 1.Düzelmek, iyileşmek. 2.Huzur bulmak, rahatlamak. 61/208
- tözet-** 1.Düzgün hâle getirmek, düzeltmek, onarmak. 2.Faydalanır hâle sokmak, ayarlamak, tertipleme, düzene sokmak. 43/29, 58/175, 58/176, 99/739, 104/808 (-p) 69/311
- tufan** 1.Tufan. 2.Sert yağış, sel baskını. 52/109
- tufli** Pantufla, terlik. 79/437
- tufrağ** 1.Toprak. 2.Sosyal çevre. 3.Memleket. 4.Kabir, mezar. 65/249
- tuğan** 1.Akraba, kardeş, hısım. 2.Üvey olmayan, öz. 3.Doğma yeri, memleket. 41/9, 42/26, 46/58, 55/151, 62/213, 66/273, 76/400, 88/563
- tuğan apa** 1.Teyze. 2.Hala. 55/150, 55/152, 55/154, 76/403
- tuğan cir** bkz. tuğan il. 87/550
- tuğan il** 1.Vatan, memleket. 2.İnsanın doğup büyüdüğü köy veya şehir. 87/550
- tuğanım** 1.Kadınlar arasında “kardeşim” hitabı. 2.Erkeklerin yabancı kadınlara “bacım” hitabı. 3.Çok yakınlara “canım” hitabı. 55/146, 55/150, 55/152, 55/154, 76/403
- tuğrılık** bkz. turılık; (1.Doğruluk, düz olma. 2.Gerçeklik. 3.Sadakat, bağlılık.). 49/82
- tul-** 1.Dolmak. 2.Kaplanmak. 3.Bir yere toplanmak, yığılmak. 58/190, 64/239, 82/477, 104/811
- tula** Evde dokunmuş kalın el dokuması. 44/39
- tułğan** Dolu, tam. 53/114, 57/168, 60/202
- tuılı** Dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun. 2.Hisleri dolup taşan, duygu, üzüntü bakımından dolu. 3.Tamamen, bütünüyle. 47/69, 61/210, 74/367, 85/529
- tun** 1.Kürk manto, palto. 2.Elbise, kıyafet. 3.Hayvanın kürkü. 56/160
- tuñ-** 1.Donmak, don tutmak, buzlanmak. 3.Hissizleşmek. 3.Donuklaşmak, durağanlaşmak. 47/69 (-p) 45/51, 96/685
- tuñ** 1.Soğuktan donmuş, donuk. 2.Don hava. 3.Donmuşluk. 4.Lakayt, umursamaz, cahil. 5.Ketum. 74/365, 82/474, 97/713, 101/759
- tupas** 1.Kaba, zevksiz yapılmış. 2.Yakışsız. 3.Kulağa hoş gelmeyen. 4.Nazik olmayan, kaba ve terbiyesiz, kültürsüz. 5.Keskin olmayan, kör. 49/82, 70/320, 92/633
- tupsa** 1.Menteşe, kapı rezesi. 3.Eşik. 3.Düğül, nodüs. 99/740, 103/799
- tup-turı** 1.Dosdoğru, dümdüz. 2.Hiç dolandırmadan, dangadak.

- 3.Doğrudan doğruya, aracısız.
86/534
- tur** 1.Bir şeyin, bir kimsenin karşısı, yan, ön. 2.Yön, taraf, yöre, yer. 3.An, zaman, esna. 42/18
- tura-** 1.Doğramak, parçalamak. 2.Bıçaklayıp öldürmek. 3.Düşmanı yok etmek. 72/346, 79/432
- turay-** Doğrulmak, düzelmek, ayağa kalkmak. 65/249, 65/255, 65/257
- turı** 1.Doğru, düz. 2.Düz çizgi. 3.En kestirmeden, en yakın. 4.Direkt, doğrudan doğruya. 5.İsabetli. 6.Gizlemeden, açıkça. 7.Dürüst, hakiki, doğru. 8.Âdil. 9.Hatasız. 10.Sadık. 11.Dilde esas anlam. 42/18, 51/99, 60/208, 62/215, 65/255, 72/337, 84/510, 94/663, 95/670, 95/680, 100/757, 101/757
- turı kil-** 1.Karşılaşmak, denk gelmek, nasip olmak, kesişmek, tesadüf etmek. 2.Denk olmak. 3.Yararlı olmak. 4.Fırsat çıkmak. 47/65
- turıdan** 1.Dolambaçsız, doğrudan. 2.Gizlemeden, açıkça. 105/814
- turında** Dair, hakkında, hususunda, üzere, ilişkili. 49/82, 73/357, 77/416, 78/432, 79/436, 79/437, 85/531
- tursay-** Hindi kabarmak. 45/48
- tutır-** 1.Doldurmak, tamamlamak. 2.Tok hâle getirmek. 3.Bitirmek. 45/44, 46/56, 54/134 (-p) 58/178, 73/357, 73/357, 76/400, 76/401, 78/432, 81/463, 87/550, 92/633, 106/827
- tutıy** 1.Papağan, tuti kuşu. 2.Kendi fikri olmaksızın başkalarının fikrini tekrarlayan. 94/656
- tuv-** 1.Doğmak, dünyaya gelmek. 2.Görünmek, başlamak. 3.Ufuktan görünmek, çıkmak. 42/20, 42/22
- tuy-** 1.Doymak, iştahı bitmek. 2.Bir şeye ihtiyacı kalmamak. 3.Bıkmak, bezmek. 4.Bir sıvıyla tamamen dolmak. 90/591
- tuy** Dügün. 41/16, 44/40, 56/166, 59/196, 78/426, 92/640, 105/817
- tuydır-** 1.Doyurmak, beslemek. 2.Kendi terbiyesine almak, himaye etmek. 3.Bezdirmek, bıktırmak. 84/513
- tuyğançı** 1.Doyuncaya kadar. 2.İstediği kadar bol, çok çok. 84/519
- tuz-** 1.Tozumak, toz uçmak. 2.Savrulmak, saçılmak. 3.Düzeni bozulmak. 4.Öfkelenmek, bağırarak. 5.Eskimek, yıpranmak, bozulmak. 6.İhtiyarlamak, hasta düşmek. 51/99, 72/337
- tuzan** 1.Toz. 2.Çamur, toprak parçaları. 3.Kir. 4.Çamur. 52/113, 53/114, 64/235, 71/333, 85/521, 104/808
- tuzan börtëğë** Toz tanesi, toz zerresi. 52/106
- tuzğı-** (Saç, yün, pamuk vs. için) etrafa dağılmak, saçılmak. 2.Savrulmak, uçuşmak. 3.Öfkelenmek. 68/303, 70/324 (-p) 93/649, 106/829
- tübe** 1.Ev gibi yapıların çatısı, tepesi. 2.Başın üst kısmı, tepe. 3.Herhangi bir şeyin üstü. 4.Uç nokta. 5.En dip nokta. 6.Tepecik. 40/1, 43/32, 60/205, 99/740
- tüben** 1.Alçak. 2.Alt, aşağı, alttaki. 3.Çukur. 4.Kapı dibi, kenar. 5.Adı, alt tabaka. 6.Pek küçük, önemsiz. 7.Avam. 8.Amiyane. 9.Namussuz. 10.Kötü, alçak. 11.Yetersiz. 73/355, 92/638
- tügël** 1.Değil. 2. "İsim bildirmesinde olumsuzluk". 3.Olumsuz sıfat fiilden sonra –madık tügël. 4.Karşıtlık bağlama işlevi. 40/2, 41/5, 42/18, 45/53, 47/70, 47/76, 48/82, 49/84, 50/85, 50/95, 51/96, 53/119, 56/160, 57/172, 58/175, 60/206, 62/215, 64/234, 66/269, 66/275, 69/315, 70/318, 70/324, 72/340, 73/361, 74/376, 76/394, 76/405, 76/407, 78/432, 81/461, 82/475, 85/531, 88/561, 88/565, 89/582, 90/597, 90/598, 91/615, 91/619, 93/648, 96/687, 98/719, 98/732, 99/740,

- 101/757, 101/772, 103/791,
104/805, 104/808, 105/815
- tügël-** Dökülmek, akmak, saçılmak,
serpilmek. 61/209, 67/282, 91/612,
93/211
- tügerék** 1.Çember, daire, değirmi,
yuvarlak. 2.Ortak düşünce dairesi,
çevre, grup. 46/60, 84/520
- tük-** 1.Dökmek, akıtmak. 2.Bir
kaptaki şeyi kazayla dökmek.
3.Dağıtmak, saçmak, sırlarını
dökmek. 96/695
- tüktër-** Akıtmak, döktürmek. 49/82,
105/822
- tüle- (I)** 1.Ödemek. 2.Borcunu
vermek. 76/400, 83/492, 87/550
- tüle- (II)** Çocuk doğurmak. 85/527
- tülevsöz** Ücretsiz, bedava, beleş,
parasız. 98/722
- tün-** 1.Bir tarafa yönelmek, dönmek.
2.Ağır bir tesir altında kalıp fikir
yürütemez hâle gelmek. 3.Geri
dönmek. 4.Göçmek, gitmek.
5.Başka bir hâle geçmek. 61/211,
68/305, 90/589
- tür** 1.Evin veya odanın kapıya bakan
köşesi (buraya genellikle şeref
misafirleri oturtulur). 2.Evin çok
özen gösterilerek güzelleştirilen
büyük misafir odası. 3.Kır veya
orman gibi büyük bir yerin insan
basmadık ücra yerleri. 4.Bir şeyin
en iç kısmı. 5.En gizli yer. 6.Evin
önü. 55/147, 68/302, 75/384
- tüşe-** Döşemek, sermek. 85/533
- tüşek** Döşek, yatak. 42/18, 48/82,
57/167, 62/211, 80/442, 84/511,
85/533
- tüte** 1.Balta demirinin sırt tarafı.
2.Dipçik. 65/257
- tütüty** 1.Abla. 2.Teyze. 46/65, 47/65
- tüz-** Katlanmak, sabretmek, tahammül
etmek, dayanmak. 45/48, 47/76,
51/102, 69/312, 82/480, 88/566,
104/805
(-p) 94/657
- tüzëm** Dayanma, sabır, tahammül.
53/118, 54/137, 54/138, 64/243
- tüzëmlë** Dayanıklı, sabırlı, metin,
dirençli. 53/118
- tüzëmlëk** Dayanıklılık, metanet, sabır.
53/118
- tüzerlëk** 1.Şöyle böyle, fena değil.
2.Sabır, tahammül. 64/234
- uç** 1.Avuç, el içi. 1.Avuçlanan miktar.
48/81, 72/341, 79/435, 84/513,
99/740
- uç töbë** Aya, avuç içi. 91/618, 91/619
- uçak** 1.Ocak. 2.Baba evi, yurt, aile
ocağı. 3.Maden ocağı. 4.Köken,
temel. 72/347, 73/357, 74/365,
78/432, 81/452, 81/463, 81/464,
82/472, 83/484, 85/528, 106/827
- uçastok** 1.Arsa. 2.Branş, alan. 3.İdari
bakımından bölge (seçim bölgesi
vb.). 4.Askerî muntika, savunma
bölgesi. 53/119
- uçla-** Avuçlamak. (-p) 41/16
- uğala-** 1.Ovalamak, eliyle bastırmak,
masaj yapmak. 2.Yumuşatmak.
(-p) 92/629
- uğ** 1.Ok. 2.Kötü niyetli bir iş. 3.Pek,
çok. 4.Ta. 5.Hatta. 6.Tam şu vakitte.
51/99, 58/179, 59/197, 68/295,
72/339, 72/340, 80/444, 81/458,
81/459, 91/610, 92/633, 92/635,
94/667, 99/742, 100/746
- uğı-** 1.Yazılı bir metni yüksek sesle
okumak. 2.Nota veya şifre okumak.
3.Öğrenim görmek, okula gitmek.
4.Dışarıdan özünü sezme, anlamak.
5.Ezberden okumak. 6.Dua okumak.
63/221, 63/222, 63/224, 74/375,
75/386, 76/401, 79/436, 92/625,
93/648
- uğığan** Okumuş, bilgili. 93/648
- uğıt-** 1.Okutmak. 2.Ders vermek,
öğretmek. 3.Okula göndermek.
4.Dersini vermek, ibret vermek.
54/134, 64/240, 92/637
- uğıtuçı** 1.Öğretmen. 2.Hoca, üstat.
91/615, 91/616, 105/819
- uğmaş** 1.Buruşturulmuş, mıncık
mıncık. 2.Sıkışık. 3.Kalabalık, küme
hâlinde. 71/337

uğmaş- 1.Yapışmak, birikmek,
yığışmak. 2.Toplanıp birleşmek.
73/358

ul 1.Oğul, oğlan. 2.O (gösterme ve
kişi zamiri). 40/2, 41/4, 41/6, 41/7,
42/21, 42/26, 42/27, 43/30, 44/39,
44/40, 44/41, 44/42, 44/43, 45/44,
45/54, 45/57, 46/60, 46/61, 47/67,
47/70, 47/71, 47/76, 48/81, 48/82,
49/82, 50/92, 50/95, 50/96, 51/96,
51/98, 51/101, 51/105, 52/106,
52/109, 52/113, 53/114, 53/117,
53/118, 53/121, 53/124, 54/131,
54/132, 54/137, 55/139, 55/145,
56/157, 56/160, 57/167, 57/168,
57/169, 57/170, 59/195, 59/196,
59/197, 60/199, 60/206, 60/208,
61/209, 61/211, 62/213, 62/215,
63/222, 63/230, 64/236, 64/240,
64/243, 65/249, 65/257, 66/264,
67/280, 68/295, 68/300, 69/312,
69/313, 69/316, 70/318, 70/324,
71/336, 71/337, 72/339, 72/340,
72/347, 73/354, 73/357, 73/358,
73/363, 74/367, 74/368, 74/374,
75/385, 75/391, 76/400, 76/404,
77/412, 77/415, 77/417, 77/419,
78/426, 78/432, 79/435, 79/437,
79/438, 81/447, 81/449, 81/459,
81/461, 81/466, 82/477, 82/482,
83/492, 83/493, 83/495, 83/498,
84/501, 84/502, 84/520, 85/522,
85/532, 86/534, 86/537, 86/545,
86/549, 87/550, 87/559, 88/561,
88/566, 89/579, 89/580, 89/581,
89/582, 90/595, 90/598, 91/602,
91/607, 91/619, 92/637, 92/639,
93/642, 93/646, 93/648, 94/657,
94/667, 94/668, 95/670, 95/673,
95/678, 95/682, 96/695, 97/696,
97/702, 97/709, 97/711, 97/716,
99/736, 99/740, 99/742, 100/745,
100/757, 101/762, 101/766,
101/767, 101/770, 102/776,
102/779, 102/783, 102/786,
103/788, 104/805, 104/808,
104/809, 104/811, 105/816,
105/823, 106/825, 106/826

ula- 1.Ulumak. 2.Bağırmak. 3.Kötü
sesle şarkı veya türkü söylemek.
46/65, 98/729

umır- 1.Koparmak. 2.Parçalamak.
3.Kesmek, kapmak. (-p) 65/253

un 1.On. 2.Eski idari sisteme göre,
köylerde on haneden oluşan birim.
44/40, 57/69, 60/208, 62/213,
62/214, 63/224, 83/494, 87/559,
95/682, 96/692, 96/694

unbiş On beş. 53/123, 54/133, 54/136,
62/214, 78/432

uñ 1.Sağ taraf. 2.Üstteki, öndeki,
üstün. 3.Muhafazakâr. 4.Uygun,
denk, yararlı. 61/208

uñay 1.Uygun. 2.Faydalı, iyi.
3.Elverişli, kolay. 4.Rahat.
5.Mükemmel. 6.Fırsatı olan.
7.Olumlu. 40/2, 105/813

uñaysız Uygunsuz, elverişsiz,
rahatsız, konforsuz. 90/600, 92/629

uñaysızlan- Çekinmek, rahatsız
olmak, utanmak. 53/120, 68/302

uñış 1.Ürün, mahsül. 2.Olumlu sonuç,
başarı, kazanç. 76/400

uñkın 1.Uçurum, yar. 2.Topraktaki
derin yarık. 3.Girdap. 40/1, 105/820

ura- 1.Kat kat sarmak, dolamak.
2.Sigara sarmak. 3.Etrafında
dolanmak. 4.Dolambaçlı yoldan
gitmek. 5.Kaplamak. (-p) 44/39

uram 1.Cadde, sokak, yol. 2.Binaların
dışı, dışarı, açık hava. 54/134,
55/149, 58/189, 59/196, 60/208,
62/217, 68/303, 70/324, 89/580,
91/603, 99/740, 105/823

urğıl- 1Yırtılmak, kopmak,
parçalanmak. 2.Coşmak, köpürmek,
fişkirmek, kabarmak, fokurdamak.
3.Püskürmek, indifa etmek. 94/657
(-p) 104/805

urın 1.Yer, mevki. 2.Meydan. 3.Taşra.
4.İşte erişilen derece. 5.Bagajdaki
her bir parça. 6.Yatak, döşek.
7.Sebep, esas. 47/69, 48/81, 49/82,
60/206, 63/221, 84/513, 85/533,
86/543, 100/754

urın tapma- Ne yapacağını bilememek, heyecanlanmak. 57/169, 61/210

urında, urınga (Bir şeyi yapacak yerde yapmamak ifadesiyle) yerine. 43/30, 74/380, 93/646

urındık 1.Sandalye. 2.Koltuk. 48/77, 48/80, 48/81

urla- 1.Çalmak, soymak, aşırnak. 2.Kız kaçırmak. 3.Kendine mal etmek, intihal etmek. 50/95, 65/250, 72/347

urlaş- 1.Hırsızlık etmek. 2.Kız kaçırmak. 64/235, 97/715

urman kis- Ormandaki ağaçları kesip gerekli orman ürününü sağlamak. 78/432, 79/434

urman Orman. 43/30, 47/72, 47/75, 57/173, 58/180, 58/182, 58/184, 58/186, 59/190, 59/193, 59/194, 61/211, 69/312, 75/386, 78/432, 79/433, 79/434, 81/449, 83/492, 83/500, 89/582, 91/604, 99/742, 100/749, 105/823

urnaş- 1.Belli bir zaman için yerleşmek, yer tutup kalmak. 2.Ev tutmak, yerleşmek. 3.Belli bir yeri işgal etmek, binaya dâhil olmak. 4.İşe girmek. 5.Peyda olmak, var olmak. 6.Geleneğe dönüştürmek. 7.Şekillenmek, oluşmak. 8.Tesir etmek, iz bırakmak. 67/293

urnaştır- 1.Birine yer bulmak, yerleştirmek, dizmek. 2.Birini işe sokmak. 3.İşkân etmek. 68/298

urta 1.Orta. 2.Meselenin dikkat merkezi. 3.Üç puan değerindeki orta not. 4.Sıradan, vasat. 5.Orta hâlli köylü. 54/131, 57/167, 64/240, 67/292, 80/444, 93/641

urtağ 1.Ortak, genel. 2.Ortak, birlikte yapılan. 3.Birkaç kişinin ortakça sahip olduğu, ortak, yarı yarıya. 48/82, 67/287, 76/394, 82/479

urtalay Ortadan, tam ortasından. 40/1, 65/249

usal 1.Acımasız, kötü. 2.Düşmanca. 3.Yaramaz çocuk, kötü huylu.

4.Edepsiz. 5.Zor. 47/74, 48/81, 52/105, 91/602, 96/693

usallık 1.Merhametsizlik, kötülük, yaramazlık. 2.Mutsuzluk, keyifsizlik. 77/410

ut 1.Ateş. 2.Işık. 3.Gözlerdeki fer. 4.Elektrik. 5.Silah atışı, ateş etme. 6.Yangın. 7.Güçlü duygu. 8.(eski.) Ot. 40/1, 40/2, 43/30, 46/56, 52/106, 53/114, 56/158, 59/190, 64/240, 68/296, 70/318, 82/472, 82/480, 85/521, 88/561, 100/745

ut tört- Yakmak, tutuşturmak. 49/83

utar 1.Etrafı duvar veya çitle çevrili alan. 2.Küçük çiftlik. 3.Malikâne. 78/432

utin 1.Odun. 2.Odunluk. 3.Aptal, ahmak. 43/30, 69/317, 82/479

utır- 1.Oturmak. 2.Ulaşım vasıtasında yer alıp yerleşmek, binmek. 3.Bir işe yerleşmek. 4.Dinlenmek, boş oturmak. 5.Eve kapanıp oturmak. 6.Gece yatmadan oturmak. 7.Tutuklanmak, hapsolmek, hapse atılmak. 8.Rejim yapmak, bir tür yemekle yetinmek. 41/13, 43/33, 45/44, 45/45, 48/76, 49/84, 52/107, 53/118, 56/160, 60/198, 60/205, 61/211, 62/218, 65/246, 70/319, 72/349, 75/385, 79/434, 85/531, 89/579, 91/616, 92/629, 69/695, 101/770, 103/789

(-p) 42/28, 44/39, 86/549, 88/561

utırğıc 1.Oturacak yeri, oturak kısmı, sandalye, iskemle, tabure. 2.Kütük. 3.Makam, koltuk. 62/220

utirt- 1.Ağaç dikmek. 2.Oturtmak. 3.Birine iş yüklemek. 4.Birinin yemesini içmesini sınırlamak, mahrum etmek. 5.Hapsetmek, zindana atmak, bir şeye sap takmak. 6.Dikmek, kurmak. 7.Yerleştirmek, koymak. 8.Kuluçkaya oturtmak. 9.Yumruk oturtmak, dövme. 54/129, 72/340, 81/461, 105/812

utız Otuz. 62/213, 65/261, 65/262, 77/419

utızınçı Otuzuncu. 62/213

- utlı** 1.Ateşli, alevli. 2.Heyecanlı, coşkulu. 3.Dehşetli, korkunç. 46/56, 70/318
- uv-** 1.Ovmak. 2.Masaj yapmak. 3.Parçalayıp ezmek. 4.Kir çıkarma maksadıyla ovmak, yıkamak. 43/38, 48/81, 57/168
- uy** 1.Akıl, fikir. 2.Endişe, kaygı. 59/197, 60/207, 60/208, 61/209, 61/210, 62/213, 80/445, 83/499
- uy-** 1.Oymak, çukur açmak. 2.İz bırakmak. 3.Sivri uçlu bir şeyle hakketmek. 4.Elbise dikiminde biçip oyuk açmak. 50/85, 62/213, 64/233, 67/279, 71/337, 91/603, 95/677, 100/757, 102/781, 102/782, 104/811
- uyan-** 1.Uyanmak. 2.Ayılmak. 3.Hareketlenmek, canlanmak. 4.Akıllanmak, harekete geçmek. 5.Meydana gelmek, doğmak. 45/51, 53/123, 75/391, 82/480, 88/566, 96/695
(-p) 81/461, 85/521, 101/766
(-ğan) 86/550, 102/785
- uyat-** 1.Birisinin uykusunu bölmek, uyandırmak. 2.Faaliyete geçirmek. 40/1
- uyav** 1.Uyuklamayan, uyanık, uykusuz. 2.Zeki, sezgisi güçlü. 100/757
- uyla-** 1.Düşünmek, fikretmek. 2.Fikir yürütmek. 3.Niyet etmek. 4.Endişelenmek. 43/30, 43/35, 48/82, 59/190, 60/207, 60/208, 61/209, 73/357, 79/437, 80/445, 86/535, 88/566, 96/687, 96/695
(-p) 43/30, 47/76, 64/233, 71/331, 73/355, 90/598
(-ğan) 43/38, 54/138, 78/432, 81/459, 87/559
- uyna-** 1.Gönül eğlendirmek. 2.Oynamak. 3.Amaçsız olarak eliyle bir şeyler kurcalayıp oynamak. 4.Birisiyle oynamak, alay etmek. 5.Kımıldamak. 6.Çalgı çalmak. 7. Bir müzik eserini icra etmek. 8.Piyes oynamak, tiyatro oyununa katılmak, rol yapmak. 9.Yasak bir şeyi kurcalamak. 10.Askerlik hizmetini yapmak. 73/363, 82/472, 91/619, 98/722
(-p) 57/169, 61/211
- uynaş** 1.Oynaş. 2.Zina. 51/100, 95/676
- uzdır-** 1.Geçirmek, geçmesine izin vermek. 2.Başkalarına yol vermek. 3.Yenmek, birinci olmak. 4.Vakti veya ömrü geçirmek, yaşamak. 5.Seçmek, oy vermek. 6.Hastalık veya kaygı yaşamak. 7.Baştan geçirmek, ifa etmek. 60/207, 67/287, 83/492, 93/648
(-p) 57/168, 98/723
- üçet** İnatçı, başına buyruk, atılğan. 70/324
- üç** 1.Öç, intikam, kin. 2.Bir şeye sevdalı, tutkun. 106/823
- üçekle-** Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek. 52/111, 93/651
(-p) 84/509
- üğettle-** Öğüt vermek, öğütlemek, nasihat etmek. 44/39
- üğöz** Boğa, öküz. 50/89, 52/108, 75/384
- ük** bkz. uķ. uķ (I) 1.Ok. 2.Kötü niyetli bir iş. uķ (II) 1.Pek, çok. 2.Ta. 3.Hatta. 4.Tam şu vakitte. 43/29, 44/38, 44/42, 45/45, 45/46, 51/99, 55/147, 58/179, 59/197, 60/208, 61/209, 63/221, 63/222, 63/224, 64/241, 66/271, 68/295, 69/316, 72/339, 73/340, 74/376, 76/401, 79/436, 80/444, 81/458, 81/459, 84/511, 85/529, 89/581, 91/603, 91/610, 92/633, 92/635, 94/667, 99/742, 100/746, 100/752
- ükçe** 1.Topuk. 2.Ayakkabı ökçesi. 95/679
- ükçelē** Yüksek ökçeli. 79/437
- ükēn-** 1.Pişman olmak, nadim olmak. 2.Hayıflanmak, olmayan bir iş için üzülme. 62/213
- ükēnēç** Pişmanlık, hayıflanma, nedamet. 61/210, 91/613
- ükēr-** 1.Anırmak, böğürmek. 2.Hıçkırarak ağlamak. 43/34, 76/396, 89/583

- üksē-** Hıçkırarak, hıçkırarak ağlamak. 50/95, 102/775
- ül-** 1. Ölmek, vefat etmek, helak olmak. 2. Bir yolda kendini kurban etmek. 3. Hiçbir iz bırakmadan ortadan kalkmak, yok olmak. 42/26, 53/114, 64/242, 68/294, 68/305, 69/314, 75/389, 82/480, 84/513, 85/524, 86/534, 86/539, 101/757, 101/773, 103/788, 104/805 (-p) 50/95, 69/318, 96/686 (-gen) 64/243, 70/318, 87/550, 88/566, 100/745
- ülçe-** 1. Ölçmek. 2. Tayin etmek. 3. Dikkatle bakmak. 61/209, 77/413, 77/414, 96/688, 96/689
- ülçev** 1. Ölçü. 2. Ağırlık veya uzunluk ölçüsü. 3. Miktar. 61/210, 95/683, 96/690
- ülē** 1. Ölü, cansız. 2. Sonuç vermeyen, sonuçsuz, yararsız. 53/114, 79/436, 85/524, 86/534, 89/582, 103/788
- ülekse** 1. Leş. 2. Aşırı zayıf kişi., 254
- ülēm** 1. Ölüm, ölme. 2. Keder. 3. Bela. 53/114, 85/524, 86/534, 103/788
- ülen** Ot. 48/82, 50/95, 54/136, 61/209, 77/419, 102/786
- üp** Öpmek. 43/34, 82/478, 91/614
- üpke** 1. Ciğer. 2. Öfke, nefret. 54/129, 97/703
- üpkele-** 1. Birisine veya bir şeye kızmak. 2. Hatırı kalmak. 41/7, 69/313 (-p) 74/371
- üpkelet-** Öfkelenmek, kızdırmak. 63/230
- ür-** 1. Örmek, bükmek. 2. Kaplamak, sarmak. 3. Bitkilerde kol atmak, filiz vermek.
- ürdek** Ördek. 71/330
- üre** Dik, dikey duruş. 99/740
- ürēl-** 1. Örülmek, bağlanmak. 2. Uzanmak, kollarını yukarı uzatmak. 3. Bitkiler için büyümek, kol atmak. 50/94, 58/187 (-p) 75/391
- ürle-** 1. Yukarı çıkmak. 2. Alevlenmek, yalazları yükselip yayılmak. 3. Büyüme, ilerlemek. 81/460
- ürme** Örme, sarmaşık. 71/335
- ürte-** 1. Kundaklamak, bütünüyle yakmak. 2. Alay etmek, utandırmak. 42/21, 59/194, 63/223, 77/418, 80/442 (-p) 80/442
- üs-** 1. Büyüme, boy atmak, yetiştirmek. 2. Büyük, uzun ve ağır hâle gelmek. 3. Olmak. 4. Yaşamak. 5. Gelişmek. 6. İlerlemek, kalkınmak. 48/82, 50/95, 83/492, 102/786
- üstēr-** 1. Büyütmek, yaşatmak, besleyip büyütmek, yetiştirmek, bakmak. 2. Büyütmek, geliştirmek. 76/400 (-p) 87/557
- üt-** 1. Geçmek. 2. Bir şeyi geçerek girmek veya çıkmak. 3. Bir şeyle karşılaşmak, dışar olmak. 4. İyi kesmek, keskin olmak. 44/60, 48/81, 55/147, 57/168, 57/171, 65/250, 68/303, 70/318, 72/338, 81/450, 84/513, 87/553, 89/581, 89/586, 89/587, 90/590, 99/742, 101/770, 102/774 (-p) 68/303, 89/582, 100/757, 102/782
- üte** 1. Öte taraf, arka taraf. 2. Aşırı, son derece, çok. 43/38, 68/300, 102/776
- üte-** İfa etmek, uygulamak, gerçekleştirmek, yerine getirmek, yapmak, başarmak. 57/168, 57/171 (-p) 104/808
- ütēn-** Rica etmek, istekte bulunmak. 84/513, 87/550
- üter-** 1. Öldürmek, cana kıymak, yok etmek. 2. Duyarlılığını köreltmek. 3. Azap vermek. 57/168
- ütken** 1. Keskin. 2. İyi, zeki. 3. Atılğan. 4. Gergin. 5. Güçlü, tesirli. 6. Acil. 41/4, 48/81
- ütken** Geçmiş, mazi. 57/168, 70/318
- ütker-** 1. Yol vermek, imkân vermek, yardım etmek. 2. Geçirmek. 3. Giydirmek, takmak. 4. Çizmek, belirlemek. 5. Uzatmak. 6. İşlemek, nüfuz etmek. 7. Yapmak, başarmak. 8. Yaşamak. 9. Yerine getirmek. 10. Teklif etmek. 65/250

üz 1.Kendisine ait, kendininki.
2.Kendi. 3.Tek başına. 4.Kendisi tarafından yapılmış. 5.Kendisine has. 6.Tam gelen, doğru. 7.Öz, asıl, üvey olmayan. 44/38, 44/39, 44/43, 45/48, 48/76, 48/81, 49/82, 50/92, 50/96, 51/104, 52/106, 53/119, 53/125, 55/153, 56/156, 57/169, 58/189, 59/197, 61/211, 62/215, 68/296, 68/299, 68/300, 68/303, 69/314, 69/315, 69/316, 90/598, 93/653, 95/679, 96/687, 96/688, 102/782, 102/786, 105/815

üzaldına Kendi kendine, tek başına, yalnızca. 43/38, 62/214, 87/554

üzë 1.Kendi, kendisi. 2.Tam. 3.Bizzat. 4.Kadının kocasına hitap sözü "bey, efendi". 42/26, 43/34, 44/38, 44/43, 45/45, 48/76, 50/92, 50/96, 51/105, 52/106, 52/108, 52/113, 53/119, 54/131, 55/153, 56/157, 56/158, 56/166, 57/169, 59/197, 61/209, 61/210, 62/215, 64/243, 65/247, 66/264, 68/305, 68/307, 69/315, 69/316, 72/337, 72/345, 72/347, 73/357, 74/368, 74/379, 75/386, 76/394, 76/403, 77/416, 77/419, 78/432, 80/439, 80/441, 80/443, 81/452, 83/489, 83/492, 85/524, 85/527, 86/537, 89/581, 90/598, 96/688, 96/690, 96/695, 97/702, 98/723, 98/726, 100/745, 103/788, 103/795, 104/808, 106/826

üzek 1.Merkez. 2.Orta, iç. 3.Şehir merkezi. 4.Yönetici, baş. 5.Gönül, yürek, can. 54/131, 54/132, 61/209, 62/220, 80/440

üzënce Kendince, kendi düşüncesine göre, kendi bildiği gibi. 54/131, 60/203, 94/658

üzënekë Kendisinininki, kendi. 105/819

üzge 1.Başka. 2.Kendine mahsus. 45/48, 61/211

üzger- Bir hâlden başka bir hâle geçmek, değişmek, başkalaşmak, dönüşmek. 45/48, 46/63 (-p) 82/482

üzgerëş Değişim, yenilik, ilerleme, gelişme. 83/493

üzgert- Değiştirmek. 2.Yenileşmek. 46/63, 94/667

vağ 1.Ufak, küçük. 2.Genç, çocuk. 3.Sık, kısa (zaman). 4.Az. 5.Önemsiz. 6.Akıl, zihin. 71/333, 72/346

vakıt 1.Vakit, zaman. 2.Devir, çağ. 3.Süre. 4.Süreç. 5.An, esna, sıra. 6.Ürün alma sezonu. 7.Mektup, şiir, hikâye vb. için yazılma tarihi. 49/82, 50/85, 61/209, 63/224, 63/230, 68/300, 81/462, 93/648, 95/683, 97/696

vat- 1.Parçalamak, kırmak, bozmak. 2.Para bozmak. 3.İşe yaramaz hâle getirmek. 4.Yok etmek, harap etmek. 5.Kemikleri, eklemleri ağrıtmak. 6.Birinin sınırlarını bozmak, işkence etmek. 43/34, 68/305, 87/559

vaz kiç- Vazgeçmek, caymak, çekilmek. 61/209, 101/773

yabık 1.Zayıf, şişman olmayan, cılız, çelimsiz, sıksa. 2.Ekinler için kurak hava, kurak yıl. 3.Kapalı, örtülü. 4.Üstü örtük, kaplanmış. 5.Görünmeyen, gizli. 51/96, 70/324, 77/412, 79/436, 93/647

yabil- 1.Kapanmak. 2.Durdurulmak (krş. yap-). 3.Yumulmak. 40/1, 70/324, 101/761 (-ğan) 53/124, 55/145 (-p) 103/799

yabıngıç 1.Yorgan, battaniye. 2.Örtü. 43/37

yabış- 1.Yapışmak. 2.Katılmak, birleşmek. 3.Bulaşmak, sıvaşmak. 4.Sıkıca tutunmak, kavramak, sarılmak. 5.İşe girişmek, başlamak. 6.Denk gelmek, uygun olmak. 7.Hayvan saldırmak, vahşice atılmak. 8.Öfkelenip saldırmak. 9.Ayrılmadan bağlantıyı sürdürmek. 10.Bir fikir veya kişiyi savunmak, desteklemek. 58/177, 61/211, 71/328, 77/417, 85/531, 88/561, 89/585, 98/727

yafraq 1.Yaprak. 2.Yapraktan yapılmış. 3.İnsanlarda, hayvanlarda

- ve bitkilerde organların yaprak biçimindeki kısmı. 43/30, 100/755
- yağa** 1.Yaka, kıyı. 2.Yabancı yer, yad el. 3.Destekçi, hamî. 72/347, 73/357, 81/452, 104/811, 106/827
- yağıl-** 1.Yakılmak, ateşe verilmek. 2.Sürülmek, yakılmak, sıvanmak. 78/432
- yağimli** Sevimli, güzel, gönül okşayıcı, hoş. 65/249, 91/602, 105/815
- yağın-** Boyanmak, süslenmek, makyaj yapmak. 87/555, 99/734
- yağına, yağınan** bkz. yağ; 1.Yön. 2.Yer. 3.Taraf, yan. 4.Yaka. 5.Sağ veya sol taraf. 6.Bir meselenin tek bir görünüşü, bir bakımdan ele alınışı. 45/44, 48/81, 71/336, 76/402, 77/412, 106/825
- yağ-** 1.Yakmak. 2.Ev ısıtmak. 3.Dert vermek, üzme, kızdırmak. 4.Yağ veya bal sürmek, kına yakmak. 5.Krem sürmek, sıvamak. 6.Boşuna suçlamak, leke çalmak, itham etmek. 62/213, 64/243, 77/415, 78/432, 81/463, 91/603, 106/827
- yağ** 1.Yön. 2.Yer. 3.Taraf, yan. 4.Yaka. 5.Sağ veya sol taraf. 6.Bir meselenin tek bir görünüşü, bir bakımdan ele alınışı. 45/44, 55/146, 81/451, 90/598, 98/733, 102/776, 106/827
- yağın** 1.Yakın, yakındaki, yandaki. 2.Yakın zamandaki. 3.Dost, yakın. 4.Değerli. 5.Benzer. 6.Yaklaşık. 44/38, 57/167, 63/222, 68/295, 79/436, 93/648, 94/664, 102/778
- yağın kür-** Saygı göstermek, 93/648, 94/664
- yağınay-** 1.Yaklaşmak, yakınlaşmak. 2.Ara azalmak. 3.Zamanı gelmek, yetişmek. 4.Değerli ve yakın olmak. 63/222
- yağınayt-** 1.Yaklaştırmak, yakınlaştırmak. 2.Vaktini azaltmak, çabuklaştırmak. 3.Kendine yaklaştırmak, dostlaştırmak. 46/61
- yağınlaş-** 1.Yaklaşmak. 2.Zamanı yaklaşmak, yakın gelmek. 3.Hacim veya miktar olarak yaklaşmak. 4.Dostlaşmak. 48/81, 72/339, 89/586, 93/646
- yağla-** 1.Himaye etmek, savunmak, desteklemek, ...tarafını tutmak. 2... fikrinde olmak. 3.Onaylamak, uygun görmek. 4.Dostça, kardeşçe davranmak. 5.Tezini savunmak. 6.Mahkemede sanığı savunmak. 64/243, 98/729
- yağlı** 1.Tarafli, ...düşüncesinde olan. 2.Taraftar. 57/173
- yağtı** Işıklı, aydınlık. 57/168, 59/196
- yağtır-** 1.Aydınlanmak. 2.Gün ağarmak. 3.Üzüntü ve kederden arınmak. 47/67
- yağtırt-** 1.Işıklandırmak, aydınlatmak. 2.İçini ısıtmak, canlandırmak. 3.Açıklamak, anlatmak. 41/16
- yal** 1.Dinlenme, istirahat. 2.Mola. 3.Tatil. 4.Hizmet hakkı, ücret. 5.Yele. 89/581
- yal-** 1.Yalamak, dil değdirmek. 2.Yiyip içmek. 3.Güneş yakmak, eritip yok etmek. 66/275
- yalan** 1.Ağaçsız, binasız, تنها yer, ıssız ve açık yer, alan. 2.Kır, çorak arazi. 48/81
- yalanayak** Yalın ayak. 70/324, 72/338
- yalanğaç** 1.Çıplak, giyimsiz. 2.Üstüne kalın bir şey giymeden. 3.Fakir, dilenci. 4.Yapraksız. 5.Bozkır halde. 6.Örtüsüz. 7.Donanımsız. 8.Açıkça, doğrudan. 9.Kuru, donup kalmış, delilsiz, ispatsız. 87/550
- yalanös** Giyimsiz, çıplak. 100/746
- yalğan** Yalan, yanlış, hatalı. 45/45, 78/432, 103/796, 104/805
- yalğış-** 1.Yanlış yapmak, hata etmek, yanılmak. 2.Yanlış fikirde olmak. 46/65, 48/82, 56/164, 57/169, 74/365, 97/696
- yalğış** 1.Yanlış, hatalı. 2.Elde olmadan, aniden. 79/437, 80/444, 86/536, 92/633, 95/672, 100/746
- yalgız** 1.Yalnız, tek. 2.Bekâr. 44/39, 51/104, 54/131, 58/177, 63/222, 63/227, 66/274, 69/311, 77/419,

- 78/432, 79/438, 102/786, 104/806, 105/823
- yalın-** 1.Rica etmek. 2.Yalvarmak, yakarmak. 71/332, 103/791
- yalgın** 1.Alev, yalan, yalım. 2.Şevk, ilham. 81/460, 81/464, 83/485
- yalma-** 1.Yalamak. 2.Genişlemesine dağılmak, yayılmak. 85/521
- yaltır-** 1.Parlamak, ışıldamak, ışık saçmak. 2.Gözler ışık saçmak. 3.Gülümsemek. 47/74, 76/396
- yaltır-** 1.Parlatmak. 2.Temizlemek, süslemek. 3.Kılıç veya süngü sallayıp hücum etmek. 4.Gözler çakmak çakmak olmak. 5.Yanağına vurmak. 6.Çabucak yemek, silip süpürmek. 42/26, 56/159, 86/533
- yaltırakçı (yaltırakça)** Parlatmak için kullanılan kadife parçası. 99/740
- yalvar-** Yalvarmak, yakarmak. 62/215, 71/333, 103/791
- yalvarulı** Yalvarma sezilen, yalvarışlı. 62/215
- yaman** 1.Kötü, faydasız, yaramaz. 2.Yersiz. 3.Hileli. 4.Zor. 5.Fazla. 44/38, 57/168
- yaman çir** Kötü hastalık, tedavisiz hastalık. 57/168
- yaman küz** Kem göz. 59/190
- yamanat** 1.Kötü şöhret. 2.Dedikodu. 44/38
- yan** 1.Yan, taraf. 2.Sağ veya sol taraf. 3.Çevre, etraf. 43/29, 43/36, 47/69, 49/84, 49/85, 50/85, 55/151, 59/190, 59/196, 64/235, 69/314, 74/368, 74/374, 75/385, 76/404, 76/408, 81/461, 83/492, 84/503, 95/681, 96/690, 98/726, 101/769, 104/808
- yan-** 1.Yanmak, tutuşmak. 2.Ateşi çıkmak, ateşi yükselmek. 3.Sevmek. 51/96, 69/314, 69/317, 95/681 (-p) 81/466
- yana-** 1.Tehdit etmek, korkutmak, gözdağı vermek. 2.İçinde tehlike olmak. 3.Bilemek, bıçak ağzı açmak, balta bilemek, kilağılamak. 52/106, 73/357, 86/533, 104/804
- yandır-** 1.Yakmak, ateşe vermek, kundaklamak. 2.Kızdırmak. 3.Güneş yakmak. 4.Pişirmek. 5.Sevdalandırmak. 6.Yüreğini yakmak. 64/235, 64/234, 69/309, 70/317, 83/485, 84/509, 85/522 (-p) 62/215, 105/822
- yanğan** Yangın. 59/190, 70/318, 85/521, 89/578, 89/580, 106/826
- yaña** 1.Yeni. 2.Kullanılmamış. 3.İyi tanınmayan, henüz çıkmış. 4.Taze, bu yılın ürünü. 5.Henüz. 45/53, 53/119, 58/189, 61/209, 76/400, 78/432, 85/521, 89/576, 90/593, 98/733, 100/745
- yañadan** Yeniden, tekrar, bir kez daha. 56/167, 60/208
- yañaq** 1.Yanak. 2.Kapı pervazının yan tarafları. 55/141, 68/295, 69/318, 103/801, 103/802
- yañaq söyegë** Çene. 46/57
- yañaqla-** Yanağına vurmak, yumruklamak. 61/211
- yañalığ** 1.Yenilik. 2.Yeni haber. 3.Yeni tertip, yeni metot. 87/559
- yañar-, yañart-** 1.Eski hâline dönmek, bozulmamış normal görünüşüne kavuşmak. 2.Yenilenmek. 3.Artmak. 4.Akla gelmek, hatırlamak. 5.Yenileşmek, yenilemek. 6.Düzeni değiştirip yenileştirmek. 7.Üstünü başını değiştirmek. 8.Unutulmuşu hatırlatmak ve yenisini katmak. 9.Ocak veya semaveri tekrar yakıp ateşini yenilemek. 10.Söze devam etmek, fikri sürdürmek. 56/166, 56/167, 62/214, 106/824
- yañgır** 1.Yağmur. 2.Güçlü akış. 40/1, 40/2, 41/7, 42/20, 43/30, 45/51, 55/150, 57/173, 58/184, 65/249, 69/316, 79/436
- yañgırat-** 1.Etrafı yankılatmak, çınlatmak. 2.Bağıra çağıra oynamak veya şarkı söylemek. 104/805
- yap-** 1.Kapatmak, üstünü kaplamak, örtmek. 2.Kapayarak muhafaza altına almak. 3.Ele almak. 4.Bir şeyin hareketini, gidişini

- durdurmak. 43/29, 52/106, 53/123, 60/208, 69/316, 77/411, 87/556, 88/559, 88/561, 106/827
- yapa-yalğız** Yapayalnız, tek başına. 44/39, 63/222
- yar** 1.Su kıyısı, sahil, kenar. 2.Sevgili, yâr. 78/432, 93/647
- yar-** 1.Yarmak, kesmek. 2.Otopsi yapmak. 3.Kabuklu çerezlerin kabuğunu açıp özünü yemek. 4.Yol açmak. 5.Toprağı sürmek. 6.Vurmak, dövmek, yaralamak. 7.Yaprak ve çiçek açmak. 8.Ses yankılanmak, çınlamak. 47/76, 50/89, 54/134, 66/266, 82/469, 105/814 (-p) 51/99
- yara** 1.Yara. 2.Ruhi azap. 56/159, 65/249, 72/342, 84/510
- yara-** 1.Yaramak, faydalı olmak, bir iş başarabilmek. 2.Birisine yaranmak, kendini beğendirmeğe çalışmak. 3.Uygun olmak, denk gelmek. 4.Geleneğe, ahlaka uygun olmak, tasvip edilmiş olmak. 40/3, 41/5, 47/71, 49/83, 49/84, 72/337, 75/386, 78/432, 93/644, 96/695, 97/705, 99/740, 103/788 (-ğan) 54/132
- yaral-** 1.Doğmak, meydana gelmek, varlık bulmak. 2.Bir fikir sahibi olmak, bir ideal edinmek. 3.Güneş doğmak, tan atmak. 43/29, 61/209
- yaramıy** 1.Uygun değil. 2.Yasak. 49/83, 58/177, 79/437, 103/788, 106/825
- yarat-** 1.Kendini çok yakın hissetmek, sevmek, hoşlanmak. 2.Saygı göstermek. 3.Sevmek. 4.Âşık olmak. 5.Severek meşgul olmak. 6.Yaratmak, var etmek. 42/26, 45/45, 50/95, 61/209, 63/231, 70/318, 70/318, 73/354, 73/355, 74/372, 77/415, 80/444, 83/499, 84/512, 88/566, 90/598, 91/609, 96/689, 96/692, 98/719, 102/782, 102/786, 103/795, 105/812, 105/815 (-p) 67/287, 70/318, 77/410, 79/437, 92/631, 92/631 (-ğan) 83/482
- yaratқан** 1.Seven, yakın tutan. 2.Sevgili, en çok sevilen. 49/82, 57/167, 73/353, 80/441, 81/461, 90/598, 94/668, 95/683, 97/702, 97/713, 101/764
- yarıl-** 1.Yarılmak, soğuktan veya kuruluştan üstü, kabuğu açılmak. 2.Patlayıp parçalanmak, ikiye ayrılmak. 3.Çiçek açılmak. 4.Öfkeyle konuşmak. 40/1, 101/757
- yarım** 1.Buçuk. 2.Yarım, yarı. 3.Kısmen, yarı yarıya. 79/436, 79/438
- yarış-** 1.Yarışmak. 2.Yarışmaya katılmak. 3.İşte rekabet etmek. 61/209
- yarıy** “Peki, tamam, olur, oldu, olabilir”. 73/363, 78/432, 95/683, 104/808
- yarsı-** 1.Kızmak, öfkeden kudurmak. 2.Coşmak, heyecanlanmak. 3.Çileden çıkmak. 4.Sızlanmak. 41/17, 48/80, 100/757, 101/762 (-p) 48/82, 74/38095/683 (-ğan) 49/84, 93/641
- yarsulı** 1.Öfkeli, kızgın, gazaplı. 2.Heyecanlı, coşkun, kudurmuş, gözü kara. 3.Fırtınalı. 72/347
- yartı** 1.Yarım, yarı. 2.Tam orta. 3.Yarım litrelik rakı. 4.Biraz, bir miktar. 62/212, 67/287, 69/317, 77/413, 98/726, 98/730 (-p) 62/212
- yartılaş** Yarı yarıya, biraz, kısmen. 46/56, 65/256, 77/412
- yasa-** 1.Yapmak. 2.İşlemek. 3.Hazırlamak. 4.Değiştirmek, geliştirmek. 5.Kotarmak, yemek pişirmek. 56/166, 69/312, 89/577, 90/598, 106/823 (-p) 47/65, 106/823
- yasal-** 1.Yapılmak. 2.Meydana gelmek, oluşmak. (-ğan) 58/188
- yasana-** Bezenmek, süslenmek. 75/385
- yasat-** Yaptırmak, kurmak. 92/640
- yastık** Yastık. 68/299

- yat-** 1. Yatmak, dinlenmek veya uyumak üzere uzanmak. 2. Bir yerde saklanmak, birinin nezaretinde bulunmak. 3. Yaşamak. 42/29, 43/30, 43/36, 45/51, 46/58, 46/65, 49/83, 55/146, 56/157, 67/293, 69/312, 69/312, 79/437, 80/441, 81/461, 83/492, 85/533, 91/619, 95/675, 98/726, 99/734, 100/748, 100/755, 101/766, 104/811 (-p) 56/160
- yatkız-** bkz. yatkırmak; Yatırmak, yatması için yer vermek. 103/799
- yatla-** Bir şeyi ezberlemek, iyi bilmek. 62/215, 94/657
- yatsın** 1. Yabancılamak, yadırgamak. 2. Garipselemek, uzak durmak, üvey tutmak. 3. Çekinmek. 46/63, 50/95
- yav-** 1. Yağmak. 2. Düşmek. 3. Uçup gitmek. 4. Yağıp bir tarafta birikmek. 5. Sayıca çoğalıp birikmek. 40/1, 43/30, 65/247, 76/402, 90/598
- yavdır-** 1. Yağdırmak. 2. Saçmak, dökmek. 3. Bol bol vermek, çok çok getirmek. 92/627 (-ğan) 47/76
- yavız** 1. Kötü, berbat. 2. Acımasız, merhametsiz. 3. Sert, keskin (söz, ifade). 78/432
- yavlık** 1. Baş örtüsü, eşarp. 2. Mendil. 62/215, 62/216, 79/437
- yaz-** 1. Yazmak, yazma bilmek. 2. Kaleme almak. 3. Yayımlamak. 4. Yazılı eser vermek. 5. Müzik eseri yazmak. 6. Ses kaydetmek. 7. Müziği plak veya teyp benzeri cihazla kaydetmek. 8. Hoday ve Alla sözleriyle birlikte takdir etmek, yazgısı olmak. 9. Kaybetmek, yoksun kalmak. 10. Buruşuğunu, kırışığını düzeltmek, yazmak, düzlemek. 11. Yaymak, açmak. 12. Yayık dövmek, yaymak. 13. Yardımcı fiil olarak, asıl hareketin gerçekleşmesine az kaldığını ve bitmediğini ifade eder. 60/198, 61/209, 68/308, 71/332, 73/351, 73/352, 88/566, 90/598, 95/683, 104/808 (-p) 77/412 (-ğan) 44/40, 48/77, 54/137, 77/412
- yaz** Bahar, ilkbahar. 98/729, 100/756
- yazdır-** 1. Birini bir şeyden mahrum etmek, kayba uğramak. 2. Yoldan çıkarmak, şaşırtmak. 3. Düzeltmek, çekip doğrultmak. 4. Yağ yapmak için kaymak dövmek. 97/701
- yazgı** Yaza ait, yaz günü olan. 77/413
- yazıl-** 1. Yazılmak. 2. Kaydolmak, üye olmak. 3. Gazete veya dergiye abone olmak. 4. Doğrulamak, düzeltmek, buruşuğu düzeltilmek. 82/482 (-ğan) 85/528
- yazma** 1. Yazma, yazıt, kitabe. 2. El yazısı. 3. Kısa yazı, not, pusula. 4. Yazılı, sadece sözlü olmayan. (-ğan) 105/822
- yazmış** 1. Yazgı, kader, alın yazısı. 2. Kariyer, bir şeyin yaşayış tarihi. 3. Gelecek, istikbal. 57/168
- yazuv** 1. Yazı, alfabe. 2. El yazısı. 3. Yazılı kâğıt, metin. 4. Resmi belge. 5. Yazılı pusula, not. 61/209, 77/412, 95/683
- ye** (yegěz, yegězçë; yemë) 1. Bir işe veya harekete çağrı "haydi". 2. Bir durumdan memnuniyetsizliği sorarken "peki". 3. Karşılıklı konuşmada onay sormak veya işe katmak için "olur mu, tamam mı". 4. Sohbetteki soruya, onay isteğine cevap olarak "iyi mi, tamam mı". 5. Ya, veya. 6. Yoksa. 41/12, 45/45, 54/128, 54/131, 55/153, 59/190, 61/209, 63/226, 67/275, 72/342, 72/347, 82/476, 84/506, 90/598, 92/626, 92/635, 101/757
- yemlen** Güzelleşmek, bezemek. 80/447
- yemsöz** 1. Çirkin, kötü görünüşlü. 2. Keyifsiz, berbat. 47/66, 48/81
- yençel-** 1. Ezilmek, yumulmak. 2. Berelenmek. 3. Bir şey altında sıkışmak. 52/110
- yene** Yine, tekrar, yeniden. 46/61, 60/208, 63/222, 73/358

- yenesë** Güya, sözde, âdeta, sanki. 51/104
- yeneşe** Yan yana, yanında dizili, yakın, komşu. 51/96, 80/444, 81/461, 100/748
- yep-yeş** Gepegeç, çok genç. 105/822
- yereş-** Kız istemek, sözlenmek, nişanlanmak. 51/104
- yeş** 1.Ergen olmayan, çocuk yaştaki. 2.Tecrübesiz, toy. 3.Genç, taze, yeni. 4.Yeni evlenmiş delikanlı veya kız. 5.Ömrün bir yılı, yaş. 6.Ömrün belli bir devri. 7.Gözyaşı. 45/47, 54/128, 54/131, 56/156, 59/195, 61/208, 61/211, 69/316, 69/318, 71/330, 71/337, 77/419, 83/492, 85/528, 87/553, 88/561, 91/614, 91/620, 101/757, 103/803, 105/822, 106/823, 106/825
- yeşe-** 1.Yaşamak, ömür sürmek. 2.İlgilenmek, önem vermek. 3.Hayat sürmek, gününü geçirmek. 4.Geçinmek. 5.Bir yerde yerleşik olmak, ikamet etmek. 6.Aile kurmak, evlenip hane açmak. 7.Hayatını devam ettirmek, kalıcı olmak. 8.Sürekli olmak, unutulmamak. 42/26, 46/63, 47/69, 48/76, 49/82, 56/158, 60/208, 62/211, 71/330, 73/355, 75/389, 78/432, 95/682, 104/806 (-p) 44/39 (-gen) 63/226, 79/438, 82/477, 94/657
- yeşën** 1.Şimşek. 2.Mutluluk veya nefret gibi duygularla gözde parlayan ışık. 64/234, 64/242, 71/336, 106/826
- yeşër-** 1.Bir şeyi saklamak, gizlemek. 2.Sır hâlinde tutmak. 3.Sezdirmemek, belli etmemek. 55/151, 68/300, 85/527, 95/671, 95/683, 100/755, 101/764, 106/823 (-p) 50/95, 80/441, 82/477, 104/805 (-gen) 43/34, 47/76, 48/76, 57/173, 58/190, 88/563, 91/619, 99/740
- yeşëren-** 1.Kaçıp gizlenmek, saklanmak. 2.Birinin himayesine girmek, arkalanmak. 59/190, 61/211, 80/445, 81/449, 82/479, 85/532, 85/533 (-p) 50/95, 66/262
- yeşev** Yaşama, hayat. 87/559, 90/591, 104/808
- yeşne-** 1.Şimşek çakmak, etrafı ışıklar içinde bırakmak. 2. Tazelik veya gençliğini göstermeye devam etmek. 76/400, 99/740
- yılan** 1.Yılan. 2.Hileci kimse. 3.Düşman. 41/16
- yılış-** 1.Sığınmak, yakınlaşmak. 2.Yakınına yerleşmek. 3.Yakınlık göstermek, iyi muamele etmek. 4.Pusuya yatmak. 41/4
- yodriş** Yumruk, kaba güç, baskı. 61/209, 69/313, 74/367
- yodrişla-** 1.Elini yumruk yapmak. 2.Yumruklamak, yumrukla vurmak. 54/133
- yoş-** 1.Hastalık bulaşmak. 2.Tesir etmek, etki yaymak. 3.Sanat veya el ustalığı geçmek. 4.Sinmek, bulaşmak. 5.Bir renkle kaplanmak. 6.Alışmak, ısınmak. 43/30, 55/139, 58/175, 84/511, 85/533, 87/553 (-p) 74/368
- yoşu** 1.Uyku. 2.Sakinlik, hareketsizlik. 43/30, 55/139, 62/213, 85/521
- yoşu simërt-** Uzun süre uyumak, uykuya dalmak. 65/250, 81/447, 101/766, 105/823
- yoşla-** 1.Uyumak. 2.Uyuklamak, sızıp kalmak. 3.Gamsız davranmak. 4.Hiçbir iş yapmadan durmak. 5.Gelişmemek, durup kalmak. 42/28, 56/160, 62/216, 66/267, 66/273, 67/293, 69/317, 75/385, 76/405, 77/415, 101/760, 102/774 (-ğan) 100/753
- yoşlat-** 1.Uyutmak. 2.Zehirleyip öldürmek. 57/167
- yoş-** 1.Kurtarmak, kurtarıp muhafaza etmek. 2.Bitirmek, ortadan kaldırmak. 3.Gizlemek, doğrusunu söylememek. 51/104, 58/178, 72/340, 102/780 (-p) 78/432

- yoldız** 1.Yıldız. 2.İlham ve güç kaynağı. 3.Yazgı, kader. 4.Ünlü kişi. 5.Uçlu yıldız biçimi. 6.Askeri rütbe gösteren ve kep önüne takılan yıldız. 48/82, 72/347, 78/432, 81/450
- yom-** 1.Göz veya ağız yummak. 2.Avucunu yummak. 3.Gizlemek. 4.Alıkoymak, gasp etmek. 43/30, 62/213, 65/261, 81/447, 92/635, 99/740
(-p) 68/294
- yomğak** 1.Yumak. 2.Netice, sonuç. 3.Yekûn, toplam. 4.Muamma, sır. 44/39, 67/278, 89/574
- yomırka** Yumurta. 51/104, 73/357
- yomuş** 1.Yapılmak üzere emredilen iş, vazife. 2.Hizmet. 3.Nasihahat. 4.Nasihahatı gerektiren bir iş, mesele. 5.Emanet olarak alınmış şey. 51/98, 62/217, 105/821
- yomışla-** Görevi yerine getirmek, işi hâletmek. 51/98
- yomşak** 1.Yumuşak. 2.İşlenmeye uygun. 3.Sağlığı bozuk, hasta, zayıf. 4.Yumuşak huylu, yavaş kişi, mülayim. 5.Edepli. 6.İlık hava. 7.Keyifli, güzel, nefis. 8.Buğday ekmeği. 9.Vücutun etli, butlu yeri. 10.Meyve ve sebzenin etli yumuşak yeri. 72/340, 85/533, 96/691
- yomşaklık** 1.Yumuşaklık. 2.Duygusalılık, hüzün. 3.Tecrübesizlik. 4.Heveskârlık. 70/318
- yomşar-** 1.Yumuşamak. 2.İnatçılığı bitmek, ısrarından vazgeçmek. 3.Hafiflemek. 4.Azalmak. 5.Yorulmak, hâlsiz kalmak. 6.Hava yumuşamak. 82/480, 86/550, 103/788
- yon** 1.Memeli hayvanların derisini kaplayan tüy, kürk. 2.Hayvandan kırkılan yün. 3.Yünden yapılan ip. 4.Yünlü dokuma. 5.Kuş tüyü. 48/77
- yonlaç** Uzun tüylerle kaplı, tüylü, kıllı. 51/101
- yort** 1.Bina, en. 2.İl, ülke. 3.Doğum yeri. 4.FuHuş yuvası. 42/29, 44/39, 44/43, 45/46, 46/65, 47/68, 47/69, 47/70, 50/90, 50/96, 54/131, 62/214, 66/267, 68/299, 69/312, 69/317, 72/337, 75/390, 76/398, 78/432, 84/503, 85/532, 87/550, 87/559, 88/561, 91/602, 92/640, 100/745, 100/746, 101/770, 105/822, 106/823, 106/826
- yort kër-** Evlenip kadının evine yerleşmek. 69/313, 70/327, 71/328, 104/808
- yot-** 1.Yutmak. 2.İçine almak, sindirmek. 3.Batmak, gark olmak. 4.Konuşurken sesleri yutmak. 5.Bitirip savunmak. 6.Zaman veya para almak, sarf olmak. 7.Gizlemek. 8.İşgal etmek. 9.İçki içmek. 55/149, 94/667, 98/729, 100/745
(-p) 77/416
- yotın-** Yutkunmak. 58/189
- yottır-** 1.Yutturmak. 2.İçine sindirmek. 3.Gayret ederek öğretmek. 4.Boyunduruk altına almak, egemen olmak. 5.Çaldırmak, hırsızlık yaptırmak., 269
- yozağ** 1.Kilit. 2.Bir şeyin varlığı için en temel şart. 100/744
- yödet-** 1.Telaşlandırmak. 2.Rahatsız etmek. 3.Yormak, canını çıkarmak. 4.Bıktırmak. 52/109
- yögër-** 1.Koşmak, çabuk gitmek. 2.Süratli geçmek. 3.Vakit akıp gitmek. 4.Bir renge girmek. 52/110, 70/324, 82/480
(-p) 50/85, 79/436, 100/746, 100/757
(-gen) 53/119, 85/521
- yögërt-** 1.Koşturmak, iş için bir yere çabucak göndermek. 2.At koşturmak. 3.Koşuya katılmak. 90/598
(-p) 93/646
- yörë-** 1.Yürümek. 2.Hareket etmek, yola çıkmak. 3.İşlemek. 4.Varmak. 5.Geçmek, çıkmak. 6.Gitmek. 7.Gezinmek. 8.Katılmak, bulunmak. 9.Meşgul olmak. 10.Flört etmek, sevişmek. 11.Belli bir kılıkta bulunmak. 12.Düşünmek, niyetlenmek. 13.Yaşamak, hayat

- sürmek. 14.Para tedavülde olmak.
15.Yardımcı fiil olarak “devamlılık, süreç”. 47/75, 64/243, 79/432, 96/687, 98/733, 105/813
- yörek** 1.Kalp. 2.Yürek. 3.Gönül.
4.Güç, gayret, cesaret. 5.Merkez, odak. 43/30, 47/76, 68/295, 69/317, 69/318, 72/338, 80/447, 83/492, 88/566, 93/649, 94/657, 94/658, 95/684, 96/695, 102/786, 103/788, 103/794, 103/796, 104/804, 104/805
- yörek yarsı-** Çok heyecanlanmak, rahatsız olmak. 95/683
- yörekler berge** Kalpler karşılıklı olmak. 105/815
- yörën-** Gezinmek, yürümek, dolanmak. 60/208
(-gen) 75/384
- yörëş-** 1.Birbirine gidip gelmek, dostça yaşamak. 2.Kızla gezmek, flört etmek, sevişmek. 90/602
- yötkër-** Öksürmek. 99/740
- yöz** 1.Yüz (Sayı). 2.Yüzyıl, asır. 3.Pek çok, yüz kez. 4.Yüz, surat. 5.Ön, ön taraf. 6.Üst, üst taraf, yüz. 7.Cephe, görüntü. 8.Derece. 9.Namus. 10.Kesici aletlerin ağız kısmı, bıçağın yüzü. 43/29, 43/30, 47/66, 49/83, 50/96, 57/170, 61/209, 69/312, 71/336, 71/337, 72/338, 72/340, 73/358, 76/409, 77/415, 80/447, 82/472, 82/477, 82/479, 90/598, 95/683, 103/800, 106/823
- yöz-** 1.Yüzmek. 2.Gemiyle seyahat etmek, denizde, ırmakta seyretmek. 3.Batmadan su üstüne çıkmak. 4.Batmak, bulanmak, gark olmak. 5.Havada süzölmek. 6.Bir alanda derin bilgi göstermek. 7.Rahatça çalışmak. 8.Refah içinde yaşamak. 41/16, 42/21, 57/168
(-p) 71/336
(-gen) 80/447
- yöz aklıgı** Gurur, namus. 74/367, 86/543
- yöz çöyër-** Birisinden uzaklaşmak, yüz çevirmek. 78/432, 87/550
- yözëk** Yüzük. 89/585, 90/588, 99/742
- yu-** Yıkamak, temizlemek. 41/5, 41/7, 41/13, 45/45, 47/76, 48/76, 49/82, 50/95, 51/96, 55/149, 56/162, 69/309, 70/323, 72/340, 72/341, 74/367, 75/385, 90/599, 94/668
- yuğal-** 1.Kaybolmak. 2.Göze görünmemeye başlamak. 3.Yok olmak. 4.Boşa gitmek, neticesiz kalmak. 5.Bitmek. 6.Düşünceye dalmak. 51/96, 101/770
(-ğan) 54/131
- yuğalt-** 1.Kaybetmek, yitirmek. 2.Düzenden ayrılmak. 3.Yoksun olmak, mahrum kalmak. 4.Vefatla ayrılmak, kaybetmek. 5.Zarar vermek. 6.Elden kaçırmak. 86/550, 93/647
- yuğaltuv** 1.Zarar, ziyan, kayıp. 2.Vefat, ölüm. 86/534, 94/657, 104/808
- yuğıyse** 1.Yoksa. 2.Aslında. 3.İse. 4.Veya. 44/38, 60/208, 95/683
- yuğa** İkiyüzlü, riyakâr. 41/16, 75/385
- yuğ** 1.Yok. 2.Hayır. 3.Pek önemsiz, gereksiz, boş. 42/26, 43/30, 44/40, 48/81, 49/82, 56/167, 58/177, 58/189, 59/197, 62/213, 62/214, 68/298, 68/306, 69/312, 70/318, 70/327, 71/334, 72/337, 73/355, 76/400, 77/416, 77/423, 78/432, 79/434, 79/436, 82/482, 83/490, 84/513, 85/528, 85/533, 87/550, 88/572, 89/579, 90/602, 91/613, 94/668, 95/680, 96/688, 97/705, 98/733, 102/782, 102/783, 103/791, 104/806, 105/812, 105/822
- yuğa** 1.İnce. 2.Saydam, arkası görünen, geçirgen. 3.Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 4.Sıkska, cılız, narin. 5.Güçsüz, dayanıksız. 6.Az, yetersiz. 97/713
- yuğğa** Boşuna, sebepsiz, nafîle, gereksizce. 97/696
- yuğğa çık-** 1.İz bırakmadan yok olmak. 2.Sıvışıp kaçmak., 271
- yuğsın-** Yokluğunu hissetmek, yokluğunda aramak, özlemek. 81/458

- yul-** 1.Yol. 2.Yoldaki hareketten kalan iz. 3.Çizgi. 4.Yolculuk, sefer. 5.Kez, kere, defa. 6.İş, meşgale. 7.Yöntem, metot. 8.Usül, hareket tarzı. 53/118, 57/169, 62/215, 65/249, 69/317, 71/337, 81/455, 94/658, 101/766, 105/817
- yul başı** 1.Yolculuğa çıkana verilen hediye veya öğüt. 2.Yolcuların başı, kafile reisi. 57/170
- yul tot-** 1.Yönelmek, yol. 2.Belli bir yönde değişmek. 3.Bir siyaset yürütmek. 86/550
- yul uşayı** Gidilen yön, yol gidişi. 40/2, 105/813
- yuldaş** 1.Yoldaş. 2.Arkadaş, dost. 3.Nikâhlı eş. 4.Mücadele arkadaşı. 53/116
- yulı** Kez, defa, kere, sefer. 45/45, 53/116, 76/402, 93/652
- yulık-** 1.Rastlamak, tesadüf etmek, karşılaşmak, bilmeden denk gelmek. 2.Adrese ulaşmak, varmak. 49/82
- yullık** 1.Yol parası. 2.Yol için ayrılmış (azık vb.). 3.Damattan alınan bahşiş. 4.Belli satırları olan hacimdeki (metin). 5.Ocaktan bacaya uzanan duman yolu. 99/740
- yumala-** 1.Yalalaklık etmek. 2.Överek aldatmak. 3.Teskin etmek, avutmak. (-p) 77/410
- yun-** Ağaç yontmak. 76/400
- yura-** 1.Tabir etmek, yormak, yorumlamak. 2.Hayra yormak. 3.Kehanette bulunmak. 94/658
- yurğan** Yorgan. 43/37, 45/51, 68/299, 102/785
- yuvaş** 1.Hareketsiz, duran, yavaş. 2.Miskin. 3.Uysal. 69/309
- yuvaşlan-** 1.Yavaşlamak, sakinleşmek. 2.Miskinleşmek, pasifleşmek. 42/21
- yünel-** 1.Belli bir yöne bakıp gitmek, yönelmek, yollanmak. 2.Gözü dikilmek. 3.Düzene girmek, yönlenmek. 4.Selamete çıkmak, rahatlamak. 60/207, 74/366 (-gen) 76/402, 104/807
- yüriy** 1.Kasten, bile bile. 2.Mahsus, oyundan. 60/208, 81/461, 96/686, 100/752, 104/811
- yüyüş** 1.İslak, yaş. 2.Nemli. 3.Nem, rutubet. 67/290, 82/478
- zakon** 1.Kanun. 2.Kaide, düstur. 42/28
- zakonlı** 1.Yasal, kanuni. 2.Adil. 71/337
- zaman** Zaman, çağ. 70/318
- zapas** 1.İleride faydalanmak üzere önceden hazırlanan yedek azık veya malzeme. 88/563
- zar** 1.Yakınma, şikayet. 2.Keder, sıkıntı. 59/196
- zat** Zat, varlık, şey. 56/160, 61/209, 70/318, 78/432, 88/563, 90/598
- zatsız** 1.Kalitesiz, niteliksiz. 2.Soylu nesilden olmayan. 50/89
- zavod** 1.Fabrika. 2.Yapımevi, imalathâne. 49/85, 85/521
- zaya** 1.Ziyan. 2.Boşuna. 61/209
- zeher** 1.Zehir. 2.Kötülük, yaramazlık. 3.Zehir gibi güçlü. 4.Çok güzel, dillere destan. 49/85, 51/96, 54/133, 56/166, 98/722
- zeñger** Çivit mavis, gök mavis. 80/447
- zeñgerlen-** Göğermek, mavileşmek. 45/57
- ziyan** 1.Ziyan, kayıp. 2.Masraf. 3.Zarar. 53/119, 85/532
- zihên** Zihin, akıl. 102/782
- zilzile** 1.Zelzele, deprem. 2.Toplumda kargaşa, kaos. 62/214
- zinhar** Aman, lütfen. 53/123, 64/243, 72/343, 96/695
- zinharlap** Yalvararak, ricayla. 71/332
- zur** 1.Büyük. 2.Fazla, çok. 3.Kalabalık. 4.Güçlü. 5.Mühim. 6.Ciddi. 7.Yaşça büyük. 46/58, 51/96, 55/145, 67/287, 75/387, 75/388, 77/417, 92/633
- zuray-** 1.Büyüme, boy atmak. 2.Karmaşıklaşmak. 74/372 (-ğan) 72/339
- zurrağ** Zil, çingirak. 84/515

SONUÇ

Çağdaş Türk dillerinden Kıpçak sahasına mensup Kazan-Tatar Türkçesi bir hikâyenin Türkiye Türkçesine kazandırılması amaçlanmıştır. Nebire Gıymatdinova'ya ait Kırgıy adlı eserin seçilmesi de bu hedef doğrultusundadır. Böylece bu alana ilgi gösteren araştırmacıların faydalanabilecekleri bir çalışma amaçlanmıştır. Hem Tatar edebiyatından hem de kadın yazarlardan olması, eserin daha önce çeviri yazısının ve dil incelemesinin yapılmamış olması da bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Tezde üzerinde çalışılan hikâye ve bu gibi diğer araştırmalarla Türk dilinin her sahasında zengin edebi ürünlerini tanımak, tanıtmak ve ortak kültür birikimimizi görmek, binlerce kilometre uzaklıkta bulunsak bile aynı dili konuştuğumuzu bize gösterecektir. Bu da farkında olmadığımız veya unutmaya başladığımız değerleri tekrar hatırlamamızda etkili olacaktır. Yazarın hayatı ve eserleri araştırılmıştır. Yazar hakkında tanıtım yapılmış, eserlerinin isimleri verilmiştir.

Metin kiril alfabesinden lâtin alfabesine çevirilirken, yazı alfabesindeki farklılıklar göz önünde bulundurularak bazı sesleri karşılayacak yeni harflerin eklenmesiyle tamamlanabilmiştir. Hem ses özelliklerini büyük oranda göstermesi hem de bu metinden yararlanacak kişilerin kolaylıkla okuyup anlayabileceği yöntem ve işaretler tercih edilmiştir. Örneğin ğ, ƙ, ě, ŋ, ħ sesleri kullanılmıştır. Dil incelemesi yapılırken, Kazan Tatar Türkçesinde zaman morfemleri, şekil bilgisi ve ses bilgisi olaylarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Dilbilgisi çözümlenmeleri için kaynaklara başvurulmuştur.

Sonuç olarak görülmüştür ki, Çağdaş Kazan Tatar Türkçesinde zaman morfemleri, şekil bilgisi (morfoloji) ve ses bilgisi (fonetik) olayları Türkiye Türkçesinden epey farklılıklar göstermektedir. Yazı alfabesindeki farklılıklar da Türkiye Türkçesi yazımında kullanılan Lâtin alfabesi olmaması, bununla beraber Rus Kiril alfabesinin kullanılmasına rağmen bazı sesleri karşılayacak olan farklı yeni harflerin eklenmesi de okuma ve çeviri yazısı açısından zorlayıcıdır. Ancak ek, kelime, sentaks ayrılıkları Türkçenin lehçelerinde görülen anlam farklarını, söylemlerdeki değişiklikleri de ortaya koymuştur. Nebire Gıymatdinova hakkında araştırma yapmak isteyen ya da Kazan-Tatar Türkçesinin ses ve şekil bilgisi ile ilgili bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacı veya öğrenciler için kaynak olması amacıyla çalışma tamamlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Alkaya, E., Kirillova, Z. (2018). Kreşin Tatar Türkçesi (Dil, Tarih, Kültür). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aydoğanlar, E. (2013). Tatar Yazarı Telgat Galiullin'in Tevbe Adlı Romanı Üzerinde Bir Dil İncelemesi, (Giriş-Metin-Dizin). Yüksek lisans Tezi. İzmir.
- Buran, A. , Alkaya, E. (2015). Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2 (Güneydoğu Karluk Grubu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buran, A. , Alkaya, E. (2007). Çağdaş Türk Lehçeleri, (Türk Dili ve Dilbilimi Dizisi). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabeyoğlu, Adnan Rüşti. (2002). Çağdaş Tatar Türkçesinde Zaman Morfemleri. Doktora Tezi. İstanbul.
- Öner, M. Kazan-TatarnTürkçesi Sözlüğü. (2015) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özcan, Y. Günümüz Tatar Yazarlarından Nebire Gıymatdinova. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. Bahar/2007. Sayı:23. S.113-119.
- Özey, D. Kazan Tatar ve Kırım Tatar Türkçesi ve Edebiyatı Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası -Türkiye'de- . Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD). 3.Cilt. 1.Sayı/2019. S.160-206 Türkiye
- Saifutdinova, G. (2018). Gabor Balint'in Derlemelerine Göre XIX. Yüzyıl Tatarcası. (İnceleme, Metin, Dizin). Yüksek lisans Tezi. İzmir.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- [https:// t.t.wikipedia.org/wiki/ Нэбирэ_ Гыйматдинова](https://t.t.wikipedia.org/wiki/Нэбирэ_Гыйматдинова) (25.11.2020)
- <http://shahrikazan.ru/news/эдэбијат/нбир-гыјматдинова-мһһbtne-bit-anyi-asyilyi-ber-va> (28.11.2020), Röportaj tarihi: 20.10.2016
- [http:// matbugat.ru/news](http://matbugat.ru/news) (30.11.2020), Röportaj Tarihi:(05.02.2010)
- <https://sptatar.com/gyymatdinova-n-bir/>
- <http://maydan.tatar/yazuchy-nebire-gyjmatdinovaga-60-yash-tuldy/>
- <http://gabdullatukay.ru/tukay-prize/laureates/laureat-2013/gyjmatdinova-nebire-minehmet-kyzy-bikchurova-ndash-yazuchy/>

ÖZGEÇMİŞ

ZEYNEP AKAY

Eğitim Bilgileri

Mezuniyet: Sakarya Üniversitesi (2016)

Bölüm: Fen-Edebiyat Fakóltesi/ Türk Dili ve Edebiyatı

EK: METNİN ORİJİNAL HÂLİ

ЕЛНЫҢ
ПОПУЛЯР
ӘСӘРЕ

КЫРГЫЙ

КЫРГЫЙ

Повесть

1

Кук гөмбөзө урталай шартлап ярылган сымаң, янгыр яуды да яуды. Жиһан тоташ бер су дөньясына әйлөндө. Эре-эре тамчылар, күңөлдө кара шом уятып, шак-шок калай түбөгө килеп кадалалар да, ябылмайча калган төрөзө капкачына шыбыр-шыбыр агып төшөлөр. Янгыр алдынан купкан жыл-давыл бағаналардагы ут чыбыкларын өзгөлөп бетерген, авыл уккын төбөнө мөтөлгөн төслө караңгылыкка чумган иде.

Ул, торып, сукыр лампага булса да ут элэргө теләде, ләкин аяклары аны тынламады. Бар гөүдөсө хөлсөлөнөп оеп каткан, баш эшлөмә, эшлөү генә түгөл, баядан бирле ни-вәрсә булганын аңламый, бөтөнләй миңгерәген иде. «Ник килми, ник керми? Ул бит «юл унае сугылырмын», дигән иде...—Хатын өмөтлөнөп төрөзөгө бакты. Тик анда караңгы, жанны өшөткөч куркыныч караңгы иде.—Янгыр өркөттө микәнни? Өллө гайбәттөн куркамы? Моңарчы капка шақыган кеше түгөл иде шул... Белсә иде ул аның хәлләрен, белсә иде! Карурманнар кичеп тә килер иде... И раббенең каргыштан өтөлгөн төнөрө! Жәзалыйм дисән, бүтөн жәзалар беткән идеме!»

— Ярады...

Хатын карлыккан тавыштан сискәнөп куйды. Үткән күзлөрө караңгылыкка ияләшөп өлгөргөн иде инде, ул мич авызына елышып төмөкө пыскыткан карачкы кыяфәтлө иргә текәлдө.

— Ярады-ы,—дип кабатлады карачкы,—ярады-ы. Изгә түгөл дип кара син шуннан соң безләренә, эзнә шөп юа!

— Нинди эзнә!—диде хатын аңламыйча. Ул өлө һаман миңгерөү халәтеннән котылмаган иде.

— Ни, ангыра! Минем жирдөгө төпи ээләрен янгыр юа, дим. Ни, сарык.—Төнгө кунак, хатынны мыскыллавыннан тәм табып, тыельш кына көлдө, ө ул моңа үткөләмәдө, сораштыра башлады:

— Нишлөп йерисән өлө болай? Кайтырына байтак иде бит.

— Чыгардылар,—диде ир, мич эченә төтенен пуфылдата-пуфылдата.—Бар, туган, кайт, диделәр.

Хатын берәз айный төште.

— Чыгардылар дисәнме?! Тау хәтлө гаебөң өстенәме? Кит, сөйләмә!

✓— Әй син, читөн казыгы, артык төпчәнмә, яме? Чыгардылар, и баста! Рөхсәтен синнән сорамадылар.

— Алайса ник кен күзөндө кайтмадың? Ник кача-поса төнлө йерисән? Эзнә юа, дип тө кинөнөп утырасың өнә...

— Жит-те,—дип, теш шыгырдатты ир.—Ирөң исән-аман бусаганнан атлап кәргөнгө шатланмайсыңмы өллө?—Карачкы төмөкө төпчөгөн ачу белән мичтөгө көлдө изә-сыта сүндөргөч, ана таба борылды.—Керлө анасыдай ивөлөрөннө тырпайтма, барыбер кадалмайбыз. Төрмә узган безнен башлар. Нөстә, хәзәр ирөң дип санамыйсыңмы, ө? Сина өйтөләр, кабак баш...

Хатын дөшмәдө, аны эчтөн калтырау билөп алды.

— Өч елда оныткансыңдыр да шөт. Кая, кая.—Ир, мүкөлөп килеп, шырпы сызды, аның йөзөн яктыртты һәм авызыннан сасы ис бөркетеп,—әһә, син чөпчим картаймаганын икән, гел мин калдырып киткөн килеп,—диде.—Күзөңдө пөрилөр туй ясыи. Алай-болай мысклы абзыкыйларны ияләштермөгөнсөңдөр бит, ө? Сөз булдырасыз аны, юха еланнар, чалбар салдыручы азгын шайтаннар!—Карачкы сүгендө дә учлап хатынның йөзөн тотты.—Жә, ирөңнө күзөнә кара өлө. Кара, дим, ирөңә, жө!

Хатын, калтыравын көчкө басып, ярыш пышылдады:

— Өйтмө ир дигән сүзөннө! Син минем ирөм түгөл! Түгөл! Ник туры Өсмаңа кайтмадың. Аның түшөгөннөн торып чыгып киткөн кеше бит син.

39

— Анардан киттем өтөрмөнгө, ө сиңа кайттым, чөнки дө никахым сиңнөн. Өсмабикө булса, бөхөтөнөн ими башың чөйнөп өзөр иде.

— Бар, өзсөн, бар. Янгыр туктауга чыгып кит. Таң атканны да көтмө. Ирекле башка кайда да ирек.

— Ирек, ирек,— диип үртөлдө ир, өйтерсең аны башыңа чүкөч белөн сугып бастырдылар, ул юашланып калды. Кулын хатынның йөзөнөнөн алды, алды да авыр сулады һәм мескен тавыш белөн:

— Их, Жәмлә,— диде.— Безнен ирекке туенган юк шул өле.— Дөнъясы да өтөрмөн белөн бер.

— Ниче-ек? Чыгардылар, диден ич!

— Качтык без Садыйк белөн икәү. Дол-лой өтөрмөннәре, долой!

— Качтыгыз?!

— Жө, жө, егылып мангаенны карават читенө бөрмө. Искитөрлек нәмөстө ишеттең өле. Дөнъя шундый ул, бөгырь кисөгем, сиңең миң уентыгындагы казаның кебек кайный, тапа, түгөлө. Төрмө дө шул дөнъяга охпаган: берөү анда барып керө, икенчесе чыга, өченчесе суелып үлө, дүртөнчөсө кача. Менө без табан ялгыраттык, качтык ягыңи мәсөлөн. Чөнки дө без ирек һавасы сулап яшөр өчен туган халык. Кая, кил, бер яратыйм үзенне. Кайтканнан бирле кул тидерган юк...

— Кит! — Хатын житез тиен кебек караватның икенче башына сикерде.— Кычкырам, кагыл гына,— диде ул мөндөрләрне ишөп төшөрө-төшөрө.— Кешелөр жыям!

— Чү, өкрен, тиле баш! Сиңнөн моңы көтөрсөң дө. Наман шул ангыра сарык икөн. Ни кыйнап та төки рөткө кермәден. Бир мөндөр, сырма, миң идөн астында йоклап алам. Сиңа шундый закуи чыгарам: кеше-фөлән килсө, борча кебек өй бетереп чапма, тыныч кына утырып сөйлөш. Будто Идрис сиңдө түгөл. Сиңемсөнөнөр дим. Иртө белөн алга таба ничек эш йөртөргө икөнөн киңөшлөшөрбез. Йокла, Жәмлә.

«Ничек инде бу? — диде хатын Идриснең сүзлөрөн башына сыйдыралмыйча.— Аның миңем йортыма аяк басуы бер бөла булса, куян крөбек посып ятарга жыенуы мең бөла түгөлме сон? Төрмө хөгле төрмөдөн качып! Билләһи, моңы исөп-хисөп кылырга акыл житми. Әллө миң, чындап та, ангырамы? Ангырайттымы өллө алла каргаган шушы төн миңе... Күкләр-жирләр мөгжизасы и ходаем, сиң бу ирне күзлөрөм күрмәсен өчен ерак-еракларга илтөп олактырган иден лөбаса. Аерган иден лөбаса кара көннөрөмнөн, кан сауган бөгыремнөн яраларың да тезөткөн иден лөбаса! Нигө тагың жөзаларга ниютлөдөң, нигө?! Шулай ук миң артык гөнаһлымы? Юу-ук, иртөгө үк Жөббар янына барам. Өтөрмөнөнө кире яптырсын. Жирбит! Ни йөзе белөн авылга кайткан дииң сиң. Булса да булдыр икөн иманыннан жөяү качкан бөндөлөр!»

Жанын актарган шыксыз уйларынан арынырга уйлап, ул йөзе белөн мөндөрөнө капланды, тик йөрөктөн хөсрөт китмөдө, күзгө йокы эленмөдө. Ара-тирө тынып торган кебек төселган янгыр шавы эченөнөн гырылдаган тавыш ишетелө иде. Өнө, гырлы-гырлы йоклы... Өйтерсең урманда утын кисеп жөнө өзөлгөн, өйтерсең күнелендө тамчы да кер-тап юк. Аның урынында икенче берөү булса, керфек тө йоммыйча төрөзө төбендө утырып, эзләмилөрме, куа килмилөрме диип, яфрак селкеткөнгө дө колак шомартыр иде. Нич югы, хатыннан шиклөнөр иде. Ө нигө шиклөн-мөскө ди! Менө хөзөр Жөмиля тота да Жөббарларга йөгөрө. Өйө, тота да... Хөт жир белөн күк бергө тоташып янгыр койсын, тоз түгөл, эрөмөс. Өнө шундый аякы каза керсө, таш яуса да чыгып чабарсын.

— Жөмиля каударланып идөнгө басты.

— Кая барасың? — диде шул чакта гырлаудан пып туктаган ир һәм, баш түбөсө белөн генө күтөрөп, идөн капкачын өскө чөйдө.

Хатын лып итөп караватка утырды.

— Миңе жөвит итөргө маташасыңмы? — диип үкердө карачкы.— Миңеме? Ахмак! Сиң үзөң дө буялдың бит инде. Нич ишек ачтың, ө? Идрис икөнөмне таныдың бит, танып ишек ачтың, ватып кермөдем сиңең төрөзөнне. Моңың өчен, качкыны куеныңа салган өчен, сиңа срок тиеш икөнөн анлайсыңмы хөт, ангыра! Миңе яшөргөн өчен кочаклап үпмөслөр, бел!

«Куркытма»,— дияргө уйлады хатын, өз генө гайрөт чөчөргө телөдө, лөкин тагың эчтөн калтырау бизгөгө берөп чыгып бөтен өгзәларын таркатып ташлагандай итте.

— Ят! — диип бөерды Идрис,— ят, дилөр! Иту сиңе дө яныма сөйрөп төшөрөм.

Хатын карусыз гына өстөнө юрганын ябынгач ир, тынычланып, идөн астына чумды.

«Менө бардым,— диде Жөмиля узалдына көлөмсөрөп.— Гомер шулай үтө инде, уйлаган уем белөн эшлөнөсө эшем нич бер вакыт төңгөл килмөдө. Килмөдө, килмөдө... Башларыңны дөръяларга салып агызасыңмыни, и ходаем! Бу газәпләр үзеннөн үк башланды бутай. Үзеннөн, өйө үзенен жөбеклегеннөн, мескенлегеннөн, кистерөп өйтө белмөвеннөн. Югыйсө, Идрис озата килгөн беренче

кичтө үк күнеленө беркеткөн иде: авылда яманаты чыккан бу егетне бүтөн якын жибөрмөскө кирек. Аны Әсмабикә белөн чуала дилөр. Холкы да ямандыр, Фәхретдин нәселә бит. Алар кызу кавлы, каты куллы бөндөлөр.

Кумады шул Жәмилә. Хәзер искә төшерүе дә авыр: курыкты. Кыз килеш утырып калудан курыкты. Кыз гомере йомгак төслә алга төгәри, яшь һаман бара да бара, тиздән егерме биш тула иде. Иреннән аерылган хатыннар ичмасам гайбәтчеләр теленнән кыйналып-сугылып булса да көн күрә, сөю төмә татый. Жаны теләгән ир аларның төрөзәсен чиертә. Ә муртайган карт кыз кемгә хажәт? Бит аның йортын егет-жилән биш чакрымнан урап уза! Япа-ялгыз яшәп, наз-сөяләрсез картаю Жәмиләнә котың очырды һәм ул, ишеттергән сүзләргә дә, «сабыр ит, үз тиңен табылыр» диг үгетлөлүргә дә карамыйча бәхәтсез башын Идрисләр йортына илтәп тыкты.

Туйлар узып атна-ун көн үткәч, фермадан котырынып кайткан яшь ир Жәмиләнә бер сөбәпсәзгә тукмап ташлады. Акылга сай бөкрә каенсенел аралап алып келәткә өстөрәп кәргәндә ул һуштан язган иде. Бөкрә, битенә су бөркәп, аның күзен ачтырды.

— Шундый ул, апасм, тилергән. Элек, сиңа хәтлә, миңә бөргәләп ачуын баса иде. һә-һә-һә, мин котылдым, әлләләү,— диг, кулын чөбәкли-чөбәкли кеткәлдәдә каенсенел.

«Булмый,— диде ул чакта Жәмилә.— Тормыш болай жәбер-әрвүдән башлангач, булмый. Бүгөн үк аерылып китәм. Кеше дәрәс сөйләгән: Фәхретдин нәселә рәхәт күрсәтми икән».

— Шундый ул,— диг, һаман авыз ерды бөкрә.— Кулына ни эләксә шуның белән каезлы. Тишек чиләк белән дә кыйнады миңә, дилбегә белән дә, идән чүпрәгә белән дә. Нәзек тал чыбыгы белән сыздырса бә-әк авырта. Кара, андай-мондай йортта чыбык-таяк күрсәң ерак ыргыт. Шундай ул безнән абый Идрис. Син, ачык авыз апа, ник аның күзенә чалындың соң? Икенчеләй бәбөгә акайганың күрсәң, качып тор. Котырса бәбөгә акая бит аның. Үзенәң кем икәннән белми әле ул, миңа «сай савыт» диг акыра. Сиңа да кушамат табыр, көт берчак, матгыр безнән абый кушамат-пошаматка, бә-әк матгыр.

«Сай савыт» көянтә-чиләгән асып суга киткән арада Жәмилә чемоданга әйберләрен тутырды. Ләкин капканың бер як тоткасыннан ул тартканда, икенче ягынан сусыз чиләкләрен шылытыратып кайткан бөкрә элөктергән иде.

— Уф, ачык авыз апа (күр, кушаматны үзе үк кушты!), булышым тыңга капты, бик каты чаптым,— диде каенсенел һәм Жәмиләнәң чемоданы өстенә килеп тө утырды.— Чишмә юлында юан Әсмабикәнә күрдәм. Юан-юан да, малай, иелсә кендегә чишмәгә тия. Шул сорашты. Нәмәстә ди, абыең жингәннә яратамы, диме-диг сорашты. Сукмыймы, диме-диг әйтә. Сукмый, дим, ярата, дим, ышанды теки. Син тоттырма ялганны, яме? Әсмабикәнә күрсәң, безнән Зәмзәмия гел дәрәсән сөйли, диярсән.

Көнләшүдән кызарган-бүртөнгән Жәмилә чемоданың кире бушатты. Әсма һаман өметен езми, бөбкә сагалаган тилгән кебек аның бәхәтә өстендә бөтерелә икән! Чыгып кит әле шунда, икенче көнне үк күзен тондырып Идрис йортына килчәк. Килчәк, килчәк!

Кичән дуамал ир басылган иде. Хатынынның яшьлә күзләренә карамыйча гына:

— Фәхретдин малайларының холкы-фигылен беләп-ишетеп чыктың, тырнак белән чиерткәнгә дә авыз турсайтма,— диде.— Егет вакытта ачу ташын су сибеп чыжлатмыйсың инде аны, өйләнгәч хәлләр үзгәрә, ир ничек көйләтсә дә, түзәсен, жанкай,— диде.

Һәм шуның белән әйтәп тө бөтерде. Хәзер инде бөкрә каенсенел кинәшен истә тотарга гына кала иде.

2

Чиләкләп койган янгыр таң алдынан туктады. Өй дым тарткан иде, өз генә черем иткән хатын тунып, чирканып уялды. Берара жылы юрган астыннан чыгарга иренеп ятты.

— Чәй куй,— диде карлыккан тавыш.

Төнгә мөхшәрнән өзәлмичә, яна туган көнгә дә килеп тоташуы Жәмиләнәң төнен куырып алды. Төш кенә түгел идемени кичөгә хәлләр?! Абау, жаным, абау!

Ул дөшмөгәч, Идрис идән тактасын дөбөрдәтә башлады.

— Самавыр куй, саңгырау колак! Эчәм быгырдым! Мөрткә чумдынмы әллә анда.

Төннең авырлыгынан сыгылып төшкөн сыман хатын яртылап бөкрәп самавырга су тутырды. Калтыранган бармаклары торбага утлы чыра салалмыйча интекте. Чыра күмерләнеп идәнгә чөчелә иде. Аның да бәхәтә, кара күмергә өйләнәп, шулай чөчелдә бугай. Жыеп кара инде хәзер...

Сүзсез генә чәй әчтеләр. Идрис куркыныч иде: янак сөякләре бүлтөп, күз төшләре зәңгәрләнгән ир ач бүрегә охшаган, ул ашардай булып һаман хатынны күзли.

— Чөшкөң төшөнө тиеп шыкылдый,— диде карачкы, мыскыллы елмаеп,— нөстө, миннөн шүрлөсөңме? Озак ятмам сиңде, куан, сөөн. Эңе, күрөсөңме,— качкын ишеккө таба ымлады.— Анда гөмөрөнө дитерлек байлык. Карамга капчыгы бөлөкөй дий. Кечкенө дө— төш кенө. Алтын зур булмай, тугагым!

Мие шулпаланган Жәмилө шунда гына искөрдө: ничек абышып егылмаган, бусага тебөндө авызы бөйлөнгөн капчык ауный иде.

— Нөстө бөбөгөң акайды? Аңышмадыңмы? Синнөн анлау-мазар соралмай да. Тыннын чыгармыйча, койрыгыңны кысып йөр, шул сиңа сүз. Озакламам, дим, китөрмен. Ул-бу тынсын, милсө иснөндөн туктасын, китөрмен. Суга баткан кебек булурмын. Дөнъянын чите юк, дисеңме, жир шары түгөрөк дий, ахмаклар гына сөйли. Дөнъянын дүрт чите бар, бар! Син аңгыра белмөгөч тө ни...

«Саташкан,— диде хатын, капчыкка янө күз ташлап.— Төмам тилерген. Төрмөдөн алтын тоттырып качырлар да сиңа! Китөрмен, ди. И ходаем, якынайт ул минутларыңны, тизрөк якынайт! Ичмасам бөхөтөмө киртө корылмас. Мин бит ана тиенгөн кебек идем...»

Ир, жөһөт кенө торып, капчыкны идөн астына ыргытты.

— Эйдө, ятсын аулак жирдө. Сян, Жәмилө, тыңла. Эгөр кеше шиклөнмөсөн дисең, үзгөрмө дө, үзгөртмө дө. Элеккечө яшө.

— Каф тавы артына олак,— дий ынгырашты хатын.— Олак, олак!

— Жө, жө, үлөксө эт төслө улама өлө. Тыңлап бетер. Алар сиңен йортыңнан эзлөмөс, моны абдан исөплөдө инде. Эсмабикөнөң тавык кетөклегенө хөтлө капшарлар. Сиңең белөн безнең ара суыңган дий чутлмай милсө бөңдөсө. Ха-ха! Ялгышалар төрө бугазлар, шулаймы, карчык? Безнең өлө кайнар төннөрөбөз булар, валлахи! Нигө аптырыйсың, күршө авылдагы Питер дөдөй сугыштан качып дүрт ел яткан хатынының итөк астында. Мария түти өч бала тапкан. Балалар суйган да кылпаган аталары икөн. Авылдашларыңа ни дигөн хөйлөкөр хатын: калага күкөй сатарга барган саен Питерыма ошаган мужик белөн очраштыргалыйм, артык сүшөбөз бугай, күкөй сатканда да бала ясап китө, чукуячык, дигөн. Марияне «азгын» дий черетеп сүгөлөр, Питерне «мескен, сугыша» дий, жөллөлөр икөн. Сиңа да маржа түти хөйлөсө тап-таман, Жөмлө. Идрис сымаграк бөрөр ирне күзлөргө туры килмөгөсө, ха-ха! Қотловка базарыңнан, ха-ха! Күз буяр өчөн, ха-ха-ха!

Төмөкөдөн саргайган ямысез төшлөрөн ыржайтып көлгөн ирне күрмөс өчөн Жәмилө йөзөн читкө борды. «Жирөңгөч, бигрөк жирөңгөч, ходаем».

— Яктырды, төрөзө пөрдөлөрөн ачарга кирөк,— диде ул, көчкө сабырлыгын жыеп.

Көлдөн туктаган ир йодрыгы белөн бүрөнөгө суккалады.

— Өң шөп, Жөмлө. Мондый йортны бушка салмайлар. Акча кем бирде? Бурычка жыйдыңмы? Мине кулга алганда капка тебөн тулы бүрөнө генө иде өлө. Йорт кузгатыч чилөнмөскө иде, минем бөкрө сенел янында урын тар идеме, яшөр идегез шунда ике сантый. Идөн астын бетонлап эшлөткөсөн, салкын, желеген тунарлык. Акча каян таптың, дим?

Бу йортның ни бөягө төшкөнөн, аны салам дия-дия күшмө чилөнгөнөн хатын сөйлөмөдө. Көшөсө ул түгөл иде.

— Ярар, Садыйк кая соң? Сез икөү лөбаса,— дий сүзнө бүтөнгө борды.

— Качты Садыйк. Урманга тайды. Бөткөн дий исөплө ул дунгызны.

— Ничек «бөткөн»?!

Ирнең күзлөрө усал алтырады.

— Урман сиңең идөн астынмөллө? Озак агач санап йөрөрсөң ди. Барыбер тоталар, шуна бөткөн Садыйк.

Бу— башка сыймаслык хөл иде. «Алайса,— дий шомланып уйлап алды хатын,— моның да көннөрө санаулы. Тотсалар, ничипиксез Садыйкның телен чиптерерлөр. Аннан... аннан эзлөп килерлөр. Ир хөтлө ирне бүрөнө ярыгына тыкмасың, ул сиңа кандала түгөл. Таякның юан башы өвүөл Жөмилөгө тияр: кем яшергөн? Жөмилө. Кем милсөсөнө кисөтмөгөн? Жөмилө, тагың Жөмилө... И алла гынам, ул моңа ничеклөр генө түзөр икөн?! Юк, юк, шуны карачкы кыяфөтлө ирнең кабат тотылуы да, гаебенө күрө жөзө алуы да аны тетрөндөрмөячөк. Көшөлөр яудырган нөфрөт-каргышка да йөрөк чыдар. Битенө төкөргөн ил төкөргөн кайчан да бер юыш төшөрер ул. Э мөнө... мөнө Жөббарга нөрсө дий жавап бирер? Ничек аның күзөнө карар. Бит ул Жөмилөнө гөнаһсыз фөрөштөгө тиңлидер. Хөер... аңлар, бөлки. Хатын-кыз ирлөр акылы белөн яшөми лөбаса. Аңлар, бөлки. Юк, юк, мин тикмөгө генө үз-үзөмнө юатып утырам. Имансызның да имансызын яшергөн өчөн Жөббар тарафыңнан юк кичерү, юу-ук!

— Нигөдөр бала йоннарың кабарды, Жөмлө, Жөмлө дим!— Бөрөшөп урындыгына сенө язган хатынны ир иненнөн тотып селкөргө керөштө.— Нилөр хисаплайсың, ө? Шөт мине сатарга план корасыңдыр? Жө, ач ипи шүрлөгөннө, өйт бөр-бөр сүз!

Хатын йөрөгө белөн сыкранып:

— Әсмана китөргө иле, Әсмабикенә,— диде.

Идрис, тагын атындырган кебек, урындыгы-ние белән аны этеп жибәрде, Жәмилә чүт кенә йезе белән идөнгө кадалмады. Ир, ачуын тыялмыйча, ярсый ук башлады.

— Кайтканнан бирле «Әсма да Әсма!» Ни тукыйм кибөк башка, кермәсә дә кермәс икән, жә! Бүренәң төлке оясына качканын ишеткөнөң бармы синең, мингерәү тавык? Юктыр шул, юктыр, сарык. Бүре оясына аучы якынлашса, ялан кырга чыгып чапмый, акыл бар ул ерткычта, пыш кына төлке апаң куышына керә дә чума. Ә бүренә төлке оясынан эләмиләр! Эләмиләр дим, Жәмилә, ангыра Жәмилә! Әйе, сиз— төлке, төлке. Түлке мин сине кумыйм, икебезгә дә урын житә монда. Инде миенә аз-маз тамдымы? Ә-ә таммадымы? Әйтәм бит, синең ише мингерәүгә барып житкөнчә таң атар. Адаштырам мин миллисәнә шулай, башын бутыйм, синең кебек ангыра сарык асым үзлөрөнөн. Жә, урындыгында артык жөелдән, Жәмилә, кузгал, аш пешер, карын ачты, чөй белән генә кеше булмасын.— Карачкы чалбар кесесеннен пычак тартып чыгарды, учында кайраган итте, чөпчи бармагына тидереп үткөвлөгөн тикшерде һәм, Жәмилә ягына усал караш ташлап, идөн астына төшөп чумды. Төшкөндө авызын ямьсез кыйшайтып.— Хәтеренне көя чөлгөрлөгөн ахры, хатын, синең бит гыйшыкың Әсмабикенекеннен дә хөтөррөк иде,— диде.

Шул сүзе белән ул Жәмиләнең йөрөгәнә китереп кадады. Хурлануынан иренен чөйнөгөн хатын, карачкыны идөн астыннан сөйрәп чыгарып, каршысына бастырып: «Мин инде сиз кайчандыр селтәп аткан Жәмилә түгел, әгәр йолдызсыз карангы төннөрөнчә минем белән бүлешергә өметләнсән, мең көррә ялгышырсын. Уртак түшөгемә синең чирканчык гөдөнчә салганчы баз бакасы салам мин. Әллә бер каткан бөгирьне эретүе жинел дисемме? Гыйшыкың хөтөррөк иде имеш. Ул хөтөр гыйшыкың сүнгөнөнә биш былтыр лабаса. Үлән үскөн сукмагыма аягыңны да бастырмам, бел!» диди, ярыш-елап барсын да тезмөкчә иде ул, уйларын очлап бетермә борын урыныннан сикереп тө торган иде, тик акыл бу ниятеннен тыеп өлгерде. Бит Идрис адәм телен барыбер анламый, аның сүзлөрөнә лычкылдатып төкерөчөк кенә иде. Әле төкерсә генә бер хәер, жанында казынып, шул жанынны мыскыллап төм табачак. Кирексә тибеп тө китөчөк. Шул килеш кенә кал инде сиз, Жәмилә хатын: дөшмә! Авызыңда су кабыш йөр. Ничек оялмый, битсез! Күпмә канлы яшь түктөргөнөн соң килә дә гыйшык турныда сүз кузгата. Юк, юк инде! Һәр нәрсәнәң үз вакыты бар. Әйе, кайчандыр синең күндөм, сабыр хатының булып яшөргә риза иде ул. Ә сиз аны Әсманьң юынтык суларына салып чайкадың. Минә бер тибеп еккач та, тартып торгызырга була иде әле, Жәмилә кичерә белә, оныта белә иде. Синең кабахәтлеләренчә дә искә төшереп жөфаламаячак иде. Кая ул! Сизә ходай андый сизгерлек биргәнмә соң, юк шул, тагын бер мөртөбә— юк. Сине ходай хайваннан да тупасрак, ерткычтан да кансызрак итеп яраткан. Хәер, нигә мин бу ирне гөнаһсыз ерткыч хайваннарга тиндим әле. Тугрылык дигән нәрсә ерткыч жанварларда адәмнен дә көчлөрөк лабаса. Алар үз сыңарын бөләгә юлыкса да ташламый...»

Хатын, күңеленнен генә иргә рәнжи-рәнжи, газ плитәсенә ут төртте, аш куйды. Итне күп салды, мул салды. Мингерәүлөндөн рөтлөнмөгөн башы: «Нигә бу кадәр ит ашыйм мин?» диди гажәшлөндә. Ике кеше өчен ризык хәстөрлөүне аның акылы кабул итеп бетерә алмый иде. «Исләремә жил какса, агачында калтырган көзгә яфрак кебек коелам да коелам, и ходай гынам. Аңа бит пешергөн ашың да ярамый, шуннан мең гаеп табып, төлинкәсә-ние белән йезенә бәрә иде. Ник хәзер жиде ятка өверелгөн бөндөнөң көен көйлөп, жаен жайлап ятарга тиеш әле Жәмилә?! Ачтан күкраеп катсын!»

Эчтөн генә ярышган-дулаган Жәмилә шылпатып газын сүндөрдә, янә кабызды, янә сүндөрдә... Утырып аз гына тынычлангач, тагын шырпы алды. «Ярар, дошманыңны ни-нәрсә, ө төгам белән битөрлөү татар гадәте түгел, алла риза булмас»,— диди, хатын токмач камыры басарга кереште.

...Идрис фермада атлар карый иде. Колхоз, соңыннан баеп, хәлләнөп китү исебә белән, белгеллеккә төшә-төшә чытган нәселлә бияләр кайтарткан, рәис Мөхәммәтшин нарат бүрөнөдөн кымыз заводы төзетеп маташа иде. Никтер Идрис белән Мөхәммәтшин бер-берсен өнөми, кара-каршы очраганда икесенен дә күзүндә зөнәр чаткылар биешә иде. Өйдөн арандагы бозаулар янына, бозаулар яныннан өйгә йөгөрөп, дөньяда бүтөн төрлө уй-мөшөкәт, бүтөн төрлө сукмак барлыгын белмөгөн яшь хатын, бигрәк тө гайбәтлөрдөн ерак торган хатын, каян аңласын ди бу ике ирнең мөнәсәбәтлөрөн дә, ниләр бүлешкөнөн! Эшендә Идрискә бөйлөнөрлек түгел: мал-туар вакытында ашатылган, эчертелгөн.

Нинаятъ, сер тишәлдә. Беркөнне Жәмилә, рәис белән иренәң кызып-кызып сөйлөшкөнөн ишетеп, абзар читенә ышыкланды һәм сагаеп тыңланды.

— Сиз, дунгыз малай,— диде Мөхәммәтшин дулап,— анда йөрүенне туктат!

— Кая?— диде Идрис, жиргө черт-черт текеренеп.
— Башыңны юлөргө салма! Төнгөнөк кемнөрдөн чыгыш бара иден? Өйлөнгөч тө басылмадың, затсыз үгөз. Менэ диген кыз ярөштөң бит, нөстө кирөк сиңа тагы?
— Тукта өлө, прид, тукта. Кемнөрдөн чыгыш бара идем, ө? Авылда минем кермөгөн йорт юк, конкрет өйт.

— Шөрөшлөрөң күгөрдө мөллө?! Майларбыз, кара аны!
— Ө-ө, син аны өйтөсөңме? Өллө ул хатыңны үзөң чамаларга йөрөсөңме?
— Чамалыйм мин сиңе, бугазыңнан элөктерсөм хөзөр!
— Сасы корсагыңны тибеп агызырмын, муенга гына үрел, прид төрө!

Ирлөр, өтөчлөнөп, бер-берсен чукий башлагач, гарьлөнгөн, хурланган, өрнөгөн Жөмиля килеп араламады, йезен почмакка яшереп, калтыранып үксөдө. Идриснөң бар наз-жылысын урлаган карак жан— Эсма иде. Ул иде, ул! Тагың кем булсын, ходаем. Кем авылда ирлөр жыеп, ирлөр сугыштырып ятсын! Азгыңнар сукмагында үлөн үсми, чөнки таптауыч күп. Өнө Мөхөммөтшин да, авылдың намус кезгесе саналырык кеше дө, Эсманы сагалый икөн бит... Бүтөннөрдөн ни өмет итөрсөн. Күрөсөң, бу хатыңга төрөлдөн-төрлө кирөк, ирлөрнөң Идрис кебек чебеше дө, Мөхөммөтшин кебек юаны да кирөк. Өлө бит каргана-каргана өйттө Идрис, өйлөнөшкөн төннө кәлөшөнөң аягың үбөп карганып өйттө, башка Эсма төрөзөсөн чиертү юк, диде... Мина сиң генө бердөнбер, диде. Ичмасам кеше күзөннөн качып-яшеренеп тө очрашмаганнар! Мөхөббөт булса икөн хет, үлөп-үлөп ярату булса икөн! Ятар идемени аларның арасында сураеп Жөмиля! Тик мөхөббөт түгөл бит бу, бу— Жөмиляне мыскыллау гына. Бары тик рөхимсөз мыскыллау!

Хатың, үз-үзөн белештермичө, Эсмабикөлөргө чапты. Моның бер акылыз эш икөнөн дө тоя иде ул, билгеле, анда баруның мөгънөсөзлөк икөнөн дө андый иде, лөкин эчтөн кайнап-дөбөрдөп күтөрөлгөн ачу канны кыздырып өлгөргөн иде инде. Күзө тонган килеш ул көндөш йортына килеп тө кердө. Эсма, чишенеп, ситса күкрөкчөдөн генө калып керлөр юа иде. Жөмиля аның килбөтсөз зур гөүдөсөн, иягөнө хөтлө күтөрөлөп, тау хасил итеп торган күкрөклөрөн күргөч, төмам югалды, таралды. Мизгел эчөндө ул Эсма янөшөсөнө Идриснөң бастырды һәм шаккатты: бу кибөн яшында Идрис артык бөлөкөй, артык ябык түгөлме соң? Киресөнчө булса иде, Эсманың дөүлөгө-зурлыгы Идрисчө булса иде... Моның ише хатыңны кочакларга кочагы житө микөн? Жөмиля эндөшми-нитми генө ишеккө борылды. Ире белөн көндөшөн чагыштырган арада баягы ачу-зөһөр капыл гына сүрөлгөн иде.

Лөкин Эсма аны чыгармады, ыжгырып алдына килеп басты.
— Чу, йомышынны йомышпаламый китөсөң, күгөрчөнкөем.
— Анда Идрис белөн Мөхөммөтшин пыр тузып сугышалар. Сиңе бүлө алмыйлар. Бар, бүлөп бир,— диде Жөмиля борынын ярып кергөн тир исеннөн күнелө болганып. Эсма тау-тау күкрөклөрөн авыз турысына ук китереп төрөгөн иде.

Уйнаш хатың кычкырып көлөп жибердө.
— Син, тиле-миле, иске бер тиен, мина сөенчөгө чаптыңмы? Бүлөрбөз, күгөрчөнкөем, бүлөр жиребөз аллага шөкер, ишкөн.— Эсма мутланып жылкөсөн сикерттө.— Ө менө сиңең,— ул Жөмилягө мыскыллы караш ташлады,— нөрсөннө генө бүлөргө икөн? Корыган таяк кисөгө тек корыган таяк кисөгө! Төнөндө ит өсөрө дө юктыр, биллөһи, шып-шыр сөяк кенө. Сиңе кочак-лаганда иреннөң белөклөрө авыртадыр, өйөме? Кабыргаларың белөн тишмөсөн инде Идриснөң күкрөгөн. Йонлач бит аның күкрөгө, жаным, маймыллыкы төслө. Хараптар итмөгөн дим. Ха-ха-ха!

Көндөшөнөң бөгырьгө чөнчүөнө түзгөн Жөмиля:
— Сиңдө мыскал да оят юк икөн,— диде.
— Без оятны жүн генө бөягө базарга чыгарып саткан идек шул, күгөрчөн төпием. Алалар базарда, сиң дө сат. Аннан ир куып та мөшөкательнөмөссөн. Ату сезнөң сымак таяктар ир күрдөм дилөр дө борың чөялөр. Янөсөнөмө, өллө кемнөр! Ирлөрөн тик үзлөрөнө генө ябештермөкчөлөр, ө безнөн ише ялгыз-йолгыз бөлшөйгөн кишер кимерергө тиеш микөн, ө? Өнө тавыктар нивди акылы, сугышмыйлар, өтөч һөммөсөнө дө житө. Барсы да йомырка сала, өтөч мөхөббөтө төтөмичө нөүмиз калган тавык күргөн юк болай.

Бер алдына, бер артына төшөп туктаусыз сайраган хатыңны Жөмиля авыз ачып тыңлады. Эсма такылдаган саен, ул үзөнөн кечерөеп, мескенлөнөп барганын тоя, көндөшөн кайнар табада өтөрлөк усал сүз дө тел очына килми иде. Андый сүзнө аның гөмердө дө ишеткөнө юктыр, ахрысы.

Шул килеш, жиргө сөнөр дөрөжөгө житеп бөлөкөйлөнгөн килеш, ул өөнө таба атлады. Ул хөзөр тузан бөртөгө иде. Аны санламыйлар, каһкаһөлөп көлөлөр, хурлуйлар, таптыйлар... И бер ходай, ө бит шушы тузан бөртөгөндө дө жан бар! Жан, кем белөндөр ир кочагы бүлөшмөс өчөн өзгөлөнө, бөргөлөнө, өрни-сыкрий. Өйө, сиңең өлөшнө тартып алсалар кыен икөн. Аннан

да битер яшь-яшь башыннан көндөп утларында янулары газаның газыбы экен! Боларны кемгө сөйлөп бушанырга, йә? Авылы да сер саклар кешегә корыган ичмасам. Жәмилә үзе дә әллә нинди, аз сүзле хатын, андый кешене бик дус күрмиләр, сөймиләр шул.

Капкадан атылып кәргән жүләр каенсенел, салынган жылкәләрен күтәргә көч тапмыйча, баскычта утырган Жәмиләне төрткәли башлады.

— Тыкрыктан абый кайта! Күлмәгә ертык, авыз-борыныннан кан ага. Әйдә, ачык авыз апа, печәнлеккә качабыз, иту иманыбызны кояр. Үзе сүгенә, үзе мышный, котырған үгез! Качыйк тизрәк!

Хатын кымшанмады. Бик теләсә дә ул селкенә алмас, чөнки аның белән бергә дөнья да аксылланып катып калган, ишегалдындагы тавык-чөбөш, куакка сарган чыпчыклар, әле генә колах төбөндә безелдәп йөдөткән бал корты да, һавадагы күпөртмә ак болытлар да—һәммәсә-һәммәсә ниндидер туфан кубасын сизенеп өнсез-хәрәкәтсез тора кебек иде.

Капканы аягы белән генә тибеп Идрис керде. Каенсенел чинап печәнлеккә йөгәрдә, аның артынан очкан төпсез чиләк абзар читенә бөрелеп янчелде.

— Тимәдә, ла-ла-лай, тимәдә,—дип абзар ишегеннән муенын сузып үчкөлөгән тиле-милене Идрис куып азапланмады, аның корбаны каршында гына, эләктереп ал да жиргә китереп сыла иде.

Күзен кан баскан ир:

— Придкә минем өстөн жалу белән син бардыңмы, ирем тен ката Әсма белән чуала, дидеңме?—дип башлады һәм жавап та көтеп тормыйча Жәмиләнен башына сукты. Хатын баскычтан төгәрәп төшкәнән, йөзе белән тузанга кадалганын гына хәтерләде, Идрис итеге белән тиккәли-тиккәли кыйнаганда ул инде аның жуйган, үзен нишләткәннән белми иде.

Аны су бөркеп аңна китерделәр. Ишегалды тирә-күрше белән тулган иде. Ут баганасы сыман гүелдәп шулаган колаклары берсенен дә сүзен ишетмәдә, күзләре генә өстенә иелгән милиционерны шөйлә иде. «Мона нөрсә кирәк экән? Аны кем чакырган? Идрис кайда? Адәм хуры, сабантуй хәтле халык жыелган... Әллә ир кисәгә Жәмиләне тәмам изеп-сытып ыргытканмы? Әллә ул үлем белән тартышып, соңгы сөгәтләрен көтеп, тузанлы жирдә ауныймы?»

Милиционер аңардан кат-кат нөрсәдәр сорады, ләкин хатын аңламады. Чың-чың гүлөгән колаклар саңгырау иде. Сорап-өйтөп тә мөгънә чыкмагач, милиционер күрше-күләнне чыткөрәк этәрде һәм Жәмиләне күтөрәп алып капка төбөндәге мотоцикл бишегенә илтәп салды.

Райүзәк юлына борылгач кына хатын юлдашының ниятен сизде. Кыр жиле аны айнытып жибергән, колакларының шулавы да басыла башлаган иде.

— Төшерегез мине!—дип кычкырды ул.—Бүлнискә бармыйм мин, бер жирем дә авыртмый минем! Иту сикерәм!

Бөтен бусе белән калкынып торып баскан хатынга милиционер, кул изәп, утырырга кушты, Жәмилә түземлеген жуеп сикерергә азаплангач кына туктады. Ул туктауга хатын жан-ферманга юлдан кирегә таба чашты. Авылдан шактый ераклашканнар, кич тә житеп килә, кыр-болыннарны караңгылык сара иде.

— Сабыр ит,—диде, артынан лап-лоп йөгәргән милиционер,—сабыр ит, син бит бик каты кыйналган. Духтырлар тикшерсен, зыянсыз дисәләр, авылына үзем озатып куярмын. Миннән шикләнмә, яна кеше мин, күптән түгел генә сезнең Карасуга тәртип сакчысы итеп билгеләделәр. Учасок милиционерны, димәк.

Изгелек кылган кешегә рәхмәт тә өйтмичә торып чабу, әлбәттә, килешми иде. Хатын уңайсызланып адымнарны өкрөнөйтте.

— Ире тукмаган бер хатынны бүлнискә ташып өлгөрмәссен,—диде ул, аклангандай.—Сирәк-мирәк кеңә булгалый бездә андый хәлләр. Тормыш бит.

— Күршеләрегез сирәк кеңә димәдә, көн саен...

— Юк ла,—дип белдерде Жәмилә.—Ара-тирә кул уйната инде, жөннәре котырса гына. Зинһар, Идрисне бинаватлап унбиш төүлеккә япмагыз!

— Ябылган инде ул, кабат ябасы калмаган.

— Сез, милисә халкы, гаепсез димисез шул, тотасыз да өтермөнгә атасыз. Сукса, үз хатынына суккан, сезнекен барып тукмамаган!

— Синәң исемең ничек әле?

— Жәмилә атлы мин, Баязитова Жәмилә.

— Йә, хуш алайса. Ярдәм кирәксә, тартынма, кил. Мин Мәрфуга карчыкларда фатирда яшим. Жәббар Сафин булам.

— Кирәкмәс тә ярдәмегез,—дип, үпкә белдерде хатын.—Синнән башка да иремдә жайлармын. Кеше утыртырга сез матчыр.

— Их син, Жәмилә! Жәмилә!

Шулай дигәч ник шелтәләп карады ана бу кеше? Карады да мотоцикльн тырылдатып китеп барды. Кыр уртасында исәнгәрәп ялгызы гына басып калган яшь хатын ул күздән югалганчы карап торды. Жәмилә диди, бигрәк үзәкне өзеп өйтте инде. «Жәмилә-Жәмилә...» Ни, Жәмилә диди иркәләп эндәшүен кемгә тансык. Үзенчә: «Кыйналып-сугылып яшисең, бичара»,— диде булгандыр әле. Синең ни эшен бар, миллисә! Мин—тәртип саңчысы диди, бетен кешенен дә тормышына тыкшырма, яме. Идрис йортыннан баш алып кая барсын, кайсы капкага төртелсен Жәмилә? Әсмабиккәгә ир биреп, үзе «асрылган» исеме күтәрәп тереклек кылсынмы?! А, юк, юк!

Алай да... Чу әле, чәпчәмә әле, Жәмилә хатын, тиргемә аны! Нигә болай үзәкне өзеп өйтте соң ул? Өйтерсен хатын ярамаган эш өстендә тотылган! Вәг табышмак...

Унбиш төүлек казна шулпасы чөмергән Идрис әзрәк басылып кайтты. Эчтәгә ачу-зәһәрән йодрыкларына күчәрмичә генә теле белән «дәмбәсләде».

— Ну, Жәмилә, сасы көзән, сукуыр тыкчан, арт сабагыңны бер укытам мин синең. Икенчеләй урам ярмасың, миллисә өстөрмәссәң. Идән астына аптәшәп, иләк авызыңа бөрәңгә тутырып, тавыш-өенчә чыгартмыйча гына изәчәкмен.

— Наһакка тиргисең, Идрис. Мин миллисә чакыртмадым,— диди елады Жәмилә, әмма ир жәлләмәдә, отыры котырды гына.

— Унбиш суткы кем өчен төрмә идәнәндә аунадым әлсә? Бер сукканга авыл жыйдың, үлән бәжәгә.

— Синең ул сугу-кыйнауларын исәпсез-хисапсыз инде. Кайчан миллисәгә жалу язганым бар. Түзәм бит.

«Әсмада төн кунуларыңны да беләп түзәм»,— дияргә уйлаган хатын телен аркылы тешләде. Әсма исемең кыстырсаң, сүз артык куерып, тагын кара тавыш чыгачак иде.

Төнлә ул, кыйналган төнчән кайсыдыр почмагында кодрәт белән генә сакланып калган наз-сөен таш бәгырьлә иргә күчәрәгә өметләнәп, ана елыпты, башын жылкәсенә салды. Идрис гырылдап йоклыи иде, йокы аралаш кына.

— Нәстә?— диде.

— Син миңа бүтән тимә,— диде хатын, кыяр-кыймас кына ирнең кытыршы янагыңнан үбеп.— Илгәтсәң бала да табалмам бит...

— Өскә атланма, сытасың, Әсмабиккә чукынчык,— диде саташкан Идрис, чебен куган төсле кулы белән селтәп.

Жәмилә читкә тайпылып өлгөрмәсә авыр йодрык тагын башка куначак иде.

3

Ул табын әзерләп, зур савытка аш бүлөп куйды. «Чык» диди эндәшмәкчә генә иде, капка ябылган тавыш ишетелде.

— Төп житте, кибетәң һаман биклә,— диди, сукрана-тиргәнә ботак очы туганы Оркыя килеп керде.— Нишләп ятасың бу гумер, астакаем? Биш балаң биш яктан итәгенә асылыңганмы, ир кәе кейлисәнме, вакытыңда ачып рөхәтләнәдәрмәсәң халыкны? Азасың, кибеткә хужа буласың да отыры азасың.

Оркыя түргә үтешли үк өстәлгә күз салды.

— Бөрәч, кунак-төшемәң бармыңи?

Жәмилә каушпаудан сүзен йотты. Ходаем, алай-болай исынәп йөрми миңән әпчи карчык? Аңа сер сыймый, серенә тартып алса, юынтык су кебек бетен урамга чыгарып түгә.

— Ниткән кунак ди, туганым апа. Яңгыры яңгырмы, койды гына.

— Өч кешелек аш сосып куйгансың, шуна өйтүем. Ансы, кунакның гаебе юк. Беләбез инде, бик беләбез янына кемнәр килсән. Туганыңнан яшәрмәсәң ни.

— Гайбәт сөйләләр, туганым апа. Килерем дә, китәрәм дә юк минем.

— Йә, йә, кызарыңма, астакаем. Бал корты кайсы чәчкәгә кунарын үзе сайлай.

— Чей эчәр идән, туганым апа.

— Иртен эчкәннәр дә эчәккә төшәп житмәгән әле. Ач кибетәңне жәтрәк. Бара торам, тоз кирәк миңа.

«Менә хәзер үз өендә куркып яшә! Иркәләп сулама, каты басып йөрмә, кычкырып сөйләшмә! И бер ходай...»

— Ул шайтан таягы апаның үзеннән биздер,— диде барсын да ишетеп-тыңлап яткан Идрис.— Аның борын тыкмаган жире юк.

— Килгән кешене куалмам инде! Син үзәң тизрәк китү жаән кара. Яшәтмә мине ут белән су арасыңда! Яшәтмә ишек-капкалар бикләтеп!

— Чөрөлдөмө, тиле хатын! Урамга ишетелер. Кайчан табан ялтыратырга икөнөн синнөн сорамам. Өлөгө миңа монда да рэхэт: тамак тук, ес бөтөн, кендектөн чыга төтөн.

Түрөнө менеп келеп утырган шушы бөндөдөн дө жиренгечрөк зат дөнъясында юк иде. Ничек Жәмилә анын белөн кыйнала-сугыла гомер чиккөн, да, ничек бергө ятып йокларга чирканмаган?! Тун түгөл шул, адамнең эчендөгөсөн өйлөндөрөң карыйм димө. Тун түгөл. Күз сукур булды микөнни ул чакларда?! И төнрөлөрнең төнресе, арала, арала бу көөктөн, берүк арала!!

Хатынның инөлөп-инөлөп йөрөгө кычкыра иде. Шапыр-шопыр аш чөмергөн Идрис, күз кырые белөн аны күзөтөп:

— Кибеттө идөн юасыңдыр, Жәмлә?— диде.

— Сатам,— диде хатын телер-теләмөс кенө жавап биреп.

— Синме, кодагый?! Шулпаланган миен белөн чут төймөсө тартасыңмы? Мең кат ялгышыпмы?

— Син төрмөндө кандала симерткөндө мин акча санарга өйрөндөм.

— Күрөм, теллөшөргө дө остаргансың, Жәмлә. Элек авызыңда амбар йозагы иде. Алай жөлөп авыз чапылдатма эле, кодагый. Минем исемне дө кушып жибермөгөсөн. Чамалап кибетендө, чамалап сөйлөш. Тоттырсан, үзенне теге дөнъя фәрештөсө дид сана. Башта сине, аннан үземне чөңчим. Без зөһөр Фөхрөтдин кавеме! Бабайның беренче хатынын ничек суйганын сөйлөмө? Өфө, тыңлысың килми, өркөсөн. Котын ботына төштө. Бар, тай кибетенө. Кайтканда ике-өч «чистай малаен» сумкана тыгарга онытма. Бүгөн төнлө, мөгаен да, туй ясарбыз, янадан никах янартырбыз, Жәмлә карчык.

Жәмилөнөң тыны кысылды. Нәрсе лыгырды төрмө чышчыгы?! Шаяртамы, көлөмө? Юк, шаяртмый, чылап сөйлөшө. Төүбө, төүбө, никах янартудан алла сакласың! Шушы бөндө жың һәм кадерле булса, ул аны кайтып келгөн минутыңда ук, уртак түшөк жөп, назлап-иркөлөп йоклатыр иде. Яраткан текъидрө барыбер ич: төрмөдөн качса ни дө, качмаса ни.

Ө сатуның рөте-чираты булмады. Өченче көр генө алтын алкалар кайтартканнар иде, авыл хатыннары берсен-берсе уздырып алка сайлаганда ул үе белөн очып еөнө кайтып китө, үе белөн идөн астыннан Идрисне тартып чыгара, үе белөн аны куалый башлый иде. Өгөр Жөббар орамаса бөлки ул болай чөбөлөнмөс, мин күреселөрне бүтөннөр күрмөс дид. Ачы язмышына ризалашып, баш-аягы белөн Идрискө буйсыныр, карусыз гына ир кушканнары үтөр иде. Бөлки... Най, дөнъя! Анын да яктысы бар икөн шул. Кара томан эчендө йөзгөн Жәмилөнөң дө сукмагына ай нуры төшөр көн бар икөн. Шуна курка ул хөзөр. Үткөннөр өйлөнөп кайтып бөхетен кимсөсөн дид хафалана, ир дигөн ят бөндөдөн тизрөк котылырга тели. «Куам» дид гайрөт чөчү генө аз. Чир бит ул, чир! Синөң төнөндөгө һәрбер күзөнөгөнө кереп тулган яман чир. Өнө ул ничек кенө икөсөн оста бөйлөп куйды: син ишек ачтын, имеш, минем белөн син дө буялдың, имеш.

Кичкө таба кибеттөн халык таралса да, Жәмилә биклөп китөргө ашыкмады. Акча санады, тик очына чыга алмады, ун санап, ун ялгышты. Башта, өөрмө уйнатып, Идрис кыяфөтендөгө албасты бөтерелө иде. Ул үзен карангыда адашып ап-ачык юлны да тапмаган диванага охшатты. Диванага юл чатыннан кычкыралар, «бире кил, бире» дилөр, тик ул һаман бер урында таптана...

Кибет алдына Жөббар килеп туктагач «дивана» хатын жинел сулады. Ниһаят, аны коткаручы, житөклөп юл башына илтүчө бар, сөнөп аңа каршы атылды ул, әмма сөнөндөргөн кешесенөң борчулы йөзөн абайлап, ирексөздөн артка чигенде.

— Алтын өйберлөрөнне сатып бөтерденме?— диде Жөббар, кибет эченө үтө-үтө.— Сак бул өлө, Жәмилә. Өнө район складын басканнар, бөтөн алтынны көрөп төпч чыкканнар. Сакчыны үтөргөннөр.

— Минекө әллө ни күп түгөл иде, хатыннар лабыр итте. Караklarны тоттылармы сон?

— Миннегулов милицияне аякка бастырды инде. Тирө-як авылларны актардык. Иртөгө урманны айкыйбыз. Бик хөйлөкөр кешенөң эше, койрыгын оста яшергөн. Анын бит яңгыры да карак якты: эзне юган, эг белөн эзлөсөң дө файдасыз.

— Шулаймы, Жөббар?— диде Жәмилә, бүтөнчө телөктөшлөк белдерө алмады.

— Кара өлө, күнөсөздөнөп калдың, Жөмлү,— диде Жөббар,— көөфөң юкмы? Миңа ачуланмыйсыңдыр бит? Кичө телевизорының төзөтөргө керермен дигөн идем дө, менө бит, карак эзлибөз дид, бушамадым. Өйдө, өлө сон түгөл, киттек.

— Мөшөкәтлөнмө, Жөббар. Төзөттелөр аны... кичө генө төзөттелөр,— дид алдашты хатын.— Син кайт инде. Мөрфуга карчыкның коймагы суынадыр. Житмөсө, төне бую караклар кугансың, аргансыңдыр.

«Юк, жибермө!»— диде эчтөн калтыравык тавыш.— Сылтау тап, чытырлатып бөлөгөнө ябыш. Сина бүгөн ялгызың гына өйгө кайтырга ярамы. Төнен дөн булмас, төмүгкә өйлөнөр. Жибермө!»

— Тукта, китмө,— Жәмилә Жәббарның юлына аркылы басты, күзлөрүн тутырып ана карайды.— Син... Жәббар...

— Нәрсә, жаным, нәрсә?— диди, өйтөлмөгөн сүзлөрүнө элөктереп үк алды Жәббар.

— Әйдө, урманга китик. Төн кунарбыз.

Ир ышпанмады, кабатлап сорады:

— Кая, урманга дисеңме?!

— Нигә гажәшләнәсен, Жәббар? Айга димәдем бугай.

— Акыллым, яңгырдан соң урман бик дымланды, салкын тидерерсен.

— Машинаңны кабыз. Машинада жылы...

— Жәмилә, ни бу? Жәмилә, дим, күрсәң дә кача иден, инде урман дисен. Ни бу, өйт, акыллым?!

— Шаярттым гына,— диди, хатын ачкычларына үрелде.— Кайтыйм, Жәббар.

Кинәт ясалган төкөдимнөн ир исерләнгөн иде.

— Кызык шаяртасың, Жәмилә. Әллә дим... берер чәшкә чәй эзәргә өснә чакырасыңмы? Яна йортыңны күргөн дә юк, мөйтөм. Урамнан гына карап узам. Авылда иң матур ей синекә икән. Уз матурлыгыңны да шунда күчәргәнсең бугай.

Жәмилә дерелдәгән бармаклары белән тыштан ачкычны борды. Аның жавап бирерлек көчө калмаган иде. Икә күзө мөлдөрөп яшь белән тулды, дөп-дөп йөрөгө сикерде. Шулай, шаярткан кебек көчө сөйлө дө Жәмилә... Э эчәндө... эчәндө яна, тетелә! Бөгүр тетеләп яна! Шақкатудан тел шартлатырсын: очрашканда оялып күзлөрүн яшергән Жәмилә-Жәмилә, көнөрдөн бер көннө оятын суга салып, урман хәтлө урманга чакырсын өлө! Кем моңа ышана? Урман, димәк, аулак. Агачтагы һәр яфрақ— яман күзлөрдөн саклаучы пәрде төслө. Э аулакта ир белән хатын нишли? Бер-берсен телөп сугаган иреннөр нишли, э? Бу икә жан, яшерен утта янган икә жан, куактан куакка сарылып сандугач сайравын тыңлап йөриме? Әллә... Кирәкми, кирәкми! Жәббар комсызланып ана кул тидермәчәк, кирәкми, килмәгез, начар уйлар!

— Иә, сау бул, Жәббар. Исән-сау йөр.

— Чакырмыйсың алайса, Жәмилә?

— Чакырдым бит, урманга чакырдым. Куркасың бугай...

— Үртәмә, без бүрө нәселә. Синә нигә урман тартканың беләсенме? Кыргый син, чынлап мөгөр, кыргый! Китмө, көт шушында гына. Хәзер машинаңны кабызып киләм. Урамның иң чыгырманлы төшөнә алып керәм мин синә, кыргый!

Жәббар фатирына ашыкты. Хатын: «Акыллым чечелде, ахры»,— диди баскыч култыккасына сөялдә. Югары очтан келешә-келешә яшьлөр клубка менеп килә иде, ул бер аларга, бер Жәббар тарафына карап-карап торды да, артынан кутан төслө, тар карангы тыкрыкка таба элдерде.

Каенсеңселәсенен жимерек икә мунча ишеге каерылып ачылган иде, Жәмилә шунда кереп посты. Менә Жәббар капка төбөндөгө машинасын кабызды. Фара яктысы урамга сибелде. Ул аның кая чакканын күргөндөр, мөгәсен, тыкрыкка төшә. Исәмен гөнә өйтөп эзләмәсен, бер аллам! Тып-тын авылның икенчә очына кадәр ишетелер. Кычкырмады Жәббар, әкрән гөнә мунча аныннан узып китте. Инде бар, башыңны иеп син дә өснә кайт, Жәмилә... Өснә кайт. Авда синә албасты зарыгып көтөдөр. Бу төн— туй төнө, диде ул.

Бу уйдан хатын кайнар табага салган борчак төслө куырылды. Идриснәң эчкө баткан саргылт күзлөрә аны ерактан ук тотып «ашпый», әрсез куллары күкрөгән кашпарга үрелә иде. «Юк,— диде Жәмилә, пышылдап кына.— Юу-ук... Жаның-төнөн карышкан төкөлдөрдө бер бизгән качакка ничек ельшмак кирәк?! Ник кибеттә гөнә кунмадым өлө соң мин? Адәм хуры, мунчада качып торам. Кемнән качам инде? Жәббарданмы, Идриснәнме? Үземнән түгелме? Гәй, күлнәң тирәнөнә кердем! Батам, батам! Котқарса, Жәббар гына котқарыр. Тик аны бу карага буйыйсым килми шул. Сөйлөп бирсәм, бик нәфрәтләнөр ул миңа. Идрис кебек: «Нигә ишек ачтын?» диди, бөтөн гаепнә миңа аударыр.

Акыллынан язар дәрәжәгә житкән хатын арт капкадан гына каенсеңселәснә керде. Бөкрә, идәнгә аякларын сузып утырган да, бөрөңгә өрчи иде.

— Савытың ташый ич, житөр, өрчәмә,— диде Жәмилә. Ул акылга сай Зәмзәмиянәң сөр гадәтләрөнә ияләнкән иде.— Берүзөнә бу хәтлө бөрөңгә күп бит.

— Кояшқа апчыгып киттерәм, кышлыкка. Аннары бакчага чөчөп азапланмам, капчыктан гына алып ашармын.

— И алла колы, куй өлө пычагыңны. Чи бөрөңгә киттермилөр!

— Мин байтак өрчәдем инде, килән апа. Өнөтерөк, бак карават астына.— Бөкрә жөймөнө күтөрдө. Анда чилөк-лөгөннөр бөрөңгә белән тулган иде. Жәмилә уфтанып башын чайкады.

— Елама,— диде каенсеңсел аның уфтаныуын үзөнчә анлап.— Өсмада типтерөдөр, эт кашы.

— Кем, Зәмзәмия?

— Бәтәч! Идрис абый инде, синен ирен. Киткөнөнә биш былтыр. Төрәзәләреннән барып та карадым. Аркасы белән утыра абый, шакмаклы күлмәк кигән, персидәтелнеке кебек чәче кослган түбәсендә, тәзләренә Әсмань атландырып тирбәтә ие.

— Синен абыен түгел ул, сөңлем. Синен абыен бит инде төрмәдә,— диде Жәмилә урыныннан кузгалып.— Йөрмә Әсмабикәне күзләп, ботыңны сугыш сындырыр.

Каенсеңдәсендә төн уздырырга жыенган Жәмилә кире уйлады һәм тагыш да авыррак уйлар белән өенә юналде. Каягына качса да, Идриснең күзләре аны бораулы ие.

Биләнкәдә йөргән хужасын капка төбәндә сыеры мөгрәп көтә ие. Ул аны сауды, абзарга япты. Өйгә кермәде. Караңгы ишегалдында өрле-бирле йөрәнде. Кайчакта уйларының авышып-авышып китүен тойды. Искитәрлек нәрсә бар инде: ире төрмәдән качкан... Һәм туры Жәмиләгә кайтып егылган. Йә, ни бар? Чөнки Жәмилә никахлы хатыны. Ә Идрис никахлы ир... Әзмени авылда аерылып янә кушылучылар. Әнә, Хөснетдин малае Әнәс, калада маржа белән ун ел яшөгәч, янадан беренче хатыны Фәниләгә өйләнде. Маржадан өч малае ие. Фәнилә өй борынча саескан кебек сикергәләп качып-посып йөрмәдә бугай, икенче көнне үк ирен култыклап, тол хатыннарны юри котыртып, урам өйләнде. Шакирны да хатыны кичерде. Әлфияне имгәтеп бөтергән ие югыйсә. Хәзер эчми, тилерми, басылды. Чүкердәшәп яшиләр. Картай-картай Идрис тө тәзләре, бәлки. Ни хәл итмәк кирәк соң инде, ире бит, ир! Бәхәтле кыз бала беренчедән үк уна да... Бирмәгән бәхәтләргә, ходайдан узып, ничекләр тиешәсен!

Әйе, хатын, уйларының авышып, акылына, йөрәгенә, хисләренә хыянәт итүен тойды. Үлчәү тәлинкасәенә салган төсле өле бер төрле, өле икенче төрле уй ярышып-талашып өскә калка башлады. Идрис ягы жингәч, ул төнге мәхшәргә өзәр булып өенә керергә ниәтләде. Ләкин баскычтан өч атлау белән Идрис ягы келт итеп аска чума һәм төнне чемердәтеп, үзәкне өзеп, алдына Жәббар атлы ир килеп баса, ул басу белән ир-хатын хагы да, никахның изгелеге дә, кичерү-гафу кылудар да— барсы, барсы да пүчтәккә өйләнә, дөньяда Жәббардан да кадерлерәк, Жәббардан да якынрак кеше калмый ие. Ул алыштыргысыз зат ие. «Үзе миннән ваз кичмәсә, мин гомердә дә анардан баш тартмам,— диде Жәмилә, айкала-чайкала печәнлеккә менеп аугач.— Жәббар, Жәббар! Кодрәтле, көчле ир. Син минекемә сон? Йә, минекемә? Әллә хыялгына саташтырып инрәйтәмә мине?» Яна чабылган печәннән бөтнек исе аңкый ие. Таныш ис бу. Бервакыт, кибеттә ниндидер язу караганда, Жәббар аның йөзүнә үк иелде. Шул чакта Жәмилә чүт анын жуймалы: ирдән кыр исе, үлән исе, чөчәк исе килә ие. Өле бер мәртәбә дә аның кочагына кермәгән хатын шуннан бирле тилерә язды. Оялып-оялып яратышу хақында уйлады. Әмма акыл аны тиз тыйды. Ә бүген тагыш тилер, хатын. Печәнлектә гүя Жәббар исе, татлы, төмле ис... Үзеннән анын куенында дип бел. Наз төтемәгән, авыр йодрыктан суелган-тырылган төннене кочып, үбелмәгән иреннәннән үбеп, ул иркәли дип саташ... Агачтан яралмаган лабаса син! Болар хыял булудан туктап чыгга ашарга да мөмкин ич, Жәмилә-Жәмилә. Качма бәхәтеннән, качма, тиле хатын! Гомерен сызылып заяга уза түгелме сон?

Үкенеч тулы күнел дәрәясә хис давылына элөгеп айналды, чайкалды, әмма уй һаман үлчәү тәлинкаләрендә сикерә, үзенә урын тапмый, бичара хатынны нинди дә булса бер карарга килергә ирәк бирми ие.

Жәмилә торыш утырды. Япшәтөн чыланган янакларына ябышкан печән валчыкларын кул арты белән сышырды. Инде нишләргә? «Дәжжал, кайтты да дөньяның астын-өскә китерде. Ир, имеш. Садык та шулай Зөлфиясенә кайтып түндә микән? Икәү качтык, ул урманда яшеренде, диде. Ирләр бик нәзберек жан, авылда хатыны бар килеш урманда ачы-туклы кангырап йөрмәс, өенә тиз сыштырыр. Зөлфия белән Садыкның хәлләре бөтенләй үзгә: бер-берсен рәнжетеп, кул уйнатып яшәмәделәр. Аны Зөлфия жир астында куыш өтмәлләп тө асрар. Үз ире, үз хәләле бит. Идрис сыман түшәк бүлешеп хатыннан хатынга чапмаган.

Садыкларга барып, энәсеннән-жебенә хәтле төпчәнергә дип талпынган Жәмилә кире печән өемәнә төртелде. Ярты төн житкән, кеше уятыш йөрү килешми ие.

Жан тынычлыгы белән бергә йокы да качты. Ул өз генә черем итеп алырга өметләнеп керфекләрен йомды. Оныгылырга тырышып менгә хәтле санарга кереште. Ун, егерме, утыз... Чү, ана утыз яшь ләбаса! Утыз елда утыз минут кына булса да бу якты дөньяга тууына сөөнгөнә бармы анын? «Юк» дисә, алдашыр ие. Гомеренә утызынчы жәе аңа берәү дә татымаган, берәү дә күрмәгән мөгжиза алып килде. Һәм аны— Жәмилә-Жәмиләне бәхәт нурына коендырды. Ул мөгжиза— Жәббар атлы ир-егет ие... Ә бит елларны биш кенә санга күчәр, и раббем, ник туганына үкәнерсән.

...Идрис, унбиш тәүлектән соң, атна-ун көн тәүфыйклы ата мәче кебек үзалдына мырылдап кына йөрдә, йортта тыныч. Гадәттә зилзилә алдыннан дөнья оеп, изрәп тора, Идрис тө шул хәләттә ие. Ир, Әсмабикәгә дә сукмак янартмады бугай, төннән өйдә куна. Ләкин зилзилә купса, ягъни дуамал ир чыгырыннан чыкса, рәхим-шәфкать кетәсе юк ие.

«Кыйналып, төн яндырып та көн итәргә риза, тик Әсмага гына бармасын, шул сөйрәлчәк белән арасын өзсәң»,—дип теләде яшь хатын.—Адарынып та куям инде, фәлән карчыкка күлмәкләк ситса, фәләнәвә көшәмир яулык илтәп бирер идем. Раббем, үзәң көн-төн ялваруларыңны өйтсә дә түгел, ялварам, сорыйм, тезләнем: йөртмә иремне чит-ятларда, бирмә Әсмабикә ише азгыннарга. Ул минем ирем, үз ирем! Күрсәт шуңа туры, гадел юлны, акылыңа китер».

Идрис ай буге өсәндә йоклагач, Жәмилә кинәнде, күлмәкләк ситса, көшәмир яулык адарынган карчыкларга бирелде.

Беркөнне, йомыш белән райүзәккә баргач, урамда колхоз рәисе Мөхәммәтшин очрады.

— Әй син, Баязитова! Аласы әйберләреңне ал да райпо ишегалдындагы машинага кереп утыр. Бергә кайтырбыз, сиңа сүзем бар,—диде.

Авылга хәтле егерме биш чакрым иде, Жәмилә сөенеп ризалашты.

Үзәктән чыккач кына Мөхәммәтшин арткы утыргычка сөнгөн хатынга:

— Кибетче Гөлфия апан пенсиягә китә. Аның урынына яшь кеше эзлибез. Идарәдә кинәш-табыш кылдык та сина тукталдык. Мөрхүм атаң Гыйләж абзый сату-алуға махир иде, кызы да аңардан кимен куймастыр, дидек. Акылың, сабырлыгың, аллага шөкер, давай Чистайга барып укып кайт, кибетче бул, сыерларыңны башкалар савар,—диде.

Яшь хатын агарыңды, күгөрәнде. Мөхәммәтшин үрти мәллә? Ничек инде Жәмилә укый ди. Идрисне япа-ялгызы калдырышымы? Ире Әсмабикәдән бизеп ана якынайганда гына ул тотта да Чистайга сыпырта имеш. Бит Идрис, ач сыер сыман, ашарга эзләп чит болыңга китчөк! Көн кебек ачык лабаса бу! Күңме кыен татыганнан соң янә кавыштырышыңны Жәмилә аларны?! — Кыстамагыз, Мөхәммәтшин абзый,—диде Жәмилә үртәлүдән иреннәрен бөрештереп.—

Бүтөнне жибәрегез.

— Ник бармыйсың, Баязитова? Чабуыңа ун балаң тагылмагандыр бит. Яшь вакытта укып, һөнәр алыш кал.

— Иту белмисез инде ник бармаганың.

— Йә, әйт әлсә, әйт, Баязитова, тел яңергән оялчан киләндәй кыйланма,—диде рәис аның авызыннан сүз жебен тартып.

— Идрис ялгыз кала, Мөхәммәтшин абзый, шул гына... Житмәсә, Әсмабикәдән арынган чаклары.

— Ничек «арынган»?

— Чапмый дим инде аның артынан, ташлады Әсмабикәне. Төнлә гел өйдә була,—дип көч-хәл белән аялатты Жәмилә.

— Ә-ә, вәт син кая суктырасың ик-ә-ән. Менә мин сиңа өйтсәм өйтәм, Баязитова. Кемгә охшап бу тикләм беркатлы соң син? Ангыра дисәм, хатын-кыз, үшкәләтәрмен. Анаң да, атаң да акны карадан аералар иде сана. Өстерәлә сиңең ирен Әсмабикә белән, вәт шул.— Мөхәммәтшин бармагы белән төрәз пыяласындагы тапны ышкыды.— Кепә-көндөз өстерәлә. Аның өчен озын-кыска төннәр кирәкми, алмам. Өч минутлык эш ул, әбәт арасында да эшләнә торган эш. Сыйфат сорамыйлар бу вакытта, тизлек кенә сорыйлар. Кичә генә абзар стенасына терәлешеп маташтыралар иде, басып кына, аягүрә генә. Иреннең шәрә артына ат чебене дә кунган иде әле.

— Ата чебен сасы ис ярата шул,—дип шаркылдады шофер Сәлим.

— Төшәм,—диде Жәмилә, ишек тоткасын боргычлап.— Жәяү генә кайтам, башым сызлы.

— Ихтыярың, Баязитова. Авылга өллә ни ерак калмады, минем төкәдимне уйлап-исәпләп жилләвә-жилләвә төшиләрсен, төш,—диде Мөхәммәтшин.

Бу хурлыкка түзәрлек түгел иде, хатын жирне тырмап ауный-ауный елады. Димәк, азгын, хыянәтче ир, урлашуларыңнан бизмәгән икән, инде ачыктан-ачык типтерә, деньга оят жирләрен күрсәтә-күрсәтә типтерә... Хоодаем, яшенеңне камчы итеп, ап-аяз көннәрдә суктыр шуны! Тереләй яндыр! Өстәгыфирулла, тәүбә, тәүбә... Каргышым артык көчле, артык, артык... Суктырма да, яндырма да, тик нидер кыл инде, нидер кыл шунда, ходай!

Елдый-елдый күз кабакалары шешенеп, берни ишетмәс хәлгә житкән хатынны кемдер жирдән күтәрәп торгызды. Өстеннән тузаннарын какты, бер читкә төгәрәгән сумкасын кулына тоттырды. Аның янына мотоцикл белән Жәббар Сафин килеп туктаган иде.

— Тагын ирең кыйнадымы?—диде ул, кырыс кына.

— Кыйнамады, иптәш Сафин.

— Алайса нигә елдыйсың?

— Күңелем тулды да... елдый менә, иптәш Сафин.

— Кыр уртасында елап утыруың сәер, Жәмилә. Районнан кайтышың мәллә? Тиктомалдан хатын-кыз яшь түкми. Нишләтергә соң сезне, ә?—Сафин аптыраган төсле аның тирәсендә әйләнде.— Ул иреннең бер тотып иманың укытмый булмас ахры.

— Эшен беткөндөр, ир белөн хатын арасына тыкшынмасаң,— диде үксө басылган Жәмилә.
— Анысы эш муеннан. Минем карамакта өч авыл. Кайсыдыр төшөң белөн сөйлөмө охшагансың сиң, Жәмилә. Гел аны хөтөрлөгөсөн. Безнең Навилә унтугыз яшендә кан авыруыннан үлдө. Сиңең белөн беррәттән аны да рәнжетеләр кебек миңа.

— Мескен бала,— диде көрсөндө хатын.— Сиң... Иптәш Сафин, дорфалыгым өчөн ачуланма инде. Бигрәк яшылы үлгөн икән шул сеңелкөшөң. Ул мәрхүмә үзөнә бер жан, миң үзөмә дигөндөй... Зинһар дим, миңе яклама! Ир суккан саен миллисөгә йөгөрмиләр. Авыл хатыннары бит без: түзем, чыдам.

— Чыдам хатын жир кочаклап еламас, Жәмилә.

— Егылып та елаттыра, иптәш Сафин.

— Жәяү генә кайтасынмы, әллә миңа утырасынмы?

— Авыл терелеп тора бит. Рәхмәт яусын үзөнә, яхшы сүзөнә, иптәш Сафин.

— Елап матур күзлөрөнне бозма. Хуш, Жәмилә-Жәмилә.

Ни гажәп, шушы кеше юлда очрамаса, Жәмилә шартлап урталай сынар иде. Ул аның жаныннан саркыган ярасына бөйлөвөч кашлады һәм өз генә булса да күтөрелеп, торып китөргө кеч бирде. Дөрес, чөчтөн сыйпап юатмады, хөсрөтөн сөйләттереп кайгысын да бушаттырмады, ө бөлки салмак тавышы, ягымлы күз карашы белөн имгәнгән канатларны турайтты. Мөхәмәт-шинның Идрис хакында өйткөн ачы сүзлөрә алай ук чөчөп авырттырмый башлады, янгыр төслә өкрөн генә туфракка сөңдө. Кашканы да сабыр гына ачып керде хатын. Идрис ишегалдында жөнлөнө-жөнлөнө ат жигө иде. Аны эт сыман ырылдап каршылады.

— Райүзөктө көн үткөрөсөң, томана, чүпрөк-чапрак житми сөзгө! Миң печән урларга барам, ятып йокы симертмә, бушаттышырсың.

— Әйе,— диде хатын,— төнлө печән урлыйсың, көндөз...

— Нөстө көндөз, нөстө?!— Ир акаеп ана текәлдә.

Жәмилә эчөндө кайнаган ачуын Идрискө бөркөмөкчә иде дө, тыелды. «Көндөз Әсмабикөн белөн кетелдөшөсөң»,— дисә, котырган эт умырш тешлөячәк иде.

— Атлар карыйсың дим...

— Шулай диде котыл, черөгөн ми. Ату тетмөннә тетәрмен. Мүкәли-мүкәли чирәмнөн коелган тешлөрөннә чүплөрсөн. Исегездә тотыгыз, катын килмешөклөрә, телегезне дилбегә бую озайтмагыз, бөкрөгезнән бөкрөсөн турайттырмың, турыгызның төз гөүдөсөннөн көянтә бөгөрмен.

Шул чакта акылга сай каенсөңел яртылаш бөгөлөп өйдөн чыкты.

— Абый,— диде ул еламсырап.— Сиң бая чыбыркы түтәсә белөн аркама төйдең-төйдең, ө бөкрөм никтер тураймады.

— Кансыз,— диде Жәмилә, каенсөңелсөн кызганып.— Ичмасам бу гөнаһсыз балага кул күтөрмө. Ниңди ачуларынны аласыңдыр.

— Сөз, кыз-катын сөлөмөсөн, чүплөккө себереп түгөсә.

— Әсмабикөнә генә калдырып.— Хатын теллөшө башлавын сизмөдә.

— Жанашины күрмөгөңгө утыз көң,— диде Идрис, күз дө йоммыйча.

— Утыз минут дигөн. Абзарда кемнә кысканыңны оныттыңмы?— Жәмилә, ире йодрыгын төйнөп өстөнә ташланганчы, тезеп калырга ашыкты.— Сөйлөдүр, көлөп сөйлөдүр сөзнә. Көннөн күзөгөз дө оялмый икөн. Төнлө нөфесегезне очлагыз хөт, кешедөн яшеренеп.

Шақкатырлык хөл, Идрис сукмады. Ачудан кашлары маңгаена сикереп мөнсө дө, ат жигүөн белдө.

— Ирләр эшли торган эшнөң оятын тапкан берөүсө. Тфу, анаңны,— диде ул сүгенеп.— Әсма белөн булышма да, ярышма да сиң. Үзөңнөн кем икөнөңнә чамала да тик тор.

— Кем сөң миң? Әйгөп бетер.

— Чүп,— диде ир, төкеренеп.— Сиңамы Әсмага тинлөшөргө! Аны яраң— өч хатын чыга.

— Шуна гына өйлөнөсөң калган, абый.— Бөкрө каенсөңел аркасының авыртуын онытып көлөргө тотыңды.— Өч хатын эшләр иде йортта, ату килән апа белөн икөү генә өлгермибөз. Өч атын белөн чиратлашып йоклар да иден.

— Прәс, бөкрө мәчө, олы кеше сүзөнә катышма.

— Сиңөң сүзөң олы кеше сүзө түгел,— диде, кимсетелүдөн жаны өрнөгөн Жәмилә.— Адөм актыгы гына хатын-кыз хурлуй.

4

Күзе-башы жимерелгөн ир аны ишектөн кергөндө үк чөйнөп атты.

— Төн ката кайда себерелдөн, эт сыңары! Миң төрмөдә чакта гүпчим тугарылдыңмы әллө? Буып күлгө батырасы өңчөк!

— Печәнлектә йокладым,— диде, Идриснең кесәсенән пычак тартып чыгаруын күрөп өнө алынган хатын. И раббем, Фирдәүснә ире Сөгыйт баскыч төбөндә суеп ташлаган иде бит... Классташ Фирдәүснә... Туганыннан көнлөшөп... Бу да... имансыз... Кычкырырга да өлгөрмәссен... Күрше-кулән дә ишетмәс...

— Берүзем йокладым,— диде аркасына тир бөргөн Жәмилә.— Берүзем, ялгызым...
— Берүзем түгел, черегән ми! Сыер белән,— диде Идрис пычагың кире кесәсенә шудырып.— Сина кем карасың. Катыкка буяп ыргытсаң, ни ач эт тә яламас. Мин ир исе иснәт-мәсәм бөрешеп картаер идең. Хәер, тукта, тукта, кичәгенөк күзәмә матур сымак күрөндөң. Ну-ха, бырат!— Карачкы күзләре белән аңа кадалды. Авызы колагына хәтле ерылды.— Минсез яшәү килешкән, димме. Төнәнә ит кунган, димме. Гәүдәннен сылулыклары, дим ә, карчык? Йә, кил әле.

Жәмилә авы кулы белән этәрде.

— Капкада кеше бар!

Качкын, йомран кебек, житез генә «оясы»на чумды.

Капка белән жил генә шаяртып уйный иде. Хатын иркен сулады һәм идәнгә ислә төшөп:

— Синең капчыгыңда нәмәстә ул?— дид сорады.

— Тимер-томыр,— диде астагы тавыш.

— Алтын-мазар түгелмени?

— Күп белсәң тиз картаерсың.

— Анда район складын басканнар. Милисә жир бетереп караclarны эзли.

Күзләре акайган Идрис атылып өскә чыкты.

— Милисә авыллардан эзлиме?

— Китәр идең төрмәнә,— диде хатын.— Срогыңның яртысын уздырдың. Аннан чыккач та Карасуга кайтмас идең. Монда сине өнәмиләр, һаман нөфрәтләнеләр. Хатын кыйнап та авылдашлардан яраттырып яшәп буладыр, әмма да уртак малына тиюне кичерми шул халык. Сина бит артык зур жинаять кылдың: колхозның коры казыкка калдырдың.

— Авызыңны желпәйтәп ир тиргәмәсенә, хайван тизгәге! Милисә өй борынча иснәнәмә?

— Безнең авылга житмәделәр әле.

Ир астан юеш капчыгын сөйрәп чыгарды.

— Базыңда бөрәңгә шыгрымы?

— Жәй уртасында нинди бөрәңгә ди. Егерме чиләк чамасыдыр.— Жәмилә серле капчыктан күзен алмады. Күнел нәрсәдер сизенгән кебек иде.— Сина бит төнлә алтын дидең.

— Тимер дим, ангыра. Базың сарайдамы? Милисә тикшергәнче шунда ятармын. Әйдә, пока мин урнашканчы капканны биклә. Ну, живо! Бүген печәнлектә сыер белән йокламасың. Мин дә мөнәрмен жылтытырга. Аркага арка терәшербез, корсакка корсак. Ха-ха, Жәмилә. Катын-кыз тавсыклатты, шайтан! Ха-ха!

«Үлсәм дә бирелмиң,— диде хатын күңеленнән генә. Уен шул килеш йомып эчтә генә саclarга да бит! Их бу сөяксез телне!

— Сагыңсан Әсмабикәнне чакыр,— диде ул, ишек янагына терәлеп. Йөрәкнең ачудан шапынып тибүе төмам хәлне алган иде. Идрис якын ук килеп бүлтөйгән корсагын терәп басты. Мыскыллап:

— Төнән ир теләмимени? Әсмага бирмәс өчен утка баскан көннәрәң хәтер илөгәннән иләнгән ахры, түткәй,— диде.— Бик насланып маташсаң, ектым салдым идәнгә дә... Нишләтсәм дә үз катыным!

— Сина Әсмабикәдән чыгып киткән кеше,— дид ыңгырашты хатын.— Әсмабикәдән...

— Ну, тирес, төки сүз көрәштерәсен! Ябасыңмы, юкмы капканны?! Урнаштырасыңмы иренне аулак жиргә?!

Үз йортында кабат күндәм колга өверелгән Жәмилә базга юрган-ястык ташыды. Ир соңынан кисәтте:

— Мин кушканнарны үтә, карышма, ул вакытта без килешеп яшәрбез,— диде, теш ыржайтты. Ул хатыннан канәгать иде. Үз кубызында биетә ич, ник ыржаймасың!

Баз капкачын салам белән каплагач, Жәмилә Садыйкларга ашыкты. Нәрсә булса да беләп, ачыклап кайтырга кирәк иде.

Зөлфия уңайсызланып кына түргә әйдәде.

— Үз, Жәмилә. Өем азган-тузган, гаеп итмә. Кайгылы көннәрәбез әле. Олы апа кызының кыявен үтергәннәр, район складын саклый иде. Үтереп, хөкүмәт алтынын талаганнар! Шуну күмешеп, жыштырышып кайтып кына кердем. Оланнар да урамда, күңелләрендә уен гына, идән дә себермәгәннәр.

— Сөйләгәннәр ие шул, складны басканнар дид. Мескенем, кыявегез булып чыккан икән.

— Ватып-жимереп тө мәшәкатләнмәгәннәр ди, кыз. Сафа мөрхүм үзе ачкан, ди. И әрәм дә сон! Яшьли китте. Елап үле инде хатыны. Үземнең дә елый-елый башым түндә.

— Кемнәр икән, хәбәр юкмы?

— Бер аллада күз, Жәмлә! Үзең ни бетереп йөрисең?

— Бетереп дии... Мәйтәм, барыйм әле, Садыйк язамы икән. Идрис нәстә икән?

— Хатлары сирәгәйдә, икесе дә бергә инде, бергә. Күчеленә авыр алма, Садыйкымның башың Идрис кенә ашады. Идрис өркөтөп яндыртты атларны, безнең юаш мөхлук ни чарадан бичара иярде ана.

— Ник авырга алайым, Зөлфия.

— Аен елга чутлайым, кыз. Ялгыз башка тормыш арбасын тәгәрәтүе кыен. Каралты-кура искерде, этсәң—аварга тора, өй нигезләре дә черегән. Кайтса дим, сикләр, төзәтәр иде.

«Димәк, Садыйк юк,—дип нәтижә ясады Жәмилә.—Өгөр ул өйдә качып ятса, Зөлфия жәелеп сөйләшмәс, курку-шом йөзене береп чыгар иде. Бала-чагалы йортта сер саклайым, димә инде. Шуна күрә Садыйк урманда сурайдыр әле. Бигрәк башсыз бу ир-ат халкы. Күпкә түзгәнне азга түзсәләр, дин. Менә тотсалар тагын срок өстәп төрмөгә тыгарлар. Урман озак асрамас, аның да күзе-теле бар».

— Үпкәләмә, кыз, Идрис ай-най хольксыз иде. Төнәннән кара бетмәде, гел йодрык ашатты. Әсмабикөгә йортка кереп тө йөрәгенә тиде. Шундый кешене дә ир саныйсың тәки, ә? Төкер бәбәгенә! Имештер милләсә Жәббар сиңа күз атып йөри. Шәрбәннән бит ул, Сафин Рәис абыйы малае. Зерә төртгиле аның балалары.

— Гайбәт,—диде Жәмилә, чөч төпләренә хәтле кызарып.—Иптәш Сафин кибет хәлләрен белешүдән ары узмый. Ир хатыны янында ни калган ди ана. Минем бит ирем үлмәгән, исән-сау, Зөлфия. Кеше ышандырма сөйләп.

— И кыз, кеше төрткөнне төртәм, бер дә башымнан чыгарган түгел. Үз жаенны үзән кара тагы.

Үз жаен үзе карап яши торган хатын булса, базга төшереп хәсрәт япмас иде Жәмилә. Янгырлы төндә үк аңардан арына ала иде ул. Жәбәгән!

Жан-тан арып-талып кичкә керде. Идриснең печәнлеккә чакыра-чакыра янавы әле дә йөрәкне чөмәрдәтә иде, ләкин Жәмилә чыкмады. Утын сүндерде, төрәз-ишекләрен бикләп, карават кырыена балта куеп йокларга ятты. Аның йорты олы юлдан ярты чакрым иде. Узган-барган машина тавышларына колак салды. Жәббар авылга соң кайта. Аның мотоциклы тоньк кына гөрелди иде. Мең тавыш арасынан аера иде аны хатын.

«Сагынам,—диде Жәмилә, бөртек-бөртек яшьләре янагын чылатып, изуенә тамды.—Үлеп-үлеп сагынам. Ничек сагынганымны әле генә анладым. Әллә йөрәк аерулар сизә микән? Бигрәк сулкылдап тибә». Жәббар—өйләнмәгән егет, Жәмилә—кияүдәге хатын... Коесында суы да килкән. Төнә дә үлгән. Бар наз-сөенә, хатын-кызга гына хас йомшаклыгы-нәфислегә Идриснең тупас йодрыгына элөгеп жуелган. Бөгьр каткан, тупасланган. Ул инде дөнъяда ярату дигән нәрсәнең барлыгына да ышанмый. Ир затының яратып төненә кагылуы, назлап-иркәләп эндәшүе, яндырып иреннәрдән үбүе—хәзер ана бер кыргыйлык кына булып тоела. Жәббарга тинмени мондый хатын?! Янган, көйгән, сүнгән, хиссез хатын! Бу сагыш каян бәреп чыкты соң әле? Сүнгән жаннар да берзаман дөрләп кабынырга сәләтләме? Күрәсен, күрәсен... Нигә мин үз-үземнән яшерәм, нигә үземне алдарга тырышам: яратам бит Жәббарны, яратам! Ник һаман Идрисне ирем дип тәкъярарлайм; юк, ул ирем түгел, ул—үткәннәннән кара шөүләсе генә. Башыма төшкән утлы таш, бөгьремә кадалган шырпы һәм гомерлек бәхетсезлегем дә ул—имансыз Фәхретдин ошыгы.

...Иң монсу жәй киче иде бугай. Хәтердә шулай калган. Фермадан кайтса, караватта бөкре каенсенел шыншып утыра.

— Абый катыргы чумаданына күлмәк-ыштаннарын салды да китте, Әсмабикөгә кияүтә чыкты ахры, килең ала.

— Кайчан китте?!

Бөкре төрәзгә барып капланды.

— Әнә-ә, тыкрыктан юырттыра, артынан куган төсле. Кулында чумадан.

Жәмилә яланаяк урама чыгып йөгәрдә. Әле соң түгел, куып тотып Идрисне кире борам, диде. Жилкенең-ашкынып чапты. И тале хатын! Сине ташлап качкан ир борыламы инде, нәкъ борын төбәндә генә шап итеп көндөшпенә капкасы ябылды, әмма ул үжәтләнеп аны этеп ачты. Әсмабикә эчкә күлмәктән генә ишегалдында йөри иде, алар башта чөчләре тузган, шашынган Жәмиләне күрмәделәр. Ир, чемоданын куеп, чыркылдаган мөгьшукасын кулына күтөрдә, күтөргөндә ябык гәүдәсе сыгылып, чүгеп куйды: Әсмабика авыр иде. Идрис мышный-мышный баскычтан менгәндә генә Жәмилә жан ачысы белән кычкырып жибәрде.

— Идри-и!
 Ир, каушап, Әсмабикәсен аягына бастырды. Шунда гына шашкан хатынын абайлады.
 — Син икән, төре бугаз. Яхшы чакта ычкын! Мин Әсмага йортка кердем. Кире кайту юк.
 — Жүңле ир хатын эзләп йортка керми. Әйдә, кайт, хур итмә башларымны.— Жәмилә чөмөданга барып ябышты. Әйтерсең чөмөданга ире һичшиксез иярчәк иде.
 — Ычкын диләр, Жәмлә!
 — Колагыңа мамык тыктынмы әллә, ангыра,— диди, үрдәк кебек чайкалып баскычтан сөяргә дә төште.— Идрискәем белән без яшлы сөөштөк. Кыз кешегә өйләнәм диди өзрәк көперәясә килеп кенә синә алганые, чүт кенә кыз кеше белән яшәсен диди биргәннем аны. Житәр, яшәден, индә минем чират.
 Боларны куркыныч төш кенә диди уйлап яш хатын ботын чөметте, чөметкән жир авырта иде.
 — Идрис, акылдан язма!— Жәмилә иренен аягына егылып, тезләреннән кочып ялына-ялвара башлады.— Кайт, жаным, зинһарлап сорыйм, кайт. Колың булырмын, төнге шәүләң булырмын. Бер алларыңа, бер артларыңа төшөп кадерләрмен. Син минем хәләл ирәм ләбаса!
 — Тай моннан!— Идрис аны тибеп очырды да чөмөдан белән бар көченә китереп сукты. Каттыгы тартмаңның биге ычкынып, жиргә күлмөк-ыштан, акча һәм... Жәмиләнен кыз чактагы алка-беләзекләре, муенсалары сибелде. Жәбә шартлап өзәлгән кызыл муенсаның вак-вак тәймәләре тузанлы чирәм арасына төгөрөште.
 Катты да калды яш хатын, мангае тишелеп, кан агуын да сизмәде. Болай тетрәнгәнә юк иде әле анын.
 — Миңа, миңа! Идрис бүләге, княз бүләге,— диди Әсмабикә мукәли-үрмәли тәймә-беләзекләренә жыярга кереште.
 Жәмилә, аңына килгәндә, бакча коймаларына тотына-тотына тыкрыктан кайтып бара иде. Ул өйгә кермәде, ангы-мингә хәлдә, томан эчәндә йөзөп кыр ягына таба атлады. Кайнар йөзөнә кичкә тымызык жил бәрелде, өз генә айныта башлады. Тик күз алдында һаман жиргә сибелгән тәймәләр төгөрөшә, һәр тәймә әйтерсең әрнүлә күз яшенә манчылган.
 Олы юл кырына чүмөшкән хатын битен каплап калтырый-калтырый елады. Мангаеннан агыш төшөп, ике каш арасында укмашкан кан, яш белән чылашып, бөтен йөзөнә буялды. «И изге Аллам,— диде ул,— и изге Аллам!» Бүтөн сүз өйтә алмады. Аннан торып юл буйлап китте. Нәкъ шушы сәгатьләрдә райүзөктән Жәббар Сафин кайтырга тиеш. Нигә аңа табан каршы бара соң ул? Әйе, кинәш сорарга уйлы. «Ирәм бүтән хатын белән яши, безгә законлы аерылырга кирәк, гаризаны кемгә илтим?» дияр. Хәер, кемгә илтәсен үзә дә белә индә... Ярап, башка сөбәп табар. Мәсәләң, йорт-жир турында. Жәмиләнен нигезе тузган, ызбасы ишелгән, бер келәт кенә таза-сау. «Идриснең йортыңнан кусалар, кая барыйм?» дияр. Юк, алай да димәс! Берничек тә димәс. Аңа хәзер сорау да, кинәш тә кирәкми, аңа хәзер Жәббарның көлеп-елмаеп: «Исәнме, Жәмилә-Жәмилә?!» диди әндәшүе генә кирәк. Кил, диде ич, ярдәм кирәксә, тартыңма диде. Менә килә, үзә каршы килә...
 Узган-барган шоферлар кычкыртып үттә. Туктарга йөрәкләре житмәде бугай, яланажлы хатынның йөз-кыяфәте имәнгеч иде.
 Ул ерактан ук нокта хәтлә генә күрәнгән мотоциклы шөйләде. Нокта зурайган саен зураеп, аңа якынлаша иде.
 Жәббар нигәдер гажәпләнмәде. Әйтерсең аны башта ук кисәткәннәр: июлында синә шашкан тилә хатын көтә, дигәннәр. Сорашмады-төпчәнмәде ир, Жәмиләне жайлап кына биләннән күтәрәп мотоцикл бишегенә утыртты һәм чакрым ераклыктагы Сөлчә елгасына борылды. Анда да сүз катмады, култыклап су кырына илтте, башын идереп канлы йөзөн юды, кульяулык белән йомшак кына сөртте. Жәмилә жансыз курчак кебек кая бөксәләр шунда бөгелде, кая борсалар шунда карады. Ул фани дөнья кешесе түгел иде.
 Юып-жыеп төртипкә китергәч, Жәббар аның бөләкәй кулын учына кысты.
 — Иә, исәнме, Жәмилә-Жәмилә?! Яраң сызламыймы?
 — Зинһар сорама, ни булды диди тә... Китте индә...
 — Катты хушлашкан икән.
 — Үзем гаепле, иптәш Сафин. Жалу бирим.
 Хатын кулын тартып алды, иелеп яр өстен чуарлаган бака яфрагын өзгәләргә кереште. Өздә дә вак-вак тураклап суга ыргытты.
 — Иә, тынычлаң,— диде Жәббар, аны бу шөгьленнән туктатып.— Суга кара. Су синен ярсуынны басар. Теләсәң, учак ягабыз. Төнге учак бик серле ул. Күктөгә йолдыз саен бер чаткы чәчри. Жирнең матурлыгын күк шулай үзәнә суыра икән. Син, Жәмилә, сак бул: күз нурыңны йолдызлар урламасын.
 — Яш кызларга сөйләсе сүзләренә миңа әрәм итмә, иптәш Сафин.

— Жәмилә дим, акыллым, без канторда жылышта утырмыйбыз бит. Иптәш диюенне ташла эле.

— Ә син алай китап сүзе сөйләмә. Милисә башың белән.

— Китапта моннан да шөбрөк язалар, Жәмилә.

— Әкият сырлылар, булмаганны язалар,— дип кайнарланып бөхәсләште хатын.

— Синен соң яратканың бармы? — Жәббар сак кына аның иңбашларына кагылды. Жәмилә өркөп читкә тайпылды.

— Нәмәрсөгә ул миңа сөю-яратышу?! Нәмәрсөгә?! Май кебек ипигә сыламыйлар аны,— диде ул баягыдан да битер кызып.

Ник бу егет Жәмиләне котырта эле? Чыкты инде, чыкты, яратам дип Идрискә чыкты. Яратам дип, мангай тиштерә-тиштерә яшәргә тырышты, яратам дип түбәнлеккә төшә-төшә Әсмабикәдән ир теләнергә чапты. Яратам, имеш! Ниядидер жүләр уйлап тапкан аны. Бақсан, мөхәббәт юк һәм булмагачак та.

— Син жавап бирмәден, Жәмилә? — дип ашыктырды Жәббар.

— Авыл хатыннары авыз тутырып мөхәббәт турында сөйләшми, иптәш Сафин. Беткән-мени суз. Сыерың, бозавың ничә, каз-тавык йомырка саламы дип, тормыш хәлләрен сораш. Мин шуларны гына беләм.—Һәм ул каш астыннан гына егеткә карады. Жәббарның күзләре күл кебек тирән иде. Хатын сихерләнгәндей тагын карады, тагын... Гажәп, анда аның монсу сурәте чайкала иде. «Мөхәббәт дигәннәре, чылап та, була микән?» — дип уйлады Жәмилә. Кинәт аның да Жәббарга кушылыш матур-матур сүзләр сөйләсе, оныгылып көлсә-шайрасы килде. Эчтә дөрт тө кузгалды. Их! Яр тутырып уяк ягасы да шул уякларга төшөп үзәң дә янасы иде!

— Жан жолымлы син, кызкай,— диде ир, хыялга чумып рөхәткә тарган хатынның кулын сыйпап. Жәмилә дерелдәп куйды. Йезенә тагын баягы кырыслыгы кайтып, бөгыренә таш укмашты. Ул янә элеккеге куркак, мескен, агач Жәмиләгә өверелде.

— Кармак салма, барыбер балык чиертми, иптәш Сафин.

— Менә күчеләң ачыла. Шаярта башладың.

— Мин шаяртмыйм, үземне балык түгел дим.

— Беләм, син бер кыргый чибәр.

— Көл, көл, иптәш Сафин. Ул кыргыйга ни әйтсәң дә ярый. Аннан дусларына Идрис хатыны белән су буенда чуерташ атышып уйнадык дип мактанырсын. Сөз, ирләр, барыгың бер чыбыктан сөрелгән.

Жәббар авыр сулады, читкөрөк китеп басты.

— Нык ялгышасың, Жәмилә-Жәмилә,— диде.— Минә аерым чыбыктан сөргәннәр. Тунасын ахрысы. Әйдә, уяк кабызыйк. Мин хәзер, әнә теге әрәмәлектән коры-сары гына жыеп киләм. Сафин әрәмәлектә юнәлдә, ә Жәмилә авылга шылды.

Бичара каенсенел һаман шыңшып иде. Ана юату сүзе әйтергә дә онытып, хатын көзгегә атылды. «Кыргый чибәр» диде Жәббар. Хакмы бу? Кайда аның ул чибәрлеге? Кайда?! Булганын да Идрис аяк астына салып таптады ич. Бу күзләрдә нинди нур калсын, ди! Тум-тулы хәсрәттән битер анда чуртым да юк. Ак йөзә дә йодрык ашып-ашып күгелжем таптар белән бизәлгән.

Ул өстеннән күлмәген йолкып атты. Елаудан туктап янына килеп баскан каенсенел анан тума калган киләнгә шаккатып карап торгач, үзе дә ашыгып чишенә башлады. Ни акыллы, ни тиле икәүләшөп көзгедә чагылган шөрә сыннарын күзәттә.

— Мин матурмы, Зәмзәмия? Әллә Әсмабикәмә?

— Син матуррак, килән апа.

— Матур булсам, абың ташламас иде эле,— дип, балалар кебек үпкөлөп, авыз турсайтты Жәмилә.

— Бүрттергән борчак аша, килән апа, эчән зураер. Әсмабикәнеке төслә. Абың симезләренә ярата,— диде бөкрә, шатыр-шотыр корсагың кашып.

— И ходаем, бөндөннә жәзалыйм дисәң, акылың ал,— диде хатын.— Киен, Зәмзәмия.

...Иртәгесен ул төенчеген кыстырып көнсәләргә — Мөхәмәтшин янына китте.

— Укырга барырмын ахры, Мөхәмәтшин абый.

— Бүгөн үк түгел, эле, сендем. Көзгә генә. Ник сорамай жыендың? — диде рәис төенчеккә ыглап.

— Аерылып кайтыш,— диде хатын, еламас өчен дерелдөгән иреннәрен тешләп.

— Куып чыгардымы?

— Үзе Әсмабикәгә күчтә.

— Әсмага?! — Мөхәмәтшин естәлне чөеп атардай булып, ярыш урындыгынан купты.— Кайчан?! Кичә?! Ну, маңка малай. Башың өзөп, ыштан кесәсенә тыкмасаммы!

— Әсмабикә барыгызы да тилертә икән, Мөхәммәтшин абзый. Кайсы төше генә кызыктыра соң шул хатынның?

— Чү, сөңлем, шаулама. Кем өйтә барыбызны да дип?

— Идрис белән аның өчен генә чөкөләшсез инде, Мөхәммәтшин абзый.

Котырган үтез кебек борын тишкеләрен киңәйтәп пошкыра-пошкыра ишкелә-түрлә йөрәнгән рәйс:

— Син дә бер ир тотә белмәден, жебегән,— диде.— Нәстә, ирләрнең көйләү-жайлау төймәсенә басалмыйсыңмы? Оешмаган шул сез, татар хатыннары. Көнозын лап-лоп чабып арыгыз да хәлдән таеп ирегез янына түңкәсез. Сезгә идән дә өч тапкыр юкылың, аш та өч пешерелсән. Маржа алай итми. Атнага бер көбестә шулпасы кайната да бизәнәп-ясанып, черт-черт сагыз чөйнәп эскәмиядә утыра. Төнлә сезнең төсле иренә арт бөлешен куеш йокламый, юха елан рәвешендә шушып ир кочагына керә. «Милый» ди, «любимый» ди. Шундый ул хәйләкәр маржа. Ә сез көндөз иргә: «Идән юган, аягыңны сал», төнлә: «Кит әле, хайван, ардым, йокларга ирек бир»,— дип кенә акырасыз.

— Яра, Мөхәммәтшин абзый, маржа булып булмады, бигайбә. Колхоз өй тергезергә булгышмас микән? Үзем укырга киткөләгәнчә урманнан агачын кисеп ташыйсы иде.

— Сина әллә ни зур ызба кирәкмәс, булгышырбыз.

— Миңа зур кирәк, Мөхәммәтшин абзый. Клуб хәтле.

— Менә-менә,— дип бармак белән төрттә рәйс.— Татар хатыннары искиткеч нәфесе. Үлә-үлә бирнә жыя, мал жыя. Хәзер йорт та сала башлады. Сал, сал. Ирен өзәргә кайтыр. Барыбер Әсма белән яшәтмим, дунгыз колагын!

5

Төнлә житмеш уяңды Жәмилә. Сагаеп тыңланды. Идрис ишек шакый кебек иде. Ул үрелеп балтасын капшады һәм балтаны сабыннан тоткан килеш таң аттырды. Иртән абзарга чыгып сыер саварга чүмәшкән генә иде, печәнлектә сагалап торган ир аның өстенә сикерде.

— Ну, сытам, хайван! Ник төнгә бикләңден?

Идрис аны жиргә егарга маташты, сөт чиләгә авып, күл жыелды.

— Хайван! Үзәнә генә бит хәзер, Әсмабикә белән уртак түгел, әйдә, рәхәтән күр...

Хатын бирешмәдә, кибеттә капчык күтәрәп ташый-ташый беләкләре ныгыган иде, карачыкны селтәп атып, сыер артына посты.

— Сыерның өченә пычак тыгып, эчәкләрен агызам, кил,— дип тамак төбә белән үкерде Идрис. Чыңлап та, аның кулында пычак ялтырады.

Ходай житкәргәндер, шул чакта капкага даң-дон бәрә башладылар. Чырае көл төсенә кәргән Идрис тиз генә печәнлектә шылды.

«Килделәр,— диде Жәмилә жиңел сулап.— Милисәдән килделәр. Йортның астын-өскә әйләндерсеннәр, тапсыннар шушы ерткычны!»

Ләкин дөбердәтүчә— Оркыя иде.

— Ниткән капка бикләү ул,— дип тиргәнде туганы.— Әллә бауың життеме? Кибетеннән яшник-яшник мал ташыйсыңдыр мужыт. Аракың да күптер. Жыйма, сиңең кәңфит суырырга балаларың, аракы өзәргә ирен юк. Фәхретдин сәләмәсә нәүмизләттә үзеннә. Юньлә хатын, әнә минем Вәсиләм кебек, итәк тутырып бала үстәрә. Әле һәммәсә көтүләре белән кунакка кайтылар. Ире, ичмасам, күгәрчендәй гөлдери, Вәсиләм дип кенә тора. Бир әле кунакларыма пешереп ашатырга берәр чиләк бәрәңгә, бурычны яна уныштан түләрмен.

— Бирәм, апа жаным, капчыгы белән тутырып жибәрәм,— диде хатын эченнән генә коткаручысына рәхмәт укый-укый.— Бәрәңгем күп, бетсә тагы кил.

— И рәхмәт яугыры, эреләрен генә сайлыйм әле,— дип кинәнен баз ягына юнәлгән Оркыяның юлын бүлдә Жәмилә.

— Сыер сөзәр, туганым апа, ишегалдындагына көт. Хәзер, үзем апчыгам.

Оркыяны озаткач ул, сөнәк тотып, ишек янына килде. Үзәлдә сөйләнгәндәй:

— Син мине бергә йокларга кыстама,— диде.— Өмә бәрәп керүң генә житмәгән, жаным да шакшы аягың белән узарга маташасың. Ирем түгел син, дидем ич.

— Кем соң, ахмак?

— Анысы миңа карангы. Ирем түгел тек, түгел.

— Фу, мисез! Наман Әсмадан көпләшсәңме? Мен яныма, мен, дим.

— Һай, аңламасаң да аңламасың икән! Йөзләреннә күрәсем килми-и,— дип ыңгырашты Жәмилә.— Килми-и! Бизүләрем бизмәннәргә салгысыз.

— Карчык, әй карчык,— диде Идрис, усаллык белән жиңә алмагач, төмлә телләненеп, юмалап.— Хәт бер генә тапкыр күр инде иреннең күңелен, ә? Яратып кына кочакла, ә?

— Әсмабикәң иркәлесен,— диг хатын шапылдатып ишекке япты, келәсен шудырды.
Халык сабантуйга жыена иде. Жәмилә дә сату белән чыгарга өзөрлөнө башлады, кибетнең тышкы ягына «ябык» диг язьш элде. Әмма язган язуны күрми-нитми айкала-чайкала бусагадан Әсмабикә төгөрәп керде. Ул исерек иде, яртылаш прилавкага авыш:

— Нит өле син, язгы гөлөм, ярты кила кәңфит үлчә,— диде.

Аны куыш жибәрү бик мәшәкәтлө булачак иде, Жәмилә сүзсез генә кәңфит үлчәде. Тик салмыш хатын китөргә ашыкмады.

— Төнә каты гүләйт ителгән, баш чатный, мужытсы йөз грамм өчә су да йоттырырсың, Жәмлә. Матур син, Жәмлә. Түлкә якмаган миң күк салкын. Синнән тап суыгы бөркелә. Шунар ирәң яратмады да. Тәмсездер дә син, әрәм төслә. Капсаң чырай сытарлык. Төменне белмәсә, ир йокламый ул, Идрисең шунар ташлады. Ирләр алар, жаным, сайлап ала тауарны.

— Син нинди, син?— диде Жәмилә, көчкә төкереген йотып. Үзә турында аның мондый ук бәяне ишеткәнә юк иде.

— Мин төмлә, кәңфит кебек суырмалы.— Әсмабикә зур күкрәкләрен биетеп алды.— Хи-хи-хи, миңа ирләр сөлөк төслә чытырдап ябышалар, Жәмлә малай.— Ул дустаны белән серләшкәндәй,— син безнең милләсә Жәббарны беләсәң бит,— диде.— Вот ир, өмә, малай?

— Әмә, өмә,— диг үртәде Жәмилә.

— Ул буй-сын, ул каш-кара бөдрә чөч, ул тавыш, ул мыек, өмә, Жәмлә. Ялгыз ди үзә, үләнмәгән, яше дә самый, ди, утыз икә, ди.

— Бердөнбер ир,— диде Жәмилә.

— Миравуй,— диг кеткелдәде Әсмабикә.— Дөнъя бәһасе ир, малай.

— Синә чутка тыкмаган бердөнбер ир дим, Әсма.

— Ии, минем байлык беләнме?— Исерек, масаеп, шап-шоп күкрәгенә, арт чүмеченә бәргөләде.— Бу байлык беләнме? Ничек кенә үземә аударам! Мин — кәңфитне суырырга кызыкмаган ир юк, Жәмлә малай. Жәббарны син өллә бүтөн камырдан өвләнгән дисәнме?

Жәмилә сынап:

— Бик очырма, Идрисең кайтыр,— диде.

— Идри-ис?!— Исерек хатын күзләрен шарландырды.— Ха-ха-ха! Ул төрмә чыпчыгы сина булсын, өмә. Эчөгә-ниә белән кирә бирәм. Туйган ул кандаладан! Миндә ирек, хөррият! Сафин Жәббарга ау корам.

Әсмабикә акырып жырлый-жырлай чыгып китте.

Бистаканның кырыена
Килеп кунды бер чыпчык.
Бүтөн төвлә кочаклатсаң—
Салып бирәм, чукынчык.

Әсманың лыгырдавы бегырыне көйдерде. Хатын-кыз бит ул, ялганламас, дәрәс өйтер. Ирләр чиркандырырлык салкындыр шул Жәмилә. Ягылмаган миңкә кем арка терәсен ди? Менә нинди икән Жәмлә. Хәер, миң гәсплемени? Ана тугырып якмагач. Алай дисәң, үзә теләми. Тикмөгә генә Жәббар ана «кыргый» кушаматы такмагандыр. Кыргызлар чытырманлы карурманда яшәгәндә Әсмалар ир аулай. Ә бөлки, кайдадыр Жәббарның да сөйгән кызы бардыр? «Нигә ялгыз син, Жәббар Сафин? Әллә Жәмиләне сагыштан өтәр өчен генә дөнъяга тудыңмы? Кемнөрне кочагыңа кысып иркәлесәң икән, өй егет?! Нигә ялгыз син... Жәмилә сыман. Хәтерлисәнме, яр буенда учак ягарга диг син әрәмөлөккә ашыктың, ө мин... качтым. Бер ярама икенчәсә өстәлдән курыктым. Әле генә ирә йөз чөергән бәхетсез хатынны, юатам диг, алдап-йолдап, чишендерергә күп кирәкми. Син бит өллә нинди серлә йолдызлар турында сөйләден... Бу кыргый затны бүтән эзләмәссәң диг уйлаган идем. Чөнки Идрис юк, мин төп йортыма кайтып үземчә көн күрәм, сина — төртип сакчысына — биләмөндөгә кешеләрне рәнжетсәләр, явызны унбиш төүлөккә илтп ябасы диг, борчыласы түгел иде. Ләкин син эзләп егерме биш чакрымдагы урманга килден. Мин, бригадада бердөнбер хатын-кыз, тирләп-пешеп ирләр белән урман кисәм, яна йортым өчен бүрәнә өзәрли идем. Ул синадәге аптырау, ул синадәге гажизлек, и раббем! «Кайт, синең өчен үзем эшлим» диг, бөтен кеше алдында куалый башладың. Ярый өлс авыл ирләренәң асылы жыелган иде, ахырдан сүз-гайбат ишетелмәде, урмандагы урманда калды. Ахыр, күндерә алмагач, машинаның каравылчы утарына илтп куйдың да безнең белән эшкә тотындың. Ирләр синең бу юләрлегенне өнәмәделәр, син төртип сакчысы, төртип сакла, без Жәмиләне рәнжетмәбез, авыр күтөрөп-төшөрмәс, ботак-санак кына тураклап йөрер, диделәр.

Көчкә генә ризалаштын. Синә урман башына хәтлә озата бардым. Күземә яшь тыгылган, күңел елый, мин бәхетлә дә, бәхетсез дә идем. Ә син бик житди идең. «Кемгә нәрсә исбатларга жынасың, Жәмлә-Жәмилә?» дидең.

Мин өйттем: «Мескен хатынга чутламысыңар өле, мин көчле»,— дидем. «Урман кисеп кенә көч күрсәтәләрме?»— диде, шелтәләден. «Юк инде, иптәш Сафин, баш күтәрмичә елап утырганчы, бер-бер юаныч булыр өй салу»,— дидем.

Син хушлашырга диде кулыңны суздың. Һәм озақ кына бармакларыңны учыңда кысып тордың. Шунда мин беренче мәртәбә ирләрнең кул жылысын тойдым. Ул жылы, кан тамырларыма күчеп, бөтен төнемә таралды...

Капка төбенә өйләк бүрәнә кайтарып аударгач, мин укырга жыендым. Син стансага да озата төштең. Станса маржалары безгә борылып-борылып карап кала иде. Озын буйлы, мөһабәт ирнең жил иссә дә егылырлык, ябык, бөләкәй хатынны житәкләп баруына гажәпләнеләр иде, күрсәң. Ә син, житмәсә, иеләп-иеләп битемнән үбәсен. Бу, мөгаен, абый кешенең сөйләсәң охшатып үбүе иде. Ә анда ел ярым укый-укый жаным өтеләп-төтеләп бетте: мин шул хәтлә сине сагына идем. Кем итеп, абием итепмә, якын кешем итепмә, белмим, үлөп-үлөп сагына идем. Мөхәббәт жырлары ишетсәм—елыйм, мөхәббәт турында укысам—елыйм, урамда парлыларны күрсәм—елыйм, төмам яңгыр болыты булдым. Барсын да ташлап йөгереп кенә кайтасы иде дә... Юк, горулук жибәрми. Өнә Идрис: «Жәмиләнең миңе шулпаланган, укый алмас»,— диде келә, ди.

Өйе, ул сагынды. Кыз гомеренә кире кайткандай яратып-юксынып, хисленеп аны уйлады. Әмма авылга аяк басуга хис-ярату оят бер нәрсәгә өйләнде. Биек үчәлә туфлиләренә, ачык изүлә күлмәкне салып куеп, аякка резин галуш кигәч, башка аяулык бөркәнгәч, чит-ят ирләр турында ялгыш та уйларга ярамый, дөртләнү килешми төсле. Алай да хис сүнмәде: акыл тыйса да, ул кабынып-кабынып бөгирьне чөметеп куя иде.

Ел ярым эчендә хат алышып, хәбәрләшеп тормагач, Жәмилә аны өйләнгәндер дигән иде. Андый асыл ир ялгыз яшаме соң? Ә ул яшәгән... очрашкач та Жәмиләдән күзләрен алалмыйча: — Саумы, Жәмилә-Жәмилә?!— диде.— Машинадан алып кыр чөчәкләре сузды.— Үзенә ошаганнарын гына жыйдым. Болында чөчәк, чөчәк, күз камаша. Ләкин иң матуры миңем каршында икән бит. Бөтен гөлләрнең чибәрлеген үзенә жыйган,— диде.

Абау, жаным! Өзде дә шушы сүзләре белән үзәксә...

...Ят күзләрдән яшереп, бер сөенеп бер көенеп яраткан шушы кешене Әсмабикә үзенә аударырга тырыша икән ләбәсә. Әгәр Жәббар жиңел генә аның тозагына эләксә, хушыгыз хыял-өметләр, хушыгыз! Чиртмәгез бүтән Жәмиләнең күңел төрәзәсенә. Китгез, кит...

Хатын инде Жәббарны югалткан, инде аны Әсмабикә түшәгендә тоткан сыман эчтән үртәлеп, эчтән елап сабантуйга әзерләнде. Бу үртәлу, бу күз яшьләре өйдә дә, эш белән кайнашканда да, болында сабантуй башлавып, сату иткәндә дә арттан калмыйча ияреп йөрдә. Жанны камаган мондый газаптан тилерергә мөмкин иде.

— Өзрәк жилләнеп кил, мәйданда кызык,— диде кулдашы Рәзинә.— Мин үзем генә дә житешәм.

Жәмилә киёмәрен алмаштырып ат чабышы карарга китте. Ләкин уен-тамашалар белән мавыгып та онытылып булмый иде. Шул чакта, төркем уртасында ук калган хатынның янәшәсенә этеләп-төртеләп кемдер кереп басты һәм ялгыш кына аның беләгенә орынды. Халык бирегә таба чабышкан атларга көч биреп кычкыра, кул болгый, Жәмилә генә тораташ төсле каткан иде. «Кемдер» сиздермичә генә аның кулын кысты. Бу кулның жылысын ул бер тойган иде инде... «Жәббар,— диде хатын күңеленән генә иргә эндәшеп.— Яратам, жаным, бик-бик яратам сине. Ахры телдән белдерергә кыюлыгың житмәстәр...»

Хатынның яшерен уйларын сизенгән төсле, Жәббар колакка пышылдап:

— Исәнме, Жәмилә-Жәмилә?!— диде.

Жәмилә кызарды һәм төркемнен иң тыгыз жиренә кереп кысылды. Йөрәк күкрәк читлегенә сыешалмыйча оча, талпына, каядыр ашкына иде. Дөнья ямьләнде, болып жанланды, әйтерсәң зәңгәр күк йөзә Жәббар күзләре булып ана сөеп карый, кошлар сайравы Жәббар саламе кебек ишетелә, ә салмак кына йөзгән күпертмә болыт Жәббар мөхәббәтенең никадәрле саф, никадәрле ак икәннән искәртә иде. Бая гына кыршау төсле күңелне кысып-авырттырган шик-шөбһә таралды. Сатылып бетмәгән тауарларын саклап болында куна калган кибетчеләр кайсы кая авып йокы симерткәндә ул күз йоммады— Аны көтте.

...Жәббар машина әржәсенән күтәрәп кенә төшерде.

— Без хәзер синең белән ерак-еракка— Сөнчәле урманының иң яшерен почмагына барабыз,— диде ул серле генә.

Болыңны урап үттеләр. Жәһан, күктөгә йолдыз-аен кабызырга онытып, караңгылыкка чумган иде.

— Куркам,— диде хатын, тирә-яктагы шомлы тынлыкны тыңлый-тынлый.

— Учак ягарбыз,— диде Жәббар.— Мин бер алан табып «кыргый» исеме куштым. Сина ошсаган үзе. Качмаса инде.

— Аланнар да качамыни?
 — Өйтөм ич, синең кебек кыргыз дим. Син гел качарга гына жай эллисен бит. Элла адаштырыйм микен?
 — Кайтыр юлны табалмам шул, иптеш...
 — Сафин,— дип элөктереп алды Жәббар.— Мин һаман иптеш кенәме соң?
 Аланда чыбык-чабык өөме өзөр иде.
 — Көндөз үк хәстәрләп куйдым, ату чыбык жырга киткәч юкка чыга торган гадәтәң бар,— диде ир, елга буендагы теге кичкә төрттереп.
 «Димәк ул көндөз үк минем хакта уйлаган,— дип шатланды Жәмилә.— Ө мин жүләр... аны Әсмабикә кочагында дип тилерәм. Көнләшүемнән дөнъям жишерелде».
 Жәббар шыры сызды, ялкын телләре төпсөз карангы күк гөмбәзәнә үрләде.
 — Кил, Жәмлә,— диде ир, һәм жиргә пиджөгөн жәеп, хатынны янәшәсенә утыртты. Жәмилә бу сихри төн китергөн бәхеткә ышанмый иде. Кыһсыз гына Жәббар янына чүгәләде. Юри ирештерә Әсмабикә, салкын түгел Жәмилә, түгел, түгел! Йөрөгәндә боз ятса, шушы алаңда Жәббар белән таң каршылар идемени?! Житәр вакыт, жан уяныр, төн уяныр, ул яраткан кешесенә бар жылысын бирер.
 — Шагырь беләсенме нәрсә ди, Жәмлә.

Исендәме, алан тутырып учак яктык.
 Безнең ялкын иде учакларда.
 Мөхәббәттән исереп икебез дә
 Янып беткән идея ул чакларда.

Нигә эвдәшмисең?

— Мин сине тындыйм, ип...
 — Ярар, ярар, иптеш Сафин дин.
 — Син әллә ничек сөйләссәң бит.
 — Савдугач, агач төбәндә посып тыңлаган адәмнең сулышын сизсә сайрамый, тына. Мин дә син кыргызны өркәтмәс өчен шагырьләр теле белән сөйләшәм.
 Сүлдәләнгән учактан сирелгән товык ут шөлүсә Жәббарның йөзүдә уйнаклады.
 — Сүңәргә жыһа,— диде хатын.— Тагын естиме?
 — Әллә төн салкынмы, Жәмлә? Туһасыңмы?
 — Төн түгел, мин салкын, мин бик салкын хатын. Нәрсә генә талтың соң миндә, Жәббар?!
 — Сөбханалла, беренче талкыр исемемне атадың?— диде ир, аны кочагына алып.— Кыргызем минем, син салкынмы? Сизме? Кояш кебек кайнар, камыш кебек сылу, бал кебек татлы син. Качма гына, яме?

Монарчы «тинтөк, аңгыра, черөгән ми» дигән мыскыллау гына иштәп яшәгән хатынның бу назлы сүзләрдән күңелә тулды, ул Жәббарның куенына йөзән яшәреп тып-тып гына еларга тотынды.

Ир аның юеш битләреннән үптә.
 — Елама, жаным. Бу безнең уртақ төпөбөз. Синең чөчәннән шомырт исе килә. Шәрабтан да болай исермәсләр, миңа сине кочаклап утыруы шул тиклем рәхәт. Яшәрме йөзәңне, оялма, кыргызем...

Жәмилә киеренкеләктән керне сыман бөгәрләнгән иде, ләкин Жәббарның иркәләвенә тимер дә түзмәс, эреп агар иде. Аның да ханы уялды, каткан төнә язылып, тамырларынан кайнар кан йөгәрдә. Гүя мөхәббәтнең үлгән күзәнәкләре терелде, үбә-үбә йомшарган иреннәре ут булып кызышты.

— Сөюләрем хак минем, Жәмлә-Жәмилә, шикләнем,— диде ир.
 Хатын суырылып кочактан чыкты. Кара төннән тәсә үзгәрәп аксылланган сыман иде. Аяк астындагы жир каядыр шуышты, баш өйлөндә, ул да мөхәббәттән иләсләнгән иде. И аллам, бу бәхетнең гомере озын микән? Аны бит өндә карачкы сагалый. Юк, юк! Бүтән Идрисне искә төшөрмәвәң хәерле. Бу төн— Жәббар белән икесе өчен генә яратылган. Ирнең муенына сарылып, кара бөдрә чөчләреннән сыйлап:

— Минем дә сөюләрем хак,— диясе иде. Тик нәрсәдер тотта, жибәрми...
 — Учакны тергезикме, Жәббар?
 — Ялкынны минем күкрәктән алып, Жәмлә. Артык ядырдың. Әллә бөтен кайнарлыгыңны миңа күчәрдәме?
 — Жәббар...
 — Әү, кыргыз боланым?
 — Син боларны кемгә сөйләвенә аңлысыңмы соң? Мин бит Идрис хатыны.

— Үзең шулай саныйсыңмы?
— Юк, санамыйм.
— Бу хакта бүтөн кузгатмыйк. Син минеке, Жәмилү-Жәмилә. Кыргызмны кулга гына иялөш-тересе кала.

Урман аланында уздырган төннөн сон Жәмилә үзен чын хатын-кыз итеп тойды. Жанын төрөп торган кабык салып ташланды. Бу мөхөббөт шундый кадерле ки, аңа йөрөк каны белән генә түлөргө кирөк иде. Ул жиргө басмады—очты, ашамады-эчмөдө—һава белән тукланды, гүя канатлы фөрештө иде. Күңөл үсмөгөнгө күрө шкафта киелмичө яткан күлмөклөр дөньяга чыкты, гел жыеп, каптырып куйган чөч дулкынланып иннөргө сибелде, иннек-кершөн көзгө янына барып кунаклады, кыскасы, ул яши башлады.

Хатындагы сөер үзгөрөшлөрнө күрөп теш кенә шыгырдаткан Идрис теге көннөрдөгө кебек ыжгырып аңа ташланмый иде инде. Базда сөрсү-сөрсү аның эченө курку оялаган, ул курку женси телөктөн көчлөрөк иде.

— Авылда ни хөллөр бар?—диде карачкы, сабантуйдан соң атна-ун көн узгач.
— Сабантуйлар гөрлөдө, Арыслан малае көрөшөп төкө алды,—диде Жәмилә, абзар ишегенө сөялгөн жиреннөн генә жавап биреп. Сөт түгө-түгө Идрис белән сугышканнан бирле ул ерактан гына торып аралаша иде.

Идрис котырыш китте.

— Чуртыма миңа сабантуй белән печмөгөн төкө!

— Ул сабантуйның матурлыгын күрсөн иде...

— Син уен-көлке яратмый иден, ахмак! Нөстө, жирладыңмы, биеденме?

— Урманда йөрдөк...

«Синамы соң ул төндөгө бөхөт?! Синамы тагы...»

— Кабыргаларыңны шүрөлөлдөрдөн кытыклаткансыңдыр, ахмак! Бик хихахайлыысың бу көннөрдө. Мина ул сабантуең пычагыма кирөкме? Авыл хөллөрөн сөйлө, дим. Складны кемнөр баскан?

— Ике аякы женнөр. Кысыр хөсрөт белән янма өлө. Кайчан таясың йортымнан, шуны айт. Күпме чыдарга сина?

— Кая китим, ө? Атаң башынамы?

— Хөт жир читенө олак.

— Олактырмый тор, яме. Сикереп чыгармын да ботыннан тотып стенага чөпөрмен. Эшен дө бөтөр, мисез тавык.

Хатын сүз көрөштермөдө.

— Синнөн барсын да көтөргө була, ерткыч,—диде.

...Идрис, Мөхөммөтшинга үчөгөп, атлар яндырды.

Рөис аны колхоздан куарга дигән карар чыгарттырган иде. Лаякыл исерек ир, көнсөлөр турысына басып, йодрыгы белән һава яра-яра:

— Сина прид төрө, Әсма төтөмөдө шул. Мин жанашыңны түшөк итеп астыма жөеп йөк-лөйм,—дип өтөчлөнгөннөн икенчө көнөндө үк Мөхөммөтшин идарө жыйды...

Яратмады Әсмабикө трай тилкөн сөяркөсөн, буран куштарды.

— Син эшсез хөрөсөннө мин туйдырмам, Мөхөммөтшинның аягына егылып гафу үтөн. Сыерга бер үч печән юк, тавык-чөбөш аттан төгөрөп үлө. Урының төшөмлө иде, арба төбенө ни салсан да кайта иде. Иту Жәмилөгө жилдер,—диде.

Ө рөис, ирлөрчө аңлашырга дип аулакта очрашкач, икенчө шарт куйды:

— Атларыңны бирөм, малай актыгы, Әсмадан кит, торма. Мин аны синнөн алданрак өптөрлөгөн идем, минем хак зуррак,—диде.

Идрис күркө сыман кабарды.

— Син өптөрлөгөннөр мич башында арка жылыта, Әсма—минем хатын. Өштиң суынса да, күзөң комсыз икөн,—диде.

Мөхөммөтшин гарьлөндө, бик гарьлөндө.

— Мин Әсманы,—диде,—ике капчык бодай биреп... кибөндө,—диде,—туйганчы аунатыр-мын,—диде,—белерсен...

Ул сонгы сүзөн түгөрөклөргө өлгөрмөдө, Идрис кушаяклап аның эченө китереп типте.

Ө төндө лыкынганчы Садыккы эчертеп, ат абзарларына ут төрттө. Ферма авылдан шактый ерак иде. Йөкылдан уянып янғын сүндөргө йөгөргөн халык жил очырган кайнар көл тузаны белән кисөү өөмнөрөнө генө житөште. Беррөттөн яңа гына салынган кымыз заводдын да ут ялмаган иде...

— Ерткыч,—дип кабатлады хатын, ачуына буылып.—Ул чакта Мөхөммөтшин белән икөү генө чөкөлөшөргө иде. Нигө гөнаһсыз хайваннарны яндырырга!

— Мехәммәтшияны бит шуннан соң мөтәлдәргәннәр, тирес түгүчегә калдырганнар,— дии хихылдады карачкы.

— Шул атларның кешнәвә төшөнә дә кереп жәфаламыймы, миһербансыз? Ходай синең үзәнә дә шундый газалпы үлем бирсен!

— Авылыгыз белән өтөргә иде өле, тавыклар, өз булды, өз.

Ир чыкыр-чыкыр баздагы бөрәнгенә изде.

«Нигә аны яшереп асрыйм өле? Никахлы ир, имеш. Ник Жәббарга сөйләп кулга алдыр-майым,— дии инәлдә хатын,— үзем дә буялганга күрәмә? «Сөюләрем хак» диде Жәббар, бар жылысын, бар назын миңа бирде. Ә мин аңа ни белән түләдем?! Яраббиде, ни белән...»

Сабантуйдан соң күрешкәннәре юк иде. Икесе дә теге төннәң учагында жылынып татлы хатирәләр белән яши иде, беркөннә Жәббар кибеткә сутылды. Кеше күп иде. Ир аңа көгәз кисегә сузды. Анда: «Кояш баегач әрәмәлеккә кил» дии язылган иде.

Әрәмәлеккә килгәндә үк әллә нигә шомланды Жәмилә. Чөнки Жәббарның сөю тулы күзләрендә борчылу да шайләнде.

— Син, Жәмилә, тыныч бул,— дии башлады ир.— Чистай төрмәсеннән хәбәр алдык. Идрис белән Садыйк качканнар.

Хатын чайкалыш пәси талына ябышты. Әйтерсен Идрис турында беренчә мәртәбә ишетә, әйтерсен базда аның ире түгел, куян посып утыра иде.

— Курыкма, аның сина зыяны тимәс,— диде Сафин.— Ул кайтса да, Әсмасына кайтыр. Мин кайтанга хөлсә аңлаттым. Иртөгәдән төнлеккә Садыйк хатынына да, Әсма йортына да яшерен сак куячаклар.

«Яшерен сак? Бер фәйдәсызгамы? Әнә Жәмиләгә килсеннәр дә ауласыннар. Эзләнсе-нитәсә, казынасы-актарынасы юк, урыны билгелә— абзардагы базда ята. Көн-төн йомшак мөндәр-түшәк түшәлгән урында йоклыи, ашарга биргәндә генә күзән ача. Көфә кырылса эт кебек теширән иржайгыш ырылдыи. Янаганда пычак ялтырата.»

Килсеннәр, килсеннәр. Идрис белән бергә Жәмиләнең дә кулына кыршау кигезерләр. Ул карышмас, туп-туры ябулы машинага табан атлар, чөнки аның акланырлык көчә калмас, ул тере мәеткә өйлөнәр. Жәббарны югалту үлемгә тин булып.

— Ай аллагынам, аллам!— Кара уйларга чорналган хатын ахылдап Жәббарга сынды.

— Хафаланма, акыллыым,— дии чөчәннән сыйшады ир.— Сине беркәм дә рәнжетмәс. Мин барында Идрис капкана ялгыш та орынмас.

— Сакла мине,— диде Жәмилә пышылдап. Нәрсәдән, кемнән сакларга куша иде ул, үзе дә аңламады.

Жәббар аны каты итеп кочагына кысты.

— Үлгәнчә саклармын, кыргыем...

6

Хатын карачкыны баздан чакырып чыгарды да:

— Сине эзлән авылга милисә төштә,— диде.

Идрис жәлт кенә кесәсендәгә пычагын капшады. Йөзә агарды, күзләре урын тапмыйча әрле-бирле төгәрәштә.

— Зөлфия белән Әсмабикәгә сак куйдылар.

— Ә? Кемнәргә? Әсмага, Зөлфиягә. Фу, котны очырдың. Тик сакласыннар, тү-түт аларга Идрис. Ул сизмәк кәнтәй кем белән тиштерә соң?

— Синең ишләр бәтмәгән, табалдыр.

— Сагынадыр өле, кәнтәй. Сөз бит кәндешләр, сөйләшәсезме соң?

— Булмаган иргә ниңди кәндәш, ди.

— Ха-ха! Ирең бар синең. Ул—мин. Хәзер без бер арбага утырып, бер жыр жырлап барабыз.

— Идрис,— диде Жәмилә тавышын йомшартып.— Аның шушы имансыз белән жайлап кына сөйләшәп карыйсы килә иде. Бәлки аңлар дигән емет уянган иде күңелдә.— Сина хәзер кенчыгышка юл тоттың ни дә, кәнбатышка юл тоттың ни, нәрсә югалтасы, ди. Мин фәкәт авылдагына гомәр чигәсә кеше. Төрмәдә срогыңны тутырып авылга кайтсаң, авылдашлар синең йөз чөергән төкәдирдә дә өле этләнәп туган жирдә картәер иден. Белмим инде, Әсма кабул итәр иде микән? Сагынганга ошамый ул. Син төрмәдән качып соңгы мөмкинлектән дә колак кактың: тотылган дөвәрдә тагын ел өстөдчөкләр. Кит син минем йорттан! Карангы чокырына мине дә өстерәмә. Минем бүтән барыр жирем юк. Телисендә, акча бирәм. Бурычка жыеп бирәм, ахырдан түләрмен, үлгәнчә түләрлек булса да, түләрмен. Сора, күпме акча кирәк? Күтәрә алган хәтле

күтөрсөң. Киёмөрөмнө дө сатармын, терлек-туарымын да. Шушы өйнең ялангач диварлары гына калса, шөкөрөна кылырмын. Сорыйм, үгөнөм, Идрис, кеше бул!

— Коры тактага басып сайрыйсың, Жәмлә?—Караңкы хәйләкәр генә елмайды.

— Ничек коры тактага?—диде хатын.

— Ангыра! Тәки ирләр холкын белмисең. Алар кочакка кереп сарасаң бөтөн телөгөннө дө үти. Өвәл йоклык, дим, аннан күз күрер. Жә, кил. Нишлөп кырынасың? Борынын тартмый, э? Жә, жә, масайма. Сина кем кармак салсын, мүклөк, бөжөк! Әсмага бөхөт ишелер, милисә дө яшь... таза ирләр... Әсмага ишелер бөхөт...

Караңкы узалдына мыгырданып базына сикерде.

Төш ягында муенына Жәмилөнөң муенсаларын рәт-рәт асып, елмаеп-балкып Әсмабикә кибеткә килде.

— Мин әбәткә яптым инде,—диде Жәмилә.

— Ашыкма, Жәмлә. Без дө буй үстөрөп йөрмибез, эш кешеләр.

— Син эшләмисең бугай, Әсмабикә.

— Көнсәлдә идән себерәм, астакаем. Атнага ике тапкыр. Мөхәммәтшин прид чакта яшәү күнелле иде, бүгөн аңардан ни аласың: тирес түгүчә генә бит ул. Син яңалыкларны ишеттәнме әле? Идрис төрмәдән качкан! Йортымны милисә сырып алды, казык сасен бер погонлы ир. Төн бит, астакаем, теге озын колак Шакир белән боткага май салырга гына жыена иск, ишек дөбөрдөтөләр. Кәушаудан озын колагым ике аягын да бер балакка тыккан. Ул чалбарын кисен дип ишек ачмый торам. Озак маташкач Идрисне качыра дип уйлаганнардыр, ишекне вата башладылар. Шакир шыр жибәрде, хатын милисә чакырткан дип. Ачсам, астакаем, ун әзмәвер. Мәйтәм, чиратка тезелегез, берәм-берәм генә көртөм, биц минуты—мен төнкө. Апа, ди берсе, синең белән шаярмыйбыз, төрмөгә япсаң—мен төнкөнә үзәннән каерырбыз, хәзер качкынны күрсәт ди.

— Кибетне биклим, Әсма, әйдә чык,—дип кузгалган Жәмиләне Әсмабикә тау күкрәгә белән өстәлгә таба кысырклады.

— Йортыңа ут капмаган әле, тынлап бетер, Жәмлә. Икесе шундук Шакирның кулына ябышты. Идрис дип, мөгаен. Утырып сина төрмәдән сыпырткан Идрисең шулай жәймәсен жәеп. Шакир жин очына күз яшьләрен сөртө-сөртө елдый, мин Идрис түгел, мин озын колак куян малае, ди. Ярый Сафин барие, таныды, жибәрделәр елак төрөнә. Бәбөгөн сидергән ир ирмени ул, астакаем. И тотынды милисә мине талкырга. Фөлән дө төгөн син, Хәйруллина Әсмабикә ханым, ди, үзләре генаһсыз диярсең. Фөләннегезне чәйнәмәгез әле, дидем. «Идрис кайттымы?» диләр. Без сина сак бастырабыз, диләр. Бастырыгыз, дим. Өчесе калды, теге ни белән, Жәббар белән. Ул иргә тәки тамга суктым. Күзем багышмы бага шунар. Бүгөн төнлө салкынайта, ди. Сафинны өйгә чакырам әле, жылынып чык диярмен. Бер бер жылыткычны.

— Аракы бетте, Әсмабикә. Куеныңда гына жылытырсын.

— Куенга елыштырганчы, ир затын кыздырырга кирәк шул, астакаем. Яшергән запасың бардыр мужыт, Жәмлә? Бир инде. Без синең белән туганнар, икебез дө Идрис хатыны.

— Алай бик эчәртәсен килсә, күрше авыл кибетенә чап.

— Чабырмын да, астакаем. Сафин өчен аяк жөл түгел.

Жәмиләдә көнчелек уянады. Ул Әсманың өметә кабарган куык кына икәннән белә иде. Жәббар аныкы, бары тик аныкы гына! Шул мөһабәт ирнең үзәннеке генә булуын уйланды, йөрәк, бөхөтөннән пашып, туктый яза иде. Бөлки Жәббарның мөхәббәтә айлар-еллар сынавына түзмичә сүнәр. Ә Жәмилә үлгәнчә аны яратыр, бу асыл кешене кабатлаучы ир бүтөн табылмас.

Тыкрык башында каенсенел көтә иде.

— Килән апа, алар абыйны сорый, чакыр әле абыйны.

— Кемнәр?—диде хатын, аптырап.

— Милисәләр. Мин өйттем, хәзер эзлөп киләм дидем.

Жәмилә, бөкрәне жылкәсеннән тотып, селкәргә кереште.

— Абыен төрмәдә, төрмәдә! Алар синнән «кайтмадымы?» дип төпчәнәләрдер. Юк, күрәнмәдә диди.

— Күрдем ласа мин аны!

Каенсенел челт-мелт күзләрен йомгалады.

— Кайда күрдөң?!

— Төшемдә. Синең яңа капкаңа бик ясыи иде. Милисәгә дө өйттем. Берсе шаркылдап көлдә дө бар алайса, чакыр, диде.

— Төштә күргәннәр төштә кала, аны өн белән бутамыйлар. Минем капкага нишлөп бик ярасын абыен. Төрмәдә иде, мөгаен качкандыр, милисәнән шуна тикшерүедер.

— Атлары зәрә кешнөгән ие. Атлары бит янганда су сораган аңардан, пешәбез, су эчер, дигән. Абый аларга су эчерергә дип качкандыр. Милисәгә дө шулай диярмен, килән апа.

Жүлөр каенсенел өөнө чапты, ө Жөмилө чүт артына утырмады. Зөмзөмиянең төше рас иде: бик—ул киртө. Димөк Идрис хатынның алдагы көннөрөнө киртө корачак, димөк карачкыдан тиз генө котылуу юк...

«Идрис белөн Садыйк качкан» дигән хөбөр авылга тиз таралды. Халыкның телендө атлар янган мөхшөр төн дө, качкыннар гына иде. Иң дулкынланганы Мөхөммөтшин иде. Ул Жөмилөнө урамда туктатыш:

— Син, сеңел, чамалыйсыңмы авың ник качканың?—диде һәм соравына үзе үк жавап бирде.—Мине үтерергө, сеңел. Ну, нияте барып чыкмас, шөһөрдөгө өч кияүгө дө телеграмма суктым, ял алыгыз, дидем. Ул чебешнең муеның борып ыргыгачак кияү балакайлар.

Тиздөн авылы икенче хөбөр тетрөндөрдө. Урманда Садыйкның үле гөүдөсен таптылар. Аны үтереп чокырга күмгәннөр иде. Идрис моны ишеткөч читлектөгө кош кебек бөргөлөнде. Эле базга төште, эле өскө атылып чыкты, эле йодрыгы белөн башына төйде. Ул таңырлык түгел иде.

— Кесөсендө өйбөр-мазар булганмы?—дип үкерде карачкы.

— Нивди өйбөр?—диде Жөмилө.

— Монда кия торган, монда,—диде Идрис бармакларын селеккөлөп.—Алтын йөзек! Зөлфиягө бүлөк дип төки шуна ябышты, төре бугаз.

— Садыйкны кем үтерде?—Хатын пышылдап кына сорады, чөнки тын алуы авырлаша, ул курка-курка сизенгөн нөрсөсенө якынлаша иде.—Синме? Район складын да сез бастыгызмы? Каравылчыны да сез үтердегезме?!

— Сүзеннең тозын чамала, хайван! Кем бассын, кем үтерсен!

— Алайса Садыйк йөзекне каян алды?

— Жирдөн тапты. Сорашма, чык абзардан. Ату түндөрөм!

— Кем Садыйкны үтерде?!

— Чык дилөр! Яшөүдөн туйдың мөллө?! Син лутчы тынланып йөр: кеше ни сөйли. Тукта

әле, тукта.—Карачкы китмөскө ишарөлөде.—Милисө Сафин кибетенө керсө сөйлөндөр шуны. Нөстө аптырап күзлөрөңне шарландырдың? Милисө Сафинны белөсендер бит, ангыра, безнен авыл сакчысын. Ну, вот, сөйлөндөр. Алтын дип ыжындырса, сразы өйгө элдерт.

— Шуннан нөрсө?

— Шуннан? Без саяң белөн яңа план корабыз.

Жөмилөнөң ахыргача ачыклап бетерсө килө иде.

— Нөрсөдер тапканнар бугай,—диде ул, хөйлөлөп.

Лөкин ир бу хөйлөгө кашмады.

— Мина «бугай» түгел, «өйе» кирөк!—дип бүртенгөнчө ысылдады.

Садыйкны жирлөгәннөн соң милиция сагы алынды. «Идрис жылы якка качкан икөн» дип сөйлөдө халык. Эгөр Жөббар булмаса Жөмилө күптөн акылдан язар иде. Ирнең мөхөббөтө тамчы да сүрөлмөдө, кирсөңчө, көчөя генө бара иде. Кайчакта аңардагы ашкыну, дөрт, сагыну хатынны куркыта да, чөнки бер-берсен артык яраткан кешелөр кавыша алмый иде. Гайбөтчелөр ике исемне кушып өллө ни авыз чайкамады: шувдый акыллы, шундый мөһабөт ирнен Идрис таплаган чандыр Жөмилөгө гыйшык тотуына кем ышансын ди! Эссө жөй көнөндө ишөп-ишөп кар яву белөн бер иде бу. Чибөр-чибөр кызлар милиционер Сафинны уйлап уфтанды, хатын сукыр да, чукрак та түгел, күрө-ишетө иде. Эүвөдрөк ул көзгө алдына басып кимсөнө-кимсөнө буй-сынын, йөз-кыяфөтөн тикшерө иде. Йө, кай төше искитөрлек инде? Алтын йөгөртөлмөгөн гап-гади савыт кебек, гап-гади Жөмилө... Эмма тора-бара хатынның үз-үзен кимсетүлөрө кимедө, ул: «мин авылыбызның иң чибөр заты», дип, нөтижө ясады, чөнки Жөббар аны ярата иде.

— Синө өкөй карчык белөн тавыштырам,—диде беркөнне ир.—Күнелен юат әле шуның.

Сонгы арада бик бөекты.

— Эңкөң белөн? Уңайсыз бит, Жөббар. Без ни-нөрсө сөйлөшөрбез икөн?

— Апа да кунакка кайткан иде. Сүз табылыр.

Жөмилө каушады. Авыл жирендө кыз белөн егетнең кунакка йөрешү гадөте юк иде. Тик нишлисөң, яраткан кешесенө каршы килергө базмый шул. Эгөр чакырса, жир читенө дө китөргө риза. Ул күчтөнөч өзерли-өзерли Жөббарлар йортындагы карчыкны күз алдына китерергө тырышты. Усалмы, ягымлымы? Нивди икөн? Хөер, нивди генө булса да, ул Жөббарның анасы иде.

Кичкырын капка төбенө Жөббар килеп туктады. Шунда ук күршелөрнең урам яктагы төрөзө пөрдөсө кыймылдады. «Мине жөллилөр,—дип елмайды Жөмилө.—Бичара күршөкөйне районга сорау алырга ташыйлар дип уйлыйлар. Э мин Жөббарның анасын күрергө жыендым».

Урман аша чыкканда ир машинасын сүндөрдө.

— Тыңла әле, Жөмлү. Саташкан сандугач сайрый.

— Кошлар саташамыни, Жөббар?

— Жөй узып бара бит. Минем сыман соң гына гашыйк булгандыр ул.

— Чыпчык баласынамы?
 — Берер кыргызга. Тегесе аның яратуын күрмидер, качадыр.
 — Аларга жэй башында ук очрашасы калган, Жэббар. Соң шул, соң... Көннөр көзгө авышкан.
 Ир аның кемге ишарөлөвөн аңлады. Өйе, алар икесе дө саташкан сандугачлар иде.
 — Бүтөн алай өйтмө, Жөмлү. Бер килесе бөхөт кайчан күрөнсө дө барыбер түгөлмени?!
 — Юк, Жэббар, сондаганы үкөнөчлө була.
 — Сөрт күзөнө, кыргыз кызый, — диди, ир аның яшьле күзлөрөнөн үптө.— Кунакка барганда еламыйлар, көлөлөр, елмаялар.
 — Нигө син укытучы түгөл, Жэббар. Балаларны бик тиз авызына каратыр иден.
 — Милициядө эшлөү гөнаһмы? Ө болай мин һөнөрөн алмаштырган укытучы. Дипломны өнкөйнең сандыгына салдым да машинага утырдым.
 — Гомеренне жөллөмячө...
 — Авыл милиционерына ни куркыныч бар. Бөтенесе дө уч төбөндө.
 — Ходай сакласын, — диде хатын, помланып. Ниндидер мизгелдө Идрис пычагын Жэббарның баш очында уйнатты сыман. «Уч төбөндө түгөл, баз төбөндө ята ул хөтөр, Жөмиля яшөргөн хөтөр! Син моны белмисен өле, Жэббар».
 Аларны өлкөврөк яшьтөгө бер хатын капка ачып керттө.
 — Бу—минем апа инде, Фөйрүзө исемле, — диде Жэббар.
 Эмма Фөйрүзө танышырга бик ашкынмый иде бугай, коры гына «Исөнмесез!» диде дө энесенө боерды:
 — Гайфулла абзыйларга сугыл, сине дөштерде. Тизрөк бул.
 — Апа, син алайса кунакны өйгө чакыр. Өнкөй кайда?
 — Намаз укый.
 — Мин хөзер чыгам, Жөмиля, яме?
 — Аллам, бигрөк өзгөлөнөсөн, энем. Кувагынынн тотып ашамаслар, — диди, чөпчөгөн Фөйрүзө Жөмиленө өйгө алыш кереп «кунак итө!» башлады: бер-бер артлы сорауларын яудырды.
 — Сине кем диди белик инде?
 — Жөмлү мин, — диде хатын бармакларын угалап. Ана жавап биреп утырулары унайсыз иде.
 — Ничек Жөмлү?
 — Жэббар шулай яратып эндөшө миңа.
 — Яратып? — Фөйрүзө шаккатты. — Яратып, дисенме? Син кем соң? Исемеңне өйтмим, го-мүмөн нинди кеше син?
 Беркатлылыгы белөн Жөмиля зур ялгыш эшлөп ташлады. Күнөлне алай ук тутырып ачмаска иде... Бит инөлөрөн тырпайткан бу хатын алдан ук аны өнөмөвөн сиздереп куйган иде. Апасы да тупас кылангач, анасы нишлөр икөн? Өөннөн үк куып чыгарыр, мөгаен.
 — Мин кибеттө эшлим, Фөйрүзө апа. Карасу авылы кызы. Без Жэббар белөн...
 — Сөз нөрсө Жэббар белөн? — диди сүзнө авызда ук йомдырды Фөйрүзө.— Йө, өйтөп бетер!
 — Без... без — дуслар, — диде Жөмиля.
 — Алдашма! Жэббар бүтөнчө сайрый өнө. Ул сине дус кына күрми шул, адөм ыстырамы. Аның бит менө дигөн асыл кызы бар, быел институт төмамлап кайтты, мөктөптө укытачак.
 Хатынның башы түбөн иелде.
 — Мин белмөдем, — диде ул, авыр сулап.— Ө Жэббар сөйлөмөдө.
 — Мин аларны өйлөндөрмичө калага китмим, туй ясаттырам. Барыбер Галияне йортыбызга килен итеп төшөрттөрөм. Өнкөйгө Галия кебек сабыр килен кирөк. Сукур безнен өнкөй!
 Фөйрүзө төкерөгөн чөчө-чөчө ярысганда урта ишек ачылды һәм капшана-капшана бөлөкөй гөнө гөүдөлө, ак яулыклы карчык бусагадан атлап чыкты.
 — Нигө шаулысың, кызым? — диде ул, өкрөн гөнө сөйлөнөп.— Кычкырма, кунак колакка каты түгөлдөр дөсө?
 — Өнкөй, Жэббар үзенөң тегө ине белөн, апкиләм дигөн кешесе белөн...
 — Ярар, кызым, самавырың кайнаганмы? Кунак чөй эчөмө? Иплө сөйлөш, бөндө баласының күңөлөн рөнжетмө.
 — Өнкөй! — диде Фөйрүзө, чөчрөп торып.— Синен улынның акыл шөрөшлөрө коелган, Галиясен онытып башкаларга күз атмакчы. Өнө, бер оятсызы күзөн тондырып килгөн дө инде.
 Жэббар анасы Жөмилягө якынлашты, ул якынлашкан саен Жөмиля кечерөп урындыгына сеңө бара иде. Менө карчык кулын сузды, менө чөчтөн сыйпады, менө бармакларын мангайдан, биттөн, ияктөн йөгөртөп узды...

— Мөрхүмә Наиләмә тарткан... Югалткан кызыма. И балакасм!— Карчык, ябык күкрәгенә Жәмиләнен башын кысты.— И алтын төңкәм! Бирсен холай тиң гүмерләр, тиң бөхөтләр. Жәббарым яр итеп начар кыз-хатын сайламас.

— Ул аны Наиләгә охшатып кына якын күрә, әнкәй!— диди, аяк тибә-тибә даулашты Фәйрүзә.— Куыш жибәр, әнкәй! Алар тиң түгел, безнең Жәббар укыган, акыллы, башлы, ә бу... бу бер кибет күсесе. Галиянен кискән тырнагына да тормый. Жәббар вакыт уздырып өчен генә йөри, аның күңелә Галиядә! Күрешсәннәр әле, күрешмәгәннәр генә бер-берсеннән суышкан алар.

Буран тузгытып дулаган кызы карчык гүя ишетмәде, һаман Жәмиләгә карап сөйләде. Аның тиеш-кагылыш алган бармакларынан тамган наз-жылы Жәббар мөхәббәтә булып йөрәккә күчә иде.

— Үзем сорадым, күрсәт, апкил, дидем. Көйдөрмә ананны, миңа оныклар кирәк, дидем.

— Өвөл сиңа килен төрбиясе кирәк, әнкәй! Без ырак, без шөһәрдә, елына ике-өч кенә кайтабыз,— диди һаман үзенекен сукалады Жәббар апасы.

Бу юлысы карчык аны ишетте, ипләп кенә:

— Сиң тик тор, кызым. Үз малаена килен сайлаганда нотык тотарсың,— диде.

Шул чакта Жәббар кайтып керде.

— Нихәл, әнкәй?! Сөз ничек монда?

— Без, ултым, холайга шөкер, чүкердәшәбез тутый кошлардай,— диде карчык.— Рәхмәт, балам, сүзендә тордың, апкилден.

Барсы да жайланып-көйләп өлгөргән, хәтта Фәйрүзә дә энесе белән килешкән кебек иде, ләкин моңарчы билгесезлектә яшәгән Галия Жәмиләнен йөрәген тырнап төшерде. Ниçә еллар буга кайда йөргән ул кыз? Ник элегрәк үзенә дөньяда барлыгын сиздермәгән? Хәзер йөрәкне канатып Жәббарны тартып алырга жыенамы? Жан сөйгәннен бөгыреннен куштарып ятларга биреп кара! И ходем, булмас, Жәббарны югалтуларга түзеп булмас! Әле күрешмәгәннәр, ди Фәйрүзә. Ә күрешсәләр? Нәм мөхәббәтләре чипмә сыман төптән ургылса?

Юл буга Жәмиләнен йөрәк мае сызды. Жәббар аның Фәйрүзә белән ниләр хакында гөп-лөшүен белми иде. Хатынның сагышка батуын үзенчә юрап:

— Әнкәй ошамалы акры, Жәмлү,— диде.— Бик күңелсезләнден.

— Төүбә диди, Жәббар! Сиңен аңаң изге карчык.

— Наилә үлгөч, еллы-еллы бөтенләй сукурайды. Болай да күзләре начар иде.

— Мин Наиләне бик тө хөтерлөтәммени?

— Беренче тапкыр авылыгызда күргөч, чүт кенә «Наилә» диди эңдөшмөдем. Сиң кәңсәләр турысыннан узып бара иден.

«Наиләгә охшатып кына якын күрә»,— диде апасы, димәк дөрес, димәк хак...

— Нөрсә, Жәмлү? Нигә тагын еллысың? Ни булды сиңа?

— Авылга бергә кермик, каенлыкта төшереп калдыр да...— Хатын төнге караңгылык аша Жәббарның күзенә каралды.— Бүтөн очрашмыйк. Килмә, йөрмә, онып!

Ир кискә кенә тормозга басты, ул Жәмиләне кинәт кенә үзгөрткән сөбөпләргә аңларга теләде. Әмма өлгөрмәде, хатын машинадан тышка сикерде. Шунда ук аны караңгылык та йотты.

Жанның өрнүсүнә чама юк иде. Жәббарның яраткан кызы Галия икән лөбаса! Ул, бала хәсрәтеннән сукурайган өнкөсен юатыр өчен, Наиләгә охшаган хатын белән ни хаклашырга да өзөр икән. Кыз алам диди кенә көперөп өйлөнгән Идрис Жәмиләне бер көйдөргән иде бит инде, кирәкми, сиң дә көйдөрмә, Жәббар, кирәкми, жаным!

...Ишегалдында сагалаган качкын аны беләгәннән электереп абзарга таба сөйрәде.

— Себерке! Өстерәлчек! Кайда төн ката чабасың? Турында кичтөн машина тавышы иде, кем ул?

— Сафин,— диде хатын, яшермәде. Хәзер, бөтенесе дә чөлшөрәмә килгөч, сер саклау артык иде.

— Кем-кем?— Карачкы, ялгыш ишетәмдер диди, кабатлап сорады.

— Жәббар Сафин иде ул кеше.

— Өллө мине...

— Жәвит итмөдем, жибәр,— диде Жәмилә, кулын тарткалап.— Нигә ояңнан баш калкытасың өле? Тышынны кысып кына ят. Ирек тансыкладыңмы? Әле эзләүдән туктамадылар.

— Сиң Сафин белән уйнашмыйсыңдыр бит?

— Әйе, уйныйм.

— Ул бөйлөнәмә?

— Үз кайгыңны кайгырт, тиздөн үкчөңә басмагайлары.

— Алтын турында сүз юкмы? Садыкның кесәсе типек булды микән? Шунда тыкты бит, дунгыз.

Жәмилә аны тыңламады. Янып-көеп хәсрәтләнгәндә Идрис күзгә күрәнми иде.

Иртәгәсен ул кибетән ачмады. Иәм «авырыйм» сылтавы белән атна-ун көн өсдә бикләпеш яшәде. Тик Жәббар онытылмады... Төшкә кереп жәфалады... Күз алдына килеп интектерде... Сагышка күмде...

Сонра хатын кибеткә китте. Үлчәү артына баскан гына иде, ишкәтә Жәббар күрәнде. Жәмилә күзләрен яшерде, ирне күрмәмешкә салышты: башын күтәрмичә генә өйбәр сатты, акча санады. Ярый әле кибеттә кеше өзәлеш тормый, югыйсә икәүдән-икәү генә калу газап булачак иде. Жәббар аулак вакыт тимәсен белеп, язу язып үлчәү кырыена куйды. «Каенлыкта көтәм» диялгән иде анда. «Бармыйм,— диде хатын.— Ходай бәхетенне бирмәсә, эзләп-эзләп тә табал-масың» диде. Әмма көн, йөзән кичкә таба борган сәен, йөрәк ярыш-ярыш тибә иде. Яраткан кешесен күрәсе килә, бик-бик килә, хушлашырга әле иртәрәк, иртәрәк... тик бер мизгелдә Галия исемле билгесез кыз чыга да авырттырып йөрәккә баса, күз аллары карангылана, баш әйләнә.

«Барам, бармыйм» дип икеләнәп, ярдан ярга сикереп күнел үз урынына утырды: кибеткә озын гына буйлы кыз ияртеп Фәйрүзә керде.

— Боларның кибете безнекенән баерак иеме, Галия?— диде Жәббар апасы киштәләргә күз сала-сала.

Хатынның өстенә бозлы су койдылармын, тунуш калтырана башлады. «Галия!»

Хәйләкәр Фәйрүзә кояш кебек балкыды. Үлеш-бөтеш шкаф кырыена сөялгән Жәмиләнен бәгыренә кадап-кадап юри тыкылдады:

— Жәббарларга ашыгабыз. Аны кич кенә тотып була. Берсекөнгә китәм, киткәнчә килеп күрим, дим. Мәнә, Галия жаным, өйләнешкәч шушы кибеткә йөрерсен инде. Жәббар үз авылына күчәргә уйламаса. Безнең өнкөйнең анасы Карасудан иде, өнкөйгә һич тә ят түгел бу авыл. Барәч, Жәмилә, авырмыйсыңдыр ич. Ирәннәрәң көл төсәндә.

— Юк, мин сау-сәламәт,— диде хатын, үз-үзенә ачуы килеп. Төмам изрәде инде, жебеде!— Сезгә нәрәсә үлчим!

— Төн озын, чәй эчәрбәз, иеме Галия? Жәббар кәңфит яратмаса да, үлчәтик әле.

— Үзем алам, Фәйрүзә апа. Мин алган кәңфит белән Жәббар чәй эчми калмас.— Әлегә кадәр читгән генә күзәтеш-тикшереп торган Галия очыш кына үлчәү янына килде.— Әнә төгәсен, сары кагазьләсән бир,— диде.

— Анысы катырак, мәнә монысы йомшак,— диде Жәмилә.

— Жәббар катырагын ярата, мин бит аның холкын чамалыйм, ун ел йөрибәз,— дип көлдә Галия.

Фәйрүзә дә усал төртгәрдә.

— Бер-берсен сөешкән кешеләргә унар елга сузмакка шул, кайбер әрсәзләр ара бутый башлайлар,— диде.

Жәмиләдә дә «мин-минлек» уялды. Ул да сынап карарга уйлады: мәнә Жәббарга ике көлөш. Берсе— күл тимәгән яш-яш кыз, икенчесе— ир хатыны. Кайсын сайлар ул? Әгәр сөюләре хак булса, ул кәңфит белән чәй эчеп утырмас, очрашуга килер. Әгәр... Ярар, житте йөрәк! Суллык-лама, зинһар! Үзем теләп алган газап түгел дә.

Чакырылмаган кунаклар китеп, шактый вакыт узгач, хатын каенлыкка ашыкты. «Юкка өметләнем, килмәс ул, Галиясен күргәч, дөнъясын онытыр» дип шикләнгән Жәмилә ялгышты: анда, ай нурына күмеләп, Жәббар көтә иде...

— Кыргызем,— диде ир сөенеп.— Кыргызем минем! Килмәссәң дип борчыла башлаган идем.

— Синең дә кунакларың бар бугай.

— Апа инде, күрше кызы белән киләп сарып йөриләр.

— Тиз кайт, диделәрме?

— Алар ни әйтмәс, сине сагышуымны сизмиләр. Кунак теләсә нишләсән, төн безнеке, Жәмилә-Жәмилә. Нигә качып интектерәсән инде, ә? Нигә, дим? Теге кичтә ни булды, ә?— Жәббар һуштан яздырып үбәргә тотынды.— Ирләр йөрәгә тап дисәңме әллә?

Жәббарның кочагына сөнгән хатын аһылдап куйды: шушы кешене ничек яратканын, ничек теләгәнән ул үзә генә белә иде.

— Кайчан минекә буласың?— диде ирнең тилереп үпкән ирәннәре.

— Мин синекә,— дип пышылдады хатын.

— Жаның минекә,— диде ир,— төнәң юк... Жан-тән берләшкәндә генә чын мөхәббәт ярала...

— Ашыктырма,— диде хатын.

— Ашыктырмайым,— диде ир.— Башта ияләш әле, кыргызем.

— Ө Галия кем, Жәббар?
 — Галия? Ө-э, күрше кызы ул.
 — Син аны да кысып-кысып кочаклый иденме?
 — Кем өйтө? Мегаен, Фэйрүзө апа шыттырадыр өле. Ул кызы миңа димлөмөкчедер.
 — Чибөр кыз, өйөме?
 — Чибөрлөр буа буарлык, ө яраткан, күз төшкөн куенга гына салырлык. Чыкма кочагымнан, төн салкынча, тунарсын. Өстендө дө юка.
 — Күрерлөр... Гайбөт таралыр.
 — Без урлашмыйбыз бит, жаным.
 — Жәббар... Бөхөт нөрсө ул?
 — Син, кыргыем.
 — Мин?! Гап-гади Жәмилөме?
 — Син гади түгел, син—серле сандык. Йөрөгөнө ачкыч яратуы, ай-най, авыр. Мең тапкыр борыр өчен мең ачкыч кирөк.
 — Ачкычларны бутасаң нишләрсең, Жәббар?
 — Бөхөтсөз булурмын, Жәмлү-Жәмилө.
 ...Иртөгөсөн Жәббарның кунаклары түлөүсөз көмит уйнады. Галия кара күзлөрөнөн зөһөр чөчөп:
 — Мин барыбер Жәббарны сиңа бирмим, аның белән төннөр уздырып хурлыкка калма,— диде һәм сүмкасындагы кәңфитләрне кибет өстөлөнө сибеп жибөрдө.— Мө, үзөң аша!

7

Көз житте. Халык бөрөңгө алырга кереште. Шундый көннөрөң берсендө Идрис аяктан егарлык сүз өйтте:

— Мин сиңдө кыш чыгам, китмим,— диде.— Чөпчөмө дө, катын сөлөмөсө. Чоланың бүрөнөдөн эшлөнгөн, һөйбөт кенә. Үзе жайлы, үзе бөлөкәй. Көжө Галиуллага ярты бир дө жыйнак кына миң чыгарсын. Кышлыкка сараем салкын, бөрөннөрөм өши диярсең. Күрше-күлөн шиклөн-мөсөп өчен яныма берөр аксак бөрөнөннө ыргытырсын. Икөүлөшөп мээлдөп ятарбыз.

Хатын ыгырашып ике куллап чөчөнө ябышты.
 — Ай, аллагынам!
 — Улама,— диде карачкы,— без бер теңгә төйнөлгөн. Сине дө төрмә көтө. Кыш кына чыгам. Жир йотсын алдасам, валлаһи. Яз борын төртүгә жылы яктарга шылам, тауларга. Шайтаным да каптырмас анда, кара халык арасында.

Фасылларга бүлдө Жәмилө: өч ай көз, өч ай кыш, жөмгысе—алты ай. Алты ай!!! Димөк, Жәббар дип тагын ярты ел саргаасы икөн.

— Ай-кояш, жир-сулар белән карган, Идрис.
 — Карганам, ае белән дө, суы белән дө, кыш чыгуга таям. Без жилгө сөйли торган малай түгел.

Чоланны бушатып, миң өвөлөткөч, тышкы яктан гел биклөп йөрөргө кушып, карачкы яна куышына күчөндө. Монда өстөл дө, карават та сыя, иң мөһиме—төрөзөсө юк, дөм-карангы иде. Кергөн-чыккан көшөлөрнөн болдырда ни сөйлөшү дө ап-ачык ишетелә. Адөм теленө сусаган Идрис моңа бик кинөндө.

— Ашау ягын гына кысма, Жөмлө,— диде карачкы,— гел жылы аш булсын. Ишеттөмө? Жөннөт, биллөһи! Бот күтөрөп көнөзын ят.

Жәмилө аның теге серле капчыкны карават астына шудырганын күргөн иде, кырын-кырын гына карап:

— Капчыгыңда нөрсө ул?— диде.— Бир, келөткө куям, тимер-томыр тартмасына.

Идрис тыгылып капчыкны барлады.
 — Төки эчөң пошты, Жөмлө, төки сару кайнатасың. Атаң малы анда, вөт шул.

— Казна малы,— дип төзөттө Жөмлө.
 — Бар, урамга чыгып разбуй сал, миңдө карак, дин. Бугазың ертылганчы кычкыр. Ө-э, шүрлисөңме? Ту-ту шул, койрыгың бозга каткан. Син хөзөр Идрис хатыны гына түгел, өшнөсө дө. Өч ай япергөн өчен тучны башыңнан сыйпамаячаклар. Ие, өшнөлөр икөн, бел индө өлсө, чын хагын бел. Тик егылма, тотың ишек тупсасына чытырдап. Төрмөдөн табан ялтыраткач без Садыйк белән районга кайттык. Садыйк мөйтөм, безнен түбө кыйшайды, өйдө, ераккарак күз төбик, ну башта юллык акча өтмөллик, дим. Ул өйтө, монда складта миңем бажа эшли, анардан өжөткө сорыйк, ди. Теге ачты, икелөнөп тормады, бажалар бит. Садыйк шыттыра моңа, амнистиягө элөктөк, ди. Өчөү лыкынганчы эчтөк. Тотынды бу каравылчы мактаньрга. Яшник-

яшник алтын саклым, ди. Ну, шуннан,—Идрис төкерегенә тыгылып учына йөткерде. Ә Жәмиләнен чәчләре үрә торган, ул ачык авызын ябарга да оныткан иде.—Ну шуннан инде, тимер белән чөкедем, йомдырдым мактанчыкны.

— Ә Садыйкны кем, кем...

— Ул аңгыра урманда ук шыншый башлады. Син үтердең, фәлән-фәсмәтән, мин гапсез, авылга кайтам, алтыннан өлеш чыгар да, ди. Ну, бер йөзек бирдем. Китте бу. Аннары башыма сукты бит. Жәвит итәчәк, йөзекне дә күрсәтәчәк. Артыннан куып життем дә каты гына тамыздым. Шулай жаны очты. Күмеш, шактый ара узгач, искә төште бит. Баш буталып, йөзекне алырга онытканмын. Кире барырга ирендем. Шөп күмгән идем, өстенә чыбык-чабык ташлап. Этем дә исәнәп ташмас дигән идем...

Хатын ижекләп:

— Ка-ба-хәт,—диде. Калтыранган куллары белән чолан ишегенә йөзак элде. Идриснен шаркылдап көлүе бәгыренә өллә кайсы почмакларына барып кадалды.

Идрисне һаман эзлиләр иде. Авыл шомланып яңа хәбәрләр кетте. Садыйк кебек аны да дөмектергәннәр, бу—алла жөзасы дип тә, Идрис суга батып үлгән, дип тә сөйләделәр. Шөһөрдән үзән сакларга кияүләрен дәштергән Мөхәммәтшин да: «Теге дөньяда атлар карый ул»,—дип естөгәч, ниһаять тынычландылар. Ләкин бер генә кеше көнә-төнә ут йотты: ул—Жәмилә иде. Аның бу йорттагы тормышы төмүг казаны сыман дөбөр-дөбөр кайный иде. Жәббарны күрсә генә хатын жәннәт бакчасына аяк баса, аңардан аерылгач янә шул кайнар казанга мөтәлә.

Бер кичне ишек шакыдылар. Жәмилә ялансөз кенә болдырга йөгереп чыкты. Бусагада Жәббар тора иде. Монарчы Жәмилә йортына ялгыш та кереп карамаган ир хатынны шунда ук кочагына суырып алды.

— Нишләп йөрсен дип, ачуланма. Бүген артык сагындым.

Жәмилә тыпырчынды. Янәшәдә генә карачкы ята иде. Аның хәтта чолан дивары аша сулаган сулышы да ишетелгән кебек тоелды.

— Әйдә, кыргыем, урман әйләнәбез! Киче исиктәч матур.

— Мин ардым...

— Кулларымда гына күтәрәп йөртәрмен, Жәмлү.

Идрис уяу иде, колакларын торгызып, һәр сүзгә тыңлап тора иде, шуны белгертәп юри нәрсәдәр кыштырдатты. Хатын, коты очып, Жәббарны ишегалдына алып чыкты, капка төбенә үк житкәләп китерде. Өкрән генә:

— Бүтән сонлатып йөрмә инде, Жәббар,—диде.—Йоклаган идем инде...

— Алайса очрашу урыны билгелик, Жәмлү.

— Көз бит, агач-куаклар яфрак коя, хәзер безне ят күзләрдән яшермәс шул каенлык...

— Ә без яз дип санык. Минсә бул, Жәмлү. Хатыным бул. Әйдә, кушылык.

— Уйлыым өле, кинәт кенә, син... уйлыым өле,—диде хатын буталып. И ходаем, күрәчегенә килгөндер Жәббар. Чоланда Идрис ярынадыр. Хәзер ишекне тибеп ачар да баскычтан йөгереп төшәп Жәббарга ташланыр. Кулында пычак... И ходаем, кадар инде, туры йөрөгәнә кадар. Кеше үтереп өйрәнгән лә ул, кан кою берни түгел ерткычка! Уйлыым өле диме? Жүләр, өйтерсен уежиде яшьлек кыз. Өйтерсен бирнәсә жыймаган. Муенына сарылып «риза» дип, пышылда, Жәмилә. Риза, риза! Чү, ни комачаулый сина? Әйе, кадар, туры күкрөгәнә... Минсә бул, ди. Бөхетәннән йөрөгән ярылып, төгөрәләр үләрсен. Йә Идрис чолан ишеген жимерә, йә Жәббар китеп кала...

Күрше эте һау-һау өрде.

— Кит инде, Жәббар,—диде хатын,—мин тунам.

— Тәмле төшләр күр, тыныч йокла,—диде ир.

Аның артыннан капка ябылуга Жәмилә, аякларын көчкә сөйрәп, өйалдына керде. Курку, буыннарга төшәп, хәлсезләткән иде.

— Ни ишетсәң—шул,—диде ул, карангы чолан ишегенә терәлеп басып.—Шул... Ярсыма да, тибәнмә дә.

— Суй-йам,—дип, пычак очы белән дивар мүгән чукуды Идрис.—Ач!

— Бүрәнә аша гына бүрә ку,—диде Жәмилә.—Яшермим, бу ир—минем яраткан кешем, Жәббар Сафин.

— Кан исә киләмә, Жәмлә? Кил-ә-ә!

— Синнән курыкканнар куш каенга атланган, ди. Өнә китәсе юлларыңны исәплә,—дип гайрәтләнәп хатын кереп ятты. Ул арып-талып йокыга чумган гына иде, ишек шыгырдады... Хатын, уянып, диварга елышты.

— Кем ул?

— Мин, әжәлең,— диде, карачкы.— Чинама түлке.
 Жәмилә ян төрөзөгә ташланды. Ләкин Идрис куып житеп итөгәннән сөйрәп төшерде.

— Сикермә, ботың сынар.— Карачкы аны караватка селтәп атты.— Себерке! Сорау алырга чакырлар, диде, ул анда Сафин белән мөтөшә икән... Жә, икесенең берсен сайла: әллә мин сөяргәнне үтәрәм, әллә син анардан баш тартасың. Ирем бар, диде, төрмәдә утырса да ир ул, диде. Шуны эпләсәң, минуты-секунды белән йортыңнан югалам. Кыш та кышламыйм. Миңа сезнен аерым-чаарым калуыгыз гына кирәк.

— Кеше бөхетеннән ник көнлөшөргә, хоодаем?!

— Син кеше түгел, хайван!

— Үлсәм дә Жәббардан ваз кичмәм!

— Жәббарның мәстеннән, диде, хайван! Үтәрәм, дидем бит. Мәрфуга астайларга өч кенә адым. Йоклаганда муенына пычак кына ышкыйм. Кешене хәзер мин тавыкка да чутламыйм.

— Ерткыч,— диде хатын үксеп.— Кансыз ерткыч! Мин Жәббарга кияүгә чыкмам. Кит кенә, тизрәк кит кенә.

— Иртөгә кичләтә өеңә чакыр. Өйалдында гына серләшсез, миңа ишетелеп торсын. Һәр сүзегез, аңыштынмы? Чолан ишегенә бик салма. Ул якка Сафин бассын. Шартларымны төгел үтә, иту сөяргәннен кабырга арасына тыгам пычакны.

— Хәерлегә котыр, и раббем...

— Жә, жә, жәлмә, Жәмлә. Әжәлең якын.

«Барый кына сөйләсе дә бит. Най, куркыта! Ул төрмәләрдә хатын-кыз бапын белән ничекләр чыдарсын?!»

— Өйгә чакырмам, юлда очрагач өйтермен.

— Ышандылар ди син аңгырага! Миңе сатарга шәп хут уйлыйсың. Беркатлы булма, Жәмлә. Эвә артыңнан жеп тө иярә: төрмә ишегеннән без бергә керербез.

Хушлашканда өйтәсе сүзләрен көндөз Жәмилә кат-кат барлады. Андый сүзләр юк иде. Мөхәббәтсез елгергән чакта гына үз иреген белән яратудан китеп булмый иде. «Газраил жанымны суырса гына Жәббарны онытырмын»,— диде әрсеңдә хатын. Уйлый-уйлай аның зинһене чуалды, аны томаланды, кай тарафка гына бакса да, канлы эзләр күрә башлады. Гүя желләд Идрис Жәббарны үтереп ташлаган да канга буялган итекләре белән эзләр төшәрә-төшәрә аның гәүдәсе тирәсендә өйлөнә иде.

— Бүген Сафин авылда юк,— диде, алдашты ул кич белән өеңә кайткач.

— Ничава,— диде карачкы.— Арттан кумыйлар, иртөгә килер.

Төштә дә канлы эзләр күрдә Жәмилә. «Кая, кач!» диде, юрганын аяк очына тибә-тибә кычкырды. Уянганда да киңсәнгән иреннәре: «кач, кач» диде пышылдый иде...

Нияһәт, ул салкын акыл белән үз йөрөгөнә карар чыгарды: тү, шашма, йөрәк. Дөнъяда синең мөхәббәтнән дә кадерлерәк нәрсә— минем Жәббарымның гомере бар. Ярату хакына гомер хәтле гомер бирмиләр. Бүген сабыр гына хушлаш, йөрәк, хушлаш. Нишлисен, язмыштыр бу. Без синең белән икәү бер күкрәктә кысылып ялгыз гына картаербыз. Капка төплөрөндә Жәббарны хәтерләткән алма үлән, ә синең, йөрәк, мүк үсәр...

— Мин синеке булалмам шул, иптәш Сафин...

Хатын өмет белән ашкынып килгән кешесенә шулай диде хәбәр салганда йөрәк бар өгзәларны калтыратып табан астына төшөп китте. Бу аңлашуга караганда, мөгаен, үлән көтеп жан тартышуы жинелрәк иде. Ул Жәббарның «ник?» диде сораганын да көтмәдә, ашыга-ашыга тездә, хәлиткеч минутларда ни үзәнә, ни аңа мәрхәмәт күрсәтергә ярамай, күңел өз генә йомшарды исә бар да бете.

— Шаярдык, житәр, иптәш Сафин. Оят белергә кирәк. Минем ирем бар. Гомер утырмас төрмәдә, качкан жиреннән табылгач, ике-өч ел өстөрләр дә бер чыгарырлар әле. Әсмасы аны санламый, ирләр белән чуала.

— Жәмлә, син...

— Юк, юк, без егет белән кыз түгел. Ялынма да, ялварма да. Бүтән ялганмаслык итеп кистереп өйтәм: хәләл иремне көтәм.

— Тукта әле, Жәмлә...

— Туктамыйм, иптәш Сафин. Кит...

«Китмә»,— диде сулкылдаган йөрәк,— китмә, жаным!»

— Мин сине яратмадым да, иптәш Сафин. Шул Идрискә күрә генә очраштыргаладым. Мөйтәм, Идрисне тотсалар, минем хакка срогын өзәйттермәссенме диде кенә... Үземә файда эзләп инде... Ә болай... әллә бар син, әллә...

«Ялган!— диде өзгөлөндә йөрәк,— ялган!»

— Бу сүзләрен ихләсмы, Жәмлә-Жәмилә?!

— Шаяртуларга нокта куйыйк, иптәш Сафин...
...Әйәлдә ишеге бер ачылып, бер ябылып тупса тимере шыгырдаганга хатын күзен ачты. Идрис аны сөйрәп кереп караватка яткызып маташа иде.

— Ну, карчык, Сафинның «хуш» диг ишеккә ыргылуы булды, син гәрс итеп идәнгә дә егылдың. Нервларың какшаган, карчык.— Карачкы, авызыннан сасы ис аңкытып, Жәмиләнен йөзөнә иелде.

— Кабахәт!— диде хатын һәм бар көченә аның янагына сугып жиберде.

Идрис янагың уа-уа хихылдады.

— Кабахәт белән яшисе сина, Жәмлә. Ха-ха-ха!

...Атна бусе Жәббар күзгә-башка чалынмады. Жәмилә белә иде: ир тиз генә чигенмәячәк, тагың бер тапкыр киләчәк. Әле йөрәкнең тетеләп-тетеләп янасылары алда иде.

Әйе, Жәббар кибеткә керде. Ул теге кичтәге сүзләренң ялган икәнә һәшәһәргә тели иде. Читтән генә ана карап, өметләнәп торды. Ирнең төбәп каравы бәгырьне актара, үләсләр килә иде. Инде бер сабуулашкыч, бу газәпләрны ниңә сузәрға?.. Тимәр түгел лә Жәмилә. Менә ул түзмәс, бөтен кибетне яңгыратып: «Жаным, мин синекә!» диг кычкырып. Ул сүзләр йөрәктән ургылып тамак төбәһә килеп бәрелде, ул сүзләр тел очында тирбәлә... Ул сүзләр инде күзләрдән дә мөлдәрәп таша... Моны яшәрәп тә, моннан качып та булмый. Аннан нәрсә? Аннан... «И рәббәм, ник бирдең соң бу бөхәтне? Минә тагың да бөхәтсәзрәк итәр өченме? Ник бирдең дә ник кирә алдың? Хәзәр минут көйдергән жанымны кая куйыйм? Нинди генә тирән суларға сикереп төшәп сүним, сүрелим?!»

Абау, тагың кан! Жәббар каны... Юк, кирәкми! Кит, жаным, кит! Син әле мөхәббәткә коенырсын. Синдәй асыл ирләр ялгыз яшәмәс.

Яшьле күзләрен күтәрәп караганда Жәббар ишеккә юнәлгән иде. Аны Жәмиләнен әрнүе генә озата барды. Халык тараячак, прилавка астына сыгылып төшәп тын гына елады да елады хатын.

...Озак тормады Жәббар Сафин, авылдан күчәп китте. Жәмиләнен яшәвә яшәү түгел, саташулы өн генә иде. Адәм баласына гомер кебек бер генә мәртәбә бирелгән мөхәббәттен югалту аны чиргә сабыштырды. Кайчандыр Идриснен Әсмабикәгә йортка керүләре, ташланган хатынның кичерешләре бу кайгы белән чагыштырганда тузан бөртөгә генә иде. Ул, бәлки, акылдан азар иде, ярый әчтә шәм чаткысы хәтле генә өмет пыскыды: карачкы вәгдәсен үтәп тизрәк биредән тайса, хатын үзе Жәббар янына барачак. Хатаның башы Жәмиләдә, аны Жәмилә генә тәзәтәчәк иде.

Көн саен ул Идрискә әлегә дә баягы бер соравын кабатлады:

— Кайчан? Кайчан? Кайчан?

«Ике атнадан,— диг сузды карачкы, ә ике атна узгач, дүрт диде, биш... һәм атналар жыела-жыела айларға тулды. Инде Идриснен нияте ап-ачык иде: Жәббарның бүтәнгә өйләнгәнән көтәп, юри ята. Ул Жәмиләне ахыргача бөхәтсәз итәргә уйлый.

«Булмас,— диде хатын,— мин синәң бу эшәңә чик куярмын, ерткыч. Бөхәтмә төшәңнә батырмасың. Жәббарны чакырам, килсен. Дөнъясында яратып аерылудан да авырак нәрсә юк, диярмен. Машинана утырт та алып кит, диярмен».

Жәмилә төвәккәлләп Мәрфуга карчыкларға йөгәрде. Ишеткән иде, Жәббар фатир әбисенән хәлән белешәп тора, юл уңаенда кереп тә чыга икән.

Мәрфуга карчык турыдан ярды:

— Гыйшык-сүешүләр пәйгамбәрләрдән калган, бәбкәм, ник гаеплим, икегәз дә яратыштыгың,— диде.— Өзеләпләр әйтте инде Жәббар улым, бөхәтмә сәзәнә Карасуда калдырам, буш жан белән китәм диг. Табарсың әле үз тиненне, дим, Жәмилә ир хатыны шул инде, өметләнәрлек түгел, дим. Йөрәк бер генә бит, икәнә сыйдырмас, ди. Сөйләшүләренә хәтле ягымлы шуның.

— Әбекәй, тагың килер микән ул?

— Төнәгенәк юл хуты керде әле. Туйга чакырды. Бүгән кич никахлары. Баралмамдыр, авырыйм, бәбкәм.

— Кемнең тус, кемнең никахы, әбекәй?!

— Бәрәч, үзенекә, Жәббарныкы. Укытучы кызны ала икән. Теге ни атлы әле? Хәтерем тишек иләк, ни атлы соң?

— Галиямә?— диде хатын, әкрән генә укыңга очканын тосеп.

— Ие, Галия шул,— диг раслады карчык.— Синәң Жәббарға йомышың бар мәллә, бәбкәм?

Чүт кенә һушынан язмагаң Жәмилә «юк» диг баш чайкады. Инде соң иде... Соң иде... Башта яшь-яшь киләп көндәш кайгыларына салып Жәмиләнен тормышын пыран-заран китергән, аннан тере атлар яндырып ил-йортны канлы яшь түктәргән, аннан ике генаһсыз жанның гомерен

өзгөн, иң ахырдан бердөнбер кешесеннен аертып аның ак көннөрөн карага маңчыган качкын-карачкы, ниһаять, жезасын алырга тиеш иде.

Караңгы иңгөч хатын сыер-сарыкларын урамга чыгарып жибәрде. Этен бөйдөн ычкындырды. Жылы чоланда симереп тазарган Идрис гырлый-гырлый йоқы симертө иде, хужа ишекке тыштан билкөп, терәү белән ныгытып терөттө. Ни гажөп, ул тышыч иде. Өй тирәли әйлөнөп бүрөнөлөрне сыйпап-сөеп чыкты. Ялгыз башка, житмәсә хатын-кызга, өй өлгөртөп керүлөр, най авыр иде. Күр, бүрөнөлөрө шивди нык, калын. Өч кеше гомеренә житәрлек. Калын булмый ни, ирләр белән тиг урман кисеште ич. Шәпә Халидәсә ире белән кулдаш иде. Төрәзәләренә кара син! Күрше авыл остасы Солтан төрөзә йөзлекләрөн чөлтөрлөп ясыи дигәч, аны эзлөп барды. Чөлтөр төрөзәлө матур йортта яшәргә хыяллана иде бит ул. Ө Солтан оста нәрсә диде? Жәббарның мөхөббөтөннөн матураеп бит очлары алсуланган яшь хатынга сокланып карый-карий: «Бушлай ясармын, тик сина барып ясармын, үлчәмә кирәк»,— диде. Ике авыл арасында йөрүлөрә кыйбатка төшөр, сина куныштан булыр, диде. «Мин чит ирләр кундырмыйм шул»,— диди Жәмилә кирәккан иде. Барыбер ясадылар, Жәббарның дус осталары ясап бирде.

Әйе, өй салу—мәшөкәтьле иде. Хатын хатирәләрен яңартып өй тирәли тагын әйлөнде...

Сарайдан бензин алып чыгып су белән коендыргандай шулатып бүрөнөлөргә сипкөндө генә күздөн яшь атылды. Өч чиләк бензинның тамчысын да калдырмыйча елый-елый сибеп бетергөч кочак-кочак күтөрөп өйнең дүрт ягына да салам ташыды. Ерткычны оясында дөмөктөрөлөр, оясында... Аны качырырга ярамый... Ул—куркыныч, бик куркыныч ерткыч... Әгәр ычкындырсаң, адәмнөр 'анардан күшмә жик күрөчөк...

..Йортның дөрлөп янганын ул каенлыктан карап торды. Үзе яшенә буылып-буылып Жәббар белән сөйлөшөтө. Әйтерсең ир аны кочагына кысып тыңлап тора иде.

— Син кыргый аландагы теге учакны хәтерлисәнме, Жәббар. Алан тутырып учак яккан идең... Хәтерлисәнме? Ө бүген минем чырат: бүген дөнья тутырып мин өемне ягам... Көлөшөң белән яп-якты төндө кавыш син, Жәббар... Мин сина йөрөгөмдә йөрткөн сүземне өйтә алмадым, ни гөдөр оялдым. Ишетәсенме, Жәббар, минем дү сөюлөрөм хак иде! Хак!!!

Хатынның кычкырган тавышынан төн сискәнөп куйды.

Шөрә каен ботакларына кунган кар бөртөкләрөн тузгытып кайтаваз сулкылдап жавап бирде:

— ...а-а-а...

1993 ел
Шифалы су—Казан